

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

یافته‌های پیمایش ملی

دین‌داری ایرانیان گزارش کل

دفتر برنامه‌ریزی پژوهش‌های کاربردی
معاونت پژوهشی و آموزشی
سازمان تبلیغات اسلامی

۱۳۹۰

سازمان طرح

شورای سیاست‌گذاری

حجت الاسلام دکتر سید مهدی سید خاموشی، حجت الاسلام سید جواد موسوی هوایی،
دکتر سید علیرضا فروغی

مدیر پژوهش

دکتر عباس کاظمی، دکتر مهدی فرجی

ناظر پژوهش

دکتر سید حسین سراج‌زاده

مشاور پژوهش

دکتر محسن گودرزی

مشاوران و اظهار نظر کنندگان درباره پرسش‌نامه (به ترتیب حروف الفبا)

آیت الله ابراهیمی، حجت الاسلام مجتبی ادیب، حجت الاسلام اسدپور،
دکتر مهدی اعتمادی‌فرد، محمدرضا پویافر، دکتر ریاض حسن، دکتر نفیسه حمیدی،
دکتر محمدرضا جوادی یگانه، حجت الاسلام دکتر سید مهدی سید خاموشی،
دکتر محمد رضایی، دکتر علی ساعی، دکتر سید حسین سراج‌زاده، دکتر سارا شریعتی،
حجت الاسلام صحوفی، دکتر احمد غیاثوند، حجت الاسلام فخر زارع، رضوان قصابی،
حجت الاسلام کارد، حجت الاسلام کیوان‌فر، دکتر محسن گودرزی، دکتر حسن محدثی،
دکتر سید هادی مرجایی، دکتر مجید موحد، حجت الاسلام موسوی، دکتر حسین میرزایی،
دکتر یونس نوربخش، دکتر سید ضیاء هاشمی، دکتر مژگان هاشمی عظیمی،
حجت الاسلام سید جواد موسوی هوایی

گروه تدوین بخش نظری و مدل تحقیق

دکتر عباس کاظمی، دکتر سید علیرضا فروغی، محمدرضا پویافر

گروه تدوین پرسش نامه

دکتر عباس کاظمی، دکتر مهدی فرجی، دکتر سید علیرضا فروغی، دکتر محسن گودرزی

تحلیل اطلاعات

دکتر نفیسه حمیدی

مسئول نمونه گیری و جمع آوری اطلاعات

دکتر محمدحسین نجatian

گروه نمونه گیری

دکتر محمدحسین نجatian، مهندس محمدباقر حقیقی انارکی، مهندس محمدباقر سخاوت

امور فنی و اجرایی جمع آوری اطلاعات

مهندس محمدباقر حقیقی انارکی، مهندس محمدباقر سخاوت

امور مالی

اکبر افشار

خدمات رایانه ای

آرمان قاسمی

امور تدارکات و رابط استان ها

محسن باستانی حق

امور اداری و هماهنگی سازمانی

سید سعید آل طه

صفحه بندی متن

وجیهه جوادی نیا

مجریان استانی

حسن نعیمی (آذربایجان شرقی)، رضا یاسمنی (آذربایجان غربی)، یونس جوادی (اردبیل)،
امیر عنایت‌الله صفاپور (اصفهان)، الله‌بخش نعمتی (ایلام)، علی محمدی (بوشهر)،
پرویز رحمانی (تهران)، غلام‌عباس صالحی (چهار محال و بختیاری)، رضا فرج‌الدین
(خراسان جنوبی)، سعید میرصدرایی (خراسان رضوی)، هادی ابراهیم‌پور (خراسان شمالی)،
سید محمد موسوی (خوزستان)، رحمت‌الله مکی (زنجان)، محمدعلی مقدس (سمنان)،
محمد بخش‌ملک‌زایی (سیستان و بلوچستان)، غلامعلی خواجه اختران (فارس)،
نعمت‌الله عالی‌منش (قزوین)، علی فهیمی (قم)، آرمان رضایی (کردستان)، یدالله روح‌الامینی
(کرمان)، لهراسب صوفی‌نیا (کرمانشاه)، کرامت حسن‌پور (کهگیلویه و بویراحمد)،
شیرزاد باوند وندچالی (گلستان)، محمدجعفر ترابی‌کجیدی (گیلان)، قاسم‌علی کرمان
(لرستان)، ابراهیم مرادی (مازندران)، مسعود حامدی (مرکزی)، احسان سلجوقی (هرمزگان)،
جواد پیری (همدان)، محمدرضا وطنیه (یزد)

اسامی پرسشگران

آذربایجان شرقی

صالح رنجبر، حمیدرضا عقیقی، مهدی علی‌اصغری، نیر صمدی، فاطمه کریمی، مریم معصومی،
شهران شکیبی، رضا رافعی، عزیزالله پاشایی، محمد عباسی

آذربایجان غربی

فاطمه حبیبی‌نفس، حسین سعیدی، علی یاسمنی، فریده فتح‌اللهی، عبدالناصر رشیدی،
حسین کوچری، توحید کوشانفر، کوروش بینا

اردبیل

شهرام همتی، منوچهر جوادی

اصفهان

جواد خیری، علیرضا خالق‌زادگان، نیما قنوتیان، آذر ابراهیمی، احمد ایروانی، مهدی ایروانی،
امیر زمانی، مهدی امینی، ساسان میزا آقایی، عبدالحسین اسدی، محمدسعید سلیمانی،
رسول صالح‌زاده، علی‌اصغر ایرجی، حسین یزدانی، علیرضا صالحی

ایلام

یاسر زارعی، محمدولی نعمتی، حامد نعمتی

بوشهر

علی محمدی، جمال الدین کاظمیان، حامد کشاورز، وحید عمرانی، طاهره حسن پور،
شهین حسن پور، واعظی

تهران

بهزاد جمالی، خسروانی، علی فهیمی، امید محمدی، محبوب، حیدری، صدیقه احمدیار،
زمانه رحیمی، عزت الله سرابی

چهار محال و بختیاری

عزت الله هاشمی، عبدالرضا مختاری، غلام عباس صالحی

خراسان جنوبی

داوود برآویی، سمانه امیری، محمد خسروی بیجاقد، علی فرجاندیا

خراسان رضوی

زهرا رستگار، طیبه رحیمی، زهرا سلیمی، رجبعلی شورورزی، محمد رحمانی کلاته کاظمی

خراسان شمالی

محمدصادق فیروزه‌ای

خوزستان

حسن معرفاوی، نادر مرعشیان، حمید سیاحی، حسین جیرپور، طاهره شیرانی،
نسیم قریشوندی، شهاب یزدانی، مهرعلی هزارسی

زنجان

سعید عباسی

سمنان

امیر نظری، مهدی ترابی فرد، حبیب الله ناظریه، مهدی خان محمدی

سیستان و بلوچستان

زاهد شیرانی، امین ملک‌زایی، نادر ملک‌زاده، ایمان ملک‌زایی، شهرام محمدی، احمد چاکری،
شهرام امیری، حسین اربابی

فارس

ابوذر کاوش، رضا محمودی، مهدی غیائی دولت‌آبادی، هاجر ایزدپناه، شکوه ایزدپناه،
مسلم نجفی، رویا کشاورز، مهرزاد کشاورز

قزوین

داریوش آقازاده، داوود حسینی

قم

مهدی سراجہ حسینی، امیر خدا بنده لو، وحید فہیمی، محمد الماسی

کردستان

وریا آریانژاد، یداللہ حسین پناہی، توران عبدی، فواد حسین پناہی

کرمان

ابراہیم ایزدی، علیرضا سعیدی، محسن بہاء الدینی

کرمانشاہ

روح اللہ خزایی، شہریار نوری، پرویز کریمی، منوچہر کریمی

کھگیلویہ و بویراحمد

ہادی خادمی

گلستان

صالح صالح راد، سید رضا عزیزی، کمال الدین قرنچیک

گیلان

بہران بہروزی، امیر ضمیری، مهدی یزدان پرست، محمدرضا ترابی، علی یعقوبزادہ

لرستان

بہروز قائمیان، ناصر رحیمی، احمد ساکی

مازندران

جواد شفیعی، اکبر شعبان، ماریا نوریان، انوشیروان بہرامی، ابراہیم شفیعی

مرکزی

حامد مسعودی

ہرمزگان

افشین عامری، محسن صالحی

ہمدان

قاسم صیفی کار، حمید عابدی، مهدی پیری

یزد

محمدرضا وطنیہ

گروہ نظارت منطقہ ای

مهدی ایمانی پور، امیر زارعی، محمد مشکین فاوم، رحمان سالاروند، مسعود واعظی

گروه بازبینی پرسش‌نامه‌ها و خوشه‌های نمونه

حسن نعیمی، رضا یاسمنی، یونس جوادی، امیر عنایت‌الله صفاپور، علی محمدی، اعظم نوروزی، پرویز رحمانی، رضا فرجادنیا، سمیه پیله‌ور، محبوبه پیله‌ور، هادی ابراهیم‌پور، رحمت‌الله مکی، محمدعلی مقدس، میثاق مبارکی، محبوبه خردمند، هدی محمدی، نعمت‌الله عالی‌منش، علی فهیمی، آرمان رضایی، یدالله روح‌الامینی، لهراسب صوفی‌نیا، کرامت حسن‌پور، شیرزاد باوند وندچالی، قاسم‌علی کرمیان، ابراهیم مرادی، بهرام راستین، احسان سلجوقی، جواد پیری، علی عسگرشاهی

گروه ورود اطلاعات

فاطمه قاسمی، آزاده فرجی، علیرضا کاظمی، زهرا فرجی، زینب کاظمی، فرشته نیازخانی، مینو فرجی، عادلہ قاسمی، معصومه فرجی، مهران وفایی

گروه گزارش‌نویسی و نمونه‌خوانی

فاطمه قاسمی، آزاده فرجی، زهرا فرجی

دستگاه‌های کمک‌کننده

معاونت اجتماعی نیروی انتظامی در تهران و مراکز استان‌های کشور، اداره کل حراست سازمان تبلیغات اسلامی، دفاتر سازمان‌های تبلیغات استانی و شهرستان‌ها، وزارت اطلاعات در استان‌ها

فهرست مطالب

پیش‌گفتار	۳۰
فصل اول: کلیات پژوهش	۳۲
۱. طرح مسئله	۳۴
۲. اهمیت و ضرورت موضوع پژوهش	۳۵
۳. نکاتی در زمینه پیمایش دین‌داری	۳۷
۴. روش انجام کار	۳۹
۱. ۴. تشکیل شورای سیاست‌گذاری	۳۹
۲. ۴. گروه تدوین پرسش‌نامه	۴۰
۳. ۴. گروه مشاوران و متخصصان تصحیح پرسش‌نامه	۴۰
۴. ۴. ساختار پرسش‌نامه	۴۰
۵. ۴. سازماندهی گروه تحقیق	۴۲
۶. ۴. سازمان نظارت	۴۲
۷. ۴. هماهنگی با دستگاه‌های ذی‌ربط	۴۳
۸. ۴. تهیه دستورالعمل‌ها	۴۳
۹. ۴. برگزاری کارگاه آموزشی مجریان	۴۴
۵. تعریف عملیاتی متغیرها	۴۴
۱. ۵. خصوصیات مذهبی	۴۵
۲. ۵. تجربه‌ها و عواطف دینی	۴۶
۳. ۵. اعتقادات دینی	۴۸
۴. ۵. اخلاق دینی و محرمات اخلاقی	۴۹
۵. ۵. مناسک جمعی دینی	۵۲
۶. ۵. رفتارهای دینی واجب	۵۴
۷. ۵. محرمات دینی	۵۶

۵۷.....	۸. ۵. رفتارهای مستحبی
۵۸.....	۹. ۵. خصوصیات جمعیت نمونه
۶۰.....	۶. پایایی و اعتبار مقیاس‌ها
۶۱.....	۱. ۶. پایایی و اعتبار مقیاس «تجربه‌ها و عواطف دینی»
۶۵.....	۲. ۶. پایایی و اعتبار مقیاس «اعتقادات دینی»
۶۶.....	۳. ۶. پایایی و اعتبار مقیاس «اخلاق دینی»
۶۸.....	۴. ۶. پایایی و اعتبار مقیاس «مناسک جمعی دینی»
۶۹.....	۵. ۶. پایایی و اعتبار مقیاس «رفتارهای دینی واجب»
۷۰.....	۶. ۶. پایایی و اعتبار مقیاس «محرمات دینی»
۷۲.....	۷. ۶. پایایی و اعتبار مقیاس «رفتارهای مستحبی»
۷۴.....	۷. نمونه‌گیری
۷۴.....	۱. ۷. هدف
۷۴.....	۲. ۷. جمعیت آماری
۷۴.....	۳. ۷. واحد تحلیل
۷۵.....	۴. ۷. سطح جغرافیایی
۷۵.....	۵. ۷. روش نمونه‌گیری
۷۶.....	۶. ۷. چارچوب نمونه‌گیری
۷۶.....	۷. ۷. روش تعیین تعداد افراد نمونه
۷۸.....	۸. ۷. روش تعیین حداقل نسبت مورد نظر در استان‌ها
۸۰.....	۹. ۷. روش تعیین تعداد واحدهای نمونه‌گیری مرحله اول (خوشه)
۸۲.....	۱۰. ۷. روش انتخاب واحدهای نمونه مرحله اول
۸۶.....	۱۱. ۷. روش تعیین تعداد واحدهای نمونه مرحله دوم (فرد)
۸۷.....	۱۲. ۷. فرمول‌های برآورد
۹۶.....	فصل دوم: سنجش دین‌داری مسلمانان
۹۸.....	مقدمه
۹۹.....	۱. الگوی گلاک و استارک در سنجش دین‌داری
۱۰۲.....	۲. سنجش دین‌داری مسلمین در جوامع دیگر
۱۰۲.....	۱. ۲. مقیاس رفتار دینی تای (۱۹۸۵)
۱۰۵.....	۲. ۲. مقیاس سطح دین‌داری سنج‌السانی (۱۹۸۹)
۱۰۵.....	۳. ۲. سنج‌العزیز عبدالرحمن البلاخی (۱۹۹۹)

۱۰۸	.....
۱۱۱	..... ۳. مدل‌های سنجش دین‌داری در ایران
۱۱۲	..... ۳. ۱. مدل سنجش دین‌داری سراج‌زاده
۱۱۴	..... ۳. ۲. مقیاس سنجش دین‌داری خدایاری‌فرد
۱۲۴	..... ۳. ۳. مدل سنجش دین‌داری شجاعی‌زند
۱۲۷	..... ۳. ۴. مدل سنجش دین‌داری طالبان
۱۳۶	.....
۱۴۳	..... ۵. مدل سنجش دین‌داری در پیمایش حاضر
۱۴۹	..... ۶. تعریف دین
۱۴۹	..... ۶. ۱. تعریف لغوی اسلام
۱۴۹	..... ۶. ۲. تعریف اصطلاحی اسلام
۱۵۲	..... ۶. ۳. تعریف دین‌داری
۱۵۵	..... فصل سوم: یافته‌های پژوهش
۱۵۷	..... خصوصیات جمعیت نمونه
۱۶۵	..... خصوصیات مذهبی
۱۷۱	..... تجربه‌ها و عواطف دینی
۲۰۰	..... اعتقادات دینی
۲۱۸	..... اخلاق دینی
۲۳۲	..... مناسک جمعی دینی
۲۵۱	..... رفتارهای دینی واجب
۲۶۵	..... محرمات دینی
۲۷۷	..... رفتارهای مستحبی
۳۰۱	..... فصل چهارم: خلاصه و نتیجه‌گیری
۳۱۶	..... منابع
۳۲۱	..... پیوست‌ها
۳۲۳	..... پیوست ۱: راهنمای مجریان استانی
۳۲۵	..... پیوست ۲: راهنمای پرسشگران
۳۳۰	..... پیوست ۳: راهنمای پرسش‌نامه
۳۳۳	..... پیوست ۴: پرسش‌نامه
۳۴۲	..... پیوست ۵: راهنمای نمونه‌گیری

فهرست جداول توصیفی

جدول ۱.۱:	.....	۴۷
جدول ۲.۱:	نتایج آزمون تحلیل عاملی گویه‌های «اعتقادات دینی» و آزمون پایایی مقیاس	۴۸
جدول ۳.۱:	نتایج آزمون تحلیل عاملی گویه‌های «اخلاق دینی» و آزمون پایایی مقیاس ...	۴۹
جدول ۴.۱:	.....	۵۰
جدول ۵.۱:	.....	۵۱
جدول ۶.۱:	.....	۵۲
جدول ۷.۱:	.....	۵۳
جدول ۸.۱:	گروه‌بندی استان‌های کشور و نسبت نمونه در هر گروه.....	۵۷
جدول ۹.۱:	تعداد واحد تحلیل نمونه (فرد واجد شرایط) و تعداد واحد نمونه‌گیری مرحله اول به تفکیک مناطق شهری و روستایی استان‌های کشور.....	۶۶
جدول ۱۰.۱:	.....	۶۷
جدول ۱.۲:	مدل سنجش دین‌داری تای	۷۷
جدول ۲.۲:	ابعاد و مؤلفه‌های دین‌داری در مدل سنجش دین‌داری البلاخی.....	۸۰
جدول ۳.۲:	ابعاد و مؤلفه‌های دین‌داری در مدل سنجش دین‌داری ریاض حسن.....	۸۲
جدول ۴.۲:	مدل سنجش دین‌داری در تحقیق سراج‌زاده.....	۸۶
جدول ۵.۲:	مدل سنجش دین‌داری در تحقیق خدایاری‌فرد.....	۹۲
جدول ۶.۲:	مدل جدید سنجش دین‌داری در سنجۀ خدایاری‌فرد.....	۹۴
جدول ۷.۲:	مدل سنجش دین‌داری در سنجۀ شجاعی‌زند.....	۹۸
جدول ۸.۲:	ابعاد و مؤلفه‌های دین‌داری در مدل طالبان	۱۰۳

- جدول ۹.۲: مقایسهٔ بنیان‌های نظری مدل‌های سنجش دین‌داری ۱۱۲
- جدول ۱۰.۲: مدل سنجش دین‌داری در تحقیق حاضر ۱۲۳
- جدول ۱.۳: جنس ۱۳۰
- جدول ۲.۳: سن ۱۳۱

جدول ۳.۳: وضع تأهل	۱۳۱
جدول ۴.۳: تحصیلات پاسخگویان	۱۳۱
جدول ۵.۳: تحصیلات پدر	۱۳۲
جدول ۶.۳: بخش شغلی	۱۳۲
جدول ۷.۳: وضع فعالیت	۱۳۲
جدول ۸.۳: وضع شغلی	۱۳۳
جدول ۹.۳: قومیت	۱۳۳
جدول ۱۰.۳: هزینه ماهانه خانواده	۱۳۴
جدول ۱۱.۳: وضعیت مذهبی بودن خانواده پاسخگویان	۱۳۸
جدول ۱۲.۳: شیعه یا سنی بودن پاسخگویان	۱۳۸
جدول ۱۳.۳: داشتن مرجع تقلید	۱۳۸
جدول ۱۴.۳: شروع نماز خواندن	۱۳۹
جدول ۱۵.۳:	۱۳۹
جدول ۱۶.۳: بعضی‌ها معتقدند که فقط با دین می‌شود مشکلات اخلاقی و فرهنگی جامعه را حل کرد. با این نظر موافقت یا مخالفت؟	۱۴۰
جدول ۱۷.۳:	۱۴۰
جدول ۱۸.۳: بعضی وقت‌ها احساس ترس از خدا به من دست می‌دهد.	۱۴۵
جدول ۱۹.۳:	۱۴۵
جدول ۲۰.۳:	۱۴۶
جدول ۲۱.۳: گاهی اوقات احساس نزدیکی بیشتری به خدا می‌کنم.	۱۴۶
جدول ۲۲.۳: حضور خدا را در زندگی خودم احساس می‌کنم.	۱۴۶
جدول ۲۳.۳: وقتی گناه می‌کنم حس بدی به من دست می‌دهد.	۱۴۷
جدول ۲۴.۳: مقیاس «تجربه‌های دینی»	۱۴۷
جدول ۲۵.۳: از کسی که به پیامبر اسلام توهین کند متنفرم.	۱۵۷
جدول ۲۶.۳: حاضرم در راه اسلام کشته شوم.	۱۵۷
جدول ۲۷.۳: دوست دارم که همه مردم جهان دین اسلام را بپذیرند.	۱۵۸
جدول ۲۸.۳: اگر نمازم قضا شود خیلی ناراحت می‌شوم.	۱۵۸
جدول ۲۹.۳: از کسی که به قرآن توهین کند متنفرم.	۱۵۸

جدول ۳۷.۳:	۱۵۹
جدول ۳۸.۳: مقیاس «عواطف و علقه‌های دینی»	۱۵۹
جدول ۴۶.۳: به خدا اعتقاد دارم و هیچ شکی در آن ندارم.	۱۷۲

جدول ۴۷.۳: معتمد که [حضرت] محمد(ص) پیامبر خداست.	۱۷۳
جدول ۴۸.۳: قرآن کلام خدا است و هرچه می گوید حقیقت محض است.	۱۷۳
جدول ۴۹.۳: شیطان واقعاً وجود دارد.	۱۷۳
جدول ۵۰.۳: خدا عادل است و به کسی ستم نمی کند.	۱۷۴
جدول ۵۱.۳: بهشت و جهنمی وجود ندارد.	۱۷۴
جدول ۵۲.۳: در روز قیامت به اعمال ما رسیدگی می شود.	۱۷۴
جدول ۵۳.۳: فکر می کنم سرانجام [حضرت] مهدی(عج) به پا می خیزد و زمین را پر از عدل و داد خواهد کرد.	۱۷۵
جدول ۵۴.۳: مقیاس «اعتقادات دینی»	۱۷۵
جدول ۶۴.۳: چقدر برای شما پیش آمده است که از کسی بدتان بیاید اما در موقعیتی قرار بگیرید که به هر دلیلی از او تعریف کنید؟	۱۹۱
جدول ۶۵.۳: برای همه ما پیش آمده است حرفی بزنیم که راست نباشد. برای شما چقدر پیش آمده است؟	۱۹۱
جدول ۶۶.۳: چقدر برایتان پیش آمده که از کسی یا جایی چیزی را به امانت یا قرض گرفته باشید و به هر دلیلی آن را پس نداده باشید؟	۱۹۱
جدول ۶۷.۳: در جامعه ما، آدم ها معمولاً پشت سر یکدیگر حرف می زنند شما چقدر برایتان پیش آمده که پشت سر دوستی یا فامیلی حرفی زده باشید؟	۱۹۲
جدول ۶۸.۳: چقدر پیش آمده که حرفی یا چیزی را به کسی نسبت بدهید که از صحت آن مطمئن نباشید؟	۱۹۲
جدول ۶۹.۳: چقدر پیش آمده که در صفی باشید (مثلاً صف نانوایی، خرید، اتوبوس و ...) و به هر دلیلی خارج از نوبت کارتان را انجام دهید؟	۱۹۲
جدول ۷۰.۳: مقیاس «اخلاق دینی»	۱۹۳
جدول ۷۸.۳: شرکت در نماز جماعت	۲۰۵
جدول ۷۹.۳: زیارت اماکن دینی و اهل قبور	۲۰۵
جدول ۸۰.۳: شرکت در نماز جمعه	۲۰۵
جدول ۸۱.۳: شرکت در جلسه قرآن	۲۰۶
جدول ۸۲.۳: شرکت در مراسم شبهای احیا	۲۰۶
جدول ۸۳.۳: حضور در برنامه های مذهبی مسجد	۲۰۶
جدول ۸۴.۳: اعتکاف	۲۰۷
جدول ۸۵.۳: آیا در جلسات دعا (کمیل، ندبه، زیارت عاشورا) شرکت می کنید؟	۲۰۷
جدول ۸۶.۳: آیا در جلسات سفره های نذری شرکت می کنید؟	۲۰۷

جدول ۸۷.۳: مقیاس «مناسک جمعی دینی»	۲۰۸
جدول ۹۸.۳: خواندن نمازهای واجب یومیه	۲۲۲
جدول ۹۹.۳: روزه گرفتن در ماه رمضان	۲۲۲
جدول ۱۰۰.۳: انجام غسل واجب (در صورت لزوم)	۲۲۳
جدول ۱۰۱.۳: دادن فطریه	۲۲۳
جدول ۱۰۲.۳: امر به معروف و نهی از منکر	۲۲۳
جدول ۱۰۳.۳: دادن خمس و زکات	۲۲۴
جدول ۱۰۴.۳: مقیاس «رفتارهای دینی واجب»	۲۲۴
جدول ۱۱۲.۳: فرض کنید به مراسم عروسی یکی از اقوام نزدیک دعوت شده‌اید و متوجه می‌شوید بعضی‌ها در آن مشروب می‌خورند، در این موقع شما چه می‌کنید؟	۲۳۶
جدول ۱۱۳.۳: اگر برای خانواده‌ای بارداری ناخواسته‌ای پیش آید و در مورد سقط جنین با شما مشورت کنند، به این خانواده چه توصیه‌ای می‌کنید؟	۲۳۷
جدول ۱۱۴.۳: فرض کنید پول اضافه‌ای داشته باشید و بخواهید آن پول را به کسی بدهید، در این صورت کدام‌یک از کارهای زیر را انجام می‌دهید؟	۲۳۷
جدول ۱۱۵.۳:	۲۳۷
جدول ۱۱۶.۳: مقیاس «محرمات دینی»	۲۳۸
جدول ۱۲۲.۳: چقدر نماز مستحبی می‌خوانید؟	۲۴۹
جدول ۱۲۳.۳: چقدر نماز را اول وقت می‌خوانید؟	۲۴۹
جدول ۱۲۴.۳: چقدر قرآن می‌خوانید؟	۲۵۰
جدول ۱۲۵.۳: چقدر دعا می‌خوانید؟	۲۵۰
جدول ۱۲۶.۳: چقدر نماز شب می‌خوانید؟	۲۵۰
جدول ۱۲۷.۳: چقدر تعقیبات نماز را انجام می‌دهید؟	۲۵۱
جدول ۱۲۸.۳: چقدر روزه مستحبی می‌گیرید؟	۲۵۱
جدول ۱۲۹.۳: مقیاس «رفتارهای مستحبی عبادی»	۲۵۱
جدول ۱۳۸.۳: چقدر صدقه می‌دهید؟	۲۶۱
جدول ۱۳۹.۳: چقدر استخاره می‌کنید؟	۲۶۲
جدول ۱۴۰.۳: برای حل مشکلات چقدر نذر می‌کنید؟	۲۶۲
جدول ۱۴۱.۳: در موارد مختلف چقدر قربانی می‌کنید؟	۲۶۲
جدول ۱۴۲.۳: مقیاس «رفتارهای مستحبی فرهنگی»	۲۶۳

فهرست جداول دو بعدی

جدول ۲۵.۳: گویۀ «بعضی وقت‌ها احساس ترس از خدا به من دست می‌دهد»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۱۴۹
جدول ۲۶.۳: گویۀ «گاهی توبه می‌کنم و از خدا می‌خواهم برای جبران گناهانم به من کمک کند»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۱۵۰
جدول ۲۷.۳: گویۀ «بعضی وقت‌ها حس می‌کنم به خاطر کار بدی که انجام داده‌ام خدا تنبیهم می‌کند»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۱۵۱
جدول ۲۸.۳: گویۀ «گاهی اوقات احساس نزدیکی بیشتری به خدا می‌کنم»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۱۵۲
جدول ۲۹.۳:	۱۵۳
جدول ۳۰.۳:	۱۵۴
جدول ۳۱.۳: مقیاس «تجربه‌های دینی»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۱۵۵
جدول ۳۹.۳:	۱۶۱
جدول ۴۰.۳: گویۀ «حاضرَم در راه اسلام کشته شوم»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۱۶۲
جدول ۴۱.۳: گویۀ «دوست دارم که همهٔ مردم جهان دین اسلام را بپذیرند»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۱۶۳
جدول ۴۲.۳:	۱۶۴
جدول ۴۳.۳:	۱۶۵

جدول ۴۴.۳: گویۀ «از این که، خانواده‌ام بدون حجاب دیده شوند (من بدون حجاب دیده شوم) ناراحت می‌شوم»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۱۶۶
جدول ۴۵.۳: مقیاس «عواطف و علقه‌های دینی»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۱۶۷
جدول ۵۵.۳: ..... [ ]	۱۷۷
جدول ۵۶.۳: ..... [ ]	۱۷۸

جدول ۵۷.۳: گویۀ «قرآن کلام خدا است و هر چه می‌گوید حقیقت محض است.»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۱۷۹
جدول ۵۸.۳: گویۀ «شیطان واقعاً وجود دارد.»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۱۸۰
جدول ۵۹.۳:	۱۸۱
جدول ۶۰.۳: گویۀ «بهشت و جهنمی وجود ندارد.»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۱۸۲
جدول ۶۱.۳:	۱۸۳
جدول ۶۲.۳: گویۀ «فکر می‌کنم سرانجام [حضرت] مهدی (عج) به پا می‌خیزد و زمین را پر از عدل و داد خواهد کرد.»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۱۸۴
جدول ۶۳.۳: مقیاس «اعتقادات دینی»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۱۸۵
جدول ۷۱.۳: سؤال «چقدر برای شما پیش آمده است که از کسی بدتان بیاید اما در موقعیتی قرار بگیرید که به هر دلیلی از او تعریف کنید؟»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۱۹۴
جدول ۷۲.۳: سؤال «برای همه ما پیش آمده است حرفی بزنیم که راست نباشد. برای شما چقدر پیش آمده است؟»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۱۹۵
جدول ۷۳.۳: سؤال «چقدر برایتان پیش آمده که از کسی یا جایی چیزی را به امانت یا قرض گرفته باشید و به هر دلیلی آن را پس نداده باشید؟»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۱۹۶
جدول ۷۴.۳:	۱۹۷
جدول ۷۵.۳: سؤال «چقدر پیش آمده که حرفی یا چیزی را به کسی نسبت بدهید که از صحت آن مطمئن نباشید؟»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۱۹۸
جدول ۷۶.۳:	۱۹۹
جدول ۷۷.۳: مقیاس «اخلاق دینی»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۲۰۰
جدول ۸۸.۳: گویۀ «شرکت در نماز جماعت»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۲۰۹
جدول ۸۹.۳: گویۀ «زیارت اماکن دینی و اهل قبور»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۲۱۰
جدول ۹۰.۳: گویۀ «شرکت در نماز جمعه»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۲۱۱
جدول ۹۱.۳: گویۀ «شرکت در جلسه قرآن»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۲۱۲
جدول ۹۲.۳: گویۀ «شرکت در مراسم شب‌های احیا»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۲۱۳
جدول ۹۳.۳:	۲۱۴

جدول ۹۴.۳: گویۀ «اعتکاف»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای ۲۱۵

جدول ۹۵.۳: سؤال «آیا در جلسات دعا (کمیل، ندبه، زیارت عاشورا) شرکت می‌کنید؟»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۲۱۶
جدول ۹۶.۳:	۲۱۷
جدول ۹۷.۳: مقیاس «مناسک جمعی دینی»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۲۱۸
جدول ۱۰۵.۳: گویۀ «خواندن نماز واجب یومیه»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۲۲۶
جدول ۱۰۶.۳: گویۀ «روزه گرفتن در ماه رمضان»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۲۲۷
جدول ۱۰۷.۳:	۲۲۸
جدول ۱۰۸.۳: گویۀ «دادن فطریه»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۲۲۹
جدول ۱۰۹.۳: گویۀ «امر به معروف و نهی از منکر»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۲۳۰
جدول ۱۱۰.۳: گویۀ «دادن خمس و زکات»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۲۳۱
جدول ۱۱۱.۳: مقیاس «رفتارهای دینی واجب»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۲۳۲
جدول ۱۱۷.۳: سؤال «فرض کنید به مراسم عروسی یکی از اقوام نزدیک دعوت شده‌اید و متوجه می‌شوید بعضی‌ها در آن مشروب می‌خورند، در این موقع شما چه می‌کنید؟»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۲۴۰
جدول ۱۱۸.۳:	۲۴۱
جدول ۱۱۹.۳:	۲۴۲
جدول ۱۲۰.۳: سؤال «اگر در یک مهمانی شرکت کنید و متوجه شوید که آن مهمانی به صورت مختلط برگزار شده است و خیلی هم محرم و نامحرم بودن، دست دادن زن و مرد و نظایر آن برایشان اهمیتی ندارد. کدام‌یک از کارهای زیر را ترجیح می‌دهید انجام دهید؟»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۲۴۳
جدول ۱۲۱.۳: مقیاس «محرمات دینی»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۲۴۴
جدول ۱۳۰.۳: سؤال «چقدر نماز مستحبی می‌خوانید؟»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۲۵۳
جدول ۱۳۱.۳:	۲۵۴
جدول ۱۳۲.۳: سؤال «چقدر قرآن می‌خوانید؟»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۲۵۵
جدول ۱۳۳.۳: سؤال «چقدر دعا می‌خوانید؟»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای.....	۲۵۶

جدول ۱۳۴.۳: سؤال «چقدر نماز شب می خوانید؟»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای..... ۲۵۷

جدول ۱۳۵.۳: ۲۵۸

..... ۲۵۸

جدول ۱۳۶.۳: ۲۵۹

جدول ۱۳۷.۳: مقیاس «رفتارهای مستحبی عبادی»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای	۲۶۰
جدول ۱۴۳.۳: سؤال «چقدر صدقه می‌دهید؟»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای	۲۶۴
جدول ۱۴۴.۳: سؤال «چقدر استخاره می‌کنید؟»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای	۲۶۵
جدول ۱۴۵.۳:	۲۶۶
جدول ۱۴۶.۳:	۲۶۷
جدول ۱۴۷.۳: مقیاس «رفتارهای مستحبی فرهنگی»، به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای	۲۶۸

فهرست نمودارها

نمودار ۳.۱: مقیاس «تجربه‌های دینی».....	۱۷۸
نمودار ۲.۳: مقیاس «عواطف و علقه‌های دینی».....	۱۹۰
نمودار ۳.۳: مقیاس «اعتقادات دینی».....	۲۰۷
نمودار ۴.۳: مقیاس «اخلاق دینی».....	۲۲۴
نمودار ۵.۳: مقیاس «مناسک جمعی دینی».....	۲۳۹
نمودار ۶.۳: مقیاس «رفتارهای دینی واجب».....	۲۵۷
نمودار ۷.۳: مقیاس «محرمات دینی».....	۲۷۱
نمودار ۸.۳: مقیاس «رفتارهای مستحبی عبادی».....	۲۸۴
نمودار ۹.۳: مقیاس «رفتارهای مستحبی فرهنگی».....	۲۹۵

پیش‌گفتار

در سال‌های اخیر وضعیت دین‌داری و رصد تحولات آن یکی از مهمترین دل‌مشغولی‌های مدیریت فرهنگی و دینی کشور بوده است. پس از سه دهه از انقلاب اسلامی ایران، اکنون زمان آن رسیده است که روند دین‌داری در جامعه ثبت و ضبط شود و با اندازه‌گیری مستمر آن، امکان ارزیابی از فعالیت‌ها و برنامه‌ها ممکن شود. از طرف دیگر ثبت دین‌داری مردم و سنجش وضعیت دین‌داری آنان جدای از ارزیابی عملکردهای سازمان‌های مرتبط با دین‌داری می‌تواند شناخت بیشتری از جامعه پیش‌رو ارائه دهد. این شناخت خود مقدمه فعالیت‌های منطقی‌تر و عقلانی‌تر در باب دینی کردن جامعه خواهد بود. هم‌چنین داده‌های چنین پژوهش‌هایی مبنای تأملات نظری در باب وضعیت دینی جامعه ایران را برای پژوهشگران به دست می‌دهد، به‌خصوص این که امکان مقایسه میان دوره‌های تاریخی مختلف را – که اصطلاحاً روندپژوهی نامیده می‌شود – فراهم می‌آورد و در نهایت مبنای اولیه آینده پژوهی دینی با تولید و ساماندهی داده‌های پایه ممکن خواهد شد.

سازمان تبلیغات اسلامی، به عنوان یکی از سازمان‌های مسئول در حوزه فرهنگی و دینی، در دوره مدیریت جدید آن، شناخت وجوه مختلف دین‌ورزی را به عنوان یکی از مأموریت‌های اصلی در دستور کار خود قرار داد. برای نیل به این هدف، ابتدا در سال ۱۳۸۴ طرحی با عنوان *سنجش‌های دین‌داری در تحقیقات پیشین* انجام شد که بر مبنای آن تمامی تحقیقاتی که گویه‌های قابل قبولی در زمینه دین‌داری داشتند جمع‌آوری شدند و ماحصل این پژوهش در قالب کتاب *سنجش‌های دین‌داری در ایران* انتشار یافت. در مرحله دوم با بررسی گویه‌ها و مقیاس‌های منتشر شده در کتاب مذکور پرسش‌نامه‌ای اولیه تهیه شد که در سال ۱۳۸۶ در پژوهشی با عنوان *آزمون سنجش‌های دین‌داری در*

ایران در تحقیقی پیمایشی به محک تجربه گذارده شد. این پرسش‌نامه با ۱۵۷ متغیر و سیزده مقیاس در پنج شهر مرکز استان کشور مورد آزمون قرار گرفت. پژوهش سال ۱۳۸۶، وزن و اعتبار سؤالات سنجش دین‌داری را به لحاظ آماری برای ما مشخص ساخت و در نهایت راه برای انجام پژوهشی ملی برای سنجش دین‌داری در کشور فراهم شد. پژوهش حاضر با استناد به پیشینه انجام شده در این سازمان و سایر سازمان‌های فرهنگی در کشور در سال ۱۳۸۹ آغاز و در سال ۱۳۹۰ به انجام رسید.

اثری که پیش رو دارید مجموعه نتایج و یافته‌های این پیمایش ملی است که با حدود ۱۸۰۰۰ نمونه در مناطق شهری و روستایی ۳۰ استان کشور انجام شده است. از ویژگی‌های مهم این طرح ملی آن است که خروجی آن در قالب سه گزارش ملی: گزارش کل، مناطق شهری و مناطق روستایی و سی گزارش استانی و ده گزارش کلان‌شهرها مجموعاً در ۴۳ مجلد ارائه شده است. هم‌چنین در این طرح به مناطق روستایی در کنار مناطق شهری - که غالباً پیمایش‌ها معطوف به آن مناطق بوده -، توجه ویژه شده است. فرصت را مغتنم شمرده و از کلیه عزیزانی که در انجام این پیمایش معظم همکاری داشته‌اند صمیمانه تشکر و قدردانی می‌کنم. از برادران عزیز جناب حجت الاسلام و المسلمین موسوی هوایی؛ معاون پژوهشی و آموزشی سازمان، جناب آقای دکتر فروغی؛ مدیرکل دفتر برنامه‌ریزی پژوهش‌های کاربردی سازمان و کارشناسان محترم این دفتر که با آینده‌نگری و رویکردی تخصصی تلاش بسیار در طراحی و مدیریت چنین پژوهش‌های ارزشمندی نموده‌اند، تشکر ویژه دارم. هم‌چنین از آقایان دکتر عباس کاظمی و دکتر مهدی فرجی و همکاران ایشان که مسئولیت انجام این پیمایش را بر عهده داشته‌اند، قدردانی می‌نمایم.

سید مهدی خاموشی

رئیس سازمان تبلیغات اسلامی

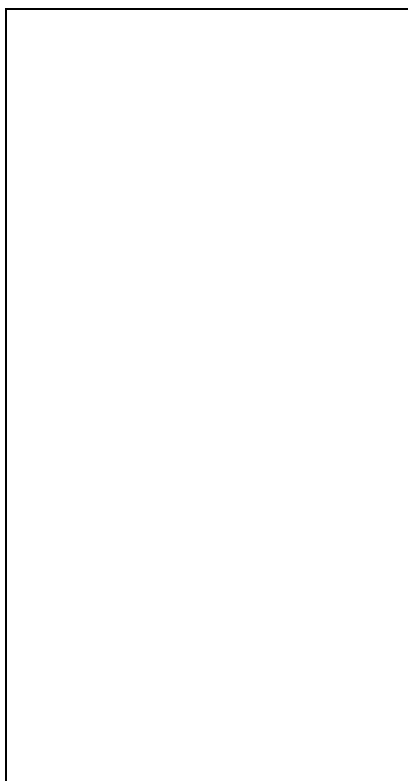

۱. طرح مسئله

مطالعاتی که به صورت پیمایش‌های ملی در ایران انجام شده‌اند هم به لحاظ تعداد محدود و هم به لحاظ زمانی نوپا هستند. چنین مطالعاتی ضمن ارائه یک تصویر شفاف از جامعه می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های مختلف به کمک مدیران بیاید. در واقع، هدف پیمایش‌های ملی، دانش‌محور و اطلاعات‌محور کردن برنامه‌ریزی‌هایی است که در سطح کلان در جامعه انجام می‌شود. یکی از موضوعات اساسی که می‌تواند هم به پرسش‌های مهم پاسخ دهد و هم در سیاست‌گذاری‌ها مفید واقع شود پیمایش وضعیت دین‌داری ایرانیان مسلمان است. در طول دهه‌های گذشته دین‌داری همواره مورد توجه برنامه‌ریزان و محققان و دانشگاهیان بوده است (کاظمی و فرجی، ۱۳۸۸) اما در بسیاری از موارد موضوع دین‌داری یا بخش کوچکی از سنجش نگرش‌ها را شکل می‌داده یا آن‌که میدان مطالعه پیمایش‌ها در سطح استانی یا منطقه‌ای محدود بوده است. در دهه اخیر، کوشش‌هایی در جهت سنجش وضعیت دین‌داری در سطح ملی انجام شده است که بسیار ارزشمند هستند، این گزارش نیز استمرار برنامه مطالعاتی است که در سال‌های اخیر در ایران به اهتمام سازمان‌های پژوهشی در ایران به انجام رسیده است.

مطالعه حاضر، دین‌داری را در ابعاد مختلفی سنجیده است که توضیح آن در فصل مربوط آمده است. همان‌گونه که روشن است، دین‌داری ابعادی دارد و نمی‌توان آن را به یک بعد یا یک جنبه تقلیل داد. در عین حال نمی‌توان به سادگی از دین‌داری در وضعیتی کلی سخن گفت مگر آن‌که آن را به ابعاد کوچک‌تری چون اعتقادی، تجربی و عاطفی، اخلاقی، رفتاری و مناسکی تقسیم کرد. در هریک از این ابعاد نیز، زیر مجموعه‌های دیگری وجود دارند که در طراحی مدل تحقیق مورد توجه بوده‌اند. در سنجش این ابعاد ما از روش پیمایش استفاده کرده‌ایم. در عین حال اعتقاد داریم که نمی‌توان سنجش دین‌داری را صرفاً به یک روش محدود کرد. روش‌های گوناگون هر یک

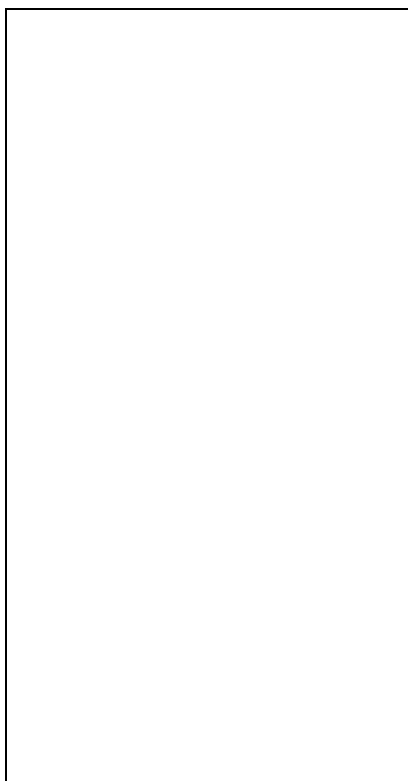
می‌توانند ابعاد دقیق‌تری از موضوع را برای ما روشن سازند. استفاده از روش پیمایش در این تحقیق در مرتبه اول مبتنی بر سودمندی‌هایی است که چنین روشی برای مدیریت و برنامه‌ریزی در سطح کلان در اختیار ما قرار می‌دهد؛ چرا که نتایج داده‌های پیمایشی تصویری از وضعیت دین‌داری در ابعاد مختلف ارائه می‌کنند که می‌تواند مبنایی برای قضاوت اولیه از جامعه پیش رو فراهم سازد.

۲. اهمیت و ضرورت موضوع پژوهش

سنجش تجربی دین‌داری در دهه ۱۹۶۰ در اروپا و آمریکا به اوج خود رسید. بسیاری از محققان در این دهه اقدام به ساختن سنجه‌هایی برای سنجش دین‌داری کردند. شاید زمانی که لنسکی در اوایل دهه ۶۰ اولین سنجه دین‌داری را می‌ساخت گمان نمی‌کرد که بعد از وی حجم وسیعی از پیمایش‌ها با هدف ساخت سنجه‌های دین‌داری انجام شود.

این تنوع و گوناگونی سنجه‌های دین‌داری آن‌قدر گسترده است که نمی‌توان در این مجال آن را گشود. مع‌الوصف کتاب *سنجه‌های دین‌داری* اثر هیل و هود (۱۹۹۹) تلخیصی جامع از سنجه‌های دین‌داری موجود در غرب است.

اگرچه بیش از دو دهه است که در ایران نیز تحقیقات سنجش دین‌داری شروع شده است اما در ابتدا کمتر تحقیقی با هدف ساختن سنجه‌های دین‌داری انجام می‌شد تا این‌که در سال‌های گذشته احساس نیاز برای ساختن سنجه‌های دین‌داری را می‌توان میان محققان مشاهده کرد. سراج‌زاده (۱۳۷۵) از اولین کسانی است که تلاش کرده است تا مدل سنجش دین‌داری گلاک و استارک را بومی کند و بسیاری از تحقیقات دانشگاهی که طی سال‌های اخیر در حوزه دین‌داری انجام شده است براساس مدل بومی وی بوده است. سپس گلزاری (۱۳۸۲) مقیاس معبد را می‌سازد. طالبان (۱۳۸۲) ارزیابی سازه‌های آزمون اندازه‌گیری تدین اسلامی را مطرح می‌کند و در نهایت (۱۳۸۸) سنجش دین‌داری ایرانیان را در سطح ملی انجام می‌دهد. خدایاری‌فرد (۱۳۸۲) به هنجاریابی مقیاس‌های دین‌داری می‌پردازد و سپس آن را در سطح ملی (۱۳۸۸) به آزمون می‌کشد و شجاعی‌زند (۱۳۸۴) مدلی برای سنجش دین‌داری در ایران طراحی می‌کند. هم‌چنین، کاظمی و فرجی (۱۳۸۵) با پالایش آماری سنجه‌های ساخته‌شده دین‌داری در بیش از هفتاد پژوهش به مدلی دست یافته‌اند و آن‌ها را در پنج استان کشور (۱۳۸۶) آزمون کرده‌اند. همه این کوشش‌ها نشان از این امر است که بررسی وضعیت دین‌داری در ایران از اهمیتی مضاعف برخوردار شده است. اکنون در پژوهش حاضر تلاش شده است تا براساس تجربیات ارزشمند تحقیقات پیشین و با کمک متخصصین این حوزه، مقیاسی از سنجش دین‌داری طراحی و سپس در کلیه استان‌های کشور در نقاط شهری و روستایی مورد آزمون قرار دهیم. سؤالات و گویه‌ها پیش از این (۱۳۸۶) در پنج استان کشور مورد آزمون قرار گرفته بودند. اکنون بعد از واریسی‌های چندگانه این گویه‌ها توسط محققان و با کمک تکنیک‌های آماری، سنجیدنی‌های نهایی استخراج و در مطالعه حاضر استفاده شدند.

۳. نکاتی در زمینه پیمایش دین‌داری

پیمایش اجتماعی در ایران حساسیت‌ها و مشکلات خود را دارد این موضوع برای سنجش دین‌داری چندین برابر است. سنجش باورها و رفتارهای مذهبی مردم به دلیل نوع موضوع و حساسیت‌های موجود در جامعه، دستیابی به پاسخ‌های دقیق را دشوارتر می‌سازد. برخی از حساسیت‌ها که در محتوای تحقیق ممکن است مداخله کند به کلیت پیمایش‌های ملی مربوط می‌شود و برخی به طور خاص بیش‌تر به سنجش دین‌داری ارتباط دارد. در خصوص مورد اول می‌توان اشاره کرد که:

۱. برخی از پیمایش‌های ملی همانند پیمایش حاضر به دلیل مقایسه‌پذیر کردن داده‌ها در سطح محلی (استانی و ...) از داده‌های بزرگ یا حجم نمونه بزرگ استفاده می‌کنند. این امر اگرچه سودمندی‌های خود را دارد سبب افزایش خطا در جمع‌آوری اطلاعات و اشتباهات احتمالی پرسشگر می‌شود و در نهایت از دقت تحقیق می‌کاهد. در هر صورت تحقیقات ملی با

نمونه‌های کوچک‌تر می‌توانند خطاهای کم‌تری هم داشته باشند. تحقیق حاضر از نوع تحقیق با حجم نمونه بزرگ محسوب می‌شود و در مقیاس کلی خطاپذیرتر از تحقیقات ملی با حجم نمونه کم‌تر است.

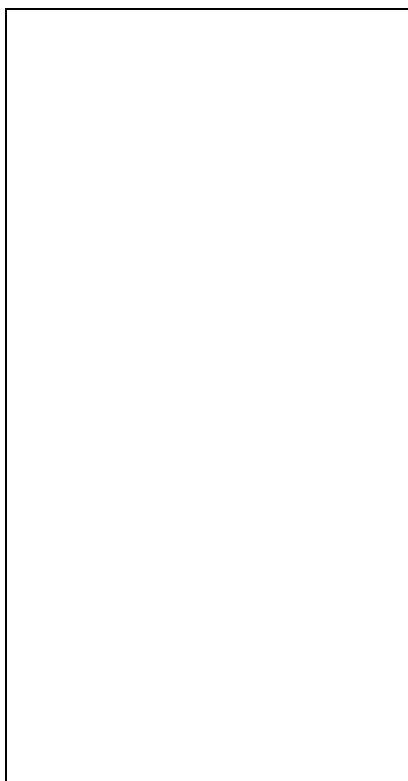
۲. خطاهای جدولی کردن پرسش‌نامه برای آسان‌تر کردن فرایند تحقیق نکته دیگری است که در تحقیقات ملی به دلیل وسعت کار خود را بیش‌تر نشان می‌دهد. پرسش‌نامه‌هایی که سؤالات را در قالب جدول قرار می‌دهند اگرچه فرایند تحقیق را آسان‌تر می‌کنند اما به همان اندازه خطا و فرار پاسخگو را به دلیل علامت زدن سریع جداول بیش‌تر می‌سازند. در خصوص مورد دوم نیز می‌توان بیان کرد که:

۱.۲. داده‌های دین‌داری موجود را با احتمال «بیش‌گویی» باید تفسیر کرد. برخلاف برخی از انواع تحقیقات اجتماعی ما در این‌جا با کم‌گویی مواجه نیستیم بلکه مشکل ما بیش‌تر با زیاده‌گویی پاسخگویان خواهد بود. مثلاً در زمینه به دست آوردن میزان نمازخوان‌های جامعه یا معتقدین به خدا افراد به دلایل سیاسی و اجتماعی بیش‌تر متمایل هستند که خود را دین‌دارتر نشان بدهند. بنابراین میزانی از نمازخوان‌های کشور که در این تحقیق گزارش می‌شود احتمالاً بیشینه پاسخ‌های ممکن خواهد بود؛ یعنی در تحلیل‌ها با داده‌های حداکثری مواجه شده و نباید تصور نمود که ممکن است جامعه از میزانی که ما به دست آورده‌ایم دین‌دارتر باشد. این امر در خصوص داده‌های اقتصادی متفاوت می‌شود. مثلاً در خصوص میزان اشتغال در جامعه یا میزان درآمد ما با کم‌گویی مواجه هستیم.

۲.۲. بهتر است در تحقیقات بعدی در خصوص کنار هم قرار گرفتن برخی گویه‌ها به دلیل عدم دریافت پاسخ‌های مکانیکی دقت بیش‌تری صورت گیرد. مثلاً در پرسش‌نامه حاضر گزینه‌های کم‌تر رایج (خواندن نماز شب) در کنار گزینه‌های بیش‌تر (صدقه دادن) رایج قرار گرفته‌اند و این احتمال بیش‌گویی را افزایش می‌دهد.

۳.۲. برخی رفتارهای مذهبی ممکن است بیش‌تر با امر کیفی مرتبط باشند و نیازمند تفسیر و فهم مخاطب هستند و از این‌رو باید در طراحی سؤالات با دقت بیش‌تری طرح شوند. مثلاً در خصوص داده‌های نماز اول وقت ممکن است تحقیق رفتار چنین مسئله‌ای شده است. نماز اول وقت مفهومی کیفی است و معلوم نیست که برای مخاطب یک ساعت بعد از اذان هم اول وقت محسوب می‌شود یا نه؟ برخی مخاطبان به فراخور فهم خود ممکن است نماز اول وقت را هنگام اذان و برخی ممکن است تا یک ساعت بعد از آن را هم حساب کنند.

۴.۲. این تنها سؤالات و مفاهیم (نماز اول وقت، دروغ نگفتن، ...) نیستند که امری کیفی هستند بلکه «گزینه‌های پاسخ» نیز می‌توانند رفتار مقوله امر کیفی شوند. در غالب پیمایش‌های دین‌داری، ما از طیف لیکرت استفاده می‌کنیم. طیف لیکرت قدرت و قوت زیادی

در تحلیل داده‌ها و سنجش آن‌ها دارد اما به همان اندازه نیز گمراه‌کننده است. مثلاً گزینه‌هایی چون «زیاد»، «بیش‌تر وقت‌ها» کاملاً امری کیفی است. انتخاب گزینه «زیاد» توسط مردم تهران در پاسخ به سؤال «چقدر به مسجد می‌روید؟» با انتخاب همین گزینه توسط مردم قم نمی‌تواند معنای یکسان داشته باشد. برای یک تهرانی ماهی چند بار ممکن است زیاد محسوب شود و برای یک قمی هفته‌ای چند بار! این امر می‌تولند مقایسه‌پذیری دقیق بین گروه‌های اجتماعی متفاوت را دشوار سازد. برای رفع این مشکل در تحقیقات بعدی باید به سراغ سؤالاتی رفت که داده‌های عددی بدهند مثلاً به جای «بیش‌تر وقت‌ها» از «تعداد دفعات» که امری کمی‌تر است استفاده کرد.

۴. روش انجام کار

۱.۴. تشکیل شورای سیاست‌گذاری

موضوع تحقیق در شورای سیاست‌گذاری مورد بررسی قرار گرفت که به همین منظور در سازمان تبلیغات اسلامی تشکیل شد و در تمامی مراحل زیر نظر آقای دکتر خاموشی، ریاست محترم سازمان، معاون محترم پژوهشی و آموزشی جناب حجت الاسلام آقای موسوی هوایی و دکتر فروغی مدیرکل دفتر برنامه‌ریزی پژوهش‌های کاربردی، تصمیم‌گیری‌ها انجام می‌شد.

۲.۴. گروه تدوین پرسش‌نامه

پیش از تدوین پرسش‌نامه نهایی، براساس تحقیقات پیشینی که در این سازمان انجام داده بودیم و پیمایش‌های ملی که در این خصوص انجام شده‌اند، پرسش‌نامه اولیه طراحی شده و سپس در جلسات متعددی در سازمان تبلیغات اسلامی پرسش‌نامه براساس مدل تحقیق طراحی و برای نظرخواهی به مشاوران و متخصصان ارسال شد.

۳.۴. گروه مشاوران و متخصصان تصحیح پرسش‌نامه

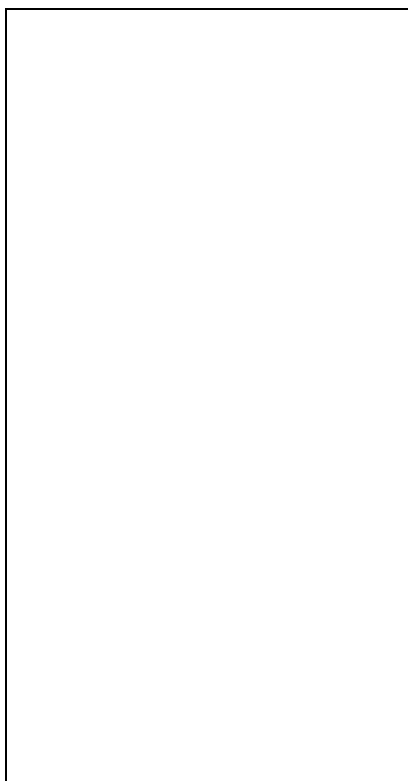
در این مرحله پرسش‌نامه برای افرادی متشکل از جامعه‌شناسان، متخصصان روش تحقیق، پژوهشگران حوزه دین و علما و روحانیون علاقمند به تحقیقات اجتماعی دین در تهران و قم ارسال و در برخی موارد در جلسات حضوری با متخصصین بررسی شد و نکات اصلاحی دریافت و در پرسش‌نامه اعمال شد. نکات اصلاحی پرسش‌نامه در نهایت در گروه تدوین جمع‌بندی و نسخه نهایی برای اجرا آماده شد.

۴.۴. ساختار پرسش‌نامه

تکنیک جمع‌آوری اطلاعات در پژوهش حاضر پرسش‌نامه بوده است. این پرسش‌نامه از دو بخش کلی تشکیل شده است: بخش سؤالات زمینه‌ای و بخش سنجش مؤلفه‌های هفتگانه دین‌داری (همان‌طور که در بخش نظری نشان داده می‌شود در نهایت به سه بعد کلی قابل تقلیل هستند). در سؤالات زمینه‌ای، سؤالاتی از قبیل جنس، سن، تحصیلات، قومیت، درآمد و وضع فعالیت به همراه مذهب، وضعیت مذهبی خانواده و وضعیت تقلید از مرجع تقلید مطرح شده است.

برای سنجش دین‌داری نیز از هفت مؤلفه استفاده شده است که در ادامه به این ابعاد و موضوعاتی که این مؤلفه‌ها را ساخته‌اند، اشاره می‌گردد:

۱. احساسات و عواطف دینی: برای سنجش این بعد از دین‌داری از دوازده گویه استفاده شده است. این گویه‌ها به مضامینی چون احساس ترس از خدا، توبه کردن، تنبیه شدن از سوی خدا، احساس نزدیکی به خدا، احساس حضور خدا، احساس بد ناشی از گناه کردن، تنفر از توهین‌کنندگان به پیامبر و قرآن، کشته شدن در راه اسلام، علاقه به گسترش اسلام، ناراحت شدن از این که نماز قضا شود و ناراحت شدن از بی‌حجاب دیده شدن.

۲. اعتقادات دینی: برای سنجش این بعد از نه گویه استفاده شده است که عبارتند از: اعتقاد به خدا، اعتقاد به پیامبر، اعتقاد به قرآن، اعتقاد به وجود شیطان، اعتقاد به عادل بودن خدا، اعتقاد به بهشت و جهنم، اعتقاد به روز قیامت، اعتقاد به امامان شیعه و اعتقاد به ظهور حضرت مهدی (عج).

۳. اخلاقیات دینی (محرمات اخلاقی): برای سنجش این بعد میزان رواج مواردی چون دروغ گفتن، غیبت کردن، تهمت زدن، تظاهر کردن، خیانت در امانت و رعایت نکردن حقوق دیگران استفاده شده است.

۴. مناسک جمعی دینی: برای سنجش مناسک جمعی دینی میزان حضور در نماز جماعت، نماز جمعه، جلسات قرآن، مراسم شب‌های احیا و برنامه‌های مذهبی مساجد، اعتکاف، جلسات دعا، سفره‌های نذری و هیئت‌های مذهبی پرسیده شده است.

۵. رفتارهای واجب دینی: در بحث رفتارهای واجب دینی میزان انجام نمازهای واجب، روزه گرفتن، انجام غسل، فطریه دادن، امر به معروف و نهی از منکر و دادن خمس و زکات پرسیده شده است.

۶. محرمات شرعی و دینی: برای سنجش میزان رواج محرمات دینی به مواردی چون مصرف مشروبات الکلی، انجام سقط جنین، ربا و حضور در مهمانی‌های مختلط اشاره شده است.

۷. رفتارهای مستحبی: برای سنجیدن رفتارهای مستحبی پرسیده‌ایم که افراد چقدر صدقه می‌دهند، چقدر نماز مستحبی، نماز شب و نماز اول وقت می‌خوانند، چقدر قرآن و دعا می‌خوانند، چقدر تعقیبات نماز انجام می‌دهند، چقدر استخاره می‌کنند، چقدر نذر می‌دهند و قربانی می‌کنند.

مجموعه سؤالات و گویه‌های فوق پرسش‌نامه این پژوهش را شکل می‌دهند.

۵.۴. سازماندهی گروه تحقیق

برای جمع‌آوری داده‌ها و اجرای پرسش‌نامه از مجریان بومی استفاده شد. تمامی مجریان تجربه مدیریت جمع‌آوری داده‌های سرشماری‌ها و پیمایش‌های ملی را داشته‌اند. مجریان براساس معیارهای چندگانه‌ای انتخاب شدند:

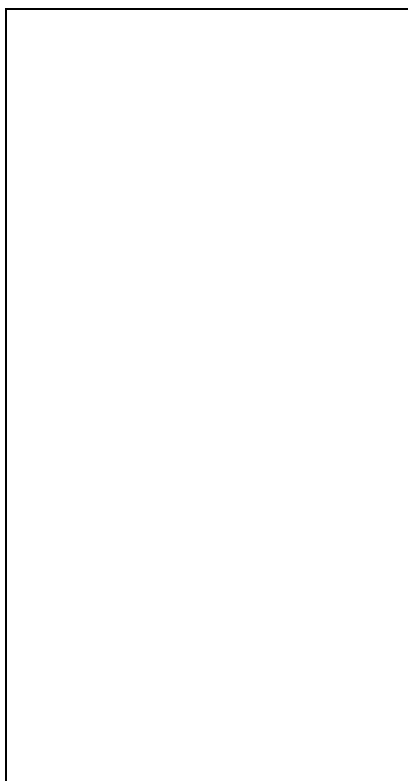
۱. ساکن در منطقه و داشتن موقعیت مدیریتی بالا جهت هماهنگی با نیروهای اداری و سازمانی در منطقه در مواقع لزوم؛

۲. تجربه کافی در مدیریت جمع‌آوری داده‌ها و تحقیقات اجتماعی؛

۳. برخورداری از اخلاق حرفه‌ای و صداقت؛

۴. در اختیار داشتن تیم تحقیقاتی کافی و مطمئن برای جمع‌آوری اطلاعات.

۶.۴. سازمان نظارت

وظیفه اصلی گروه نظارت، عزیمت به نقاط تعیین شده در منطقه و واریسی نمونه‌های انتخاب شده جهت صحت اطلاعات جمع‌آوری شده و شیوه انجام کار بوده است. در نهایت تنها پس از تأیید ناظران از شیوه جمع‌آوری اطلاعات، داده‌های استانی تأیید می‌شد و در غیر این صورت می‌بایست در خوشه‌های احتمالی مورد نظر مجدداً کار جمع‌آوری داده‌ها آغاز می‌شد.

۷.۴. هماهنگی با دستگاه‌های ذی‌ربط

پیش از جمع‌آوری اطلاعات با معاونت اجتماعی ناجا هماهنگی‌های لازم صورت گرفت و معرفی‌نامه‌ای برای مجریان و پرسشگران استان‌ها صادر شد تا مأموران انتظامی استان از جمع‌آوری اطلاعات آگاه باشند.

۸.۴. تهیه دستورالعمل‌ها

به‌منظور جلوگیری از تعدد نظرات و سلايق مجریان استانی، دو نوع دستورالعمل آماده شد. يك دستورالعمل به‌منظور انتخاب نمونه‌ها و دستورالعمل دوم در باب مفاد و محورهای پرسش‌نامه بوده که ضمیمه کار شده است. تلاش شده است ابعاد و مؤلفه‌های مختلف پرسش‌نامه در پیوست شرح داده شود تا پرسشگران هنگام مواجهه با مشکل به آن رجوع کنند. در واقع دستورالعمل‌ها در سه شکل راهنمای نمونه‌گیری، راهنمای مجریان و راهنمای پرسشگران ارائه شده است که در پیوست آمده است.

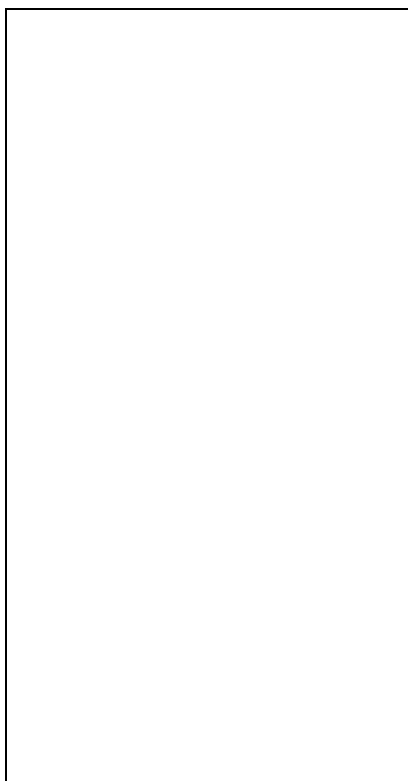
۹.۴. برگزاری کارگاه آموزشی مجریان

در تاریخ ۲۱ تیر ۱۳۸۹ کارگاهی با حضور مجریان استانی در سازمان تبلیغات اسلامی در تهران برگزار شد که تیم تحقیق به تشریح رویه‌های عمل و شیوه‌ها یا انجام کار پرداخته است. هدف کارگاه حول چند محور بود:

- معرفی ساختار پرسش‌نامه، جزئیات و شیوه‌های انجام آن؛
- نحوه انتخاب پرسشگران و ویژگی‌هایی که در انتخاب پرسشگران باید لحاظ کنند؛
- روش نمونه‌گیری و آشنایی با فرم‌های نمونه؛
- نحوه تشکیل گروه پرسشگری و سازمان‌دهی آن‌ها در قالب تیم‌های شهری و روستایی؛
- شیوه‌های برگزاری کارگاه آموزشی برای بازبین‌ها و پرسشگران؛
- گزارش‌های منظم و ارسال آن به مرکز؛
- شیوه‌های هماهنگی با دستگاه‌ها و سازمان‌های مسئول؛
- تدارک دفتر محلی برای هماهنگی.

۵. تعریف عملیاتی متغیرها

با توجه به این‌که تکنیک جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش پرسش‌نامه است لذا در این بخش به تعریف عملیاتی پرسش‌نامه می‌پردازیم که برگرفته از چارچوب نظری پژوهش است. در مدل نظری پژوهش حاضر دین‌داری را در هفت بعد در نظر گرفتیم: تجربه‌ها و عواطف دینی، اعتقادات دینی، اخلاق دینی، مناسک جمعی دینی، رفتارهای دینی واجب، محرمات دینی و رفتارهای مستحبی دینی. هم‌چنین چند سؤال نیز طراحی شد تا برخی خصوصیات مذهبی پاسخگویان سنجیده شود و چند سؤال نیز برای سنجش

خصوصیات جمعیت نمونه طراحی شد. در ادامه گویه‌ها و سؤالاتی که برای این بخش‌ها طراحی شده است می‌آید (شماره سؤالات و شکل صوری آن‌ها که در زیر می‌آید عیناً با شماره و شکل سؤالات پرسش‌نامه پژوهش مطابقت دارد):

۱.۵. خصوصیات مذهبی

برای این‌که تصویری از ویژگی‌های مذهبی افراد به دست آید چند سؤال کلی مطرح گردید از قبیل این‌که خانواده افراد چقدر مذهبی هستند، از چند سالگی شروع به نماز خواندن کرده‌اند، آیا مرجع تقلید دارند یا نه؟، آینده توجه به دین را چگونه می‌بینند و ... در ادامه این سؤالات و نحوه طرح آن‌ها را می‌توان دید:

۱. به نظر شما در آینده توجه به دین بیشتر خواهد شد یا کمتر یا فرقی نمی‌کند؟

۱. بیشتر خواهد شد ☐ ۲. کمتر خواهد شد ☐ ۳. فرقی نمی‌کند ☐ ۴. نمی‌دانم ☐

۲. بعضی‌ها معتقدند که فقط با دین می‌شود مشکلات اخلاقی و فرهنگی جامعه را حل کرد. با این نظر موافقت یا مخالفت؟

۱. کاملاً موافق ☐ ۲. موافق ☐ ۳. مردد ☐ ۴. مخالف ☐ ۵. کاملاً مخالف ☐
۳. این روزها مردم واقعاً نمی‌دانند که دین‌دار واقعی کیست و آدم متظاهر و ریاکار کیست؟
۱. کاملاً موافق ☐ ۲. موافق ☐ ۳. مردد ☐ ۴. مخالف ☐ ۵. کاملاً مخالف ☐

۴۰. خانواده شما چقدر مذهبی هستند؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. کم ☐ ۴. خیلی کم ☐ ۵. اصلاً ☐

۴۱. شما از چند سالگی شروع به نماز خواندن کرده‌اید؟

۱. از ..... سالگی ☐ ۲. هیچ وقت ☐

۴۲. شما شیعه هستید یا سنی؟ ☐ ۱. شیعه ☐ ۲. سنی ☐ برو سؤال ۴۹

۴۳. آیا شما مرجع تقلید دارید؟ ☐ ۱. بلی ☐ ۲. خیر ☐ ۳. عمل به احتیاط ☐

۲.۵. تجربه‌ها و عواطف دینی

این بعد از دین‌داری به احساسات و تجربه‌ها و عواطف دینی افراد می‌پردازد. در این بعد میزان تجربه‌های دینی و عواطف و علقه‌های دینی افراد را می‌سنجیم. گویه‌های ۴ تا ۹ برای سنجش بعد تجربه دینی و گویه‌های ۱۰ تا ۱۵ برای سنجش عواطف و علقه‌های دینی آمده‌اند. گویه‌های مربوط به تجربه‌ها و عواطف دینی بدین شکل طراحی شده‌اند:

الف) تا چه حدی با جملات زیر موافق یا مخالف هستید؟

شماره	گویه‌ها	کاملاً مخالفم	مخالفم	مطمئن نیستم	موافقم	کاملاً موافقم
۴	بعضی وقت‌ها احساس ترس از خدا به من دست می‌دهد.	۱	۲	۳	۴	۵
۵	گاهی توبه می‌کنم و از خدا می‌خواهم برای جبران گناهانم به من کمک کند.	۱	۲	۳	۴	۵
۶	بعضی وقت‌ها حس می‌کنم به خاطر کار بدی که انجام داده‌ام خدا تنبیهم می‌کند.	۱	۲	۳	۴	۵
۷	گاهی اوقات احساس نزدیکی بیشتری به خدا می‌کنم.	۱	۲	۳	۴	۵

۵	۴	۳	۲	۱	حضور خدا را در زندگی خودم احساس می‌کنم.	۸
۵	۴	۳	۲	۱	وقتی گناه می‌کنم حس بدی به من دست می‌دهد.	۹
۵	۴	۳	۲	۱	از کسی که به پیامبر اسلام توهین کند متنفرم.	۱۰
۵	۴	۳	۲	۱	حاضر در راه اسلام کشته شوم.	۱۱
۵	۴	۳	۲	۱	دوست دارم که همه مردم جهان دین اسلام را بپذیرند.	۱۲
۵	۴	۳	۲	۱	اگر نماز قضا شود خیلی ناراحت می‌شوم.	۱۳
۵	۴	۳	۲	۱	از کسی که به قرآن توهین کند متنفرم.	۱۴
۵	۴	۳	۲	۱	از این که، خانواده‌ام بدون حجاب دیده شوند (من بدون حجاب دیده شوم) ناراحت می‌شوم.	۱۵

۳.۵. اعتقادات دینی

برای سنجش اعتقادات دینی از گویه‌های زیر استفاده شده است. مقیاس اعتقادات دینی با اصول دین انطباق دارد و گویه‌های آن بدین منظور طراحی شده است. در ادامه گویه‌های مربوط به این بعد را می‌بینید که به چه شکل طراحی شده است:

ب) می‌خواهم چند سؤال در خصوص مسائل اعتقادی از شما بپرسم. لطفاً بگویید با هریک از این موارد چقدر موافق یا مخالفید؟

شماره	گویه‌ها	کاملاً مخالفم	مطمئن نیستم	موافقم	کاملاً موافقم
۱۶	به خدا اعتقاد دارم و هیچ شکی در آن ندارم.	۱	۲	۳	۴
۱۷	معتقدم که محمد(ص) پیامبر خداست.	۱	۲	۳	۴
۱۸	قرآن کلام خدا است و هرچه می‌گوید حقیقت محض است.	۱	۲	۳	۴
۱۹	شیطان واقعاً وجود دارد.	۱	۲	۳	۴

۲۰	خدا عادل است و به کسی ستم نمی‌کند.	۱	۲	۳	۴	۵
۲۱	بهشت و جهنمی وجود ندارد.	۱	۲	۳	۴	۵
۲۲	در روز قیامت به اعمال ما رسیدگی می‌شود.	۱	۲	۳	۴	۵

۴۷. فکر می‌کنم بدون اعتقاد به امامان دوازده‌گانه شیعه دین اسلام ناقص است.

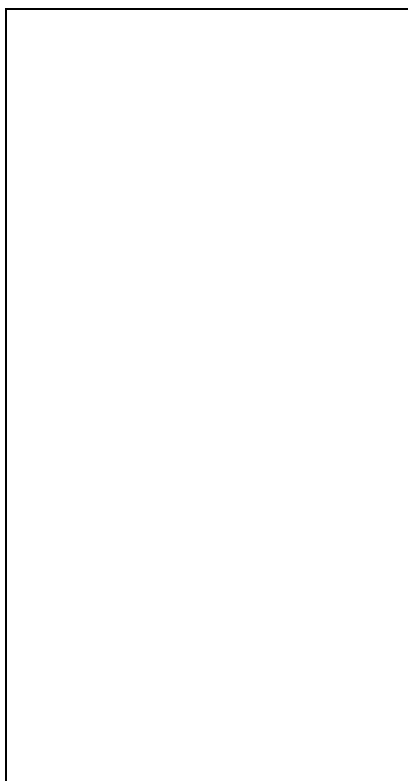
۱. کاملاً مخالفم ☐ ۲. مخالفم ☐ ۳. مطمئن نیستم ☐ ۴. موافقم ☐ ۵. کاملاً موافقم ☐

۴۸. فکر می‌کنم سرانجام مهدی(عج) به‌پا می‌خیزد و زمین را پر از عدل و داد خواهد کرد.

۱. کاملاً مخالفم ☐ ۲. مخالفم ☐ ۳. مطمئن نیستم ☐ ۴. موافقم ☐ ۵. کاملاً موافقم ☐

۴.۵. اخلاق دینی و محرمات اخلاقی

برای سنجش اخلاق دینی چندین موقعیت برای افراد مطرح گردید تا بگویند در این موقعیت‌ها چقدر می‌توانند پای‌بند به اصول اخلاقی باشند. مواردی هم‌چون تظاهر کردن، دروغ گفتن، غیبت کردن، تهمت زدن، خیانت در امانت و عدم رعایت حقوق دیگران، که در شبانه‌روز ممکن است برای افراد پیش آید، سؤالات این بخش را می‌سازد. سؤالات این بعد این‌گونه طرح شده است:

ج) از یک سری موقعیت‌ها می‌خواهیم صحبت کنیم که ممکن است در زندگی برای هرکسی پیش بیاید؟ نظر خود را در این خصوص بگویید.

۲۳. چقدر برای شما پیش آمده است که از کسی بدتان بیاید اما در موقعیتی قرار بگیرید که به هر دلیلی از او تعریف کنید؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۲۴. برای همه ما پیش آمده است حرفی بزنیم که راست نباشد. برای شما چقدر پیش آمده است؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۲۵. چقدر برایتان پیش آمده که از کسی یا جایی چیزی را به امانت یا قرض گرفته باشید و به هر دلیلی آن را پس نداده باشید؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۲۶. در جامعه ما آدم‌ها معمولاً پشت سر یکدیگر حرف می‌زنند شما چقدر برایتان پیش آمده که پشت سر دوستی یا فامیلی حرفی زده باشید؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۲۷. چقدر پیش آمده که حرفی یا چیزی را به کسی نسبت بدهید که از صحت آن مطمئن نباشید؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۲۸. چقدر پیش آمده که در صفی باشید (مثلاً صف نانوايي، خرید، اتوبوس و ...) و به هر دلیلی خارج از نوبت کارتان را انجام دهید؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۵.۵. مناسک جمعی دینی

در این بخش هدف سنجش میزان مشارکت افراد در مناسک جمعی دینی است. برای این منظور میزان شرکت افراد در مناسکی هم‌چون نماز جماعت، نماز جمعه، جلسه قرآن، اعتکاف، مراسم شب‌های احیا و ... مطرح شده است. در ادامه سؤالات و نحوه طرح آن‌ها آمده است:

د) هر یک از اعمالی را که برایتان می‌خوانم معمولاً چقدر انجام می‌دهید؟

شماره	گویه‌ها	اصلاً	خیلی کم	بعضی وقت‌ها	بیش‌تر وقت‌ها	همیشه و مرتب
۲۹	شرکت در نماز جماعت	۱	۲	۳	۴	۵
۳۰	زیارت اماکن دینی و اهل قبور	۱	۲	۳	۴	۵
۳۱	شرکت در نماز جمعه	۱	۲	۳	۴	۵
۳۲	شرکت در جلسه قرآن	۱	۲	۳	۴	۵
۳۳	شرکت در مراسم شب‌های احیا	۱	۲	۳	۴	۵
۳۴	حضور در برنامه‌های مذهبی مسجد	۱	۲	۳	۴	۵
۳۵	اعتکاف	۱	۲	۳	۴	۵

۴۴. آیا در جلسات دعا (کمیل، ندبه، زیارت عاشورا) شرکت می‌کنید؟

۱. اصلاً ☐ ۲. خیلی کم ☐ ۳. بعضی ☐ ۴. بیش‌تر ☐ ۵. همیشه ☐

۴۵. آیا در جلسات سفره‌های نذری شرکت می‌کنید؟

۱. اصلاً ☐ ۲. خیلی کم ☐ ۳. بعضی ☐ ۴. بیش‌تر ☐ ۵. همیشه ☐

۴۶. آیا در جلسات هیأت‌های مذهبی (عزاداری) شرکت می‌کنید؟

۱. اصلاً ☐ ۲. خیلی کم ☐ ۳. بعضی ☐ ۴. بیش‌تر ☐ ۵. همیشه ☐

۵.۶. رفتارهای دینی واجب

رفتارهای دینی به دو بخش رفتارهای واجب و مستحبی تقسیم شده است. در این بخش تنها رفتارهای دینی واجب را می‌سنجیم. برای این منظور میزان نماز خواندن، روزه گرفتن، غسل کردن، فطریه دادن، امر به معروف و نهی از منکر و خمس و زکات دادن سنجیده شده است. در ادامه سؤالات و چگونگی مطرح کردن آن‌ها آمده است:

و) چقدر رفتارهای دینی زیر را در صورت مشمول شدن و یا نداشتن عذر شرعی انجام می‌دهید؟ _____

شماره	گویه‌ها	اصلاً	خیلی کم	بعضی وقت‌ها	بیش تر وقت‌ها	همیشه
۴۹	خواندن نمازهای واجب یومیه	۱	۲	۳	۴	۵
۵۰	روزه گرفتن در ماه رمضان	۱	۲	۳	۴	۵
۵۱	انجام غسل واجب (در صورت لزوم)	۱	۲	۳	۴	۵
۵۲	دادن فطریه	۱	۲	۳	۴	۵
۵۳	امر به معروف و نهی از منکر	۱	۲	۳	۴	۵
۵۴	دادن خمس و زکات	۱	۲	۳	۴	۵

۷.۵. محرمات دینی

سؤالات این بخش به محرمات دینی اختصاص دارد. برای سنجش میزان رواج محرمات دینی چند موقعیت فرضی برای افراد طراحی و از افراد خواسته شده است که بگویند در این موقعیت‌ها چه رفتاری از خود نشان خواهند داد. در زیر سؤالات و شکل طرح آن‌ها آمده است:

ز) فرض کنید در موقعیت‌های زیر قرار گرفته‌اید. در هر مورد چه می‌کنید؟ (موارد برای پاسخگو خوانده شود).

۵۵. فرض کنید به مراسم عروسی یکی از اقوام نزدیک دعوت شده‌اید و متوجه می‌شوید بعضی‌ها در آن مشروب می‌خورند، در این موقع شما چه می‌کنید؟

۱. نوشیدن مشروب از نظر من اشکالی ندارد. ☐
۲. با آن‌که خودم از آن استفاده نمی‌کنم اما به مهمانی ادامه خواهم داد. ☐
۳. از آن‌جا که من از آن استفاده نمی‌کنم، به آن‌ها تذکره می‌دهم و می‌گویم که نباید بنوشند. ☐

۵۶. اگر برای خانواده‌ای بارداری ناخواسته‌ای پیش آید و در مورد سقط جنین با شما مشورت کنند، به این خانواده چه توصیه‌ای می‌کنید؟

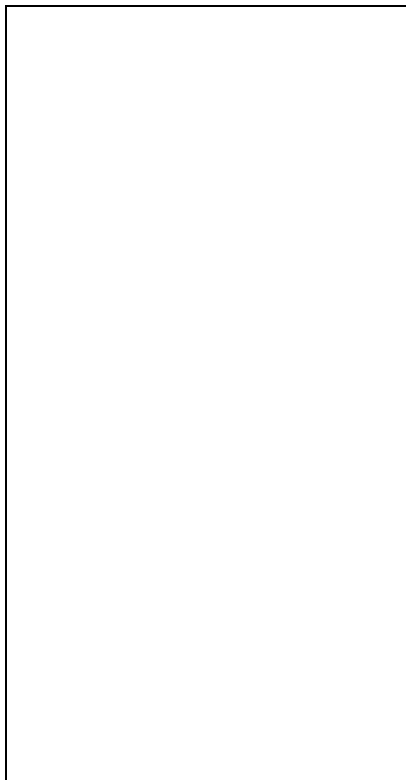
۱. به نظر من سقط جنین راه حل خوبی است. ☐
  ۲. اگر اشکال شرعی نداشته باشد سقط جنین را پیشنهاد می‌کنم. ☐
  ۳. در هر صورت توصیه می‌کنم که سقط جنین نکنند و بچه را نگه دارند. ☐
۵۷. فرض کنید پول اضافه‌ای داشته باشید و بخواهید آن پول را به کسی بدهید، در این صورت کدام یک از کارهای زیر را انجام می‌دهید؟

۱. سود آن را متناسب با شرایط روز حساب خواهم کرد. ☐
۲. اگر حکم ربا نداشته باشد سود پول را محاسبه خواهم کرد. ☐
۳. در هیچ شرایطی سود پول را نخواهم گرفت. ☐

۵۸. اگر در یک مهمانی شرکت کنید و متوجه شوید که آن مهمانی به صورت مختلط برگزار شده است و خیلی هم محرم و نامحرم بودن، دست دادن زن و مرد و نظایر آن برایشان اهمیتی ندارد. کدام یک از کارهای زیر را ترجیح می‌دهید انجام دهید؟

۱. این مسائل برایم اهمیتی ندارد و به مهمانی ادامه می‌دهم. ☐
۲. خیلی به آن‌ها نزدیک نمی‌شوم و در یک گوشه‌ای می‌نشینم. ☐
۳. ترجیح می‌دهم مهمانی را ترک کنم. ☐

۸.۵. رفتارهای مستحبی

علاوه بر رفتارهای دینی واجب، رفتارهای مستحبی نیز بررسی شده است. سؤالاتی در زمینه میزان صدقه دادن، خواندن نماز مستحبی، خواندن نماز اول وقت، قرآن خواندن، دعا خواندن، نماز شب خواندن و ... طراحی گردید تا بتوان انواع رفتارهای مستحبی را سنجید. در ادامه سؤالات مربوط به رفتارهای مستحبی و شکل مطرح شدن آنها آمده است:

ح) لطفاً به سؤالات زیر جواب دهید؟

شماره	گویه‌ها	اصلاً	فقط زمان‌های خاص	چندبار در ماه	چند بار در هفته	هر روز
۵۹	چقدر صدقه می‌دهید؟	۱	۲	۳	۴	۵

۶۰	چقدر نماز مستحبی می‌خوانید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۶۱	چقدر نماز را اول وقت می‌خوانید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۶۲	چقدر قرآن می‌خوانید؟ (به جز مراسم ترحیم و سایر مراسم قرآن‌خوانی)	۱	۲	۳	۴	۵
۶۳	چقدر دعا می‌خوانید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۶۴	چقدر نماز شب می‌خوانید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۶۵	چقدر تعقیبات نماز را انجام می‌دهید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۶۶	چقدر استخاره می‌کنید؟	۱	۲	۳	۴	۵

ه) لطفاً به سؤال‌های زیر جواب دهید؟

شماره	گویه‌ها	اصلاً	کم	بعضی وقت‌ها	زیاد	خیلی زیاد
۳۷	برای حل مشکلات چقدر نذر می‌کنید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۳۸	در موارد مختلف چقدر قربانی می‌کنید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۳۹	چقدر روزه مستحبی می‌گیرید؟	۱	۲	۳	۴	۵

۹.۵. خصوصیات جمعیت نمونه

در انتها نیز چند سؤال طراحی شد تا مشخصات عمومی پاسخگویان هم‌چون سن، جنس، قومیت، وضع تأهل، تحصیلات، تحصیلات پدر، هزینه ماهانه، وضع فعالیت، وضع شغلی، بخش شغلی و شغل ترسیم شود. این سؤالات بدین شکل طراحی شده‌اند:

۶۷. سن: ..... سال

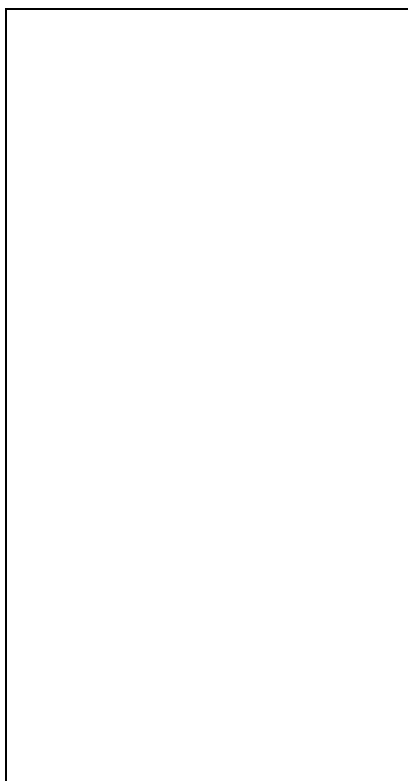
۶۸. جنس: ۱. زن ☐ ۲. مرد ☐

۶۹. قومیت: ۱. آذری ☐ ۲. فارس ☐ ۳. کرد ☐ ۴. مازنی و گیلک ☐ ۵. بلوچ ☐

۶. عرب ☐ ۷. لر و لک ☐ ۸. ترکمن ☐ ۹. طالش ☐ ۱۰. سایر ..... ☐

۷۰. وضعیت تأهل: ۱. مجرد ☐ ۲. متأهل ☐ ۳. طلاق گرفته ☐ ۴. همسر فوت شده ☐

۷۱. تحصیلات پاسخگو: ۱. بی‌سواد ☐ ۲. کم‌سواد و ابتدایی ☐ ۳. راهنمایی و دبیرستان ☐

۴. دیپلم و پیش‌دانشگاهی ☐ ۵. فوق دیپلم و لیسانس ☐ ۶. فوق لیسانس و بالاتر ☐
۷. حوزوی (مقدماتی و سطح) ☐ ۸. حوزوی (خارج) ☐
۷۲. تحصیلات پدر: ..... (از کدهای گزینه‌های سؤال بالا استفاده کنید.)
۷۳. کل خرج ماهانه خانواده شما (اعم از قسط وام‌ها، اجاره و سایر هزینه‌ها) چقدر است؟..... تومان
۷۴. وضع فعالیت: ۱. دانشجو ☐ ۲. دانش‌آموز ☐ ۳. طلبه ☐ ۴. خانه‌دار ☐
۵. بیکار ☐ ۶. بازنشسته ☐ ۷. شاغل ☐ سؤال ۷۵، ۷۶، ۷۷ پرسیده شود.
۷۵. وضع شغلی: ۱. کارفرما ☐ ۲. کارکن مستقل ☐ ۳. حقوق‌بگیر ☐
۷۶. بخش شغلی: ۱. دولتی ☐ ۲. خصوصی ☐
۷۷. شغل‌تان را دقیق با ذکر عنوان بگویید (از ذکر مواردی نظیر مهندس، شغل آزاد، بازاری

خودداری شود).....

۶. پایایی و اعتبار مقیاس‌ها

پایایی^۱ و اعتبار^۲ یک تحقیق به میزان دقت شاخص‌ها و معیارهایی مربوط است که در راه سنجش پدیده مورد نظر تهیه شده‌اند. منظور از پایایی یک سؤال، دستیابی به پاسخ‌های یکسان در زمان‌های متفاوت است. به عبارت دیگر «سنجشی دارای پایایی است که در صورت تکرار در زمان‌های مختلف به نتایج یکسانی دست یابد» (دواس، ۱۳۷۶: ۶۲). در تعریف اعتبار می‌توان این پرسش را مطرح کرد که آیا سنجۀ ما آن چیزی را می‌سنجد که باید بسنجد. «در واقع اعتبار یا فقدان اعتبار به خود سنجۀ مربوط نمی‌گردد بلکه به کاربرد آن برای موضوع مورد بررسی برمی‌گردد» (دواس، ۱۳۷۶: ۶۳). در تحقیق حاضر برای آزمون پایایی و اعتبار و انتخاب بهترین گویه‌ها از شیوۀ تحلیل گویه^۳ استفاده شد. در این زمینه برای آزمون مربوط به تک بعدی بودن مقیاس از تحلیل عاملی استفاده شده است و برای آزمون پایایی نیز از روش آلفای کرونباخ. آلفا رایج‌ترین روش اندازه‌گیری ضریب پایایی است (دواس، ۱۳۷۶: ۲۵۲). در ادامه نحوه ساخت مقیاس‌ها نیز بیان گردیده است.

برای ساختن مقیاس‌ها و تعیین گویه‌های آن‌ها مراحل زیر (که در ساخت تمام مقیاس‌ها مشترک است) طی شد:

۱. پایایی گویه‌های طراحی شده برای هر مقیاس سنجیده شد. بر اساس ستون

Alpha If Item Deleted هر گویه که پایایی مقیاس مورد نظر را کاهش می‌داد

و حذفش باعث افزایش مقدار آلفا (پایایی مقیاس) می‌شد، حذف شد.

۲. گویه‌های پایا در تحلیل عاملی قرار گرفتند. لازم به ذکر است که در تحلیل

عاملی حاضر از روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی^۴ استفاده شد. همچنین برای

تشخیص این که چه متغیرهایی به چه عاملی تعلق دارند و نیز برای تفسیرپذیرتر

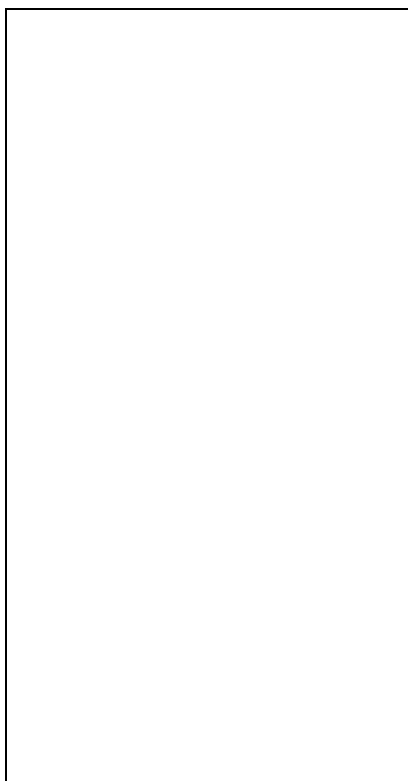
---

۱. Reliability

۲. Validity

۳. Item Analysis

۴. Principal Component Analysis

کردن عامل‌ها از روش چرخش واریماکس^۱ که یکی از پرکاربردترین روش‌های چرخش است (دواس، ۱۳۷۶: ۲۵۹) استفاده شد.

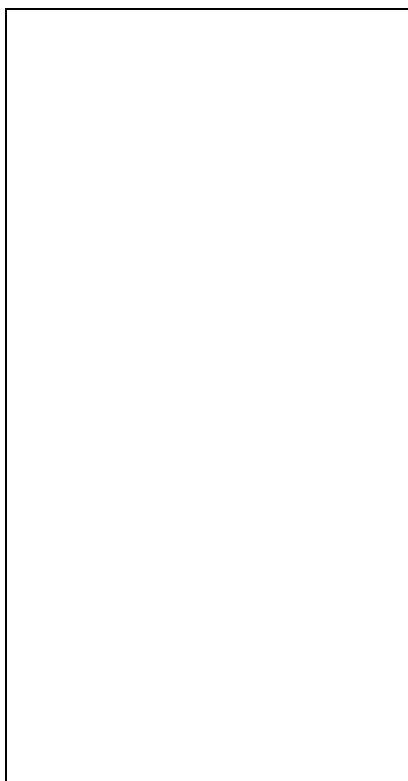
۱.۶. پایایی و اعتبار مقیاس «تجربه‌ها و عواطف دینی»

برای ساختن مقیاس «تجربه‌ها و عواطف دینی» از گویه‌های شماره ۴ تا ۱۵ استفاده کردیم. پایایی مقیاس براساس آلفای کرونباخ سنجیده شد. بعد از سنجش پایایی گویه‌ها و پلایا بودن آن‌ها، همه گویه‌ها وارد تحلیل عاملی شدند. ماتریس عوامل چرخشیافته تحلیل عاملی، دو بعد را از هم تفکیک کرد. عامل اول را گویه‌های ۴ تا ۹ تشکیل داده‌اند و عامل دوم را گویه‌های ۱۰ تا ۱۵. عامل اول «تجربه‌های دینی» و عامل دوم «عواطف و

---

۱. Rotation Method: Varimax

علاقه‌های دینی» نامیده شد. بار عاملی و مقادیر آلفای گویه‌ها در جدول زیر می‌آید. قابلیت و نیکویی انجام تحلیل عاملی را آزمون KMO نشان می‌دهد.

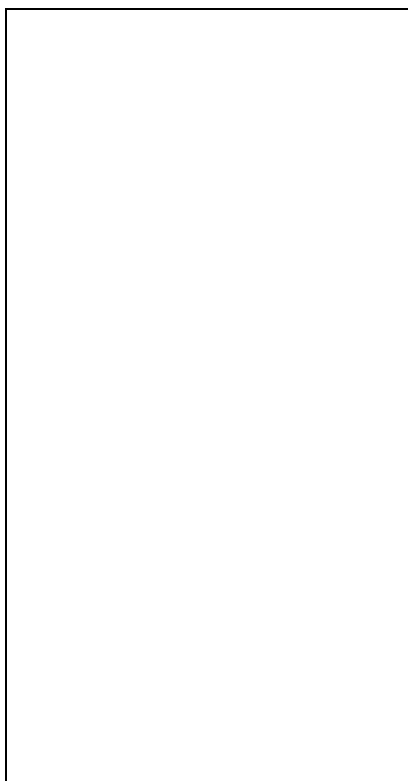
جدول ۱.۱: نتایج آزمون تحلیل عاملی گویه‌های «تجربه‌ها و عواطف دینی»
و آزمون پایایی مقیاس

عامل‌ها	گویه‌ها	بارهای عاملی	آلفا اگر گویه حذف شود	آلفا (α)
تجربه‌های دینی	۵. گاهی توبه می‌کنم و از خدا می‌خواهم برای جبران گناهانم به من کمک کند.	۰/۸۱۳	۰/۸۱۶۰	۰/۸۵۴۲
	۴. بعضی وقت‌ها احساس ترس از خدا به من دست می‌دهد.	۰/۷۹۴	۰/۸۳۱۷	
	۶. بعضی وقت‌ها حس می‌کنم به خاطر کار بدی که انجام داده‌ام خدا تنبیهم می‌کند.	۰/۷۰۵	۰/۸۴۴۰	

	۰/۸۲۴۹	۰/۶۸۱	۷. گاهی اوقات احساس نزدیکی بیشتری به خدا می‌کنم.
	۰/۸۳۰۰	۰/۶۱۷	۹. وقتی گناه می‌کنم حس بدی به من دست می‌دهد.
	۰/۸۳۳۴	۰/۵۷۲	۸. حضور خدا را در زندگی خودم احساس می‌کنم.
۰/۸۳۶۰	۰/۸۱۵۷	۰/۷۸۷	۱۴. از کسی که به قرآن توهین کند متنفرم.
	۰/۸۰۶۱	۰/۷۵۷	۱۵. از این‌که، خانواده‌ام بدون حجاب دیده شوند (من بدون حجاب دیده شوم) ناراحت می‌شوم.
	۰/۸۱۶۱	۰/۷۵۳	۱۰. از کسی که به پیامبر اسلام توهین کند متنفرم.
	۰/۸۰۶۰	۰/۶۷۳	۱۳. اگر نمازم قضا شود خیلی ناراحت می‌شوم.
	۰/۸۰۷۲	۰/۶۰۳	۱۱. حاضرم در راه اسلام کشته شوم.
	۰/۸۰۳۱	۰/۵۹۳	۱۲. دوست دارم که همهٔ مردم جهان دین اسلام را بپذیرند.
KMO=۰/۹۱۸		Sig=۰/۰۰۰	

عواطف و علقه‌های دینی

۲.۶. پایایی و اعتبار مقیاس «اعتقادات دینی»

برای ساختن مقیاس «اعتقادات دینی» از گویه‌های شماره ۱۶ تا ۲۲ و ۴۷ و ۴۸ استفاده شده است. پایایی مقیاس بر اساس آلفای کرونباخ سنجیده شد. بعد از سنجش پایایی مشخص شد گویه ۴۷ (فکر می‌کنم بدون اعتقاد به امامان دوازده‌گانه شیعه دین اسلام ناقص است.) ناپایا است لذا حذف شد. با حذف گویه ۴۷ آلفا به ۰/۸۳۹۲ ارتقاء پیدا کرد. هم‌چنین در تحلیل عاملی تک بعدی بودن نیز، گویه ۴۷ جدا افتاد. تحلیل عاملی، هشت گویه فوق را یک عامل نشان داد. بارهای عاملی گویه‌ها بالا است. بار عاملی و مقادیر آلفای گویه‌ها در جدول زیر می‌آید.

جدول ۲.۱: نتایج آزمون تحلیل عاملی گویه‌های «اعتقادات دینی» و آزمون پایایی مقیاس

گویه‌ها	بارهای عاملی	آلفا اگر گویه حذف شود	آلفا (α)
۱۷. معتقدم که محمد ^(ص) پیامبر خداست.	۰/۸۱۹	۰/۸۱۵۰	۰/۸۳۹۲
۱۸. قرآن کلام خدا است و هر چه می‌گوید حقیقت محض است.	۰/۸۱۱	۰/۸۱۳۱	
۲۲. در روز قیامت به اعمال ما رسیدگی می‌شود.	۰/۷۷۷	۰/۸۰۱۸	
۱۶. به خدا اعتقاد دارم و هیچ شکی در آن ندارم.	۰/۷۳۸	۰/۸۲۴۷	
۲۰. خدا عادل است و به کسی ستم نمی‌کند.	۰/۷۱۷	۰/۸۱۸۸	
۱۹. شیطان واقعاً وجود دارد.	۰/۶۴۸	۰/۸۲۷۲	
۴۸. فکر می‌کنم سرانجام مهدی ^(عج) به‌پا می‌خیزد و زمین را پر از عدل و داد خواهد کرد.	۰/۶۲۵	۰/۸۲۶۵	
۲۱. بهشت و جهنمی وجود ندارد.	۰/۵۹۵	۰/۸۳۶۵	
Sig= ۰/۰۰۰		KMO= ۰/۸۷۶	

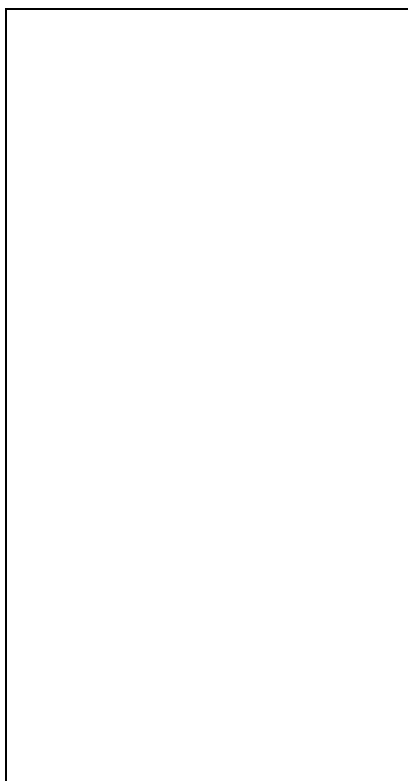
۳.۶. پایایی و اعتبار مقیاس «اخلاق دینی»

برای ساختن مقیاس «اخلاق دینی» از گویه‌های شماره ۲۳ تا ۲۸ استفاده شده است. پایایی مقیاس بر اساس آلفای کرونباخ سنجیده شد. بعد از سنجش پایایی مشخص شد همه گویه‌ها پایا هستند لذا همه گویه‌ها وارد تحلیل عاملی شدند. تحلیل عاملی، شش گویه فوق را یک عامل نشان داد. بار عاملی و مقادیر آلفای گویه‌ها در جدول زیر می‌آید. قابلیت و نیکویی انجام تحلیل عاملی را آزمون KMO نشان می‌دهد.

جدول ۳.۱: نتایج آزمون تحلیل عاملی گویه‌های «اخلاق دینی»

و آزمون پایایی مقیاس

گویه‌ها	بارهای عاملی	آلفا اگر گویه حذف شود	آلفا (α)
۲۷. چقدر پیش آمده که حرفی یا چیزی را به کسی نسبت بدهید که از صحت آن مطمئن نباشید؟	۰/۷۴۸	۰/۶۴۹۶	۰/۷۱۶۳

	۰/۶۷۱۹	۰/۶۶۹	۲۶. در جامعه ما آدم‌ها معمولاً پشت سر یکدیگر حرف می‌زنند شما چقدر برایتان پیش آمده که پشت سر دوستی یا فامیلی حرفی زده باشید؟
	۰/۶۷۷۳	۰/۶۶۶	۲۵. چقدر برایتان پیش آمده که از کسی یا جایی چیزی را به املفت یا قرض گرفته باشید و به هر دلیلی آن را پس نداده باشید؟
	۰/۶۶۶۴	۰/۶۵۲	۲۴. برای همه ما پیش آمده است حرفی بزنیم که راست نباشد. برای شما چقدر پیش آمده است؟
	۰/۶۸۴۳	۰/۶۴۱	۲۸. چقدر پیش آمده که در صفی باشید (مثلاً صف نانوائی، خرید، اتوبوس و ...) و به هر دلیلی خارج از نوبت کارتتان را انجام دهید؟

۰/۷۱۶۱	۰/۵۱۰	۲۳. چقدر برای شما پیش آمده است که از کسی بدتان بیاید اما در موقعیتی قرار بگیرید که به هر دلیلی از او تعریف کنید؟
KMO= ۰/۷۷۵		Sig= ۰/۰۰۰

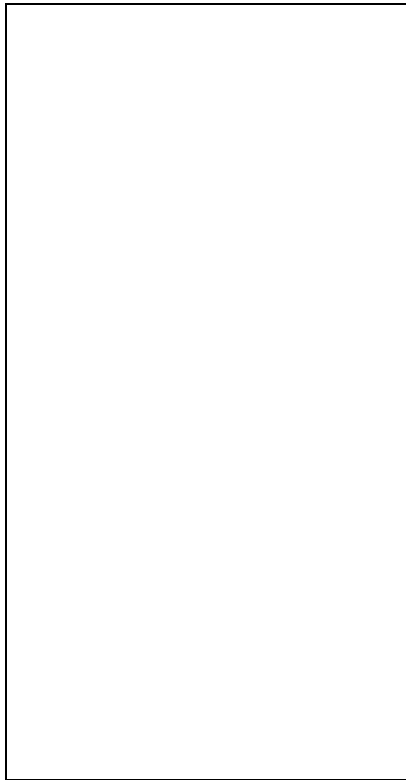
۴.۶. پایایی و اعتبار مقیاس «مناسک جمعی دینی»

برای ساختن مقیاس «مناسک جمعی دینی» از گویه‌های شماره ۲۹ تا ۳۵ و ۴۴ تا ۴۶ استفاده شده است. پایایی مقیاس بر اساس آلفای کرونباخ سنجیده شد. بعد از سنجش پایایی مشخص شد هیچ‌یک از گویه‌ها ناپایا نیستند، لذا همه گویه‌ها وارد تحلیل عاملی شدند. بعد از انجام تحلیل عاملی مشاهده شد که گویه ۴۶ (آیا در جلسات هیئت‌های مذهبی (عزاداری) شرکت می‌کنید؟) از میان گویه‌ها جدا می‌شود و گویه‌ها را از تک عاملی بودن خارج می‌کند به همین دلیل گویه ۴۶ حذف شد. با حذف گویه ۴۶ تحلیل عاملی، سایر گویه‌ها را ذیل یک عامل نشان داد. بارهای عاملی گویه‌ها نسبتاً بالا است. بار عاملی و مقادیر آلفای گویه‌ها در جدول زیر می‌آید.

جدول ۴.۱: نتایج آزمون تحلیل عاملی گویه‌های «مناسک جمعی دینی»

و آزمون پایایی مقیاس

آلفا (α)	آلفا اگر گویه حذف شود	بارهای عاملی	گویه‌ها
۰/۸۳۸۱	۰/۸۱۰۹	۰/۷۵۲	۲۹. شرکت در نماز جماعت
	۰/۸۱۱۸	۰/۷۴۲	۳۲. شرکت در جلسه قرآن
	۰/۸۱۲۷	۰/۷۲۶	۴۴. آیا در جلسات دعا (کمیل، خدیجه، زیارت عاشورا) شرکت می‌کنید؟
	۰/۸۱۵۰	۰/۷۲۵	۳۱. شرکت در نماز جمعه
	۰/۸۱۳۵	۰/۷۲۳	۳۴. حضور در برنامه‌های مذهبی مسجد
	۰/۸۲۹۸	۰/۵۹۳	۳۳. شرکت در مراسم شب‌های احیا
	۰/۸۳۰۲	۰/۵۸۰	۳۵. اعتکاف
	۰/۸۲۹۳	۰/۵۷۴	۳۰. زیارت اماکن دینی و اهل قبور

۰/۸۳۷۰	۰/۵۱۴	۴۵. آیا در جلسات سفره‌های نذری شرکت می‌کنید؟
KMO= ۰/۸۷۹		Sig= ۰/۰۰۰

۵.۶. پایایی و اعتبار مقیاس «رفتارهای دینی واجب»

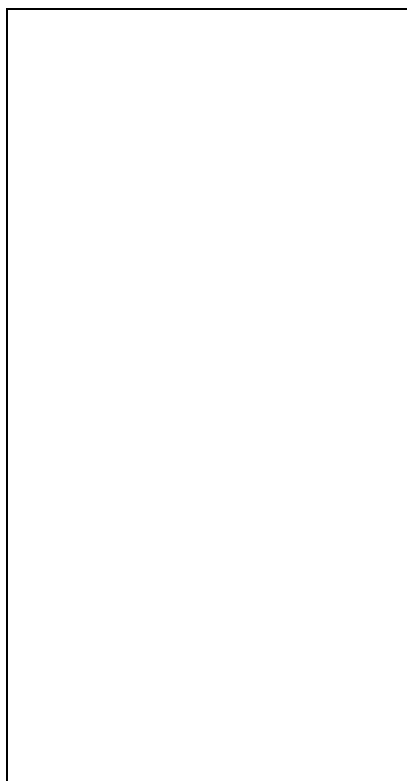
برای ساختن مقیاس «رفتارهای دینی واجب» از گویه‌های ۴۹ تا ۵۴ استفاده شده است. پایایی مقیاس بر اساس آلفای کرونباخ سنجیده شد. سنجش پایایی نشان داد که همه گویه‌ها پایا هستند. همچنین در تحلیل عاملی تک بعدی بودن گویه‌ها نیز تأیید گردید. بارهای عاملی گویه‌ها نسبتاً بالا است. بار عاملی و مقادیر آلفای گویه‌ها در جدول زیر می‌آید. قابلیت انجام تحلیل عاملی را نیز آزمون KMO نشان می‌دهد.

جدول ۱.۵: نتایج آزمون تحلیل عاملی گویه‌های «رفتارهای دینی واجب»
و آزمون پایایی مقیاس

گویه‌ها	بارهای عاملی	آلفا اگر گویه حذف شود	آلفا (α)
۴۹. خواندن نمازهای واجب یومیه	۰/۷۶۴	۰/۷۱۰۸	۰/۷۵۹۰
۵۰. روزه گرفتن در ماه رمضان	۰/۷۵۵	۰/۷۱۰۹	
۵۱. انجام غسل واجب (در صورت لزوم)	۰/۷۴۴	۰/۷۲۴۲	
۵۲. دادن فطریه	۰/۷۰۵	۰/۷۱۵۵	
۵۴. دادن خمس و زکات	۰/۵۹۱	۰/۷۵۲۳	
۵۳. امر به معروف و نهی از منکر	۰/۵۸۴	۰/۷۳۵۱	
Sig= ۰/۰۰۰		KMO= ۰/۷۸۵	

۶.۶. پایایی و اعتبار مقیاس «محرّمات دینی»

برای ساختن مقیاس «محرّمات دینی» از چهار سؤال استفاده شده است (سؤالات ۵۵، ۵۶، ۵۷ و ۵۸). پایایی مقیاس بر اساس آلفای کرونباخ سنجیده شد. سنجش پایایی نشان داد که همه گویه‌ها پایا هستند. بعد از مشخص شدن پایایی گویه‌ها، تحلیل عاملی انجام شد. تحلیل عاملی نیز چهار گویه فوق را یک عامل نشان داد. بار عاملی و مقادیر آلفای گویه‌ها در جدول زیر می‌آید.

جدول ۶.۱: نتایج آزمون تحلیل عاملی گویه‌های «محرّمات دینی»
و آزمون پایایی مقیاس

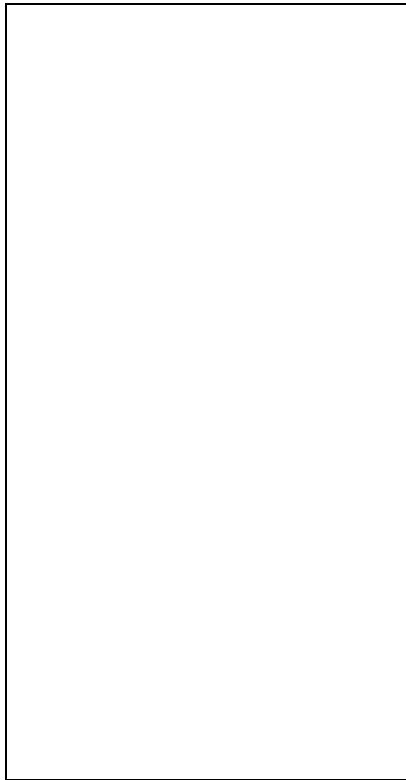
گویه‌ها	بارهای عاملی	آلفا اگر گویه حذف شود	آلفا (α)
۵۵. فرض کنید به مراسم عروسی یکی از اقوام نزدیک دعوت شده‌اید و متوجه می‌شوید بعضی‌ها در آن مشروب می‌خورند، در این موقع شما چه می‌کنید؟	۰/۸۰۹	۰/۶۱۰۱	۰/۷۲۹۲
۵۸. اگر در یک مهمانی شرکت کنید و متوجه شوید که آن مهمانی به صورت مختلط برگزار شده است و خیلی هم محرم و نامحرم بودن، دست دادن زن و مرد و نظایر آن برایشان اهمیتی ندارد. کدام یک از کارهای زیر را ترجیح می‌دهید انجام دهید؟	۰/۷۹۸	۰/۶۳۰۱	

	۰/۷۰۴۵	۰/۶۸۴	۵۷. فرض کنید پول اضافی داشته باشید و بخواهید آن پول را به کسی بدهید، در این صورت کدام یک از کارهای زیر را انجام می‌دهید؟
	۰/۷۰۸۴	۰/۶۷۶	۵۶. اگر برای خانواده‌ای بارداری ناخواسته‌ای پیش آید و در مورد سقط جنین با شما مشورت کنند، به این خانواده چه توصیه‌ای می‌کنید؟
KMO= ۰/۷۰۹			Sig= ۰/۰۰۰

۷.۶. پایایی و اعتبار مقیاس «رفتارهای مستحبی»

برای ساختن مقیاس «رفتارهای مستحبی» از گویه‌های ۳۷ تا ۳۹ و ۵۹ تا ۶۶ استفاده شده است. پایایی مقیاس بر اساس آلفای کرونباخ سنجیده شد. بعد از سنجش پایایی گویه‌ها و پایا بودن آن‌ها، همه گویه‌ها وارد تحلیل عاملی شدند. ماتریس عوامل چرخش یافته تحلیل عاملی، دو بعد را از هم تفکیک کرد. گویه‌های ۳۱ و ۶۰ تا ۶۵ عامل اول را تشکیل داده‌اند و گویه‌های ۳۷، ۳۸، ۵۹ و ۶۶ عامل دوم را. عامل اول ذیل مفهوم «رفتارهای مستحبی عبادی» و عامل دوم را ذیل مفهوم «رفتارهای مستحبی فرهنگی» قرار داده شد. بار عاملی و مقادیر آلفای گویه‌ها در جدول زیر می‌آید. قابلیت و نیکویی انجام تحلیل عاملی را آزمون KMO نشان می‌دهد.

جدول ۷.۱: نتایج آزمون تحلیل عاملی گویه‌های «رفتارهای مستحبی»
و آزمون پایایی مقیاس

عامل‌ها	گویه‌ها	بارهای عاملی	آلفا اگر گویه حذف شود	آلفا (α)
رفتارهای مستحبی عبادی	۶۲. چقدر قرآن می‌خوانید؟ (به جز مراسم ترحیم و سایر مراسم قرآن‌خوانی)	۰/۷۳۲	۰/۷۸۵۳	۰/۸۱۶۷
	۶۳. چقدر دعا می‌خوانید؟	۰/۷۲۷	۰/۷۸۷۹	
	۶۴. چقدر نماز شب می‌خوانید؟	۰/۷۰۵	۰/۷۹۳۹	
	۶۵. چقدر تعقیبات نماز را انجام می‌دهید؟	۰/۶۸۳	۰/۷۹۲۹	
	۶۰. چقدر نماز مستحبی می‌خوانید؟	۰/۶۶۲	۰/۷۸۶۷	
	۶۱. چقدر نماز را اول وقت می‌خوانید؟	۰/۵۶۷	۰/۸۰۰۵	

	۰/۷۹۸۹	۰/۵۰۳	۳۹. چقدر روزه مستحبی می گیرید؟	رفتارهای مستحبی ف.م.ک
۰/۵۹۷۷	۰/۴۳۸۷	۰/۸۰۶	۳۷. برای حل مشکلات چقدر نذر می کنید؟	
	۰/۴۹۴۴	۰/۷۴۶	۳۸. در موارد مختلف چقدر قربانی می کنید؟	
	۰/۵۵۸۲	۰/۵۷۸	۵۹. چقدر صدقه می دهید؟	
	۰/۵۹۸۶	۰/۳۳۷	۶۶. چقدر استخاره می کنید؟	
KMO=۰/۸۶۱			Sig=۰/۰۰۰	

۷. نمونه‌گیری

۱.۷. هدف

هدف کلی این بررسی، سنجش دین‌داری افراد واجد شرایط (طبق تعریف ارائه شده در بند جمعیت آماری و واحد تحلیل) براساس معیارهایی است که در قالب سؤالات پرسش‌نامه طرح و پرسش آن‌ها از افراد واجد شرایط، اندازه‌گیری می‌شوند. جداول و تحلیل‌های مورد نظر توسط کارشناسان موضوعی طرح در قالب گزارش‌های مختلف ارائه می‌شود.

۲.۷. جمعیت آماری

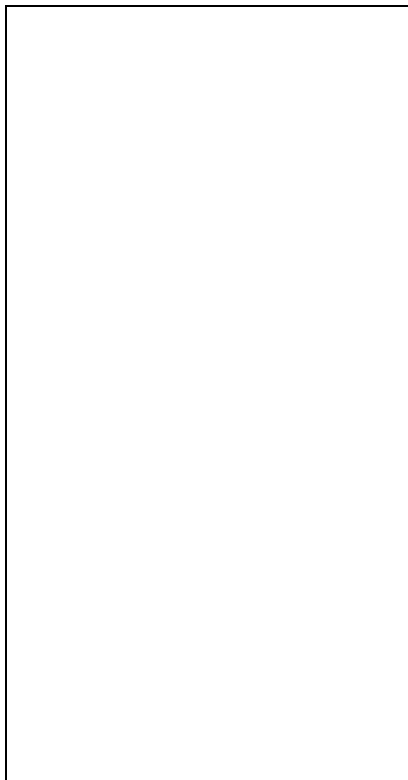
جمعیت آماری این طرح، مجموعه افراد ۱۵ تا ۷۵ ساله ایرانی مسلمان (اعم از شیعه اثنی‌عشری یا دیگر مذاهب اسلامی) خانوارهای معمولی ساکن است که عضو یکی از این خانوارها تلقی می‌شوند و در زمان اجرای عملیات میدانی، در محل اقامت خانوار حضور دارند یا در همان زمان در محل کار، مدرسه، دانشگاه و ... می‌باشند و بعد از پایان کار روزانه، تعطیلی مدرسه یا دانشگاه و غیره به محل اقامت خود بازمی‌گردند. تعریف خانوار معمولی ساکن و اعضای واجد شرایط در راهنمای تکمیل فرم فهرست‌برداری (فرم ۱) به تفصیل آورده شده است.

۳.۷. واحد تحلیل

هریک از اعضای خانوارهای معمولی ساکن که در زمان اجرای عملیات میدانی طرح، واجد کلیه شرایط زیر باشند، واحد تحلیل این طرح به حساب می‌آیند:

الف. سن آنان بین ۱۵ تا ۷۵ سال باشد.

ب. مسلمان (اعم از شیعه اثنی‌عشری، سنی یا دیگر مذاهب اسلامی) باشند.

ج. در زمان مراجعه پرسشگر، در محل اقامت خانوار حضور داشته باشند یا در محل کار، تحصیل و غیره باشند که بعد از پایان کار روزانه، تعطیلی محل تحصیل و غیره به محل اقامت خانوار باز گردند.

لازم به ذکر است که در مستندات طرح، واحد تحلیل تحت عنوان افراد واجد شرایط، نام برده شده است.

۴.۷. سطح جغرافیایی

نمونه‌گیری به گونه‌ای طراحی شده است تا ارائه اطلاعات و تحلیل‌ها در سطح هریک از ۳۰ استان کشور امکان‌پذیر باشد. ضمناً ارائه اطلاعات و تحلیل‌ها در مناطق شهری و روستایی کل کشور و نیز در سطح ملی امکان‌پذیر می‌باشد.

۵.۷. روش نمونه‌گیری

برای دستیابی به هدف این بررسی، در هریک از سطوح جغرافیایی مورد نظر (استان)، از روش نمونه‌گیری دو مرحله‌ای (Two Stage Sampling) استفاده شده است. در این روش ابتدا تعدادی واحد نمونه‌گیری مرحله اول (Primary Sampling Unit) که به اختصار PSU نامیده می‌شود و معمولاً متشکل از مجموعه‌ای به هم پیوسته از واحدهای نمونه‌گیری مرحله دوم (Secondary Sampling Unit) یا همان واحد تحلیل است، به صورت تصادفی انتخاب می‌شود و سپس در مرحله دوم نیز در هریک از PSU های نمونه، تعدادی واحد تحلیل یعنی واحد نمونه‌گیری مرحله دوم به صورت تصادفی انتخاب می‌گردند.

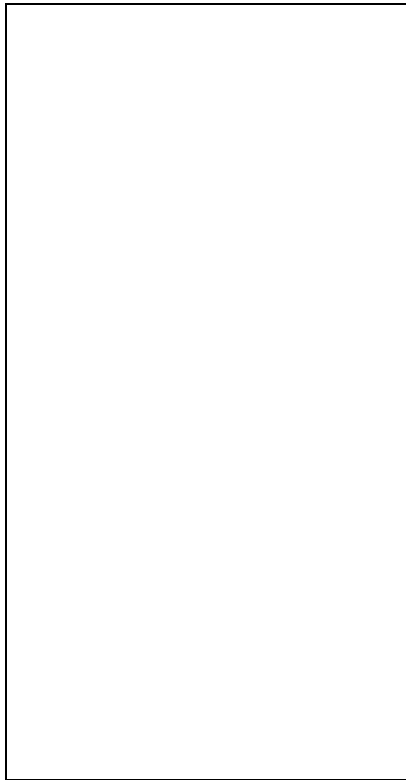
در این طرح، واحد نمونه‌گیری مرحله اول، یک خوشه است که در بیست و یک استان کشور متشکل از مجموعه‌ای به هم پیوسته از حدود شصت و هفت فرد واجد شرایط و در مورد نه استان دیگر حدود هشتاد و دو فرد واجد شرایط است که به طور معمول به ترتیب در حدود بیست و سه و بیست و هشت خانوار معمولی ساکن زندگی می‌کنند. واحد نمونه‌گیری مرحله دوم، همان واحد تحلیل یعنی فرد واجد شرایط در واحد نمونه‌گیری مرحله اول می‌باشد.

واحد نمونه‌گیری مرحله اول در مناطق شهری از یک یا قسمتی از یک بلوک و در مواردی از مجموعه‌ای از چند بلوک و در مناطق روستایی از یک یا قسمتی از یک آبادی و در مواردی هم از چند آبادی تشکیل می‌شود.

۶.۷. چارچوب نمونه‌گیری

چارچوب نمونه‌گیری در مناطق شهری هر استان، فهرست کلیه حوزه‌ها و بلوک‌ها به انضمام تعداد خانوار معمولی ساکن در بلوک‌ها و در مناطق روستایی هر استان، فهرست حوزه‌ها و آبادی‌های دارای سکنه به انضمام تعداد خانوار معمولی ساکن در آبادی‌ها است. این چارچوب از سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ به دست آمده است.

۷.۷. روش تعیین تعداد افراد نمونه

در نمونه‌گیری‌های دو یا چند مرحله‌ای، تعداد واحدهای نمونه‌گیری مراحل مختلف براساس روابط مربوط به این روش‌ها و به کمک اطلاعات موجود در زمینه مورد بررسی، محاسبه می‌شود.

در این طرح، به لحاظ فقدان اطلاعات موردنیاز، محاسبه تعداد نمونه در هریک از مراحل نمونه‌گیری، برای حصول به برآوردهای مورد نیاز امکان‌پذیر نبود. از این‌رو تصمیم گرفته شد که برای محاسبه تعداد کل افراد نمونه در هر استان از روابط موجود در روش نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده به عمل آید.

در نمونه‌گیری تصادفی ساده تعداد نمونه برای متغیرهای کیفی از رابطه زیر به دست می‌آید:

$$n_0 = \frac{z^2 p(1-p)}{d^2} = \frac{z^2 p(1-p)}{(kp)^2} = \frac{z^2}{k^2} \times \frac{1-p}{p}$$

چنانچه $\frac{n_0}{N}$ از پهنج درصد بیش‌تر باشد، تعداد

نمونه به کمک رابطه زیر تعدیل می‌شود:

$$n = \frac{n_0}{1 + \frac{n_0}{N}}$$

در روابط فوق:

n : تعداد کل افراد نمونه واجد شرایط در سطح جغرافیایی مورد نظر است.

N : تعداد کل افراد واجد شرایط در سطح جغرافیایی مورد نظر است.

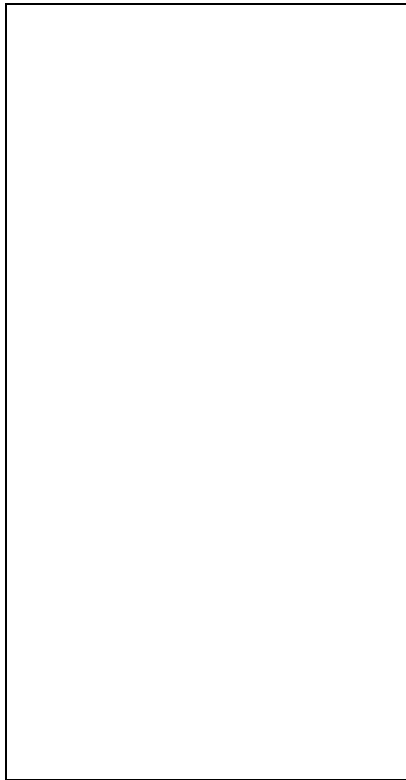
Z : مقدار متغیر برای احتمال ۹۵ درصد در توزیع نرمال استاندارد شده است که برابر ۱/۹۶ می‌باشد.

k : میزان خطای نسبی برای برآورد نسبت مورد نظر است. میزان خطای نسبی برای تمام استان‌ها مساوی و برابر ۰/۱۰ در نظر گرفته شده است.

p : نسبت صفت معینی در جمعیت آماری است که می‌خواهیم آن را در طرح برآورد کنیم.

۸.۷. روش تعیین حداقل نسبت مورد نظر در استان‌ها

در این طرح، اطلاعات مورد نظر که در قالب سؤالات پرسش‌نامه تجلی پیدا کرده است، در هر استان غالباً به صورت نسبت‌هایی محاسبه می‌شود. در مطالعات اجتماعی و جامعه‌شناسانه، پاسخ‌های افراد به سؤالات مختلف در یک زمینه خاص (مثلاً دین‌داری) در جوامع کوچک (یعنی با جمعیت کم‌تر) از همگنی بیشتری نسبت به جوامع بزرگ‌تر (یعنی با جمعیت بیشتر) برخوردار است. این موضوع بدان معنی است که برای یک صفت معین، نسبت در جوامعی که جمعیت کم‌تری دارند، بزرگ‌تر از جوامعی است که جمعیت بیش‌تری دارند. براین اساس به‌منظور محاسبه تعداد نمونه، استان‌های کشور از نظر جمعیت به پنج گروه به شرح جدول زیر تقسیم و برای هر گروه با توجه به مطالب فوق، برآورد حداقل نسبت معینی منظور گردید. لازم به ذکر است که حداقل نسبت

منظور شده با افزایش جمعیت، کاهش می‌یابد. براساس نسبت تعیین شده برای هر گروه، تعداد افراد نمونه برای استان‌های آن گروه محاسبه و در ستون مربوط درج شده است.

جدول ۸.۱: گروه‌بندی استان‌های کشور و نسبت نمونه در هر گروه

شماره گروه	مرز جمعیتی گروه (میلیون نفر)	تعداد استان در هر گروه	نسبت در نظر گرفته شده برای هر گروه	تعداد افراد نمونه لازم برای هریک از استان‌های گروه	تعداد افراد نمونه در کل استان‌های گروه
۱	$x > 10$	۱	۰/۲۵	۱۱۷۵	۱۱۷۵
۲	$3 < x \leq 10$	۵	۰/۳۰	۹۳۰	۴۶۵۰
۳	$1.5 < x < 3$	۹	۰/۴۰	۶۲۵	۵۶۲۵
۴	$1 < x < 1.5$	۶	۰/۴۵	۵۰۰	۳۰۰۰
۵	$x \leq 1$	۹	۰/۵۰	۴۰۲	۳۶۱۸

۱۸۰۶۸	-----	-----	۳۰	جمع

براساس گروه‌بندی فوق، استان‌های واقع در هر گروه به شرح زیر می‌باشند:

گروه ۱: استان تهران؛

گروه ۲: استان‌های آذربایجان شرقی، اصفهان، خراسان رضوی، خوزستان و فارس؛

گروه ۳: استان‌های آذربایجان غربی، سیستان و بلوچستان، کرمان، کرمانشاه، گلستان، گیلان، لرستان، مازندران و همدان؛

گروه ۴: استان‌های اردبیل، قزوین، قم، کردستان، مرکزی و هرمزگان؛

گروه ۵: استان‌های ایلام، بوشهر، چهارمحال و بختیاری، خراسان جنوبی، خراسان شمالی، زنجان، سمنان، کهگیلویه و بویراحمد و یزد.

در رابطه با حجم نمونه محاسبه شده و جدول فوق، ذکر نکات زیر ضروری است:

- همان‌طور که در قبل گفته شد، برای تعیین اندازه نمونه، از روابط مربوط به نمونه‌گیری تصادفی ساده برای صفات کیفی استفاده به عمل آمده است. با توجه به این موضوع که معمولاً در نمونه‌گیری‌های چند مرحله‌ای یا خوشه‌ای در هر واحد نمونه‌گیری مرحله اول عامل همبستگی درون خوشه‌ای صفات (Intracluster Correlation) بین واحدهای آماری وجود دارد، لذا میزان خطای نسبی برای نسبت مورد نظر که مبنای محاسبه تعداد نمونه قرار گرفته است، در عمل مقدار کمی از ۱۰ درصد بیش‌تر است.

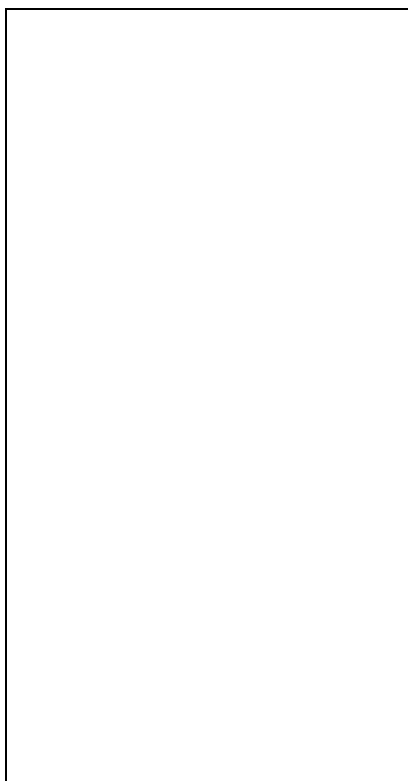
- با توجه به این که تعداد نمونه محاسبه شده به ازای نسبت تعیین شده دارای خطای نسبی ۱۰ درصد است، بدیهی است چنان‌چه در هر استان نسبت‌هایی بزرگ‌تر از نسبت منظور شده وجود داشته باشد، میزان خطای نسبی برای نسبت‌های مزبور، کم‌تر از ۱۰ درصد خواهد بود.

- با توجه به این که در رابطه مربوط به محاسبه n ، مقدار n_0 در تمام استان‌ها بسیار کوچک و کم‌تر از ۰/۰۵ می‌باشد، لذا همان مقدار به دست آمده برای n_0 به عنوان اندازه نمونه n منظور شده است.

۹.۷. روش تعیین تعداد واحدهای نمونه‌گیری مرحله اول (خوشه)

همان‌طور که قبلاً گفته شد، در این طرح برای دستیابی به اهداف تعیین شده، در هر استان از روش نمونه‌گیری دو مرحله‌ای استفاده شده است. در نمونه‌گیری‌های مختلف و از جمله در نمونه‌گیری‌های دو مرحله‌ای، خودوزن بودن (Self Weight) طرح، موجب

سادگی فرمول‌های برآورد و در نهایت سهولت و سرعت در استخراج نتایج و محاسبه برآوردها می‌شود. در این‌جا نیز طرح نمونه‌گیری به‌گونه‌ای طراحی شده است که از ویژگی خودوزن بودن برخوردار باشد. در نمونه‌گیری‌های دو مرحله‌ای که واحدهای مرحله اول آن دارای اندازه‌های نامساوی هستند، برای خودوزن بودن می‌توان واحدهای مرحله اول را با احتمال متناسب با بزرگی انتخاب نمود که در این‌صورت باید تعداد ثابتی واحد نمونه‌گیری مرحله دوم یا همان واحد تحلیل در داخل هریک از واحدهای نمونه‌گیری مرحله اول را انتخاب کرد. همچنین می‌توان واحدهای نمونه‌گیری مرحله اول را با احتمال مساوی انتخاب کرد ولی در داخل هریک از واحدهای نمونه مرحله اول، کسر نمونه‌گیری ثابتی از واحدهای نمونه‌گیری مرحله دوم یا همان واحدهای آماری را انتخاب نمود. در نمونه‌گیری‌های دو مرحله‌ای که واحدهای مرحله اول آن اندازه مساوی دارند و این واحدها با احتمال مساوی انتخاب می‌شوند برای خودوزن بودن طرح کافی

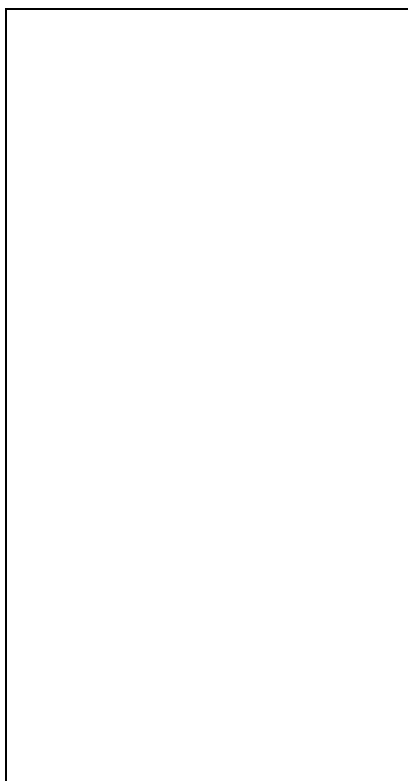
است که در واحدهای نمونه مرحله اول، تعداد ثابتی واحد تحلیل نمونه در نظر گرفته شود. در این طرح از روش اخیر برای خودوزن بودن استفاده شده است. بدین ترتیب از تقسیم تعداد کل افراد نمونه در هر استان به عدد ثلثت مورد نظر، تعداد واحد نمونه مرحله اول در آن استان به دست می‌آید. در نمونه‌گیری‌های دو مرحله‌ای، تعداد واحد نمونه مرحله دوم یا همان واحد تحلیل به عوامل مختلفی مانند واریانس بین واحدهای آماری در واحدهای نمونه‌گیری مرحله اول، همه مراجع به واحدهای نمونه مرحله اول، همه فهرست‌برداری و انتخاب واحدهای نمونه مرحله دوم یا همان واحدهای آماری و نیز همه تکمیل پرسش‌نامه طرح برای واحدهای نمونه‌گیری مرحله دوم بستگی دارد.

با توجه به ویژگی‌ها و مشخصات این طرح از جنبه‌های فنی و اجرایی و مالی، تعداد واحد نمونه‌گیری مرحله دوم یعنی تعداد افراد نمونه واجد شرایط در داخل هریک از واحدهای نمونه مرحله اول برابر $m=5$ در استان‌های واقع در گروه‌های ۱ تا ۴ و $m=6$ در سایر استان‌ها یعنی استان‌های واقع در گروه ۵ منظور شد. براین اساس، تعداد واحد نمونه مرحله اول در استان‌های گروه‌های ۱ تا ۴ برابر $n'_h = \frac{n_h}{5}$ و در سایر استان‌ها یعنی استان‌های واقع در گروه پنج برابر $n'_L = \frac{n_h}{5}$ می‌باشد.

با توجه به مجزا بودن چارچوب نمونه‌گیری در مناطق شهری و روستایی هر استان و لزوم انتخاب واحدهای نمونه مرحله اول در مناطق شهری و روستایی هر استان به طور جداگانه، ابتدا تعداد کل نمونه هر استان (n_h) متناسب با جمعیت شهری و روستایی استان توزیع شد و سپس براساس تعداد واحد نمونه مرحله دوم در داخل هریک از واحدهای نمونه مرحله اول یعنی اعداد ۵ و ۶ (بسته به گروه استان)، تعداد واحد نمونه مرحله دوم به تفکیک مناطق شهری و روستایی هر استان به دست آمد. در جدول پیوست شماره ۱، تعداد کل واحدهای آماری نمونه و نیز تعداد کل واحد نمونه مرحله اول به تفکیک مناطق شهری و روستایی استان‌های سی‌گانه کشور ارائه شده است.

۱۰.۷. روش انتخاب واحدهای نمونه مرحله اول

همان‌طور که قبلاً گفته شد، واحد نمونه‌گیری مرحله اول در مناطق شهری، یک خوشه متشکل از مجموعه‌ای به هم پیوسته از حدود شصت و هفت فرد واجد شرایط یا حدود بیست و سه خانوار معمولی ساکن در استان‌های واقع در گروه‌های ۱ تا ۴ و حدود هشتاد و دو فرد واجد شرایط یا حدود ۲۸ خانوار معمولی ساکن در استان‌های واقع در گروه

پنج می‌باشد. در مناطق شهری، خوشه از یک یا قسمتی از یک بلوک و در مواردی از چند بلوک و در مناطق روستایی، از یک یا قسمتی از یک آبادی و در مواردی از چند آبادی تشکیل می‌شود. از آن‌جا که بلوک یا آبادی، عامل دسترسی به خوشه‌های نمونه می‌باشد؛ لذا باید بلوک‌ها یا آبادی‌هایی که خوشه‌های نمونه در آن‌ها قرار دارند، مشخص و انتخاب شوند.

خوشه‌های نمونه در مناطق شهری یا روستایی هر استان به روش سیستماتیک خطی و با احتمال متناسب با تعداد خانوار معمولی ساکن هر بلوک یا آبادی انتخاب می‌شوند. بدین منظور با استفاده از جمع تجمعی تعداد خانوار معمولی ساکن بلوک یا آبادی‌های هر استان، فاصله نمونه‌گیری به صورت $I_h = \frac{M_h}{n/h}$ به تفکیک مناطق شهری یا روستایی هر استان محاسبه می‌شود که M_h بسته به مورد، تعداد کل خانوار معمولی ساکن در

مناطق شهری یا مناطق روستایی استان مورد نظر و n'_h بسته به مورد، تعداد واحد نمونه مرحله اول در مناطق شهری یا روستایی همان استان است. برای انتخاب خوشه‌های نمونه در مناطق شهری یا روستایی استان به طریق سیستماتیک خطی، یک عدد تصادفی بین یک تا فاصله نمونه‌گیری (I_h) به عنوان مبدأ نمونه‌گیری (a_h) انتخاب می‌شود. a_h تعیین‌کننده موقعیت جغرافیایی بلوک یا آبادی مربوط به اولین خوشه نمونه شهری یا روستایی می‌باشد.

برای تعیین بلوک یا آبادی مربوط به اولین خوشه و نیز بلوک‌ها یا آبادی‌های مربوط به خوشه‌های نمونه بعدی، بلوک‌های شهری و آبادی‌های هر استان به ترتیب براساس آدرس آماری، بلوک‌ها یا آبادی‌ها مرتب شده‌اند و برای هر بلوک یا آبادی، جمع تجمعی تعداد افراد خانوار معمولی ساکن محاسبه گردیده است. برای تعیین بلوک یا آبادی مربوط به اولین خوشه نمونه، مبدأ نمونه‌گیری (a_h) با جمع تجمعی تعداد خانوار معمولی ساکن مربوط به بلوک‌ها یا آبادی‌های مختلف مقایسه و هر بلوک یا آبادی در صورتی انتخاب می‌شود که a_h از جمع تجمعی تعداد خانوار معمولی ساکن آن بلوک یا آبادی کوچک‌تر یا با آن مساوی و از جمع تجمعی تعداد خانوار معمولی ساکن، بلوک یا آبادی قبلی بزرگ‌تر باشد. به بیان دیگر چنان‌چه جمع تجمعی تعداد خانوار معمولی ساکن بلوک یا آبادی i ام را با FC_i و جمع تجمعی تعداد خانوار معمولی ساکن بلوک یا آبادی $(i-1)$ ام را با $FC_{(i-1)}$ نشان دهیم، هنگامی بلوک یا آبادی i ام به عنوان نمونه انتخاب می‌شود که رابطه زیر برقرار باشد: $FC_{i-1} < a_h \leq FC_i$

موقعیت جغرافیایی بلوک‌ها یا آبادی‌های مربوط به بقیه خوشه‌های نمونه هر استان با افزودن متوالی ضرایب صحیح فاصله نمونه‌گیری (I_h) به مبدأ نمونه‌گیری (a_h) به دست می‌آید. یعنی:

$$a_h + I_h = \text{تعیین‌کننده موقعیت جغرافیایی بلوک یا آبادی مربوط به خوشه دوم}$$

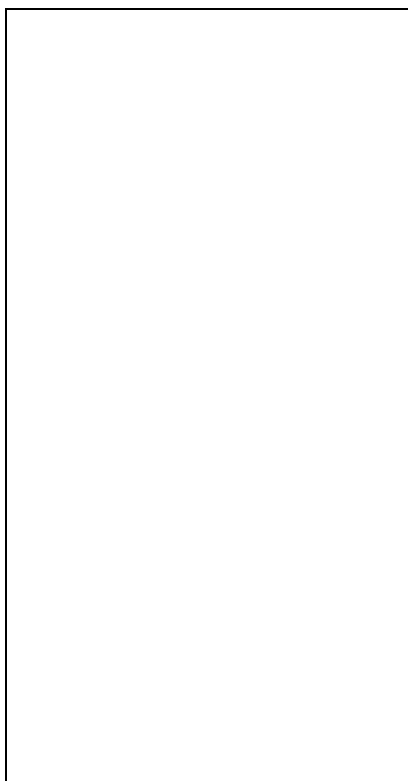
$$a_h + 2I_h = \text{تعیین‌کننده موقعیت جغرافیایی بلوک یا آبادی مربوط به خوشه سوم}$$

⋮

تعیین‌کننده موقعیت جغرافیایی بلوک یا آبادی مربوط به آخرین خوشه نمونه

$$a_h + (n'_h - 1)I_h =$$

پس از محاسبه اعداد بالا، این اعداد نیز با اعداد مربوط به جمع تجمعی تعداد خانوار معمولی ساکن مقایسه شده و با استفاده از روشی مشابه آن‌چه در مورد مبدأ نمونه‌گیری

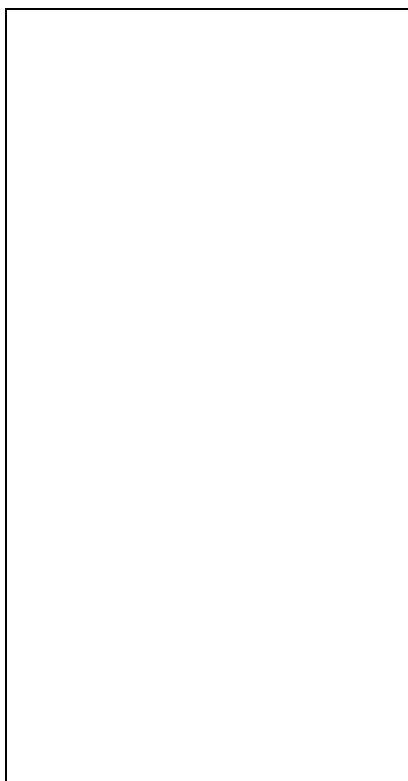
گفته شد؛ یعنی به کمک رابطه مورد اشاره، بلوک‌ها یا آبادی‌های مربوط به بقیه خوشه‌های نمونه مشخص و انتخاب می‌شوند.

در هر استان، پس از انتخاب بلوک یا آبادی مربوط به هر خوشه، فهرست خوشه‌های نمونه در مناطق شهری و روستایی تهیه و در اختیار سازمان اجرایی طرح قرار می‌گیرد. ضمناً برای هریک از خوشه‌های نمونه در مناطق شهری استان، نقشه مربوط به خوشه نمونه مشتمل بر بلوک مبدأ و بلوک‌های مجاور آن جهت شناسایی و مراجعه به آن‌ها تهیه می‌شود. در مناطق شهری هر استان، فهرست و مشخصات خوشه‌های نمونه شامل نام استان، شماره خوشه، نام شهرستان، نام شهر، شماره حوزه، شماره بلوک مبدأ و مبدأ نمونه‌گیری فرد در خوشه و در مناطق روستایی هر استان، این فهرست شامل نام استان، شماره خوشه، نام شهرستان، شماره حوزه، نام آبادی مبدأ و مبدأ نمونه‌گیری فرد در خوشه است. در این جا لازم به ذکر است که مبدأ نمونه‌گیری فرد در خوشه عددی بین

یک تا پانزده است که عدد پانزده، برابر با فاصله نمونه‌گیری مربوط به انتخاب واحدهای نمونه مرحله دوم یا همان واحد تحلیل است.

۱۱.۷. روش نمونه‌گیری

در هر خوشه نمونه، پس از مراجعه به بلوک یا آبادی مبدأ در فهرست خوشه‌های نمونه، فهرست‌برداری از مکان‌ها و خانوارهای معمولی ساکن بلوک یا آبادی در قالب تکمیل فرم ۱ فهرست‌برداری انجام می‌گیرد و ضمن فهرست‌برداری، تعداد افراد واجد شرایط هر خانوار معمولی ساکن نیز پرسش می‌شود. در این فرم، ستونی برای درج شماره ردیف مسلسل افراد واجد شرایط خانوار در خوشه به صورت یک بازه a تا b در نظر گرفته شده است. در هر خوشه افراد نمونه واجد شرایط نیز به روش سیستماتیک خطی انتخاب می‌شوند. مبدأ نمونه‌گیری فرد در هر خوشه که در فهرست نمونه‌ها اعلام شده است، شماره ردیف اولین فرد نمونه است. به منظور تعیین فرد مزبور، مبدأ نمونه‌گیری با ستون شماره ردیف مسلسل افراد واجد شرایط در خوشه مقایسه و خانواری که فرد نمونه عضوی از آن است مشخص می‌شود. در هر خوشه برای این خانوار و نیز هرکدام از سایر خانوارهای مربوط به بقیه افراد نمونه فرمی تحت عنوان فرم ۲ (مشخصات اعضای واجد شرایط خانوار) تکمیل می‌شود و به هر فرد واجد شرایط در خانوار مورد نظر همان شماره‌ای اختصاص می‌یابد که در فرم فهرست‌برداری در ستون شماره ردیف مسلسل افراد واجد شرایط در خوشه به طور مسلسل به صورت یک بازه a تا b مشخص شده است. در اولین خانوار، فردی که شماره ردیف وی با عدد مربوط به مبدأ نمونه‌گیری فرد در خوشه برابر است، به عنوان اولین فرد نمونه واجد شرایط در خوشه انتخاب می‌شود و در همان زمان برای وی پرسش‌نامه طرح تکمیل می‌شود. برای انتخاب افراد نمونه واجد شرایط بعدی، فاصله نمونه‌گیری که در این طرح برابر ۱۵ در نظر گرفته شده است به طور متناوب به مبدأ نمونه‌گیری اضافه می‌شود و هربار عمل مقایسه با ستون شماره ردیف مسلسل افراد واجد شرایط در خوشه انجام می‌گیرد و به کمک همان روشی که در مورد مبدأ نمونه‌گیری ذکر شد، سایر افراد نمونه واجد شرایط در خوشه به تعداد لازم (بسته به مورد چهار یا پنج فرد دیگر) انتخاب می‌شوند و هربار که یک فرد نمونه انتخاب شد، پرسش‌نامه مورد نظر طرح برای وی تکمیل می‌گردد.

تذکر: در هر خوشه، فهرست‌برداری از مکان‌ها و خانوارهای معمولی ساکن در بلوک یا آبادی مبدأ بسته به مورد تا تأمین تعداد پنج یا شش فرد نمونه در خوشه ادامه می‌یابد و چنان‌چه تعداد مزبور در بلوک یا آبادی مبدأ تأمین نشود، با مراجعه به بلوک یا آبادی‌های مجاور در حوزهٔ مربوط و ادامه کار فهرست‌برداری، بقیهٔ افراد نمونهٔ مورد نیاز تأمین می‌شوند.

۱۲.۷. فرمول‌های برآورد

برآورد میانگین یک صفت کمی در استان h ام

$$\bar{y}_h = \frac{1}{n'_h \cdot m_h} \sum_{i=1}^{n'_h} \sum_{j=1}^{m_h} y_{hij}$$

در رابطهٔ فوق داریم:

h : اندیس استان که از ۱ تا ۳۰ تغییر می‌کند.

n'_h : تعداد کل خوشه (واحد نمونه‌گیری مرحله اول) در استان h ام.

m_h : تعداد افراد نمونه واجد شرایط در هر خوشه در استان h ام که در استان‌های واقع در گروه‌های ۱ تا ۴ برابر پنج و در استان‌های واقع در گروه ۵ برابر شش می‌باشد.

i : اندیس خوشه نمونه در استان که از یک تا n'_h تغییر می‌کند.

j : اندیس فرد واجد شرایط نمونه در هر خوشه در استان h ام که بسته به مورد از یک تا پنج یا از یک تا شش تغییر می‌کند.

y_{hij} : اندازه متغیر کمی مورد نظر برای فرد نمونه j ام در خوشه i ام از استان h ام.

برآورد نسبت یک صفت کیفی در استان h ام

$$p_h = \frac{1}{n'_h \cdot m_h} \sum_{i=1}^{n'_h} x_{hi}$$

در رابطه فوق x_{hi} تعداد افرادی است که در خوشه i ام از استان h ام دارای صفت مورد نظر هستند و تعاریف مربوط به بقیه علایم، همان تعاریف قبلی می‌باشد.

برآورد میانگین یک صفت کمی در نقاط شهری کل کشور

$$\bar{y}_{uh} = \sum_{h=1}^{30} w_{uh} \bar{y}_{uh}$$

در رابطه فوق داریم:

w_{uh} : ضریب (وزن جمعیتی) نقاط شهری استان h ام براساس اطلاعات جمعیتی سال ۱۳۸۹. این ضرایب در جدول پیوست ۶ ارائه شده است.

$\bar{y}_{uh}$: میانگین صفت مورد نظر در نقاط شهری استان h ام که از فرمول زیر به دست می‌آید:

$$\bar{y}_h = \frac{1}{n'_h \cdot m_h} \sum_{i=1}^{n'_h} \sum_{j=1}^{m_h} y_{hij}$$

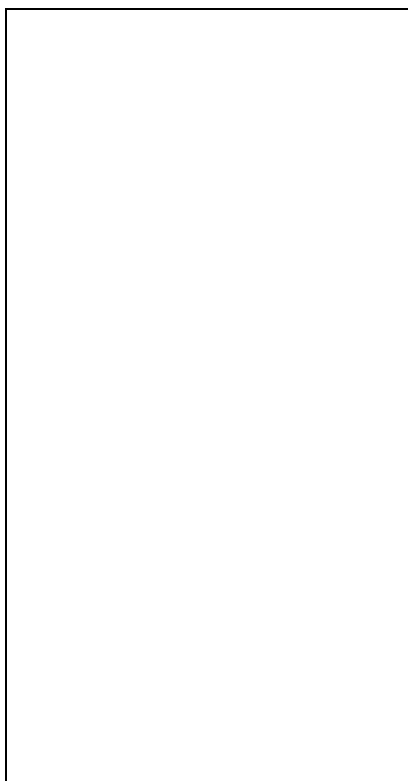
در رابطه اخیر داریم:

n'_h : تعداد کل خوشه در نقاط شهری استان h ام.

i : اندیس خوشه نمونه در نقاط شهری استان h ام که از ۱ تا n'_h تغییر می‌کند.

y_{hij} :
 h i j

تعاریف مربوط به بقیه علائم، همان تعاریف ارائه شده در قبل می‌باشد.

برآورد میانگین یک صفت کمی در نقاط روستایی کل کشور

$$\bar{y}_{rh} = \sum_{h=1}^{r_0} w_{rh} \bar{y}_{rh}$$

در رابطه فوق داریم:

w_{rh} : ضریب (وزن) جمعیتی نقاط روستایی استان h ام براساس اطلاعات جمعیتی سال ۱۳۸۹. این ضرایب در جدول پیوست ۷ ارائه شده است.

– میانگین صفت مورد نظر در نقاط روستایی استان h ام که از فرمول زیر به دست می‌آید:

$$\bar{y}_{rh} = \frac{1}{n'_{rh} \cdot m_h} \sum_{i=1}^{n'_{rh}} \sum_{j=1}^{m_h} y_{rhij}$$

در رابطه اخیر داریم:

: تعداد کل خوشه در نقاط روستایی استان h ام. n'_{uh}

i : اندیس خوشه نمونه در نقاط روستایی استان h ام که از ۱ تا n'_{uh} تغییر می‌کند.

: اندازه متغیر کمی مورد نظر برای فرد نمونه j ام در خوشه i ام از نقاط روستایی استان h ام. $y_{rhi j}$

تعاریف مربوط به بقیه علائم، همان تعاریف ارائه شده در قبل می‌باشد.

برآورد نسبت یک صفت کیفی در نقاط شهری کل کشور

$$\bar{p}_{uh} = \sum_{h=1}^{r_0} w_{uh} p_{uh}$$

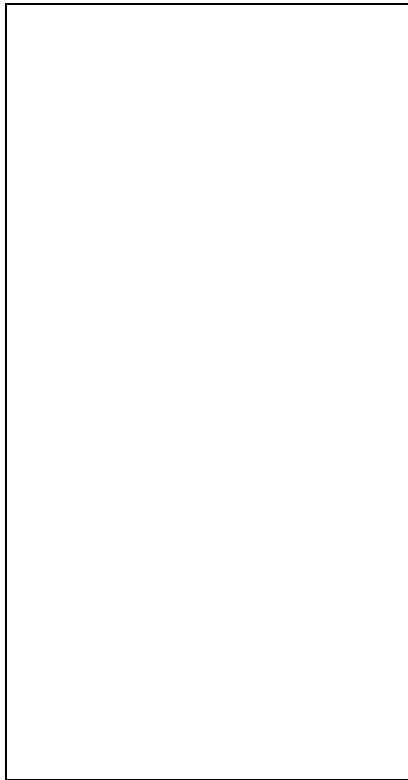
$$p_{uh} = \frac{1}{n'_{uh} \cdot m_h} \sum_{i=1}^{n'_{uh}} x_{uhi}$$

در رابطه اخیر x_{uhi} تعداد افراد دارای صفت کیفی مورد نظر در خوشه i ام از نقاط شهری استان h ام است که فرمول آن در زیر ارائه شده است و تعریف مربوط به بقیه علائم همان تعاریف قبلی می‌باشد.

برآورد نسبت یک صفت کیفی در نقاط روستایی کل کشور

$$\bar{p}_{rh} = \sum_{h=1}^{r_0} w_{rh} p_{rh}$$

$$p_{rh} = \frac{1}{n'_{rh} \cdot m_h} \sum_{i=1}^{n'_{rh}} x_{rhi}$$

در رابطه اخیر x_{rhi} تعداد افراد دارای صفت کیفی مورد نظر در خوشه i ام از نقاط روستایی استان h ام است و تعاریف مربوط به بقیه علایم همان تعاریف قبلی می باشد.

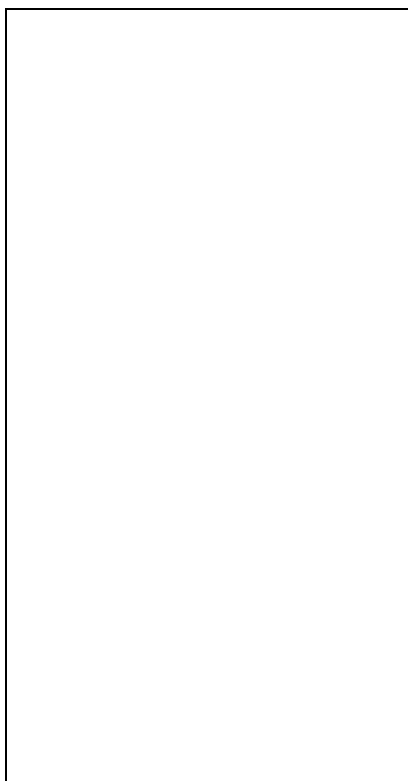
برآورد نسبت یک صفت کیفی در سطح ملی

$$\bar{p} = w_u \bar{p}_u + w_r \bar{p}_r$$

در رابطه فوق w_u و w_r ضرایب (وزن های جمعیتی) نقاط شهری و نقاط روستایی کل کشور براساس اطلاعات جمعیتی سال ۱۳۸۸ هستند که به ترتیب برابر با ۰/۷ و ۰/۳ می باشند.

جدول ۹.۱: تعداد واحد تحلیل نمونه (فرد واجد شرایط) و تعداد واحد نمونه‌گیری
مرحله اول به تفکیک مناطق شهری و روستایی استان‌های کشور

استان	کد استان	واحد تحلیل			خوشه (واحد نمونه‌گیری مرحله اول)		
		کل	شهری	روستایی	کل	شهری	روستایی
آذربایجان شرقی	۰۳	۹۳۰	۶۲۰	۳۱۰	۱۸۶	۱۲۴	۶۲
آذربایجان غربی	۰۴	۶۲۵	۳۷۵	۲۵۰	۱۲۵	۷۵	۵۰
اردبیل	۲۴	۵۰۰	۲۹۰	۲۱۰	۱۰۰	۵۸	۴۲
اصفهان	۱۰	۹۳۰	۷۷۵	۱۵۵	۱۸۶	۱۵۵	۳۱
ایلام	۱۶	۴۰۲	۲۴۶	۱۵۶	۶۷	۴۱	۲۶
بوشهر	۱۸	۴۰۲	۲۶۴	۱۳۸	۶۷	۴۴	۲۳
تهران	۲۳	۱۱۷۵	۱۰۷۵	۱۰۰	۲۳۵	۲۱۵	۲۰
چهارمحال و بختیاری	۱۴	۴۰۲	۲۱۰	۱۹۲	۶۷	۳۵	۳۲
خراسان جنوبی	۲۹	۴۰۲	۲۰۴	۱۹۸	۶۷	۳۴	۳۳
خراسان رضوی	۰۹	۹۳۰	۶۳۵	۲۹۵	۱۸۶	۱۲۷	۵۹
خراسان شمالی	۲۸	۴۰۲	۱۹۲	۲۱۰	۶۷	۳۲	۳۵
خوزستان	۰۶	۹۳۰	۶۲۵	۳۰۵	۱۸۶	۱۲۵	۶۱
زنجان	۱۹	۴۰۲	۲۳۴	۱۶۸	۶۷	۳۹	۲۸
سمنان	۲۰	۴۰۲	۳۰۰	۱۰۲	۶۷	۵۰	۱۷
سیستان و بلوچستان	۱۱	۶۲۵	۳۱۰	۳۱۵	۱۲۵	۶۲	۶۳
فارس	۰۷	۹۳۰	۵۷۰	۳۶۰	۱۸۶	۱۱۴	۷۲
قزوین	۲۶	۵۰۰	۳۴۰	۱۶۰	۱۰۰	۶۸	۳۲
قم	۲۵	۵۰۰	۴۷۰	۳۰	۱۰۰	۹۴	۶
کردستان	۱۲	۵۰۰	۳۰۰	۲۰۰	۱۰۰	۶۰	۴۰
کرمان	۰۸	۶۲۵	۳۶۵	۲۶۰	۱۲۵	۷۳	۵۲
کرمانشاه	۰۵	۶۲۵	۴۲۰	۲۰۵	۱۲۵	۸۴	۴۱
کهگیلویه و بویراحمد	۱۷	۴۰۲	۱۹۲	۲۱۰	۶۷	۳۲	۳۵
گلستان	۲۷	۶۲۵	۳۱۰	۳۱۵	۱۲۵	۶۲	۶۳
گیلان	۰۱	۶۲۵	۳۳۵	۲۹۰	۱۲۵	۶۷	۵۸
لرستان	۱۵	۶۲۵	۳۷۰	۲۵۵	۱۲۵	۷۴	۵۱
مازندران	۰۲	۶۲۵	۳۳۵	۲۹۰	۱۲۵	۶۷	۵۸
مرکزی	۰۰	۵۰۰	۳۴۵	۱۵۵	۱۰۰	۶۹	۳۱
هرمزگان	۲۲	۵۰۰	۲۳۵	۲۶۵	۱۰۰	۴۷	۵۳
همدان	۱۳	۶۲۵	۳۶۰	۲۶۵	۱۲۵	۷۲	۵۳
یزد	۲۱	۴۰۲	۳۱۸	۸۴	۶۷	۵۳	۱۴
جمع		۱۸۰۶۸	۱۱۶۲۰	۶۴۴۸	۳۴۹۳	۲۲۵۲	۱۲۴۱

جدول ۱۰.۱: ضرایب (وزن‌های) جمعیتی به تفکیک مناطق شهری و روستایی
استان‌های کشور

استان	کد استان	ضریب (وزن) جمعیتی	
		نقاط شهری (W_{uh})	نقاط روستایی (W_{rh})
آذربایجان شرقی	۰۳	۰/۰۴۸	۰/۰۵۲
آذربایجان غربی	۰۴	۰/۰۳۶	۰/۰۵۰
اردبیل	۲۴	۰/۰۱۵	۰/۰۲۱
اصفهان	۱۰	۰/۰۷۶	۰/۰۳۲
ایلام	۱۶	۰/۰۰۷	۰/۰۱۰
بوشهر	۱۸	۰/۰۱۲	۰/۰۱۵
تهران	۲۳	۰/۲۵۹	۰/۰۵۷
چهارمحال و بختیاری	۱۴	۰/۰۰۹	۰/۰۱۹

۰/۰۱۵	۰/۰۰۷	۲۹	خراسان جنوبی
۰/۰۷۹	۰/۰۷۸	۰۹	خراسان رضوی
۰/۰۱۷	۰/۰۱۶	۲۸	خراسان شمالی
۰/۰۶۱	۰/۰۵۸	۰۶	خوزستان
۰/۰۱۷	۰/۰۱۱	۱۹	زنجان
۰/۰۰۶	۰/۰۰۹	۲۰	سمنان
۰/۰۶۷	۰/۰۲۷	۱۱	سیستان و بلوچستان
۰/۰۷۹	۰/۰۵۲	۰۷	فارس
۰/۰۱۶	۰/۰۱۶	۲۶	قزوین
۰/۰۰۳	۰/۰۲۰	۲۵	قم
۰/۰۲۴	۰/۰۱۷	۱۲	کردستان
۰/۰۵۹	۰/۰۳۳	۰۸	کرمان
۰/۰۲۷	۰/۰۲۵	۰۵	کرمانشاه
۰/۰۱۵	۰/۰۰۶	۱۷	کهگیلویه و بویراحمد
۰/۰۳۶	۰/۰۱۶	۲۷	گلستان
۰/۰۴۹	۰/۰۲۶	۰۱	گیلان
۰/۰۲۹	۰/۰۲۰	۱۵	لرستان
۰/۰۴۸	۰/۰۳۲	۰۲	مازندران
۰/۰۱۹	۰/۰۱۹	۰۰	مرکزی
۰/۰۳۹	۰/۰۱۴	۲۲	هرمزگان
۰/۰۲۹	۰/۰۱۹	۱۳	همدان
۰/۰۱۰	۰/۰۱۷	۲۱	یزد

مقدمه

بعد از انقلاب به دست دادن میزانی از دین‌داری مردم به مشغله‌ای جدی برای سازمان‌های دولتی بدل شده است. محققان دین‌پژوه هر یک مقیاسی و میزانی از دین‌داری مردم به دست داده‌اند اما این مقیاس و آن میزان همواره محل جدل و گفت‌وگو قرار داشته است. در طول سال‌های اخیر، تحقیقات در زمینه دین‌داری به طور گسترده انجام شده است. با توجه به ارزشمند بودن این تحقیقات ما آن‌ها را در پژوهشی تحت عنوان بررسی سنجه‌ها و داده‌های دین‌داری در ایران (۱۳۸۵) جمع‌آوری کرده‌ایم. این تحقیقات در درجه اول به این دلیل برای ما اهمیت داشته‌اند که منبعی کامل از تلاش‌ها و کوشش‌ها در جهت ساختن سنجه‌ها و مقیاس‌های دین‌داری بوده‌اند و در درجه دوم بررسی آن‌ها می‌توانست آغاز خوبی برای ساختن سنجه‌های روا و معتبر در بررسی میزان دین‌داری در ایران محسوب شود.

با وجود این، مطالعات موجود و داده‌های آن‌ها به دلیل ناهمگونی و پراکندگی نظری و روشی امکان دآوری غیر قابل مناقشه در مورد وضعیت دین‌داری در ایران را نمی‌دهد (فرجی و کاظمی، ۱۳۸۸/۱۳۸۵). در حقیقت برای دآوری در مورد روند تغییرات دین‌داری در ایران نیازمند مقیاس‌هایی مطمئن به لحاظ نظری و روشی هستیم تا داده‌هایی قابل مقایسه جمع گردد.

اما برای آن‌که این امر محقق شود در پژوهشی دیگر (۱۳۸۶) به عنوان مرحله پیش‌آزمون به مطالعه آزمون دین‌داری در پنج شهر کشور پرداخته شده است. بدین ترتیب، گویه‌ها و سنجه‌هایی که از پیش در مطالعات سایر محققان طرح شده بودند در پژوهشی واحد و مقیاسی قابل قبول (پنج استان کشور) آزمون شدند. در همین پژوهش ابعاد مختلف دین‌داری و ابعاد مرتبط با دین‌داری آزمون شدند و بر آن اساس زمینه طراحی مدلی جامع برای سنجش وضعیت دین‌داری فراهم آمد. اکنون در مطالعه حاضر

تصحیح مقیاس‌های سنجش دین‌داری با توجه به مدل‌های بزرگ سنجش دین‌داری مد نظر است، مدل‌هایی که شرح آن‌ها در صفحات بعدی خواهند آمد.

همان‌طور که گفته شد مطالعه حاضر بر آن است تا بر اساس نتایج به دست آمده از پژوهش پیشین از یک سو و مطالعه بنیان‌های نظری مدل‌های سنجش دین‌داری معتبر به کار رفته در ایران از سوی دیگر، سنج‌های بومی برای سنجش دین‌داری تدوین و ارائه نماید که کارایی تجربی آن، بر نتایج آزمون گویه‌های تحقیقات پیشین مبتنی باشد. به عبارت دیگر، در مقام تدوین‌کننده گویه‌های مقیاس نهایی، از آن گویه‌هایی که در مطالعه یاد شده در بالا (کاظمی و فرجی، ۱۳۸۶) نتایج بهتر و معتبرتری نشان داده‌اند، استفاده می‌شود. در عین حال، این کار باید بر بنیانی از تعریف مفهومی و تمایز بین ابعاد و مؤلفه‌های دین‌داری بنا شده باشد که پایه‌ای منطقی و قابل دفاع داشته و در عین حال، از ضعف‌های نظری، منطقی و کاربردی مدل‌های پیشین نیز مبرا باشد.

برای ورود به بحث، ابتدا لازم است تا بنیان‌های نظری مهم‌ترین و معتبرترین مدل‌های سنجش دین‌داری در ایران مورد بحث قرار گیرد. پس از آن به‌جا خواهد بود تا براساس نقد مدل‌های پیشین و تجربه مطالعات انجام شده، مدل بهینه ارائه شود. برای شروع به شرح مختصری از مدل گلاک و استارک پرداخته می‌شود. این مدل تقریباً به مثابه مدلی الگو برای طراحی و سنجش دین‌داری در ایران عمل کرده است.

۱. الگوی گلاک و استارک در سنجش دین‌داری

رویکرد پنج‌بعدی به دین و دین‌داری در کار گلاک و استارک مورد توجه بسیاری از محققین بعدی قرار گرفته است. گلاک (۱۹۵۴، ۱۹۵۹) معتقد بود که باید اعتقادات مذهبی را از اعمال (مناسک)، احساسات (عواطف)، و نتایج عملی دین‌داری (اخلاقیات) متمایز کنیم. او چندی بعد (۱۹۵۹) چهار حوزه اصلی دین‌داری را مجدداً به ابعاد «تجربی» (احساسات)؛ «مناسکی» (اعمال)؛ «ایدئولوژیکی» (باورها/ اعتقادات)؛ و «پیامدی» (نتایج عملی) نام‌گذاری نمود که بعدها (یعنی، سال ۱۹۶۲) آن را به وسیله بعد فکری (دانش) تکمیل کرد (به نقل از طالبان، ۱۳۸۸: ۳۴-۳۶).

بعد اعتقادی^۱، باورهایی را در برمی‌گیرد که انتظار می‌رود پیروان آن دین، بدان‌ها اعتقاد داشته باشند. گلاک و استارک این باورها را در هر دین خاص، به سه نوع باور تقسیم کردند: باورهای پایه‌ای مسلم که ناظر به شهادت دادن به وجود خداوند و معرفی ذات و صفات اوست، باورهای غایت‌گرا که هدف و خواست خداوند از خلقت انسان و نقش انسان را در راه نیل به این هدف باز می‌نمایانند و باورهای زمینه‌ساز که روش‌های تأمین اهداف و خواست خداوند و اصول اخلاقی‌ای را که بشر برای تحقق آن اهداف باید به آن‌ها توجه کند، در برمی‌گیرد.

بعد مناسکی^۲ یا عمل دینی، اعمال دینی مشخص نظیر عبادت، نماز، شرکت در آیین‌های مقدس خاص، روزه گرفتن و ... را که انتظار می‌رود پیروان هر دین آن‌ها را به‌جا آورند، در برمی‌گیرد. گلاک و استارک بر این نکته تأکید ورزیدند که لازم است در عملیاتی نمودن این بعد، علاوه بر مشارکت در فعالیت‌های مناسکی، تفاوت‌های مربوط به ماهیت یک عمل و معنای آن عمل نزد فاعلان آن نیز بررسی شود.

بعد تجربی^۳ یا عواطف دینی، در عواطف تصورات و احساسات مربوط به برقراری رابطه با وجودی هم‌چون خدا که واقعیت غایی یا اقتدار متعالی است ظاهر می‌شود. گلاک و استارک در عین آگاهی از مشکلات مطالعه بعد تجربی دین، برای تعریف عملیاتی این بعد، روشی را مطرح کردند که چهار نوع از جلوه‌های عواطف دینی، شامل توجه، شناخت، اعتقاد یا ایمان، و ترس را در برمی‌گرفت.

بعد فکری یا دانش دینی^۴، اطلاعات و دانش اساسی در مورد اصول عقاید دینی و کتب مقدس را که انتظار می‌رود پیروان آن‌ها را بدانند، شامل می‌شود. این بعد، معرف مناسبی برای سنجش میزان دین‌داری فرد نیست، مگر این‌که گرایش‌های فرد را در سایر ابعاد دینی، به‌خصوص در بعد اعتقاد دینی در نظر بگیریم.

بعد پیامدی^۵ یا آثار دینی شامل پیامدهای باور، عمل، تجربه و دانش دینی در زندگی روزمره فرد معتقد و روابط او با دیگران است (سراج‌زاده، ۱۳۸۳ الف: ۶۲-۶۴).

---

۱. Ideological

۲. Ritualistic

۳. Experimental

۴. Intellectual

۵. Consequential

به نظر گلاک و استارک همهٔ ادیان جهانی به‌رغم آن‌که در جزئیات بسیار متفاوت‌اند، دارای حوزه‌هایی کلی هستند که دین‌داری در آن حوزه‌ها، جلوه‌گر می‌شود. این حوزه‌ها همان ابعاد اصلی دین‌داری هستند. سپس، آن‌ها (۱۹۶۵) مدعی شدند که پنج بعد اصلی موجود در کلیهٔ ادیان بزرگ جهانی عبارتند از: بعد ایدئولوژیکی (باورها/ اعتقادات)، بعد مناسکی، بعد تجربی، بعد فکری، و بعد پیامدی. در مرحلهٔ بعدی، استارک و گلاک (۱۹۶۸) ابعاد پنج‌گانهٔ دین‌داری خویش را از طریق حذف بعد پیامدی و اضافه کردن دو مؤلفه با نام‌های «خاص‌گرایی» و «اخلاق‌گرایی» به عنوان مؤلفه‌های بعد ایدئولوژیکی (باورها/ اعتقادات) دینی، اصلاح نمودند.^۱

بر اساس رویکرد گلاک و استارک که به «مدل پنج بعدی دین‌داری»^۲ مشهور شد، و برای آزمون تجربی این مدل دین‌داری، فالکنر و دیجانگ (۱۹۶۶) بر اساس تکنیک مقیاس‌سازی گاتمن، پنج مقیاس برای پنج بعد مذکور (ایدئولوژیکی، مناسکی، تجربی، فکری و پیامدی) ساختند و براساس تحقیقی تجربی، شواهد حمایتی را برای این مفهوم‌سازی ارائه دادند. پژوهش فالکنر و دیجانگ توسط کلایتون (۱۹۷۴) در جمعیتی متفاوت و گسترده‌تر تکرار شد و مجدداً پنج‌بعدی بودن مفهوم دین‌داری بر اساس مدل گلاک و استارک مورد تأیید تجربی قرار گرفت.

گلاک و استارک (۱۹۶۶) در پژوهش‌های دیگر خود، بعد ایدئولوژیک را به دو مؤلفهٔ «عقاید ارتدوکسی» (باورهای مرکزی و اصلی دین) و «خاص‌گرایی» (باورهایی در خصوص وسایل نیل به رستگاری فردی) تقسیم کردند. همچنین، بعد پیامدی را حذف و بعد «اخلاق‌گرایی» (معتقدات و باورها در خصوص روابط با دیگر انسان‌ها) را جایگزین و بعد مناسکی را نیز به دو مؤلفهٔ «التزام عملی مناسکی» (مشغولیت در عبادتگاه‌های عمومی سازمان‌یافته یا همان مناسک جمعی) و «عبادت‌گرایی» (اعمال عبادی و مناسک فردی) تقسیم کردند (به نقل از طالبان، ۱۳۸۸: ۳۲).

۱. اعتقادات خاص یا ویژه‌گرایانه معطوف به میزانی است که افراد باور دارند ایمان مذهبی آنان تنها ایمان صحیح می‌باشد. اعتقادات اخلاق‌گرایانه نوعی التزام بر اساس کردار نیک و نوع‌دوستی در ارتباط با دیگران است. البته، نتایج تحقیق استارک و گلاک (۱۹۶۸) نشان داد که اعتقادات اخلاق‌گرایانه، بدترین پیش‌بینی التزام دینی بوده است؛ چون، با همهٔ ابعاد دین‌داری نامرتبط بود (روف ۱۹۷۹: ۲۱).

۲. سنجش دین‌داری مسلمین در جوامع دیگر

۱.۲. مقیاس رفتار دینی تای^۱ (۱۹۸۵)

این مقیاس، یک نوع مقیاس با گزینه‌های درست/ غلط است که برای سنجش دامنه کلی رفتار دینی در میان مسلمانان براساس حضور و غیاب عناصر باور دینی در یک فرد، طراحی شده است. این سنجه مرکب از هفتاد و هفت گویه و متشکل از پنج زیرمقیاس است که دو بعد دین‌داری را می‌سنجد: باورهای دینی (در یک زیرمقیاس دوبخشی) و عمل دینی (در چهار زیرمقیاس).

نخستین زیرمقیاس «مقیاس عناصر باور دینی» نام دارد و شامل یازده گویه توصیف‌کننده باورهای دینی فردی است. این زیرمقیاس شامل دو بخش است: یک بخش «عناصر بنیانی باور دینی» است که با شش عنصر باور، یعنی اعتقاد به خدا، اعتقاد به فرشتگان، اعتقاد به کتاب‌های آسمانی، اعتقاد به پیامبران، باور به تقدیر و حکم الهی و زندگی پس از مرگ سنجش می‌شود. در بخش دیگر که «عناصر مکمل باور دینی» نام دارد، پنج عنصر دیگر باور که شش عنصر پیشین را تکمیل می‌کند، مورد سنجش قرار می‌گیرند. این پنج عنصر عبارتند از: اعتقاد به بهشت و جهنم، اعتقاد به روز جزا، اعتقاد به رستاخیز، عشق به محمد(ص) پیامبر اسلام، اعتقاد به وجود و یکتایی خداوند بزرگ. چهار زیرمقیاس دیگر که شامل شصت و شش گویه می‌شوند و برای سنجش عمل دینی افراد طراحی شده است عبارتند از:

۱. مقیاس پرستش، با داشتن هفده گویه، رابطه بین فرد و خدایش را نشان می‌دهد. مواردی مانند کسب دانش، نماز خواندن، خولندن قرآن و مانند آن نمونه‌هایی از این مقیاس هستند.

۲. مقیاس عادت‌ها که شامل بیست گویه است که ارتباط بین فرد و دیگران و جهت‌گیری دینی فرد را در آن‌ها توصیف می‌کند. مانند ازدواج، ارتباط با خویشاوندان، توجه به حقوق کودکان، عیادت از بیماران، سلام کردن و مانند آن.

۳. مقیاس رهایی‌بخش‌ها که شامل پانزده گویه است مجموعه اعمالی را در نظر می‌گیرد که وقتی به آن‌ها عمل می‌شود، موجبات تقرب فرد به خدا را فراهم می‌آورد؛ به

---

۱. Taai

عنوان نمونه، صبر، ترس از خدا، توکل بر خدا^۱، راست‌گویی^۲، تواضع و فروتنی^۳ و صداقت^۴.

۴. مقیاس امور مخرب: که شامل چهارده گویه است، عناصری را می‌سنجد که در صورت عمل به آن می‌تواند موجب زایل شدن باورهای دینی فرد و دوری او از خدا شود؛ مانند شکم‌پرستی^۵، غرور^۶، زنا^۷ و ریا^۸.

نمرات پاسخ به سؤالات پرسش‌نامه مربوط به این سنجه با انتخاب گزینه‌های درست و غلط، به ترتیب نمرات یک و صفر گرفته‌اند. به این ترتیب، حداکثر نمرات این سنجه هفتاد و هفت و حداقل آن صفر بوده است.

---

۱. relying on God

۲. thruthfulness

۳. humility

۴. honesty

۵. eating glutony

۶. pride

۷. adultery

۸. hypocrisy

جدول ۱.۲: مدل سنجش دین‌داری تای

ابعاد	زیرمقیاس	مؤلفه‌ها	تعداد گویه
باور دینی	عناصر بنیانی باور دینی	یعنی اعتقاد به خدا، اعتقاد به فرشتگان، اعتقاد به کتاب‌های آسمانی، اعتقاد به پیامبران، باور به تقدیر و حکم الهی و زندگی پس از مرگ	۱۱
	عناصر مکمل باور دینی	اعتقاد به بهشت و جهنم، اعتقاد به روز جزا، اعتقاد به رستاخیز، عشق به محمد(ص) پیامبر اسلام، اعتقاد به وجود و یکتایی خداوند بزرگ	
عمل دینی	مقیاس پرستش	رابطه بین فرد و خدا (کسب دانش، نماز خواندن، خواندن قرآن و ...)	۱۷
	مقیاس عادت‌ها	ارتباط بین فرد و دیگران (ازدواج، ارتباط با خویشاوندان، توجه به حقوق کودکان، عیادت از بیماران، سلام کردن و ...)	۲۰
	مقیاس رهایی‌بخش‌ها	موجب تقرب فرد به خدا (صبر، ترس از خدا، توکل بر خدا، راستگویی، تواضع و فروتنی و صداقت)	۱۵
	مقیاس امور مخرب	موجب زایل شدن باورهای دینی فرد و دوری او از خدا (شکم‌پرستی، غرور، زنا و ریا و ...)	۱۴

آزمون پایایی مقیاس: برای آزمون پایایی از روش آزمون-بازآزمون با فاصله پانزده روز، استفاده شد. در نتیجه، ضرایب همبستگی نتایج دو مرحله برای تمامی زیرمقیاس‌ها بین ۰/۶۷ تا ۰/۸۸ و برای کل مقیاس برابر با ۰/۹۰ به دست آمد. علاوه بر این، نتایج پیش‌آزمون در میان یک نمونه چهل نفری با استفاده از محاسبه ضریب هم‌سازی درونی^۱ برای کل مقیاس برابر با ۰/۸۳، برای زیرمقیاس عناصر باور دینی ۰/۷۰ و برای چهار زیرمقیاس عمل دینی برابر با ۰/۷۸ به دست آمد.

محاسبه ضرایب همبستگی بین زیرمقیاس‌ها با مقیاس کل در بیشتر موارد معنادار بوده است. بر این اساس، وجود نوعی سازگاری درونی بین ابعاد کل مقیاس به دست آمد.

---

۱. Internal Consistency

۲.۲. مقیاس سطح دین‌داری سنجه السانی (۱۹۸۹)

این سنجه شصت و یک گویه‌ای مربوط به مفهوم کلی اعتقاد به نظام دینی اسلام است که «باور در گفتار و کردار» خوانده می‌شود. این سنجه برای سنجش زمینه‌های متفاوت و غیر مشخص دین‌داری مورد استفاده قرار می‌گیرد.

برای سنجش پایایی از آزمون-بازآزمون با فاصله دو هفته بین دو آزمون، استفاده شده است. همبستگی بین نتایج دو آزمون برابر با $0/۸۹$ به دست آمده است. همچنین، آزمون دو نیمه‌سازی نیز برای آزمون پایایی اجرا شده. همبستگی بین دو نیمه مقیاس برابر با $0/۹۴$ به دست آمد. برای آزمون اعتبار صوری مقیاس از رجوع به متخصصان استفاده شد. همچنین از آزمون اعتبار مراجعه به گروه‌های معیار برای آزمون اعتبار سنجه استفاده شد. بر این اساس، سنجۀ مورد نظر به دو گروه مجرمان زندانی و کارگران یک شرکت تولیدات الکترونیکی، ارائه شد. نتایج آزمون نشان‌دهندۀ تفاوت معنادار دین‌داری بین دو گروه بود، به طوری که دین‌داری گروه کارگران به طور قابل ملاحظه‌ای بالاتر از گروه مجرمان بود.

۳.۲. سنجه عبدالعزیز عبدالرحمن البلیخی (۱۹۹۹)

البلیخی (۱۹۹۹) نیز در پژوهش خود به ساخت سنجه برای سنجش دین‌داری مسلمانان اقدام کرده است. در این‌جا، سنجۀ او به عنوان یکی از سنجه‌های مورد استفاده در سنجش دین‌داری مسلمانان برای مقایسه و کمک به ساخت سنجۀ مناسب برای مطالعه حاضر، بررسی می‌شود.

نمونه‌های او در این مطالعه شامل صد و شصت و نه نفر (صد و هشت مرد و شصت و یک زن) دانشجویان مسلمان عرب در عربستان است. تمامی افراد نمونه بین ۱۷ تا ۳۱ سال داشته‌اند (میانگین سنی $۲۳/۴۲$ سال). نمونه یادشده به دو گروه تقریباً برابر تقسیم شده که نیمی از آن‌ها دانشجویان دانشکده‌های مطالعات دینی و نیمی دیگر، دانشجویان دانشکده‌های هنر و علوم انسانی بوده‌اند.

در این پژوهش برای سنجش دین‌داری سه مقیاس به کار رفته است. رهیافت مورد استفاده در ساخت مقیاس دین‌داری مسلمانان در این مطالعه از نوع اکتشافی بوده و بنابراین، از تحلیل عامل اکتشافی و نه تأییدی بر مبنای شناخت عوامل اصلی استفاده

شده است. در این نوع استراتژی‌ها برای ساخت سنجه، پژوهشگر معمولاً یکی از این دو راه را برمی‌گزیند: از یک سو ممکن است محقق فرایند ساخت سنجه را با نوشتن گویه‌ها و تحلیل عاملی و نیز بدون مفهوم‌سازی پیشینی در باب چیستی و تعدد ابعاد یا مؤلفه‌های دین‌داری انجام دهد؛ در حالت دوم، محقق ممکن است بر اساس فرضیه‌هایی در باب ابعاد دین‌داری، ابعاد و مؤلفه‌های دین‌داری و متغیرهای زیرمجموعه هر بعد را در نظر بگیرد. در این مطالعه ویژگی‌های هر دو رهیافت یاد شده برای ساخت سنجه مورد استفاده قرار گرفته، اما بیشتر بر مبنای رهیافت اکتشافی بوده است.

چارچوب نظری: این سنجه، دین‌داری را بر اساس نظام باورهای دینی مورد سنجش قرار می‌دهد و چهار بعد در آن در نظر گرفته شده است: باورها^۱، نگرش‌ها^۲، عمل دینی^۳ و دانش دینی^۴.

۱. **باورهای دینی** مربوط به اظهار باورهای اصلی مربوط به اعتقادهای اصلی در دین اسلام است؛ باورهایی مانند اعتقاد به خدا و وجود او، اعتقاد به وجود فرشتگان، اعتقاد به کتاب‌های آسمانی، اعتقاد به پیامبران، اعتقاد به جهان آخرت، اعتقاد به تقدیر و حکم الهی.

۲. **نگرش‌های دینی** به علایق فردی و علایق مثبت یا منفی، در امور دینی به طور کلی و نگرش‌های فرد به حاکمیت‌ها و شخصیت‌های دینی مانند خداوند، پیامبر اسلام، قرآن، افراد مذهبی و امور مذهبی مختلف.

۳. **بعد عمل دینی** به جنبه‌هایی از کنش فرد مربوط می‌شود که بر اساس آموزه‌ها و توصیه‌های دین اسلام است. این اعمال دینی هم شامل اعمال دارای تعهدات دوطرفه است که انجام آن‌ها از سوی خداوند مستوجب پاداش تلقی می‌شود و عدم انجام آن‌ها موجب مجازات الهی است (مانند نمازهای یومیه) و هم دربردارنده اعمال مستحبی^۵ است که انجام آن پاداش الهی را در پی دارد، اما عدم انجام آن مستوجب عذاب نمی‌شود؛ مانند نمازهای مستحبی، اعمال خیر و مانند آن.

---

۱. belief

۲. attitude

۳. practice

۴. knowledge

۵. voluntary

۴. دانش دینی و گویه‌های مربوط به آن، میزان آگاهی یک مسلمان از موضوعات دینی اسلام را می‌سنجد. این بعد، بر اساس ارزیابی صاحب‌نظران از سنجه، حذف شد. از میان گویه‌های بعد دانش دینی، تنها یک گویه واجد شرایط اعتبار برای باقی ماندن در سنجه شناخته شد.

استدلال خود البلاخی در این مورد این است که داشتن دانش دینی لزوماً به معنای سطح دین‌داری بالاتر نیست. هرچند احتمالاً کسی که دین‌داری بالاتری دارد، دانش دینی زیادی نیز دارد، اما چه بسا کسی در مورد یک دین اطلاعات زیادی داشته باشد، اما کمترین اعتقادی به آن نداشته باشد. در مقابل ممکن است عکس این قضیه نیز رخ دهد. بنابراین، نمی‌توان به صرف دانش دینی، کسی را بیشتر دین‌دار دانست و برعکس. در نهایت، سه بعد باور دینی، نگرش دینی و عمل دینی برای سنجش دین‌داری در این سنجه به کار گرفته شده است.

ساخت گویه‌ها و ارزیابی سنجه: گویه‌های اولیه بر اساس منابع متنوعی گردآوری شده است. برخی توسط محقق و برخی بر اساس کارهای پیشین در مورد سنجش دین‌داری مسلمانان و غیر مسلمانان و تطبیق آن‌ها با جامعه مورد بررسی، آماده شدند. پس از حذف گویه‌های تکراری و انتخاب برحسب حداکثر وضوح و قابلیت کاربرد، در نهایت صد و شانزده گویه به طور تصادفی از لیست گویه‌های باقی مانده، برای قرارگیری در پرسش‌نامه انتخاب شدند. سپس پرسش‌نامه به چند پژوهشگر و متخصص عرضه شد که یا به معارف اسلام یا به حوزه روان‌شناسی و سنجش اشراف داشته باشند. در نهایت، هشتاد و هشت گویه برای پرسش‌نامه نهایی در قالب سه بعد باورهای دینی، نگرش دینی و عمل دینی انتخاب شدند.

جدول ۲.۲: ابعاد و مؤلفه‌های دین‌داری در مدل سنجش دین‌داری البلاخی

ابعاد	مؤلفه‌ها
باورهای دینی	اعتقاد به خدا و وجود او، اعتقاد به وجود فرشتگان، اعتقاد به کتاب‌های آسمانی، اعتقاد به پیامبران، اعتقاد به جهان آخرت، اعتقاد به تقدیر و حکم الهی
نگرش دینی	نگرش‌های فرد به حاکمیت‌ها و شخصیت‌های دینی مانند، خداوند، پیامبر اسلام، قرآن، افراد مذهبی و امور مذهبی مختلف

عمل دینی	اعمال واجب (مانند نمازهای یومیه) و دربردارنده اعمال مستحبی (مانند نمازهای مستحبی، اعمال خیر و ...)

ریاض حسن در سال ۲۰۰۷ در مقاله‌ای تحت عنوان در باب دین‌دار بودن: الگوهای تعهد دینی در جوامع مسلمین که در مجله جهان مسلمین به چاپ رساند به گزارش تحقیق بین‌کشوری خود در میان جوامع مسلمین پرداخته است.

از نظر حسن، مناقشات و مباحث قابل ملاحظه‌ای در میان مسلمین وجود دارد که دین‌داری چیست و دین‌دار بودن به چه چیزهایی است؟ یکی از آن مباحث این است که برای مسلمان بودن آدمی باید دین‌دار بودن خود را در سطوح شناختی، اخلاقی و رفتاری نشان دهد. با این حال مطالعه جامعه‌شناسی درخوری در جوامع اسلامی در باب سنجش دین‌داری انجام نشده است. یکی از دلایل آن می‌تواند به ساختار جوامع توسعه‌نیافته بیشتر جوامع اسلامی که تحقیق در آن را مشکل می‌سازد مربوط شود.

یکی از حوزه‌هایی که حسن تحقیق کرد ماهیت و تجلی دین‌داری مسلمین بود. این پژوهش از ۱۹۹۳ تا ۲۰۰۳ طول کشید. حدود ۶۳۰۰ مسلمان ترکیه‌ای، پاکستانی، ایرانی، مصری، مالزیایی، قزاقستانی و اندونزیایی مطالعه شده‌اند. باید اشاره کنیم که این مطالعه روی نخبگان این جوامع انجام شده است.

الگوی کار حسن مدل شناخته شده گلاک و استارک است. وی با تصحیح و انطباق آن با الگوی اسلامی این مدل را به کار می‌گیرد. او نیز چون دیگران دین‌داری را پدیده‌ای چند بعدی می‌بیند. سپس وی به ذکر تفاوت‌های میان ادیان بزرگ می‌پردازد. به این معنا که هر دینی چیزهای متفاوتی را از پیروان خود انتظار دارد. مثلاً شرکت منظم در اجتماعات مقدس در مسیحیت واجب است اما در اسلام این موضوع متفاوت است. از طرف دیگر چیزی چون سفر واجب حج مثلاً برای مسیحیت وجود ندارد. همین‌طور بودیسم و هندویسم نیز تجربه متفاوتی با اسلام و مسیحیت دارند. در عین حال گویا حسن می‌پذیرد که علی‌رغم این تفاوت‌ها بر سر یک چیز یعنی اشکال تجلی دین‌داری که در کار استارک آمده، وفاق وجود دارد.

در تحقیق حسن پنج بعد برای سنجش دین‌داری مسلمین در نظر گرفته شده است. این ابعاد تحت تأثیر مدل گلاک و استارک بوده است؛ یعنی بعد ایدئولوژیکی یا اعتقادی،

بعد مناسکی، عبادات اختیاری و به اصطلاح مستحبی (devotional)، تجربه دینی و بعد پیامدی.

جدول ۳.۲: ابعاد و مؤلفه‌های دین‌داری در مدل سنجش دین‌داری ریاض حسن

ابعاد	مؤلفه‌ها
بعد اعتقادی	اعتقاد به خدا و وجود او، اعتقاد به معجزه بودن قرآن، اعتقاد به زندگی پس از مرگ، اعتقاد به وجود شیطان، اعتقاد به این که تنها پیروان محمد(ص) می‌توانند به بهشت بروند
بعد مناسکی	خواندن نمازهای پنج‌گانه، گرفتن روزه، پرداخت زکات، تلاوت قرآن
عبادات مستحبی	مشورت از قرآن درباره مسائل زندگی (استخاره)، نمازهای شخصی (نماز خواندن در خلوت)
تجربه دینی	احساس بودن در حضور خدا، احساس این که در پناه محمد(ص) هستید، حس ترس از خدا، احساس مجازات شدن توسط خدا، احساس وسوسه شدن به وسیله شیطان
بعد پیامدی	ایمن نبودن فرد ملحد، نظر فرد درباره نظریه تکاملی داروین

the ethical

strictures

purposive

بعد مناسکی: مناسک بخش جدایی‌ناپذیری از دین‌داری هستند. عمدتاً ما آن را با دین‌داری شکلی و رسمی می‌شناسیم. آن‌ها اعمال عبادی و اعمال مربوط به پرستش و مجموعه اعمالی را که دین‌داران انجام می‌دهند تا دل‌مشغولی و تعهد خود را به دین نشان دهند در برمی‌گیرند. همه ادیان در برگیرنده مناسکی از پرستش، انابه و توسل، توبه و ریاضت و متابعت هستند. اگرچه میزان تأکیدشان روی هر کدام ممکن است متفاوت باشد به لحاظ جامعه‌شناسی همین مناسک نقش زیادی در تجلی هویت‌های دینی، اجتماعات دینی و نهادهای دینی دارند. در این زمینه ما دو راه برای مطالعه داریم. یکی این که پی ببریم آدم‌ها چقدر درگیر فعالیت‌ها و مناسک دینی می‌شوند و دوم

این‌که آدم‌ها چه معنایی به هریک از این اعمال دینی خود می‌دهند. این تحقیق بر پرسش اول متمرکز شده است و پرسش دوم را به زمان دیگری وعده داده است. بنابراین اعمالی چون نماز خواندن، خواندن روزانه قرآن یا دست‌کم در هفته، روزه گرفتن در ماه رمضان، زکات دادن را در سطح فردی و جمعی بررسی کرده است.

بعد اعمال داوطلبانه دینی: این بعد با بعد مناسکی پیوسته است. مناسک تا اندازه زیادی جنبه رسمی برای تعهد دین‌داری دارند. اما دین‌داران گاهی داوطلبانه اعمال شخصی دینی هم انجام می‌دهند. ممکن است فشارهای اجتماعی و ملاحظات غیر دینی فردی را مجبور به اجرای فرائض و ظواهر دینی بکند اما این اعمال خصوصی که فرد در خلوت خودش انجام می‌دهد درجه دیگری از دین‌داری را می‌سجد. به‌خصوص در برخی جوامع اهل تسنن خواندن نمازهای پنج‌گانه به صورت جماعت به عنوان هنجار رسمی درآمده است. این‌گونه نماز خواندن شاید دیگر حتی نتواند شاخص خوبی برای سنجش دین‌داری فرد باشد. بنابراین ما باید اعمال کاملاً عاشقانه، داوطلبانه و عبادت از روی دل را نیز مد نظر داشته باشیم. می‌توان مراجعه به قرآن و مشورت از آن برای تصمیمات روزانه مانند استخاره و دوم نمازهای شخصی مانند نمازهای مستحبی را برای این بعد مثال آورد.

بعد تجربه‌های دینی: این بعد دربرگیرنده عواطف، شناخت و احساساتی است که در نتیجه ارتباطات یا تجربه‌هایی در مواجهه با واقعیت الهی برمی‌خیزد و بیش‌تر حول مفاهیمی چون اعتماد، ترس، علاقه و ایمان معنا می‌یابند. برخی از سنت‌های اسلامی چون صوفیه بر ارتباط با امر الهی و تجربه‌های دینی تأکید زیادی داشته‌اند. حسن برای این بعد، ۵ متغیر را سنجیده است: احساس بودن در حضور خدا، احساس بودن در پناه پیامبر محمد(ص)، احساس ترسیدن از خدا، احساس مجازات شدن به وسیله خدا به واسطه برخی از کارهای بدی که انجام داده‌ایم، احساس وسوسه شدن به وسیله شیطان. بعد پیامدی دین: این بعد به تأثیرات دین روی معتقدان و زندگی روزمره‌شان ارجاع دارد. بعضی مسلمانان اعتقادات صریح‌تری نسبت به این پیامد در قیاس با دیگران دارند. مهم‌ترین سؤال این بخش این بوده که آیا معتقدید فردی که به خدا اعتقاد ندارد در زندگی در معرض خطرات قرار دارد؟

مدل کار حسن تفاوتی چندانی با مدل گلاک و استارک ندارد. آنچه که وی به عنوان بعدی مستقل اضافه کرده است در واقع همان بعد رفتاری دین است که می‌توان آن را در زیر بعد رفتار دینی جای داد. بعد پیامدی وی نیز جای مناقشه دارد. چرا که هم استارک با حذف این بعد، بعدها اخلاق را به جای آن نشانند و دیگر آن که گویه‌های به کار رفته توسط حسن چندان برای سنجش همه طبقات اجتماعی ممکن نمی‌باشد. اما وجه مثبت کار حسن این است که از آوردن مؤلفه‌های زیاد در هر بعد خودداری کرده و مؤلفه‌های بسیار خوبی را برای سنجش هر بعد به کار گرفته است.

۳. مدل‌های سنجش دین‌داری در ایران

در ایران نیز اگرچه بیش از دو دهه است که تحقیقات سنجش دین‌داری شروع شده، اما در ابتدا کمتر تحقیقی با هدف ساختن سنجه‌های دین‌داری انجام می‌شد تا این که در سال‌های گذشته احساس نیاز برای ساختن سنجه‌های دین‌داری در میان محققان و سازمان‌های مذهبی مشاهده شده است. سراج‌زاده (۱۳۷۵) تلاش کرده است تا مدل سنجش دین‌داری گلاک و استارک را بومی کند. گلزاری (۱۳۸۲) مقیاس معبد را می‌سازد. طالبان (۱۳۸۲) ارزیابی سازه‌های آزمون اندازه‌گیری تدین اسلامی را مطرح می‌کند و سپس (۱۳۸۸) به سنجش وضعیت دین‌داری در کشور می‌پردازد. خدایاری‌فرد (۱۳۸۲ و ۱۳۸۸) به هنجاریابی مقیاس‌های دین‌داری می‌پردازد و شجاعی‌زند (۱۳۸۴) مدلی برای سنجش دین‌داری در ایران طراحی می‌کند و برخی پایان‌نامه‌های دانشجویی (نک حبیب‌زاده ۱۳۸۴ و پویافر، ۱۳۸۶) به آزمون آن می‌پردازند. همه این‌ها نشان‌دهنده جوششی در تحقیقات دین‌داری در ایران است که باید آن را مغتنم شمرد. چنان‌چه پژوهش‌های اخیر ما (۱۳۸۵ و ۱۳۸۶) در باب سنجه‌های دین‌داری در ایران نیز به لحاظ تجربی بیانگر همین امر است. قبل از پرداختن به مدلی که قرار است در این تحقیق به کار بندیم، بررسی مدل‌های بزرگ سنجش دین‌داری^۱ در ایران جهت استحکام پژوهش اخیر مفید خواهد بود.

۱. منظور از مدل‌های بزرگ، مدل‌هایی از آزمون دین‌داری است که توسط افراد شاخص این حوزه یا در مقیاسی ملی در ایران مطرح و مورد آزمون قرار گرفته است.

۱.۳. مدل سنجش دین‌داری سراج‌زاده

سراج‌زاده در سال ۱۳۷۵، به بررسی نگرش‌ها و رفتارهای دینی سی‌صد و نود و یک نوجوان دانش‌آموز تهرانی پرداخت.

الگوی کار وی مدل تعدیل شده گلاک و استارک بوده است. ابعاد مطالعه شده در کار وی عبارت بودند از: بعد اعتقادی^۱، باورهایی را در برمی‌گیرد که انتظار می‌رود پیروان آن دین، بدان‌ها اعتقاد داشته باشند. از نظر سراج‌زاده مجموعه‌ای از باورها را که اصول دین خوانده می‌شود می‌توان باورهای دینی قلمداد کرد. این اصول شامل اعتقاد به خدا یا توحید، نبوت، معاد و امامت می‌شود. وی اضافه می‌کند که حتی می‌توان اعتقاد به خولدن نماز و اعتقاد به گرفتن روزه و نظایر آن را در مجموعه باورهای دینی جای داد. بنابراین در پژوهش خود مؤلفه‌هایی چون اعتقاد به وجود خداوند، اعتقاد به وجود شیطان، اعتقاد به امر به معروف و نهی از منکر، اعتقاد به روز قیامت، اعتقاد به ظهور حضرت مهدی(عج)، اعتقاد به وجود فرشتگان را به کار گرفت.

در بعد مناسکی^۲ یا عمل دینی، سراج‌زاده روزه گرفتن و نماز خواندن، شرکت در نماز جماعت، رفتن به مسجد، شرکت در نماز جمعه و شرکت در مراسم مذهبی را بررسی کرده است.

در بعد تجربی^۳ یا عواطف دینی نیز مؤلفه‌هایی چون ترس از خداوند، احساس نزدیکی به خداوند، احساس پوچی، احساس معنویت و کمک از خدا استفاده شده است.

---

۱. Ideological

۲. Ritualistic

۳. Experimental

جدول ۴.۲: مدل سنجش دین‌داری در تحقیق سراج‌زاده

مؤلفه‌ها / شاخص‌ها	بعد
اعتقاد به خدا و پیامبر، اعتقاد به وجود شیطان، وجود بهشت و جهنم، اعتقاد به امر به معروف و نهی از منکر، اعتقاد به قیامت و اعتقاد به ظهور حضرت مهدی (عج)	اعتقادی
عبادت فردی (قرآن خواندن و ...)	مناسکی
نماز	
روزه	
نماز جماعت، نماز جمعه، مسجد، شرکت در اعیاد و عزاداری‌ها	جمعی
ترس از خداوند، احساس نزدیکی به خداوند، احساس معنویت در اماکن مذهبی، احساس توبه	تجربی (عواطف دینی)
خرید و فروش مشروبات الکلی، تقلب در پرداخت مالیات، رهبران سیاسی، پدیده بدحجابی، شرکت زنان در ورزشگاه‌ها هنگام بازی فوتبال	پیامدی

بعد پیامدی^۱ یا آثار دینی شامل پیامدهای باور، عمل، تجربه و دانش دینی در زندگی روزمره فرد معتقد و روابط او با دیگران است (سراج‌زاده، ۱۳۸۳: ۶۲-۶۴). سراج‌زاده در ذیل بعد پیامدی، مؤلفه‌هایی چون خرید و فروش مشروبات الکلی، مالیات، رهبران سیاسی، ناکارآمدی یا کارآمدی قوانین اسلامی، حجاب و امکان حضور زنان در ورزشگاه‌ها را جای داده است.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، سراج‌زاده در تحقیق خود بعد دانشی از ابعاد دین‌داری گلاک و استارک را حذف کرد. به نظر وی از آن‌جا که در جوامعی چون ایران آموزش مذهبی اجباری و رسمی است؛ بنابراین نمی‌تواند آگاهی‌های دینی مردم نشانه‌ای بر دین‌داری آنان باشد، چرا که به دلیل آموزش‌های رسمی مذهبی در مدارس و در رسانه‌ها بخش عمده جامعه از آگاهی دینی بالایی برخوردارند. حسن دیگر کار وی آن است که تلاش کرده مدل سنجش دین‌داری را متناسب با فرهنگ شیعی اسلامی بازسازی کند.

---

۱. Consequential

۲.۳. مقیاس سنجش دین‌داری خدایاری فرد

تلاش مهم دیگر در زمینه ساخت سنجه‌های معتبر دین‌داری مبتنی بر سنت اسلامی توسط تیمی از روان‌شناسان با مدیریت خدایاری فرد انجام شده است. نخستین تلاش او در ساخت مقیاس سنجش دین‌داری به سال ۱۳۷۸ در پژوهشی با عنوان تهیه مقیاس *اندازه‌گیری اعتقادات و نگرش مذهبی دانشجویان* مربوط می‌شود.

در این پژوهش، پژوهشگر با در نظر گرفتن ابعاد اساسی شناختی، عاطفی و رفتاری به تعریف دین و دین‌داری پرداخته است. وی و همکارانش، سپس دو پرسش‌نامه موازی بر اساس آیات و روایت‌های اسلامی و مؤلفه‌های مذکور برای سنجش دین‌داری دانشجویان کشور تهیه کردند (خدایاری فرد، ۱۳۸۴).

به‌منظور ساخت مقیاس مقدماتی از پرسش‌نامه سنجش نگرش مذهبی استفاده شد که از دو قسمت اصلی و تکمیلی تشکیل شده است. قسمت اصلی پرسش‌نامه شامل چهار گویه - در قالب شش مقوله عبادات (پنج گویه)، اخلاقیات و ارزش‌ها (هفت گویه)، اثر مذهب در زندگی و رفتار انسان (پنج گویه)، مباحث اجتماعی (ده گویه)، جهان‌بینی و باورها (نه گویه) و علم و دین (چهار گویه) (ضمیمه هیل و هود، ۱۳۸۲: ۵۵) و قسمت تکمیلی دارای هفت پرسش کلی به صورت گمانه‌سنجی است که تصور افراد دیگر از وابستگان و آشنایان دانشجو را نسبت به رفتارها و نگرش مذهبی مطرح می‌کنند. طی نخستین مطالعه مقدماتی با توجه به ادبیات پژوهش در زمینه سنجش نگرش مذهبی، متون اسلامی و بررسی سایر پرسش‌نامه‌های موجود، پرسش‌هایی درباره حیطه موضوعی تحقیق فراهم آمد و سپس با نظرخواهی از افراد واجد صلاحیت علمی و دینی، پرسش‌نامه‌ای مشتمل بر پنجاه و دو پرسش تهیه شد. این پرسش‌نامه در چهار اجرای مقدماتی روی صد و بیست و هشت نفر از دانشجویان دانشگاه تهران، دانشگاه صنعتی شریف و دانشگاه آزاد اسلامی اجرا شد و از نظر روش پاسخ از بین روش‌های گوناگون، در نهایت پاسخ‌گیری به روش درجه‌بندی براساس مقیاس لیکرت برای پرسش‌نامه مذکور مناسب تشخیص داده شد. بدین ترتیب، پرسش‌نامه‌ای پنجاه و دو ماده‌ای به صورت پنج درجه‌ای برای سنجش گرایش‌های اعتقادی و مذهبی تهیه شد.

به طور کلی اگرچه به اعتقاد خدایاری فرد، پرسش‌نامه اندازه‌گیری اعتقادات و نگرش مذهبی از لحاظ ویژگی‌های روان‌سنجی کمتر از پرسش‌نامه‌های دیگر اشکال دارد، ولی

به اذعان خود او، به دلیل این‌که این پرسش‌نامه تنها روی دانشجویان یک دانشگاه اجرا شده است، قابل استفاده برای همه قشرهای جامعه دانشجویان نیست. همچنین به نظر می‌رسد در تهیه این پرسش‌نامه دقت و تمرکز کارشناسانه و کافی بر آیات و روایات و متون اسلامی صورت نگرفته است. از سوی دیگر، افزون بر این‌که از تحلیل عامل استفاده نشده، برای تهیه این پرسش‌نامه از هیچ الگوی منسجم نظری نیز به عنوان ملاک و چارچوبی برای ساخت آن استفاده نشده است (خدایاری‌فرد، ۱۳۸۴: ۴۶۴-۴۶۸).

در تلاش دوم خدایاری‌فرد در اصلاحات نهایی مقیاس سنجش دین‌داری، پژوهشی با عنوان *آماده‌سازی و هنجاریابی مقیاس سنجش دین‌داری دانشجویان* در سال ۱۳۸۵ با همراهی یک گروه علمی از پژوهشگران روان‌شناس و همکاری «انستیتو روان‌پزشکی و مرکز تحقیقات بهداشت روان» انجام داده است.

جمعیت آماری این پژوهش دانشجویان دانشگاه‌های تحت پوشش وزارت خانه‌های «علوم، تحقیقات و فناوری» و «بهداشت، درمان و آموزش پزشکی» در مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد، دکتری حرفه‌ای و دکتری تخصصی در سال تحصیلی ۸۴-۸۳ هستند. نمونه آماری تحقیق برای اجرای مرحله اصلی طرح سی صد نفر بوده است. پیش از مرحله اصلی گردآوری داده‌ها که به وسیله پرسش‌نامه انجام شده است، سه مرحله مقدماتی جهت شناخت ابزار مناسب گردآوری اطلاعات و تدوین و پالایش گویه‌های پرسش‌نامه انجام شده است.

برای تدوین ابزار گردآوری اطلاعات، ابتدا خزانه‌ای از سؤالات (سی صد و هشتاد و سه سؤال) برای پرسش‌نامه ساخته شد. سپس سه نوع پرسش‌نامه با سه نوع سؤال متفاوت به شرح ذیل طرح شده است:

۱. پرسش‌نامه با سؤالات باز: این پرسش‌نامه برای این طرح شده بود که دین‌داری با مفاهیم مورد نظر دانشجویان تعریف و سؤالات دیگری به فهرست سؤالات دین‌داری افزوده شود.

۲. پرسش‌نامه با سؤالات موقعیتی: این سؤالات به منظور سنجش غیر مستقیم دین‌داری طرح شده که در هر سؤال یکی از پاسخ‌ها، مورد نظر بوده است. این سؤالات به دلیل گستردگی پاسخ‌های صحیح و عدم امکان یافتن پاسخ دقیق برای هر مؤلفه

نتوانست هدف مورد نظر پژوهشگران را تأمین کند. محتوای سؤالات این پرسش‌نامه در سه محور شناختی، عاطفی و رفتاری شامل بیست و پنج گویه بوده است.

۳.

بررسی و تحلیل محتوای مفاهیم پرسش‌نامه با سؤالات باز نشان داد که اکثر مفاهیم و تعاریف مورد نظر دانشجویان در خزانه سؤالات مطرح شده است. به منظور مطالعه نوع سؤالات برای تهیه پرسش‌نامه دین‌داری، از بین دو پرسش‌نامه دیگر (پرسش‌نامه با سؤالات موقعیتی و پرسش‌نامه با مقیاس لیکرت)، مطالعه‌ای روی سی نفر از دانشجویان انجام شد. پس از گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه با سؤالات موقعیتی با مشکلاتی همچون عدم امکان تعیین دقیق یک گزینه به عنوان پاسخ صحیح و ابهام موجود در سؤالات مواجه شد. در مقابل، پرسش‌نامه با مقیاس لیکرت انسجام و همبستگی درونی بالایی را نشان می‌داد ($\alpha=0/92$). بنابراین، طرح سؤالات در مقیاس لیکرت نسبت به پرسش‌نامه با سؤالات موقعیتی مناسب تشخیص داده شد (خدایاری‌فرد، ۱۳۸۵: ۲۴۰ و ۲۴۱). در نهایت پس از بررسی پژوهشگران گروه و حذف گویه‌های نامناسب که همبستگی کمتری با سایر گویه‌ها داشتند یا دارای ابهام بودند، دو فرم پرسش‌نامه موازی «الف» و «ب» با محتوای همسان آماده شد. هر پرسش‌نامه شامل صد و سیزده گویه اصلی و نه گویه در مورد ارزیابی مذهبی دانستن خود و نظرات خانواده و دوستان و هم‌کلاسی‌ها در مورد مذهبی بودن دانشجو است. سؤالات ضمیمه برای آزمون اعتبار ملاکی مورد استفاده قرار می‌گیرند تا از رهگذر محاسبه همبستگی میان این سؤالات با نمره کل دین‌داری و هریک از ابعاد آن، اعتبار مقیاس سنجیده شود.

تعریف عملیاتی دین‌داری در پژوهش خدایاری‌فرد

در این پژوهش، تعریف دین‌داری مبتنی بر چهار نوع رابطه‌ای است که محمدباقر صدر در *الفتاوی‌الواضحه* به عنوان ساختار معارف اسلام مطرح می‌کند؛ یعنی رابطه انسان با خداوند، با خود، دیگران و جهان هستی. این ساختار هماهنگ با سه عنصر

اساسی (عقاید، اخلاقیات و احکام) است که در تعریف دین توسط تعدادی از علما از جمله جوادی آملی و مطهری مطرح شده‌است. از این نظر، با توجه به این عناصر اصلی در دین و ویژگی‌های روان‌شناختی، عاطفی و رفتاری می‌توان دین‌داری را چنین تعریف کرد: «شناخت و باور به پروردگار یکتا، انبیا، آخرت و جهان هستی در جهت قرب به خدا و التزام و عمل به وظایف دینی.»

«شناخت» در این تعریف شامل شناخت حصولی و حضوری، هر دو است. شناخت حصولی علاوه بر درک انسان از وجود و صفات خداوند، ارسال رسل و وجود جهان پس از مرگ به عنوان اصول دین اسلام، شامل دانش نسبت به احکام و آنچه بر پیامبر نازل گشته می‌باشد.

«علاق و عواطف معین» به بعد عاطفی دین‌داری اشاره دارد و به طور کلی حب و بغض در جهت تقرب به خدا را شامل می‌شود. ارتباط عاطفی با خداوند، خود، دیگران و جهان هستی بیان‌کننده ابعاد برنامه‌های تربیتی اسلام در جهت دین‌داری است. «التزام و عمل به وظایف دینی» اشاره به بعد رفتاری دارد؛ به طوری که فرد دین‌دار پس از شناخت و احساس عاطفی نسبت به دستورات دینی خود را ملزم به انجام آن‌ها می‌داند.

با توجه به تعریف بالا، دین‌داری در تعریف عملیاتی خدایاری فرد شامل سه بعد است. مؤلفه‌های دین‌داری در سه بعد شناخت و باور دینی، علاق و عواطف دینی و التزام به وظایف دینی به شرح زیر تقسیم می‌شود:

الف) شناخت و باور دینی

- شناخت: به معنای دانش اصول دین یعنی یقین به خدا، آخرت، پیامبران و آگاهی از فروع دین است.
- باور: باور به معنای پذیرش، اقرار و تصدیق قلبی نسبت به اصول و شرایع دین است. باور شامل مؤلفه‌هایی می‌شود که در پی می‌آیند:
  - پذیرش خداوند و صفات کمالیه او؛
  - پذیرش انبیا؛
  - پذیرش زندگی اخروی؛

- پذیرش کتاب‌های آسمانی و احکام و قوانین خداوند؛
- پذیرش ملائکه.

ب) علائق و عواطف دینی

شامل کلیه احساسات و عواطف مثبت و منفی است. عواطف مثبت در راستای شناخت و پذیرش قلبی نسبت به پروردگار یکتا و اولیای او، مؤمنان و تمامی دین‌داران، احکام دین، جهان هستی و جهان پس از مرگ در فرد دین‌دار به وجود می‌آید. عواطف منفی تحت تأثیر محبت به خدا و دین خدا، نسبت به دشمنان دین الهی و پیامبران و اولیای آن مطرح می‌شود.

- عواطف مثبت (حب): عبارت از احساس دوستی، تعلق خاطر و وابستگی قلبی به خدا، خود، دیگران و جهان هستی است.
- عواطف مثبت نسبت به خدا: محبت خدا، خوف از عدم رضایت خدا، امید به خدا، خشیت (بیم از عدم قرب به خدا که نتیجه ادراک عظمت الهی است) و حسن ظن به خدا؛
- عواطف مثبت نسبت به خود (احساس عزت و کرامت نفس)؛
- عواطف مثبت نسبت به دیگران (انبیا، امامان و اهل بیت، مؤمنان، والدین، معلمان، اهل کتاب و مردم)؛
- عواطف مثبت نسبت به جهان هستی.
- عواطف منفی: عبارتست از احساس دشمنی یا کراهت نسبت به کسانی که دشمن راه خدا، پیامبران و اولیای دین‌اند.
- عواطف منفی نسبت به دشمنان خدا؛
- عواطف منفی نسبت به دشمنان انبیا و اولیای خدا.

ج) التزام و عمل به وظایف دینی

یعنی فرد دین‌دار در پی به وجود آمدن معرفت و احساس عاطفی نسبت به پروردگار، انبیا و اولیای دین، انجام تکالیف و احکام دینی را در حیطة شخصی، اجتماعی و اقتصادی بر خود بایسته بداند. این مؤلفه از زیر مؤلفه‌هایی تشکیل می‌شود که عبارتند از:

۱. رفتار فردی: اعمالی که در محدوده رابطه انسان با خود و خدای خود مطرح می‌شود و فرد خود را موظف به انجام آن‌ها می‌داند.
  ۲. رفتار اجتماعی سیاسی: کلیه اعمال و کارکردهای اجتماعی که فرد دین‌دار براساس شریعت اسلام، ملزم به رعایت آن‌هاست.
  ۳. رفتار اقتصادی: بایدها و نبایدهایی که شریعت اسلام برای رشد سالم اقتصادی و کسب معاش در جامعه مطرح می‌کند و فرد مؤمن با توجه به تمایلات و نیازهایش ملزم به رعایت آن‌هاست (خدایاری‌فرد، ۱۳۸۵: ۱۳-۱۸).
- مجموعه ابعاد دین‌داری در مدل خدایاری‌فرد در جدول ۵.۲ آمده‌است (خدایاری‌فرد، ۱۳۸۵: ۹۵).

جدول ۵.۲: مدل سنجش دین‌داری در تحقیق خدایاری‌فرد

خدا	شناخت دینی	شناخت و باور دینی	دین‌داری
انبیا و اولیا			
آخرت			
وظایف دینی			
پذیرش خدا، عالم غیب و ملائکه	باورهای دینی		
پذیرش انبیا و اولیا و کتب آسمانی			
پذیرش زندگی اخروی			
پذیرش احکام و قوانین الهی			
خدا	عواطف مثبت	گرایش‌ها، علایق و عواطف دینی	
پیامبران و امامان			
ذوی‌الحقوق			
دشمنان خدا و اولیای خدا	عواطف منفی		
وابستگی به دنیا			
فردی	اخلاق	التزام و عمل به وظایف دینی	
اجتماعی			
فردی	احکام		
اجتماعی			

در جدول بالا، مصادیق زیرمؤلفه‌های بعد «التزام و عمل به وظایف دینی» عبارتند از:

اخلاق:

فردی: نماز، روزه، توکل، اجتناب از گناه، اخلاص، شکرگزاری، صبر، رفع نیازهای طبیعی به طور متعادل، فضیلت. پرورش نیروی عقلانی، پرهیز از لغو، رعایت حلال و حرام.

اجتماعی: خوش اخلاقی و نیکوسازی رفتار، عفو و گذشت، وفای به عهد، صبر و حلم، احسان، ایثار، تعاون و همکاری، خمس و زکات، حج و جهاد، یاری مظلوم، اصلاح بین افراد، امر به معروف و نهی از منکر.

احکام:

فردی: نماز، روزه، حفظ محیط زیست، رعایت حلال و حرام، پرهیز از نگاه به نامحرم. اجتماعی: خمس و زکات، حج و جهاد، رعایت حقوق ذوی الحقوق.

سپس خدایاری فرد در پژوهشی دیگر مدل ذکر شده خود را در سطح ملی آزمون کرد و تحقیقی با عنوان *آماده‌سازی مقیاس دین‌داری و ارزیابی سطوح دین‌داری* اقشار جامعه ایران را در سال ۱۳۸۸ انجام داد. خدایاری فرد می‌نویسد «این تحقیق در راستای آماده‌سازی مقیاس دین‌داری و ارزیابی نگرش دینی اقشار مختلف جامعه ایران صورت گرفت. جامعه آماری افراد ۱۹ تا ۶۰ ساله خانوارهای مسلمان ساکن در سی شهر مرکز استان ایران بودند که حداقل تحصیلات سیکل داشته باشند ....» (ص ۱۶۳). بنابراین این تحقیق به لحاظ جامعه آماری از دو بعد محدود شده یکی به لحاظ سنی و دیگری به لحاظ تحصیلی. حجم کل نمونه پژوهش ۲۰۰۰۰ نفر تعیین شده است. هم‌چنین تحقیق در دو مرحله آماده‌سازی مقیاس و مرحله سنجش دین‌داری انجام شده است. برای مرحله آماده‌سازی از نمونه ۴۴۰۳ نفری استفاده شده است. البته بر ما مشخص نیست این حجم نمونه چگونه محاسبه شده است. برای مرحله دوم حجم نمونه ۱۶۰۰۰ نفری محاسبه شده است. فرمول نمونه‌گیری و نحوه انجام آن نیز در گزارش ذکر نشده، صرفاً ذکر شده نمونه‌گیری به صورت تصادفی طبقه‌ای نسبتی بوده است.

منبع اصلی ساخت پرسش‌نامه همان کار تحقیق پیش‌گفته روی دانشجویان کشور بوده است. دو فرم پرسش‌نامه «الف» و «ب» بر این اساس فراهم شد. این پرسش‌نامه‌ها با تجدید نظر در مبانی نظری در تحقیق قبلی حاصل آمد. بر این اساس، ابعاد تجربه و

احساس معنوی به محور عواطف دینی و همچنین تعامل با طبیعت به محور التزام به وظایف دینی اضافه شد.

مدل جدید ابعاد دین‌داری در مدل خدایاری فرد در جدول ۶.۲ آمده است (خدایاری فرد، ۱۳۸۸: ۱۶۹).

جدول ۶.۲: مدل جدید سنجش دین‌داری در سنجۀ خدایاری فرد

ابعاد اصلی	ابعاد	مؤلفه‌ها
شناخت و باور دینی	شناخت دینی	خدا
		انبیا و اولیا
		آخرت
		وظایف دینی
	باورهای دینی	پذیرش خدا، عالم غیب و ملائکه
		پذیرش انبیا و اولیا و کتب آسمانی
		پذیرش زندگی اخروی
		پذیرش احکام
گرایش و عواطف دینی	عواطف دینی مثبت (تولی)	علاقه و محبت نسبت به خدا
		پیامبران و امامان
		علاقه و محبت به ذوی‌الحقوق و هم‌کیشان
		علاقه به فضایل
	عواطف دینی منفی (تبری)	بیزاری از دشمنان خدا و اولیای خدا
		بیزاری از رذایل
التزام و عمل به وظایف دینی	عبادات	عبادات فردی
		عبادات اجتماعی
	اخلاق	اخلاق اجتماعی
		تعامل با طبیعت

در نهایت مدل حاضر با دو پرسش‌نامه در گروه نمونه ۴۴۰۳ نفری در دوازده استان کشور انجام شده است. استان‌ها از طریق نمونه‌گیری طبقه‌بندی شده از میان استان‌های کشور انتخاب شدند. بعد از اجرای آزمون یک پرسش‌نامه با صدو هفده سؤال به دست آمده که آن هم در جمعیت صد نفری آزمون شد.

در مجموع باید گفت تلاش خدایاری فرد یکی از تلاش‌های ارزشمندی است که تقسیم‌بندی جدیدی برای مطالعه وضعیت دین‌داری در اختیار ما قرار داده است. اما در عین حال ابهاماتی نیز در این تقسیم‌بندی و در فرایند تحقیق برای مخاطب وجود دارد که باید روشن شود. یکی از انتقاداتی که می‌توان بر مدل خدایاری فرد وارد کرد این است که آن‌چه تحت عنوان ارتباط یا تعامل با طبیعت در ذیل اخلاق آمده است فاقد سنجه‌های تمایزبخش میان دین‌داران و غیر دین‌داران، و میان مسلمانان و غیر مسلمانان است. برای مثال در صفحه ۲۷۰ ذیل بعد تعامل با طبیعت این گویه‌ها آمده است:

۱. شکستن بی‌دلیل شاخه درختان را ناپسند می‌دانم؛

۲. برای پرندگان دانه و غذا می‌گذارم؛

۳. از شنیدن آتش‌سوزی جنگل‌های هر کشوری ناراحت می‌شوم؛

۴. از اذیت شدن حیوانات توسط کودکان جلوگیری می‌کنم.

دلیل اصلی که این گویه‌ها نمی‌توانند بازنمای مسلمان بودن و حتی دین‌دار بودن باشد این است که مردم دنیا علی‌رغم نوع دین‌شان یا حتی غیر دین‌دار بودنشان می‌توانند با این گویه‌ها موافق باشند. اساساً این گویه‌ها از آن‌جا که با عقل سلیم مرتبط می‌شود عموم مردم را مخاطب قرار می‌دهد و نه دین‌داران را. بنابراین پیش‌بینی می‌شود موافقت بالایی با این گویه‌ها در کار ایشان به دست آمده باشد اما به دلیل عدم گزارش توصیفی و تحلیلی داده‌ها در گزارش نهایی (که نقد دیگری است بر شیوه گزارش‌دهی ایشان) نمی‌توان از این طریق سنجه‌ها را ارزیابی نمود. اما مسلم است که بسیاری از معتقدان به ادیان دیگر نیز در این گویه سربلند بیرون می‌آیند. پس در درجه اول این سنخ گویه‌ها بین مسلمانان و غیر مسلمانان تمیزگذار نیست. در درجه دوم هم چنین می‌توانیم افراد غیر دین‌دار زیادی را ببینیم که با این گویه‌ها موافق‌اند. پس چنین گویه‌هایی نیز نمی‌تواند دین‌داران را از غیر دین‌داران متمایز سازد. این گویه‌ها بیش‌تر اخلاق انسانی را می‌سنجد و نه دین‌داری را و از این‌رو همه مردم جهان صرف نظر از مذهبی بودن و غیر مذهبی بودن می‌توانند با آن‌ها موافق یا مخالف باشند. نتیجه آن‌که معیار ارتباط با طبیعت نمی‌تواند نمونه‌ای مناسب برای سنجش بعد اخلاق در دین‌داری مسلمانان باشد.

همین‌طور به لحاظ آماری مقیاس‌های ایشان از طریق تحلیل آماری گرفته شده از یکدیگر متمایز نشده است. برای مثال گویه‌های عواطف و تجربه‌های دینی ذیل باورهای دینی دسته‌بندی شده‌اند یا گویه‌های اخلاق اجتماعی ذیل مقیاس وظایف دینی آمده‌اند (نک ص ۲۰۴-۲۰۶). باید توجه داشته باشیم که وجود گویه‌های زیاد در یک مقیاس موجب خطای بار عاملی می‌شود و به صورت کاذب بار عاملی را بالا می‌برد و به همین دلیل برخی گویه‌ها که در یک مقیاس ربطی با آن مقیاس نداشته‌اند در تحلیل عاملی از مقیاس خارج نشده‌اند.

۳.۳. مدل سنجش دین‌داری شجاعی‌زند

از آن‌جا که مدل‌های غربی موجود برای دین‌داری، عموماً تفاوت‌های میان ادیان و پیروان آن‌ها را در جوامع مختلف نادیده انگاشته و برحسب دین مسیحیت طراحی و تدوین شده‌اند، شجاعی‌زند در پی آن برآمده تا بر مبنای اصول دین اسلام، شرایط اجتماعی ایران و در نظر گرفتن اصول لازم برای یک مدل جامع سنجش دین‌داری، ابعاد مختلف دین را از دیدگاه جامعه‌شناختی متمایز و تبیین کند. از آن‌جا که به اعتقاد این جامعه‌شناس، دین‌داری دارای ابعاد و اجزایی منبث از وجوه مختلف دین است که به نوبه خود در تناسب با ابعاد وجودی انسان است، لذا او تلاش دارد تا مدل پیشنهادی‌اش از یک سو بیانگر نسبت‌های منطقی میان این مقولات باشد و از سوی دیگر علاوه بر ابعاد، تجلیات دین‌داری مانند آثار و پیامدهای عمیق آن را که در سنجش به کار می‌آیند، نمایان سازد.

درباره ابعاد دین در اسلام شجاعی‌زند به وجود تعبیر مختلف در این باب اشاره می‌کند. در برخی موارد تعبیر متفاوتی وجود دارد که از سه بعد «اعتقادات»، «احکام» و «اخلاق» تا پنج بعد «عقیده»، «ایمان»، «عبادیات»، «اخلاق» و «شریعت» (فقه) گفته شده است. بر این اساس، شجاعی‌زند با تلقی دین به عنوان تأثیر و تجلی کم یا زیاد دین در ذهن، روان و رفتار فرد و پی‌گیری آن از طریق ابعاد تفصیل‌یافته‌اش، یعنی عقیده، ایمان، عبادت، اخلاق و شریعت پنج بعد را برای دین‌داری در نظر می‌گیرد که شامل معتقد بودن، مؤمن بودن، اهل عبادت بودن، اخلاقی عمل کردن و متشرع بودن است. شجاعی‌زند، بعد معتقد بودن (اعتقادیات) را از مؤمن بودن (ایمانیات) متمایز می‌کند. او معتقد است «عقیده» محتوای نظری یک آیین است که ناظر به موضوعات بنیادین

هستی‌شناختی و مسائل غایی حیات است. اما «ایمان» شدت تعلق و عمق دل‌بستگی و میزان اعتماد و اتکای به آن محتوا را می‌رساند. با این‌که درهم تنیدگی و تلازم این ابعاد امکان دست‌یابی به صورت خالص و ناب آن‌ها را دشوار ساخته و تعریف یکی را بدون استناد و اتکای به دیگری ناممکن نموده است، اما با تأمل در وجه اصلی هریک از این دو مفهوم نزدیک، آشکار می‌شود که عقیده از بعد ذهنی وجود انسان و ایمان از بعد روانی - عاطفی آن ناشی شده است. به‌همین شکل، نخستین مفهوم به وجه معرفتی و دومی به وجه عاطفی دین نزدیک‌تر است (شجاعی‌زند، ۱۳۸۴: ۵۸).

طبیعی است که برای ساخت سنجه یا سنجه‌های معیاری که بتوانند تجلیات دین را در تمامی ابعاد وجودی فرد و عرصه‌های مختلف زندگی اندازه‌گیری کنند، علاوه بر ابعاد و وجوه تصریح شده دین‌داری که حکم حداقل‌های دین‌داری را دارند، می‌توان آن را از طریق آثار و نشانه‌ها و همچنین پیامدهای عمیق‌تر آن نیز سنجید. از آثار و نشانه‌های دین‌داری می‌توان به اهتمامات فرد در بالا بردن دانش و معلومات دینی خود، در داشتن ظاهر دینی، در اقامه و برپایی شعایر و داشتن اهتمام مشارکتی و پیوندهای معاشرتی اشاره کرد. پیامدهای عمیق دین‌داری را که همانا هدف غایی ادیان در متحول ساختن انسان است، باید در کسب بینش الهی، در تعمیق ایمان و تجلیاتش در نیل به قدرت کشف و شهود (صورت فخیم همان چیزی است که در نوشته‌های امروزه به تجربه دینی مشهور است)، در به چنگ آوردن ملکه تقوی و در ملکات اخلاقی جست که به ترتیب به روابط فرد با خدا، با خود و با دیگران مربوط است. این مجموعه به طور خلاصه در مدل زیر آورده شده است (شجاعی‌زند، ۱۳۸۴: ۵۴)، به شکلی که یک دستگاه منسجم مفهومی را پدید آورد و مراتب و پیوند میان اجزای آن را نیز نشان دهد.

جدول ۷.۲: مدل سنجش دین‌داری در سنجۀ شجاعی‌زند

پیامدهای دین‌داری	نشانه‌های دین‌داری	ابعاد دین‌داری	ابعاد دین	وجه ترکیبی دین	ابعاد وجودی انسان
واجد بینش الهی	داشتن معلومات دینی	معتقد بودن	اعتقادات	معرفتی	ذهن
	-	مؤمن بودن	ایمانیات	معرفتی - عاطفی	
اهل معنا	انجام عبادت	انجام فردی عبادت	عبادت‌کردن	عاطفی - عملی	روان
		انجام جمعی عبادت			
متخلق	-	اخلاقی عمل کردن	اخلاقیات	ازادی	تن
	داشتن ظاهر دینی	عمل به تکالیف فردی	مشرع بودن	عملی	
ابراز هویت دینی					
داشتن اهتمام شعاعی					
داشتن مشارکت دینی					
داشتن معاشرت دینی					
اهتمام دینی در خانواده					
در تعاملات اجتماعی					
در معاملات اقتصادی					

براساس الگوی بالا سه دسته شاخص به هم مرتبط و در عین حال متفاوت وجود دارد که می‌توان به کمک آن‌ها دین‌داری فرد را سنجید. در عین حال، به زعم شجاعی‌زند، تشخیص میزان دین‌داری به روش پیمایش و با استفاده از ابزار پرسش‌نامه به عنوان یک شیوه رایج، حداکثر امکان سنجش دو دسته نخست، یعنی «ابعاد تصریح شده» و «آثار و نشانه‌های دین‌داری» (ستون‌های چهار و پنج جدول) را به ما می‌دهد؛ آن هم نه در همه موارد. بررسی و سنجش پیامدهای عمیق دین‌داری (ستون شش) به دلیل بلاوصف بودن و یا امتناع فرد از ابراز - به سبب فروتنی و یا رازداری - عملاً از این طریق ناممکن است. ناتوانی پیمایش و پرسش‌نامه از کشف و دریافت حالات و صفات مؤمن البته مانع از آن نبوده تا پژوهشگران به سراغ سنجش برخی از وجوه دسته اخیر نروند. این کار که بیشتر بر روی «تجربه دینی» صورت گرفته، با تقلیل آن به یکی از ابعاد دین‌داری انجام شده است؛ آن هم به این شکل که گزارش مؤمن از حالات و صفات خود در پاسخ به سؤالاتی چون احساس حضور خداوند و نزدیکی به او معتبر و کافی دانسته شده است (شجاعی‌زند، ۱۳۸۴: ۵۲-۵۳). از آن جا که مدل پیشنهادی شجاعی‌زند بسیار کمتر از سنجش‌های دیگر به محک تجربه درآمده است (نک پویافر، ۱۳۸۶)، باید تولنایی یا عدم توانایی آن در سنجش دین‌داری پژوهش‌های تجربی بیش‌تری انجام گیرد. ضمن این که در این مدل، برخی از ابعاد دین‌داری در این تعریف عملیاتی، غیر قابل سنجش معرفی شده‌اند. در یکی از پایان‌نامه‌های دانشجویی (پویافر، ۱۳۸۶) این مدل در کنار سایر مدل‌ها (سراج‌زاده و خدایاری‌فرد) به محک گذاشته شد و یکی از مهم‌ترین نتایج آن این بود که میزان‌های به دست آمده از دین‌داری در بین سه مدل تفاوت چندانی نداشته است. با این حال، مدل شجاعی‌زند به عنوان یک مدل درخور، مورد توجه تحقیقات بعدی دین‌داری قرار گرفته است. برای نمونه مدل طالبان بیش‌ترین استفاده را از آن کرده است.

۴.۳. مدل سنجش دین‌داری طالبان

علاوه بر سه مدلی که در دو حوزه روان‌شناسی و جامعه‌شناسی برای سنجش دین‌داری در ایران ارائه شده، اخیراً طالبان نیز پس از تجربه مطالعه تجربی دین‌داری در ایران (بررسی تجربی دین‌داری نوجوانان کشور، ۱۳۷۹) که بر مبنای مدل گلاک و استارک انجام شد،

در پیمایش ملی دین‌داری که توسط ایسپا (مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران) اجرا شده است (ایسپا، ۱۳۸۸)، مدلی دیگر برای سنجش دین‌داری ارائه کرده است. او در کار خود اذعان داشته که مدل ارائه شده‌اش به اقتضای یک مطالعه پیمایشی، تنها بر ابعاد و مؤلفه‌های قابل سنجش دین‌داری با استفاده از ابزار سنجش کمی (پرسش‌نامه) تکیه دارد.

در این مطالعه، طالبان مانند خدایاری‌فرد، دین‌داری را مشتمل بر سه بعد کلی اعتقادی، عاطفی (احساسی) و رفتاری (عملی) می‌داند.

۱. بعد اعتقادی

«عقیده یا اعتقاد» نوعی باور است که شخص به آن تعلق خاطر دارد. بعد اعتقادی دین را می‌توان به دو مؤلفه «اصول» و «فروع» تقسیم نمود. در دین اسلام، مهم‌ترین و ضروری‌ترین باورها که انتظار می‌رود پیروان بدان‌ها اعتقاد داشته باشند «اصول دین» خوانده شده است. اصول دین شامل توحید، معاد، نبوت، عدل، امامت است. «فروع عقاید» نیز از همان اصول منشعب می‌شوند؛ مانند، اعتقاد به عصمت پیامبران، شفاعت، عالم برزخ و امثالهم.

۲. بعد عاطفی (احساسی)

آن‌چه طالبان در مورد بعد عاطفی یا احساسی دین مدنظر دارد، یک تلقی عام‌تری است نسبت به بعد «علاق و عواطف دینی» که در مدل خدایاری‌فرد وجود دارد. همان‌طور که اشاره شد خدایاری‌فرد، بعد علاق و عواطف دینی را شامل مجموعه جهت‌گیری‌های عاطفی/احساسی نسبت به موجودات مادی و غیر مادی، حول محور خداوند و اعتقاد به وجود و یگانگی او و فرستادگان او می‌داند. تلقی طالبان از احساس دینی، علاوه بر دربرداشتن چنین مفهومی از بعد عاطفی دین‌داری، در بخشی دیگر از تعریف عملیاتی این بعد، کاملاً به مفهوم «تجربه دینی» نزدیک می‌شود که به عنوان یک مفهوم مبهم و تا حدودی دشوار در سنجش، مدت‌ها محل بحث در حوزه جامعه‌شناسی دین بوده است. - تجربه دینی «تجربه دینی»، تجربه‌ای است که شخص صاحب تجربه، آن را دینی تلقی می‌کند. البته، مهم‌ترین ابهام در اصطلاح تجربه دینی بیش از آن که ناشی از مفهوم دینی باشد، ناشی از واژه «تجربه» است. تجربه، واقع‌ای است که انسان خواه به عنوان

عامل و خواه به عنوان ناظر از سر می‌گذرانند و نسبت به آن آگاه و مطلع است. مثلاً، اگر فردی از راه دلیل و برهان به وجود خداوند پی برده باشد، نمی‌گویند که خدا را تجربه نموده است. تنها در صورتی که خدا را شهود کند و حضور او را دریابد، خدا را تجربه کرده است.

رایج‌ترین مفهوم‌سازی از تجربه دینی عبارت است از تجربه انکشاف خداوند بر شخص صاحب تجربه یا تجربه‌ای که شخص در آن، حضور مستقیم خدا را احساس کند. به همین سبب، تجربه دینی امری شخصی است؛ یعنی، موضوع و متعلق تجربه بر شخص تجربه‌گر مکشوف می‌شود و در قلمرو وجودی وی تعین می‌پذیرد. بنابراین، اصل تجربه از دسترس دیگران خارج است و مستقیماً نمی‌تواند مورد واری و داوری غیر قرار گیرد. باید اذعان نمود که با وجود سنجش‌پذیری نسبی این مفهوم‌سازی از تجربه دینی (با معرف‌هایی هم‌چون: احساس توبه، تجربه استجاب دعا، احساس ترس از خداوند، نذر کردن و امثالهم) اعتبار تجربی همین معنای نازل از تجربه دینی نیز به دلیل درونی و کاملاً فردی بودنش با روش‌های متداول در تحقیقات پیمایشی بسیار دشوار بوده و به نتایج یک چنین سنجش‌هایی باید با حزم و احتیاط برخورد نمود.

– **تعلق (علقه) دینی:** اگر بعد عاطفی دین‌داری را به طور ساده عبارت از احساسات مثبت نسبت به اعیان، افراد و نهادهای مذهبی بدانیم، در آن صورت شاید بتوان تعبیر «تعلق دینی» (به معنای احساس دل‌بستگی به آموزه‌های دین) را نماینده دیگری برای بازنمایی این بعد محسوب نمود.

از سوی دیگر، می‌توان با تفکیک متعلق یا موضوع تعلق دینی به «دین» و «اجتماع دینی» جهت‌گیری عاطفی مزبور را به دو نوع، تقسیم و نام‌گذاری نمود. در نوع اول که آن را «علقه دینی» می‌نامیم، تعلق و دل‌بستگی فرد به یک دین خاص، مثلاً اسلام، مطمح نظر است؛ بدین معنی که فرد تا چه حد به آموزه‌های یک دین / مذهب احساس تعلق و دل‌بستگی می‌کند.

– **هویت دینی:** در نوع دوم، «تعلق به اجتماع دینی» مطمح نظر است که اصطلاحاً «هویت دینی» (به عنوان یکی از هویت‌های جمعی فرد) نامیده شده است. در حقیقت،

هر دینی، بر اساس باورها و اعمال مشترکی که پیروانش را از سایر افراد متمایز می‌سازد، مشتمل بر یک ساختار جمعی یا گروه اجتماعی است.

۳. بعد رفتاری

متدین از آن حیث که التزام به دین دارد باید یک سلسله عبادیات به معنای اخص انجام بدهد. اعمالی از قبیل نماز، روزه، حج و امثال آن اعمال عبادی اخص در دین اسلام هستند.

– اخلاقیات: اعمال اخلاقی نیز اعمالی هستند که جنبه شعائری و مناسکی ندارند. از منظر دینی، «اخلاقی بودن» عبارتست از عمل کردن بر اساس هنجارهای دینی یا تکالیف و دستوراتی که پایه و اساس آن‌ها خداوند است.

– شرعیات: در این تحقیق مصلحت دیده شده که مؤلفه «اخلاقیات» مستقل از «شرعیات» مورد واریسی تجربی قرار گیرد. بر این اساس، مؤلفه «شریعت» نیز معطوف و محدود به برخی کنش‌های عرفی موجود در جوامع گردید که از حیث دینی تأکید و توصیه یا تحریم و ممنوع شده‌اند، که در مطالعه حاضر آن‌ها اصطلاحاً شرعیات مثبت (بایدها) و شرعیات منفی (نبایدها) نامیده شده است.

– عبادات: مؤلفه دوم بعد رفتاری دین، اعمال عبادی (مناسک و فرایض دینی) است. منظور از اعمال عبادی کلیه کنش‌های منظم، رمزگونه و استلذذدار شده معطوف به خداوند یا امر مقدس و متعالی است. هم‌چنین، مناسک دینی یکی از اصلی‌ترین ورودی‌های دین‌داری به عرصه هویت دینی است. چون، التزام به مناسک دینی، یک جماعت دینی خاص را از جماعات دیگر متمایز می‌کند و به آن هویتی ویژه می‌بخشد. در اسلام، این نوع اعمال دینی معمولاً به دو نوع «فردی» (مثل، نماز و روزه و ...) و «جمعی» (مثل، نماز جماعت، نماز جمعه و ...) تقسیم شده‌اند.

با جمع‌بندی کلی از مباحث فوق‌الذکر می‌توان جدول زیر را منعکس‌کننده مفهوم‌سازی سازه دین‌داری (البته، تا سطح مؤلفه‌ها نه معرف/ شاخص‌ها) در پژوهش طالبان دانست:

جدول ۸.۲: ابعاد و مؤلفه‌های دین‌داری در مدل طالبان (طالبان، ۱۳۸۸)

مؤلفه‌ها		ابعاد
اصول		اعتقادی
فروع		
تجربهٔ دینی		عاطفی
علقهٔ دینی		
هویت دینی		
اخلاقیات		رفتاری
مثبت	شرعیات	
منفی		
فردی	عبادات	
جمعی		

برای ساختن سنجۀ دین‌داری در هر یک از مؤلفه‌های فوق‌الذکر، معرف/ شاخص‌های زیر انتخاب شده است:

۱. اصول اعتقادی

اعتقاد به: خداوند، پیامبری حضرت محمد(ص)، قرآن مجید، جهان آخرت، عدل الهی و امامت.

۲. فروع اعتقادی

اعتقاد به: عصمت پیامبران، شفاعت، عالم برزخ یا عالم قبر، ملائکه و شیطان، معجزۀ پیامبر، عصمت ائمه، عصمت حضرت فاطمه(س)، و قیام حضرت مهدی(عج).

۳. تجربه دینی

احساساتی هم‌چون: معنویت خاص حین عبادت، حضور خداوند، ترس از خداوند، توبه، نزدیکی به خداوند، پاسخ خداوند به خواسته‌های فرد، توجه همیشگی به خداوند؛ هم‌چنین، کمک‌گرفتن از خداوند، توکل و نذر کردن (نذر کردن غیر از عمل کردن به نذر است. نذر نوعی درخواست نمودن از خداوند است) و مشاهده دخال مستقیم و بی‌واسطۀ خدا در حوادث خارج عادت و شگفت‌انگیز.

۴. علقه دینی

علاقه‌مندی به اسلام و بالیدن به آن، تنفر از توهین‌کنندگان به قرآن کریم و/یا پیامبر اسلام، آرزومندی زیارت خانه خدا، علاقه‌مندی زیاد به خواندن کتاب‌های مذهبی یا شنیدن سخنرانی‌های مذهبی، عدم علاقه به کسانی که با دین اسلام میانه خوبی ندارند، اولویت ارزشی به تدین اسلامی در انتخاب همسر، ناراحتی از عدم انجام تکلیف اسلامی، حاضر به جنگ و جان‌فدایی برای اسلام.

۵. هویت دینی

افتخار به مسلمان بودن، اجتناب از دوستی با غیر مسلمانان، تنفر از توهین‌کنندگان به مسلمانان، احساس مسئولیت در قبال سایر مسلمانان، مهم‌ترین آرزوی فرد: سربلندی مسلمانان، احساس غرور و افتخار از موفقیت مسلمانان، احساس نزدیکی به مسلمانان در هر کجای جهان، ضد اسرائیلی بودن.

۶. اخلاقیات

صداقت و راستگویی، عفو و گذشت، درست‌کاری، انصاف، امانت‌داری، پایبندی به قول و قرار، دورویی و تظاهر، تقلب و کلاه‌برداری، تملق و چاپلوسی، حرص و طمع، اسراف، و غیبت کردن.

شایان ذکر است که برای اعتباربخشی بیشتر به سنجش مؤلفه اخلاقیات، هر یک از رفتارهای اخلاقی فوق‌الذکر به دو طریق پرسیده شد: ابتدا به صورت غیر مستقیم هنجار ذهنی و سپس به صورت مستقیم؛ یعنی ابتدا از پاسخگویان پرسیده شد که «فکر می‌کنید مردم هر یک از این خلیات را تا چه حد دارا می‌باشند؟ سپس، این که «خود شما چطور؟».

۷. شریات

این مؤلفه به دو زیرمؤلفه تقسیم شد: یکی مثبت و دیگری منفی. بخش مثبت اختصاص به تقید به واجبات شرعی دارد که با معرف‌هایی هم‌چون، تقلید در احکام شرعی (در صورت مجتهد نبودن)، پرداخت خمس و زکات فطره (در صورت داشتن شرایط)، امر به معروف و نهی از منکر و رعایت حکم شرعی پول پیدا شده عملیاتی گردید.

بخش منفی شرعیات (منهیات) به اجتناب از تحریم‌های شرعی اختصاص دارد که با معرف‌های زیر مورد سنجش قرار می‌گیرد: رباخوری، مشروب‌خواری، مصرف غذاهای گوشتی بدون ذبح شرعی، قماربازی، شرکت در مجالس رقص و آواز، گوش دادن به آهنگ‌هایی که خواننده‌اش زن می‌باشد، دست دادن با نامحرم، پاسوربازی شرطی، تراشیدن کامل ریش برای مردان و عدم رعایت حدود حجاب اسلامی برای زنان. البته، با توجه به محدودیت‌های شرعی و عرفی در مطالعه ملی حاضر که شیوه اجرای ابزار اندازه‌گیری آن، مصاحبه پرسشگر با پاسخگویان می‌باشد بهتر دیده شد در بخش منفی شرعیات (منهیات) به جای پرسش مستقیم از فراوانی انجام رفتارهای خلاف شرع از پاسخگویان خواسته شود تا عقاید و نگرش خویش را نسبت به این‌گونه رفتارها و اشخاصی که مرتکب آن‌ها می‌شوند، ابراز دارند.

۸. عبادات

مؤلفه عبادات، به معنای اخص (منظور اعمال مناسکی و شعائری دین است)، نیز به دو زیرمؤلفه فردی و جمعی تقسیم می‌شود. عبادات فردی با معرف‌های زیر عملیاتی گردیده است:

نمازهای: یومیه، نافله، غفیله، امام زمان، جعفر طیار، آیات، حاجت و نماز شب. هم‌چنین روزه گرفتن، پرداخت خمس، پرداخت زکات فطره، تلاوت قرآن، صدقه دادن، استخاره کردن، زیارت اماکن متبرکه، و به طور فردی دعا و زیارت‌نامه خواندن. معرف‌های عبادات جمعی عبارت بوده‌اند از: شرکت در نمازهایی هم‌چون عید فطر، عید قربان، نماز جمعه، نماز جماعت در مسجد یا ادارات، شرکت در مراسم اعتکاف، شرکت در هیأت‌های مذهبی، شرکت در مراسم روضه یا عزاداری، شرکت در مراسم بزرگداشت جشن‌های مذهبی و تولدهای معصومین، شرکت در مراسم دعا و شب‌های احیاء در ماه رمضان.

به نظر می‌رسد یکی از نکات قوت کار طالبان این بوده است که ابعاد مثبت دیگر مدل‌ها را از نظر دور نگاه نداشته است. ردپای هر سه مدل پیشین در مدل طالبان دیده می‌شود و همین امر بر قوت مدل او در مقایسه با مدل‌های قبل از آن افزوده است. از سوی دیگر افزودن بعد اخلاقیات ذیل رفتارهای دینی و همین‌طور گویه‌سازی‌های معتبر و دقیق از ویژگی‌های تحقیق طالبان است. علی‌رغم آن‌که در کار طالبان با

گویه‌سازی‌های دقیقی مواجه هستیم و ما از برخی از آن‌ها در کار خود استفاده خواهیم کرد، زیر طبقه‌بندی‌هایی که از سه بعد دین‌داری کرده است چندان مورد توافق ما نیست. ما نیز سه بعد دین‌داری یعنی شناختی، عاطفی و رفتاری را چنان‌چه در کار خدایاری‌فرد نیز بود می‌پذیریم اما زیرتقسیم‌بندی‌های تقریباً متفاوتی در کار ما وجود خواهد داشت. بعدها خواهیم دید که تقسیم‌بندی رفتارهای دینی به شریعتی، عبادتی و اخلاقی در کار ما داخل نشده است و ما ترجیح دادیم بر مبنای تقسیم‌بندی دیگری که افعال دینی در سنت شیعی (واجب، مستحب، حرام و ...) انجام می‌شوند کار خود را به پیش ببریم.

همین‌طور یکی از دقت‌های پژوهش طالبان تمیز دقیق بعد عاطفی دین‌داری است. در پژوهش حاضر همین طبقه‌بندی از کار ایشان وام گرفته شده است. با این تفاوت که ایشان برای بعد عاطفی دینی سه وجه تجربه‌های دینی، علقه دینی و هویت دینی آوردند که به نظر ما سومین مؤلفه نمی‌تواند بعدی از دین‌داری باشد از سویی دیگر، گویه‌هایی که در ذیل بعد هویتی آورده با گویه‌های مربوط به علقه دینی چندان تفاوتی ندارد و از این رو نمی‌تواند معیاری مستقل برای اندازه‌گیری بعد عاطفی دین‌داری باشد. برخی از گویه‌های ایشان در بعد تجربه‌های دینی ضعیف‌تر از سنجه‌های دیگر بوده‌اند و از وزن برابری برخوردار نبوده‌اند. این نکته در بعد علقه‌های دینی نیز صادق بوده است. مثلاً ناراحتی از توهین به مقدسات دینی نمی‌تواند هم وزن با خواندن کتب دینی باشد. با وجود این، بعد عاطفی دین‌داری طالبان بسیار بهتر از مدل‌های پیش از خود تنظیم شده است. در بعد رفتاری دینی تقسیم‌بندی شرعیات و عبادات و اخلاقیات نیز اگرچه در جای خود نیکوست اما خالی از اشکال و ابهام نیست، چرا که مثلاً خمس و زکات که به نظر ما در حکم عبادات نیز محسوب می‌شوند در تقسیم‌بندی طالبان از عبادات خارج شده‌اند. معیار ما در قرار دادن احکام خمس و زکات و نظایر آن در عبادات همان تقسیم‌بندی معروف محقق حلی است.

پیش از آن که بتوان نتایج حاصل از مقایسه مدل‌ها / سنجه‌های مورد بررسی را با تدوین یک مدل بومی جدید، در میان یک نمونه آماری واحد مورد بررسی قرار داد، نیاز است بنیان نظری آن‌ها در قیاس با یکدیگر مطالعه شود، تا اشتراکات و افتراقات مدل نظری سنجه‌های مورد بحث مشخص شود.

پس از شرح مبانی نظری در تعریف عملیاتی دین‌داری در پنج مدل سنجش دین‌داری مهم، در این بخش، آن‌ها با یکدیگر مقایسه می‌گردند. در پرتو نتایج این مقایسه و قرار گرفتن آن‌ها در یک مدل مقایسه‌ای، می‌توان چارچوب مفهومی را برای ساخت مدل سنجش دین‌داری مناسب در این پژوهش فراهم آورد. پیش از هرچیز ابتدا خلاصه‌ای از ابعاد و مؤلفه‌های دین‌داری در هریک از مدل‌های مورد بحث، مرور می‌شود. مدل‌های یادشده شامل دو مدل مبنایی برای دو سنجه از سه سنجه پژوهش البلیخی است. به دلیل این که سنجه دوم پژوهش البلیخی (۱۹۹۹) که براساس پژوهش السانی (۱۹۸۹) است، تنها مبتنی بر سنجش اعتقادات و باورهای دینی است، در این بررسی بر آن تمرکز نمی‌شود. چهار مدل دیگر مورد مقایسه شامل سراج‌زاده (۱۳۷۵)، مدل شجاعی‌زند (۱۳۸۴)، مدل خدایاری‌فرد (۱۳۸۵ و ۱۳۸۸) و مدل طالبان (۱۳۸۸) می‌شود.

مدل البلیخی: ۱. باورها، ۲. نگرش دینی و ۳. عمل دینی.

مدل نقای: ۱. باور دینی (الف- عناصر بنیانی، ب- عناصر مکمل)، ۲. عمل دینی (مقیاس پرستش، مقیاس عادت‌ها، مقیاس رهایی‌بخش، مقیاس امور مخرب).

مدل حسن: ۱. باورهای دینی، ۲. مناسک دینی، ۳. اعمال داوطلبانه دینی، ۴. تجربه‌های دینی و ۵. بعد پیامدی.

مدل سراج زاده: ۱. اعتقادی، ۲. مناسکی، ۳. عاطفی (تجربه دینی) و ۴. پیامدی.

مدل شجاعی‌زند: ۱. معتقدبودن (اعتقادیات)، ۲. عبادت‌کردن (عبادیات)، ۳. اخلاقی عمل‌کردن (اخلاقیات)، ۴. متشرع بودن (شرعیات).

مدل خدایاری‌فرد: ۱. شناخت و باور دینی، ۲. گرایش‌ها، علایق و عواطف دینی، ۳. التزام و عمل به وظایف دینی.

سنجۀ طالبان: ۱. اعتقادی، ۲. عاطفی و ۳. رفتاری.

تمایزات و تشابهات بین این مدل‌ها را می‌توان به طور خلاصه چنین دانست:

۱. **بعد اعتقادی:** در تمامی مدل‌های مورد اشاره، بعد مستقلی برای اعتقادات و باورهای دینی در نظر گرفته شده است. این بعد، در مدل البلاخی و مدل تای، با نام بعد باورهای دینی، در مدل ریاض حسن، سراج‌زاده و در مدل طالبان، بعد اعتقادی، در مدل شجاعی‌زند، بعد اعتقادات و در مدل خدایاری‌فرد بعد شناخت و باور دینی مشاهده می‌شود. البته در مدل گلاک و استارک که بعدها مورد تجدید نظر واقع شد، آن‌ها بعد اعتقادی را در قالب دو بعد «عقاید ارتدوکسی» (باورهای مرکزی و اصلی دین) و «خاص‌گرایی» (باورهایی در خصوص وسایل نیل به رستگاری فردی) مورد سنجش قرار دادند.

دو تفاوت مهم در این‌جا وجود دارد. نخست این‌که در مدل خدایاری‌فرد، در تناظر با بعد اعتقادی، بعد شناخت و باور دینی قرار دارد. به عبارت دیگر، خدایاری‌فرد، اعتقاد و باور دینی را همراه با شناخت دینی در یک بعد قرار داده است. شناخت دینی از منظر او اعم از معرفت دینی (شناخت حضوری) و نیز دانش دینی (شناخت حصولی) است. از این‌رو مشاهده می‌شود که خدایاری‌فرد، آن‌چه را گلاک و استارک با عنوان «دانش دینی» در قالب یک بعد مستقل در نظر می‌گیرد در یک مجموعه جای می‌دهد. علاوه بر این، شجاعی‌زند در مدل خود، داشتن معلومات دینی یا همان دانش دینی را به عنوان نشانه دین‌داری در بعد اعتقادات می‌داند. از این نظر، دانش دینی، به عنوان مؤلفه‌ای از بعد اعتقادات محسوب می‌شود.

۲. **بعد تجربه دینی و عواطف دینی:**

در این بخش، به بررسی تفاوت‌ها و تشابهات بین مدل‌های سنجش دین‌داری می‌پردازیم. در این بخش، به بررسی تفاوت‌ها و تشابهات بین مدل‌های سنجش دین‌داری می‌پردازیم. در این بخش، به بررسی تفاوت‌ها و تشابهات بین مدل‌های سنجش دین‌داری می‌پردازیم.

۱.۲. **تجربه دینی:** در مدل البلاخی، اساساً هیچ بعد یا مؤلفه‌ای برای سنجش تجربه دینی در نظر گرفته نشده است. اما در مقیاس تای، ذیل بعد عمل دینی، زیرمقیاس

رهایی‌بخش‌ها وجود دارد که مؤلفه‌های آن بسیار نزدیک به بعد تجربه دینی در مدل‌های دیگر است. در زیرمقیاس رهایی‌بخش‌ها، شاخص‌هایی مانند صبر، ترس از خدا، توکل بر خدا وجود دارد که در برخی موارد به مفهوم تجربه دینی نزدیک می‌شود. در عین حال، باید متذکر شد که این زیرمقیاس، دقیقاً دربردارنده مفهوم تجربه دینی نیست، چراکه در کنار شاخص‌های یادشده، مواردی مانند راست‌گویی و صداقت نیز در این زیرمقیاس مورد سنجش قرار می‌گیرند.

بعد تجربی در مدل ریاض حسن و سراج‌زاده شامل مؤلفه‌های توجه، شناخت، ایمان و ترس از خداست. ریاض حسن و سراج‌زاده بیشترین نزدیکی را با مدل گلاک و استارک دارند. در مدل خدایاری‌فرد نیز که مانند مدل البلاخی یک مدل برآمده از تلاش روان‌شناسان برای سنجش دین‌داری است، هیچ بعد یا مؤلفه‌ای برای سنجش تجربه دینی وجود ندارد. به نظر می‌رسد که اساساً تجربه دینی وجهی از دین‌داری است که بیشتر مورد توجه جامعه‌شناسان دین قرار داشته است؛ مثلاً در مدل طالبان نیز که آخرین مدل شناخته شده در ایران است، بعد تجربه دینی به عنوان مؤلفه‌ای از بعد عاطفی دین‌داری، کنار علقه (تعلق خاطر) دینی و هویت دینی در نظر گرفته شده است.

۲.۲. عواطف دینی: برخلاف تجربه دینی، بعد عواطف دینی وجهی از دین‌داری است که تمامی مدل‌های سنجش دین‌داری مورد بحث، به نوعی به آن پرداخته‌اند. در عین حال، برخی پژوهشگران تمایل داشته‌اند تا این بعد را به عنوان نمودی از ابراز هویت یا احساس تعلق دینی در نظر بگیرند.

در مدل البلاخی، بعدی به نام نگرش دینی وجود دارد که در واقع همان جنبه عواطف دینی و شاخص‌های مربوط به آن را به‌ویژه در مواردی هم‌چون نگرش فرد به جنبه‌های اقتدار و شخصیت‌های دینی و نیز امور دینی مورد سنجش قرار می‌دهد. در مقابل، بعد عواطف دینی در مدل تائی جایگاهی ندارد. به‌علاوه، این بعد در مدل گلاک و استارک و سراج‌زاده و ریاض حسن گویه‌های بسیار اندکی می‌تواند دال بر بعد عاطفی باشند. تنها در بعد تجربی دین‌داری که متضمن توجه به نمادها و اقتدارهای دینی است، بخشی از مفهوم عواطف دینی معنا می‌شود.

در مدل شجاعی‌زند، عواطف دینی به عنوان بخشی از نشانه‌های دین‌داری ذیل مؤلفه عمل به تکالیف فردی در بعد شریعت، آن‌هم از طریق شاخص ابراز هویت دینی تعریف می‌شود. با فرض نشانه‌های دین‌داری در این‌جا به عنوان شاخص‌های دین‌داری، می‌توان

گفت که شجاعی‌زند آن‌چه را برخی مدل‌های سنجش دین‌داری به عنوان بعدی از دین‌داری در نظر گرفته‌اند، شاخصی برای یکی از دو مؤلفه فردی و جمعی از بعد شرعیات دین‌داری تعریف می‌کند. در مقابل، خدایاری‌فرد، در مدل خود با قرار دادن بعد مستقلی به نام گرایش‌ها، علایق و عواطف دینی، توجه خاصی به این وجه از دین‌داری نشان داده است. در واقع، نمود کامل «عواطف دینی» به عنوان یک بعد مجزا از دین‌داری در کار خدایاری‌فرد مشاهده می‌شود. او در قالب دو دسته عواطف مثبت و عواطف منفی، گرایش‌ها، علایق و عواطف افراد را نسبت به خدا، پیامبران و امامان، ذوی‌الحقوق، اولیا و دشمنان خدا و وابستگی به دنیا، مورد سنجش قرار داده است. مشابه چنین رویکردی در کار طالبان نیز قابل مشاهده است. او با لحاظ کردن یک بعد مستقل با نام تجربه دینی، تعلق خاطر (علقة) دینی و هویت دینی را ذیل آن تعریف می‌کند. در واقع می‌توان مدل طالبان را نوعی ترکیب دو رویکرد بومی روان‌شناسانه در کار خدایاری‌فرد و رویکرد بومی جامعه‌شناسانه در کار شجاعی‌زند دانست. از نظر اختصار در تعداد ابعاد و در نظر گرفتن ابعاد سه‌گانه‌ای برای دین‌داری با عناوین «اعتقادی»، «عاطفی» و «رفتاری» به مدل خدایاری‌فرد نزدیک می‌شود. هم‌چنین در تمایز بین مؤلفه‌ها، به ویژه در نظر گرفتن «هویت دینی» به عنوان یک مؤلفه دین‌داری و نیز توجه به مؤلفه‌های اخلاقیات، شرعیات و عبادیات و تمایز بین این وجوه رفتاری، تحت تأثیر شجاعی‌زند بوده است.

۳. بعد عملی (رفتاری): دین‌داری تنها بعدی است که در تمامی مدل‌های سنجش دین‌داری، حداقل به عنوان یک بعد مستقل و گاه در قالب دو یا سه بعد مستقل در نظر گرفته شده است. بعد عملی دین‌داری علاوه بر مؤلفه‌هایی مانند عبادت فردی و مناسک جمعی، گاه مؤلفه‌هایی را در برخی مدل‌ها شامل شده که در مدل‌های دیگر به عنوان مؤلفه‌ای از سایر ابعاد غیر عملی دین‌داری در نظر گرفته شده‌اند.

بعد عملی دین‌داری یا همان بعد عمل دینی، در مدل البلاخی، به دو مؤلفه اعمال واجب و اعمال مستحبی تقسیم می‌شود. اعمال واجب می‌تواند هم شامل عبادات و تبعیت از احکام شرعی و حدود آن‌ها باشد. اعمال مستحبی نیز شامل اعمال خیر و مانند آن و هم عبادت‌های مستحبی می‌شود. ریاض حسن نیز تقریباً از همین الگو تبعیت می‌کند. در مدل تایی که تنها دو بعد باور دینی و عمل دینی را برای دین‌داری در نظر می‌گیرد، به جنبه‌های مختلف عمل دینی از جمله عبادات (در زیرمقیاس پرستش)،

روابط با دیگران (در زیرمقیاس عادت‌ها)، مفهوم تجربه دینی (در مقیاس رهایی‌بخش‌ها) و شاخص‌هایی که بیشتر به پیروی از احکام شرعی مربوط می‌شود (در زیرمقیاس امور مخرب)، می‌پردازد.

اما مدل گلاک و استارک، بعد عملی دین‌داری را در قالب حداقل دو بعد از هم متمایز می‌کند؛ بعد مناسکی و بعد پیامدی. بعدها آن‌ها بعد مناسکی را نیز به دو بعد مناسک فردی و مناسک جمعی تقسیم کردند و آنچه را پیش از این به عنوان مؤلفه‌های بعد مناسکی می‌دانستند، به عنوان ابعاد مستقلی در نظر گرفتند. بعد مناسکی دین‌داری در مدل سراج‌زاده شامل عبادت‌های فردی، نماز، روزه و مناسک و عبادت‌های جمعی می‌شود. علاوه بر این، بعد پیامدی دین‌داری به پیامدهای باور، عمل، تجربه و دانش دینی در زندگی روزمره مربوط می‌شود. این بعد دین‌داری در واقع همان تقید فرد به احکام دینی یا شرعیات را می‌سنجد؛ یعنی همان که شجاعی‌زند به عنوان شرعیات، بعدی مستقل از ابعاد عملی دین‌داری در کنار ابعاد عبادیات و اخلاقیات در نظر می‌گیرد. در واقع شجاعی‌زند، ابعادی به نام شرعیات و اخلاقیات را تقریباً متناظر با بعد پیامدی در مدل گلاک و استارک - سراج‌زاده و نیز بعدی به نام عبادیات را متناظر با بعد مناسکی دین‌داری در مدل آن‌ها قرار می‌دهد. بعد عبادیات در مدل شجاعی‌زند شامل دو بخش عبادیات فردی و عبادیات جمعی است. هم‌چنین شرعیات، شامل دو مؤلفه عمل به تکالیف فردی و عمل به تکالیف جمعی است. شرعیات در مدل شجاعی‌زند، احکام شرعی مستحب را نیز در برمی‌گیرد.

بعد عملی دین‌داری که در مدل خدایاری‌فرد با عنوان «التزام و عمل به وظایف دینی» آمده، شامل دو مؤلفه اخلاق و احکام مطرح است. هریک از این دو مؤلفه نیز در دو سطح فردی و اجتماعی سنجش می‌شود. در تعریف عملیاتی این بعد از دین‌داری در مدل خدایاری‌فرد نوعی ابهام و درهم ریختگی مشاهده می‌شود. به عنوان نمونه او نماز و روزه را هم ذیل اخلاق و هم ذیل احکام دینی تعریف می‌کند. هم‌چنین او پرهیز از گناه را ذیل مؤلفه اخلاق و نیز احکام دینی قرار می‌دهد. در بعد اخلاق نیز زیربخشی تحت عنوان رابطه با طبیعت می‌آورد که از نظر ما گویه‌های مناسبی برای تمایز دین اسلام از سایر ادیان و همین‌طور افراد غیر معتقد به دین، نیستند.

اما بعد عملی دین‌داری در کار طالبان وضوع بیشتری نسبت به مدل خدایاری‌فرد دارد. همان‌طور که اشاره شد، در این مورد او تحت تأثیر تعریف عملیاتی در مدل

شجاعی‌زند است. بنابراین در بعد رفتاری دین‌داری، سه مؤلفه اخلاقیات، شرعیات و عبادیات را از هم متمایز می‌کند. این مفاهیم، تقریباً به طور کامل منطبق با مفاهیم متناظر خود در مدل شجاعی‌زند هستند.

اگر بخواهیم خلاصه آن‌چه در مقایسه بنیان‌های نظری مدل‌ها آمده است را مرور کنیم، می‌توانیم آن را در قالبی مانند جدول ۹.۲ ترسیم نماییم.

جدول ۹.۲. مقایسهٔ بنیان‌های نظری مدل‌های سنجش دین‌داری

طالبان (۱۳۸۸)	خداپساری‌فرد (۱۳۸۸)	شجاعی‌زند (۱۳۸۴)	ریاض حسن (۲۰۰۷ و ۲۰۰۰)	سراج‌زاده (۱۳۷۵)	تای (۱۹۸۵)	البلاغی (۱۹۹۹)
اعتقادی (اصول و فروع)	شناخت و باور دینی	معتقد بودن	اعتقادی	اعتقادی	باور دینی	بعد اعتقادی
عاطفی تجربی (تجربهٔ دینی، علاقهٔ دینی، هویت دینی)	-	مؤمن بودن	تجربی	تجربی	مؤلفهٔ رهایی‌بخش‌ها	-
	علاقهٔ دینی، هویت دینی	-	-	-	-	نگرش دینی
	عاطفی تجربی (تجربهٔ دینی، علاقهٔ دینی، هویت دینی)	-	-	-	-	-
بعد رفتاری	التزام و عمل به وظایف دینی	عبادات	اعمال داوطلبانهٔ دینی	-	مؤلفهٔ امور مخرب مؤلفهٔ عادات‌ها	عمل دینی
			مناسکی	مناسکی (فردی و جمعی)	مؤلفهٔ پرستش	
	اخلاق	عبادت کردن (فردی و جمعی)	مناسکی	پنآمدی	بخشی از مؤلفهٔ رهایی‌بخش‌ها	
			اخلاقی عمل کردن	پنآمدی		
اخلاقیات						
شرعیات (مثبت و منفی)						
عبادات (فردی و جمعی)						

۵. مدل سنجش دین‌داری در پیمایش حاضر

بررسی مدل‌های پیشین برای ساختن مدلی جدید برای سنجش دین‌داری امری ضروری است. مقایسهٔ کوشش‌های انجام شده در ایران نشان می‌دهد که مدل‌هایی که جامعه‌شناسان ایرانی (مدل روان‌شناسان کمی متفاوت است) ارائه کرده‌اند آمیخته با روح مدل گلاک و استارک است. نتایج مقایسه‌ای مدل‌ها نشان داده است که می‌توان همانندی‌های زیادی بین این مدل‌ها با مدل گلاک و استارک مشاهده کرد.

هم‌چنین اعتقاد بر این است که مدل اصلاح شدهٔ گلاک و استارک توسط سراج‌زاده می‌تواند مبنای شروع یک مدل‌سازی بومی‌تر قرار گیرد. طبیعتاً قبل از شروع به ساختن مدلی برای سنجش دین‌داری چند نکته پیش‌فرض قرار گرفته است:

اول آن که دین‌داری مردم سنجش‌پذیر است. به این معنا که وجهی از دین‌داری که در تجلیات رفتاری و اعتقادی و عاطفی بروز می‌کند قابل اندازه‌گیری است. اگرچه نمی‌توان دقیقاً آن را به چنگ آورد، می‌توان جلوه‌ای از آن را اندازه‌گیری کرد.

دوم آن که سنجش دین‌داری به کمک روش‌های کمی ممکن است. اگرچه روش‌های کمی از غلظت حقیقت دین‌داری می‌کاهند اما در واقع شکل و میزان دین‌داری جامعه را در اختیار ما قرار می‌دهند. درست است که روش‌های کیفی وجوهی از دین‌داری را بر ما آشکار می‌کنند که از عهدهٔ روش‌های کمی خارج است، ولی انتخاب نوع روش دقیقاً با اهداف ما در یک پروژهٔ تحقیقاتی ارتباط دارد. اگر دست‌یابی به این عقیده مد نظر باشد که مردم در سطح جامعه چه مقدار اعمال دینی را انجام می‌دهند و چه مقدار به گزاره‌های بنیادین دینی اعتقاد دارند بی‌تردید روش پیمایش می‌تواند گره‌گشایی کند. در همهٔ دنیا نیز دین‌داری با همین روش سنجیده می‌شود. اما اگر سر و کار ما با مسئلهٔ معنا باشد مثلاً مردم چه معنایی به رفتارهای دینی خود می‌دهند، آن وقت روش‌های کیفی در سنجش معنای دین‌داری مردم اهمیت خواهند یافت. بنابراین، در تحقیق حاضر صرفاً به سنجش میزان دین‌داری در ابعاد مختلف اهتمام شده است.

سوم آن که مورد پذیرش قرار گرفته است که دین‌داری امری چند بعدی است. طبیعی است که این ابعاد اگرچه به لحاظ نوع مذهب (اسلام شیعی) محدود شده‌اند، به لحاظ تاریخی در درون مذهب اسلام شیعی باید از جامعیت و شمولیت برخوردار باشند.

به عبارت دیگر نمی‌توان به بعدی از دین‌داری اشاره کرد که تنها در زمان ما معنادار باشد. از سوی دیگر درست است که به تعبیر ریاض حسن تجلیات دین‌داری همه‌جا یکی است؛ یعنی دین‌داری خود را در بعد رفتار، اعتقاد و عاطفه نشان می‌دهد اما محتوای این تجلیات به یقین متفاوت است. به همین دلیل باید گویه‌ها متمایزکننده‌ی یک مسلمان از مسیحی و یا فرد متعلق به دین دیگر باشد. این امر در بعد اخلاقیات به خصوص حساس‌تر است. ممکن است گویه‌های اخلاقی آن‌چنان عام و جهان‌شمول باشند که حتی فرد غیر دین‌دار را نیز در بر بگیرند. بنابراین باید از به‌کارگیری گویه‌هایی که این مرزها را از میان ببرد، هوشیار بود.

مدل تحقیق حاضر و گویه‌های آن از دو روش فراهم آمده است:

روش اول به مطالعات ما در سال ۱۳۸۵ برمی‌گردد که در بررسی استقرایی همه تحقیقات معتبر در زمینه دین‌داری در ایران آورده شده است. بر مبنای این روش در مرحله اول هفتاد و سه تحقیق که تا آن سال در ایران در زمینه سنجش وضعیت دین‌داری انجام شده بود بررسی و ابعاد دین‌داری و گویه‌های آن‌ها مورد واریسی و ثبت قرار گرفت. در مرحله دوم در سال ۱۳۸۶ سنجه‌های موجود و مقیاس‌های مستخرج از پژوهش‌های پیشین دسته‌بندی و به کمک تیم داوران گزینش و پالایش شدند. سپس از میان دویست و هجده گویه و سیزده مقیاس کار پیش‌آزمون با حجم نمونه صد نفر در شهر تهران انجام شد. پیش‌آزمون از میان اқشار مختلف سنی، جنسی و طبقاتی به صورت هدفمند انجام شد. نتایج روایی و پایایی پیش‌آزمون به حذف برخی از گویه‌های سست و نالاستوار منجر شد و در مرحله بعد پرسش‌نامه‌ای با صد و پنجاه و هفت متغیر آماده شد. در نهایت سیزده مقیاس به شرح ذیل به دست آمد که در پرسش‌نامه نهایی در پنج شهر کشور مورد آزمون قرار گرفت:

۱. رسانه‌های دینی
۲. مطالعات یا آموزش مذهبی افراد
۳. اخلاق دینی
۴. اعتقادات دینی
۵. رفتارهای دینی واجب
۶. شرکت در مراسم جمعی دینی

۷. رفتارهای مستحبی

۸. احساسات و تجربه‌های دینی

۹. مشارکت مذهبی افراد

۱۰. پیامدهای دین‌داری

۱۱. نگرش‌های دینی

۱۲. آگاهی‌های دینی

۱۳. محرمات دینی

در نهایت روایی و پایایی در مقیاس‌ها و استواری گویه‌ها واریسی شدند. در نتیجه برخی از این مقیاس‌ها در واقع زیربعدی از ابعاد گسترده‌تری چون مناسک و رفتارهای دینی بودند؛ بنابراین در ذیل آن‌ها جای گرفتند و برخی دیگر که اساساً بعدی از دین‌داری نبودند، اما به طریقی با دین‌داری در ارتباط قرار می‌گرفتند از پرسش‌نامه آزمون‌شده پالایش مجدد شدند. پرسش‌نامه و مدل پیشنهادی براساس چنین فرایندی از تحقیق ساخته شده‌اند.

سپس بر مبنای روش دوم به مطالعه مدل‌های معتبر دین‌داری روی آورده شده که برای جامعه مسلمان و به‌خصوص ایران به کار گرفته شدند. از میان مدل‌های موجود هفت مدل البلاخی (۱۹۹۹)، تای (۱۹۸۵)، ریاض حسن (۲۰۰۰ و ۲۰۰۷)، شجاعی‌زند (۱۳۸۴)، سراج‌زاده (۱۳۷۵)، خدایاری‌فرد (۱۳۸۸) و طالبان (۱۳۸۸) مورد توجه این پژوهش بودند. بعد از مقایسه این مدل‌ها، وجه اشتراک آن‌ها و نحوه تدوین گویه‌های آنان بررسی شدند. نمی‌توان منکر شد که در متفاوت‌ترین مدل یعنی مدل شجاعی‌زند نیز ردپای مدل گلاک و استارک دیده می‌شود و اساساً مدل‌های بعدی ذکر شده در بالا براساس نقد یا الگوبرداری از کار مورد نظر به دست آمده‌اند. از میان همه ابعاد موجود در مدل‌های بررسی شده بیش‌ترین مشابهت در بعد اعتقادی و کم‌ترین مشابهت در بعد مناسکی بوده است. ما نیز از این قاعده تخطی نکرده‌ایم و مطالعات ما در نهایت وجود سه بعد دین‌داری را مسلم فرض کرده است. این سه بعد وجه اشتراک بسیاری از مدل‌های پیشین بوده است. همان‌طور که محققان پیش از ما هم تأکید داشته‌اند، دانشمندان مسلمان مجموعه تعالیم و آموزه‌های اسلامی را بر مبنای قرآن و سنت به سه بخش تقسیم نموده‌اند:

۱. عقاید: مسائل و معارفی که باید شناخت و بدان‌ها معتقد بود و ایمان آورد. مباحث توحید، اسما و صفات خداوند، نبوت و معاد که از اصول دین به شمار می‌رود در این بخش جای می‌گیرد.

۲. اخلاق: مسائل و دستورهایی که دربارهٔ چگونه بودن انسان از نظر صفات روحی و خصلت‌های معنوی است. مباحثی مثل عدالت، تقوا، شجاعت، صداقت و ... در این بخش قرار دارد.

۳. احکام: مسائل مربوط به کار و عمل که چه کارهایی و چگونه باید انجام شود مثل نماز، روزه، حج، جهاد، بیع، اجاره، نکاح و طلاق، ارث و وصیت که اصطلاحاً فروع دین نامیده می‌شود در این دسته قرار دارد.

علمی که بخش اول را برعهده دارد علم کلام است و علمی که عهده‌دار بخش دوم است علم اخلاق است. بخش سوم را هم علم فقه برعهده دارد. مطهری بعد از بیان تقسیم فوق دو نکته را جهت ایضاح بیشتر متذکر می‌گردد: نخست آن که مقسم در این تقسیم تعلیمات اسلامی است نه علوم اسلامی. توضیح آن که مقصود از تعلیم اسلامی آن چیزهایی است که در متن اسلام است اما علوم اسلامی علاوه بر این موارد علمی مثل ادبیات عرب، منطق، و احیاناً فلسفه را که جنبهٔ مقدماتی نسبت به این تعلیم دارند شامل می‌گردد.

دوم آن که در این تقسیم، جهت ارتباط تعلیم اسلامی با انسان در نظر گرفته شده است؛ بدین معنا که مسائلی که مربوط به عقل و اندیشهٔ انسان است عقاید خوانده شده و امور مربوط به خلق و خوی انسان اخلاق و امور مرتبط با عمل انسان فقه نام گرفته است (مطهری، ۱۳۷۴: ۵۷-۵۸).

با این مقدمه روشن می‌گردد که دانشمندان مسلمان با این تقسیم‌بندی سعی نموده‌اند که تمامی آموزه‌های دینی را - که برگرفته از منابع اصلی یعنی کتاب و سنت است - در سه بخش اصلی دسته‌بندی کرده و هر یک را در حوزهٔ یکی از علوم اسلامی درآورند. بنابراین مطالعهٔ تخصصی هریک از این آموزه‌ها را یکی از علوم مذکور برعهده گرفته و این امر خود موجب شد که نخست این علوم یعنی کلام، اخلاق و فقه بسط و گسترش بیشتری نسبت به سایر علوم اسلامی پیدا کنند و دوم آن که در نتیجهٔ اهتمام

علما به آن‌ها به تدریج از اهمیت بیشتر و جایگاه بالاتری در نظام رتبه‌بندی علوم اسلامی برخوردار گردند.

این وضعیت در گذر زمان به تدریج به جایی رسید که علوم اسلامی عمدتاً در این چند علم متمرکز شود و بیشترین اهتمام مراکز علوم دینی صرف بحث و بررسی پیرامون آن‌ها گردد و عالم مسلمان عمدتاً به کسانی اطلاق گردد که در این علوم خاص تبحر داشتند. البته روشن است که در بین این سه علم نیز وضعیت متفاوت است و این سه در یک رتبه قرار ندارند و تاریخ علوم اسلامی نشان می‌دهد که در ابتدا کلام و در ادامه فقه و علوم وابسته به آن بر صدر نشسته و علم کلام و اخلاق تحت‌الشعاع آن قرار گرفتند. به هر حال هدف ما در این جا آسیب‌شناسی نظام رتبه‌بندی علوم اسلامی نیست بلکه هدف تذکار این نکته است که علت اقبال روز افزون به این علوم در گستره علوم اسلامی و در صدر قرار گرفتن فقیهان و متکلمان مسلمان بخشی معلول نکته دومی است که مطهری تذکر داد و آن ارتباط مستقیم این علوم با انسان است و نکته مهم دیگر جایگاه این علوم خصوصاً فقه در فرهنگ و تمدن اسلامی از منظر حیات فردی و مدیریت نظام سیاسی و اجتماعی است. توضیح آن که علم فقه در بین علوم اسلامی بیشترین نقش را در زندگی انسان مسلمان و تنظیم رابطه آن با خدا، افراد، جامعه و نظام اسلامی دارد. تاریخ تمدن اسلامی نشان می‌دهد که در همه مذاهب اسلامی - اعم از اهل سنت که حاکمیت را در دست داشته و شیعه که در اقلیت بوده - وضعیت این‌گونه بوده و فقیهان مسلمان بیشترین جایگاه و مرجعیت را نزد مردم و حکومت داشته‌اند.

با ذکر این مقدمه روشن می‌گردد که در بررسی موضوع دین‌داری نیز باید به سراغ آموزه‌های اسلامی رفته و با مطالعه روشمند این موضوع مورد مذاقه قرار گیرد. از آن جا که منبع اصلی این آموزه‌ها کتاب و سنت است در ابتدا به محوریت قرآن در تبیین این آموزه‌ها اشاره می‌شود.

قرآن به عنوان اولین و اصلی‌ترین منبع این آموزه‌ها به هر سه قسم آن اشاره نموده است. بسیاری از آیات قرآن در ارتباط با بیان مسائل اعتقادی و نگرش صحیحی که انسان مسلمان مؤمن می‌بایست در این باب داشته باشد، نازل شده است. تبیین مباحث پیرامون توحید و خداخواهی، ایمان به غیب و فرشتگان، اعتقاد به معاد و حساب و کتاب

اعمال در روز رستاخیز و بهشت و جهنم، اعتقاد به نبوت پیامبران الهی و به طور خاص حضرت محمد(ص) و اعتقاد به قرآن به عنوان کتاب الهی از اصلی‌ترین این تعالیم است. اهتمام قرآن نسبت به بیان مسائل اعتقادی در حدی است که بیش‌ترین آیات الهی در این باره است و فقط در باب معاد بیش از دو هزار آیه وارد شده که نزدیک به یک سوم قرآن است. هم‌چنین روایات بسیاری از پیامبر(ص) و امامان(ع) در مباحث اعتقادی رسیده که علمای علم حدیث آن را در مجموعه‌های حدیثی گردآوری نموده‌اند. متکلمان مسلمان نیز با تألیف آثار در این زمینه موجبات شکل‌گیری علم کلام و رشد آن را به عنوان یکی از علوم مهم اسلامی فراهم آوردند.

در بخش بیان احکام نیز بیش از پانصد آیه وارد شده که فقیهان مسلمان در علم فقه به عنوان اولین و مهم‌ترین منبع استنباط احکام به طور مفصل بدان پرداخته‌اند. هم‌چنین نویسندگان آثار علوم قرآن تحت عنوان آیات الاحکام به تبیین این آیات پرداخته‌اند. این اهتمام به حدی بوده که علی‌رغم تعداد کمتر آیات الاحکام نسبت به آیات العقائد تألیفات این حوزه بسیار بیشتر از حوزه اعتقادی است. در این بخش نیز روایات رسیده از معصومین(ع) بخش مهمی از میراث حدیثی را به خود اختصاص داده و همان‌طور که در قبل اشاره شد فقهای مسلمان اعم از شیعه و اهل سنت با تکیه بر قرآن و سنت بیش‌ترین تلاش علمی را در این حوزه انجام داده و لذا از این جهت فقه اسلامی سرآمد علوم اسلامی شده و بیش‌ترین اشتغال دانشمندان مسلمان در این حوزه بوده است.

اما در بخش سوم که در واقع حوزه علم اخلاق است آیات بسیاری نازل شده که در آن بر انجام فضایل و ترک رذایل اخلاقی سفارش شده است. در این زمینه نیز علمای مسلمان با نگرش روشمند مباحث مرتبط را تبویب و تنظیم نمودند و آثار ممتازی را در حوزه علم اخلاق اسلامی تألیف کردند. به هر حال ما در بررسی موضوع دین و دین‌داری باید هر سه حوزه را مورد بررسی و مطالعه قرار داده و نظر صحیح شارع مقدس را که از طریق مراجعه به کتاب و سنت و فهم دقیق و عمیق آن به دست می‌آید تبیین کنیم. در این قسمت دو موضوع دین و دین‌داری به تفکیک مورد بحث قرار می‌گیرد.

۶. تعریف دین

در ابتدا تذکر این نکته لازم است که هدف در این‌جا تعریف دین به معنای عام آن نیست، زیرا فرض ما در انجام این پیمایش دین اسلام است، لذا توضیحاتی را در تبیین دین به معنای خاص آن یعنی اسلام داده می‌شود. در این قسمت معنای لغوی و اصطلاحی اسلام توضیح داده می‌شود.

۱.۶. تعریف لغوی اسلام

اسلام در لغت مصدر باب افعال و به معنای انقیاد و تسلیم شدن است. در *اقترب/الموارد* آمده است: «اسلم الرجل: انقاد/ مرد اسلام آورد: مطیع شد» (شرتونی، ۱۴۰۳ ق: ج ۱، ص ۵۳۶). لغت‌دانان در معنای لغوی اسلام اتفاق نظر دارند.

۲.۶. تعریف اصطلاحی اسلام

روشن است که معنای اصطلاحی اسلام باید با توجه به کتاب و سنت توضیح داده شود، لذا معنای اسلام به ترتیب از منظر این دو منبع اشاره می‌گردد. در ابتدا تذکر این نکته لازم است که واژه اسلام در قرآن به هر دو معنای لغوی و اصطلاحی آن آمده است؛ از جمله در آیه هشتاد و سه سورة آل عمران که می‌فرماید: «و له اسلم من فی السماوات و الارض طوعا و کرها / و حال آن‌که هر که در آسمان‌ها و زمین است خواه و ناخواه مطیع اوست» و یا آیه صد و سه سورة صافات که درباره حضرت ابراهیم^(ع) و فرزندش آمده: «فلما اسلما و تله للجبین/ پس چون آن دو به فرمان خدا تسلیم شدند او را بر پیشانی خواباند»، و آیات دیگر اسلام به معنای لغوی آن استعمال شده است.

اما اسلام به معنای اصطلاحی آن در قرآن به دو معنای عام و خاص به کار رفته است؛ اسلام به معنای عام آن بر دین الهی اطلاق می‌گردد و از نظر قرآن همه ادیان الهی اسلام‌اند که در برخی آیات به این معنا اشاره شده؛ از جمله آیه نوزده سورة آل عمران: «ان الدین عند الله الاسلام و ما اختلف الذین اوتوا الكتاب الا من بعد ما جائهم العلم بغیا بینهم .../ همانا دین نزد خداوند اسلام است و اهل کتاب در آن اختلاف نکردند مگر پس از آن‌که به حقانیت آن آگاه شدند و این خلاف از روی رشک و حسد است». هم‌چنین در آیه هشتاد و پنج آل عمران: «و من یبتغ غیر الاسلام دینا فلن یقبل منه/ و هر کس

غیر از اسلام دینی را طلب کند از او پذیرفته نمی‌شود» اشاره به معنای عام اسلام دارد و مقصود اسلام به معنای خاص آن نیست، زیرا در آیات قبل از آن اشاره به میثاق پیامبران با خداوند دارد (آیه ۸۱ آل عمران)، پس از آن به انقیاد و اطاعت اهل آسمان‌ها و زمین به فرمان خداوند شده (آیه ۸۳ آل عمران)، سپس فرموده بگو به خدا و به آن چه بر ما و بر ابراهیم، اسماعیل، اسحاق، یعقوب، اسباط، موسی، عیسی و سایر پیامبران نازل شده ایمان آوردیم و ما تسلیم فرمان خدا هستیم (آیه ۸۴ آل عمران) و در ادامه آیه هشتاد و پنج آمده است که اشاره به اسلام به معنای عام آن دارد. ممکن است گفته شود اسلام در این معنا و آیات فوق چیزی جز تسلیم و انقیاد در برابر خداوند نیست و این همان معنای لغوی است. به بیان دیگر اسلام به معنای دین الهی چیزی جز تسلیم و اطاعت محض از خدای متعال نیست.

اما اسلام به معنای خاص آن عبارت از شریعت حضرت محمد(ص) است که به این معنا نیز در برخی آیات اشاره شده است؛ از جمله در آیه چهارده سورة حجرات که در ادامه بدان اشاره می‌گردد.

در روایات بسیاری نیز به اسلام و حقیقت آن اشاره شده است از جمله: روایت «الاسلام اقرار باللسان/ اسلام اقرار به زبان است» که مقصود آن است که هر کس شهادتین را بر زبان جاری کند مسلمان است. در این معنا حتی اگر قبول اسلام با پذیرش قلبی هم همراه نباشد احکام فرد مسلمان بر او جاری می‌شود. از این معنا با عنوان اسلام فقهی هم یاد می‌شود. مطهری در این زمینه بیان جالبی دارد که جامع مطالب فوق است. وی در تعریف اسلام می‌نویسد: «اسلام همان تسلیم است و دین اسلام همان دین تسلیم است ولی حقیقت تسلیم در هر زمانی شکلی داشته و در این زمان شکل آن همان دین گران‌مایه‌ای است که به دست حضرت خاتم الانبیا ظهور یافته است و قهراً کلمه اسلام بر آن منطبق می‌گردد و بس» (مطهری: ۱۳۶۸، ج ۱، ص ۲۷۷).

به نظر می‌رسد برای تبیین بهتر بحث مناسب باشد تا واژه ایمان توضیح داده شود. اصطلاح ایمان علی‌رغم شباهت معنای آن با اسلام و استعمال این دو به جای یک‌دیگر دارای معنای متمایز و خاصی است که با استناد به قرآن و روایات معنای آن توضیح داده می‌شود.

در آیه چهارده سوره حجرات آمده است: «قالت الأعراب ءامنا قل لم تؤمنوا و لكن قولوا أسلمنا و لمایدخل الایمان فی قلوبکم/ اعراب (بادیه‌نشین) گفتند: ایمان آوردیم. بگو (ای پیامبر) ایمان نیاورده‌اید و لكن بگویید اسلام آورده‌ایم و هنوز ایمان در قلب‌هایتان داخل نشده است».

امام صادق^(ع) در پاسخ به شخصی که از این آیه سؤال کرده بود، فرمود: «الا تری ان الایمان غیر الاسلام/ آیا نمی‌بینی که ایمان غیر از اسلام است» (کلینی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۲۴، ح ۳).

اما معنای اصطلاحی چیست؟ ایمان در روایات بسیاری با الفاظ و مضمون مشابه آمده است؛ از جمله در تعریف ایمان آمده است:

پیامبر اسلام^(ص) فرمود: «الایمان اقرار باللسان و معرفه بالقلب و عمل بالارکان/ ایمان عبارت است از اقرار به زبان و شناخت قلبی و عمل به ارکان است». از امام صادق^(ع) نیز نقل شده است: «الایمان اقرار باللسان و تصدیق بالجنان و عمل بالارکان/ ایمان اقرار به زبان و تصدیق قلبی و عمل با اعضا است» یا «الایمان معرفه بالقلب و اقرار باللسان و عمل بالارکان/ ایمان شناخت قلبی و اقرار به زبان و عمل با اعضا است».

بنابراین می‌توان در جمع‌بندی اظهار داشت که اسلام که همان تسلیم خدا بودن است در هر عصر و زمانی این حقیقت شکلی داشته و در این زمان اسلام همان دین و شریعت جاودانی است که به واسطه رسول مکرم اسلام از جانب خدا آمده است. اسلام بدین بیان مجموعه‌ای از اصول اعتقادی، اخلاقی و احکام و مناسک عملی است که به

عنوان قرآن (ثقل اکبر) بر پیامبر اسلام^(ص) وحی شده و در کنار آن سنت قولی و عملی پیامبر^(ص) و اهل بیت^(ع) (ثقل اصغر) است که برای هدایت و سعادت دنیا و آخرت بشر از جانب خدای متعال است.

۳.۶. تعریف دین‌داری

منظور از دین‌داری در این تحقیق، دین‌داری فرد مسلمان در جامعه ایران است. از این‌رو، ضرورتی برای مرور تکراری ادبیات تعریف دین‌داری در شکل عام که جامعه‌شناسان و روان‌شناسان ارائه کرده‌اند احساس نمی‌شود. دین‌داری در این پژوهش اعتقاد به اصول اولیه دین اسلام و آنچه تحت عنوان فروعات دین در فقه اسلامی آمده و عمل به مناسک و شعائر دینی و پای‌بندی و التزام عملی و اخلاقی بدان‌هاست و همین‌طور شامل احساسات و تعلقات و دلبستگی‌هایی است که بیش‌تر جنبه عاطفی دارند.

ملاحظه می‌شود که این تعریف دارای سه بعد اصلی اعتقادی، حسی و عملی است. بعد اعتقادی ناظر به حوزه ایمان و باور فرد مسلمان است که در دو حوزه مهم اعتقادات ساری و جاری می‌گردد. بعد عملی هم ناظر به رفتار و عمل فرد مسلمان است و به حوزه انجام مناسک و فروع دین مربوط می‌شود. بعد عاطفی و حسی نیز تمایلات و احساسات درونی فرد مؤمن را نشان می‌دهد. در ذیل هر سه بعد به تفکیک شرح داده می‌شوند.

۱. بعد اعتقادی شامل اعتقادات و باورهای فرد به خدا، پیامبر اسلام و سایر پیامبران، امامان، زندگی پس از مرگ و روز قیامت، کتاب خدا و مجموع عقاید اصلی دین می‌شود. این بعد با بعدی به همین نام در مدل‌های البلاخی، گلاک و استارک و طالبان؛ با بعد باور دینی در مدل تای؛ بعد اعتقادات مدل شجاعی‌زند و نیز بعد شناخت و باور دینی در مدل خدایاری فرد متناظر است. در این بعد تأکید ما بر اصول دین و گزاره‌های بنیادین شیعه بوده است.

۲. بعد عاطفی - تجربی به دو زیربخش تجربه‌ها و تعلقات تقسیم می‌شود. تجربه‌ها شامل جنبه‌های ترس، خضوع و خشوع در برابر خدا، احساس توبه، تجربه استجاب دعا، احساس ترس از خداوند، عواطف، تصورات و احساسات مربوط به برقراری رابطه با وجودی هم‌چون خدا و در مجموع مفهوم آنچه به طور خاص تجربه دینی نامیده می‌شود، ظاهر می‌گردد. این بعد در مدل گلاک و استارک و هم‌چنین ریاض حسن و سراج‌زاده با مؤلفه تجربه دینی در بعد عواطف دینی مدل طالبان و مؤلفه رهایی‌بخش‌ها

در بعد عمل دینی مدل تالی متناظر است. در عین حال، مدل‌های خدایاری فرد و نیز البلاخی، فاقد ابعاد متناظر و مشابیه در این زمینه هستند. هم‌چنین این بعد با بعد ایمانیات مدل شجاعی‌زند متناظر است. اما بعد ایمانیات، بعدی است که به زعم شجاعی‌زند، قابل سنجش با استفاده از ابزارهای متداول نیست. هم‌چنین عواطف دینی که بیانگر احساسات و عواطف فرد نسبت به نمادها، جنبه‌های اقتدار و شخصیت‌ها و امور دینی است، متناظر با بعد نگرش دینی در مدل البلاخی، بعد علایق و عواطف دینی در مدل خدایاری فرد، مؤلفه‌های هویت دینی و علقه دینی در بعد عواطف دینی مدل طالبان و نیز شاخص / مؤلفه ابراز هویت دینی در مؤلفه فردی از بعد شرعیات مدل شجاعی‌زند، متناظر است. این بعد در مدل‌های تالی و گلاک و استارک، نظیری ندارد. بعد علقه دینی دقیقاً از مدل طالبان اقتباس شده است و آن بعدی مفید در کنار تجربه‌های دینی است.

جدول ۱۰.۲. مدل سنجش دین‌داری در تحقیق حاضر

ابعاد دین‌داری	شاخص‌های دین‌داری
بعد اعتقادی	اصول دین و باورهای بنیادین (باور داشتن به گزاره‌های اساسی دین مانند اعتقاد به خداوند، اعتقاد به رسالت پیامبر، باور داشتن به روز قیامت، اعتقاد به قرآن، اعتقاد به بهشت و جهنم، اعتقاد به وجود شیطان و فرشتگان، اعتقاد به امامت)
عواطف و تجربه‌های دینی	۱. تجربه‌های دینی (احساس نزدیکی با خدا، احساس حضور خدا، احساس ترس از خدا، احساس توبه، احساس مواخذه شدن از سوی خدا، احساس منفی در برابر گناه) ۲. تعلقات و تعصبات دینی (دلبستگی به اسلام و قرآن و مسلمانان، احساس ناخوشایند در برابر عدم انجام اعمال دینی)
مناسک و رفتارهای دینی	۱. رفتارهای واجب دینی نمازهای واجب، روزه گرفتن در ماه رمضان، انجام غسل واجب، امر به معروف و نهی از منکر، پرداخت زکات، فطریه و خمس، رعایت حجاب ۲. محرمات دینی ۱.۲. اخلاقیات دینی یا محرمات اخلاقی (دروغ گفتن، تظاهر، ریاکاری، تهمت، غیبت، عدم رعایت حقوق دیگران) ۲.۲. شرعیات (سقط جنین، ربا، مشروبات الکلی، رعایت محرم و نامحرم) ۳. مستحبات ۱.۳. فردی (خولندن قرآن و دعا، خولندن نماز اول وقت، خولندن نماز مستحبی، گرفتن روزه مستحبی، خواندن نماز شب، دادن صدقه، نذر کردن، قربانی کردن)

۲.۳. جمعی (شرکت در نماز جماعت، شرکت در نماز جمعه، شرکت در جلسات دعا و قرآن، شرکت در مراسم مذهبی مانند عاشورا و شب قدر، شرکت در جلسات ختم انعام و سفره نذری و ...)		

۳. در طراحی بعد رفتارهای دینی تقسیم‌بندی فقه شیعی از احکام واجب، مستحب، مکروه، حرام و مباح مبنای کار بوده است. با این تفاوت که اعمال مباح و مکروه به دلیل اهمیت کمترشان در سنجش دین‌داری فرد حذف شده‌اند و سه مؤلفه رفتارهای واجب دینی، مستحبات دینی و محرمات دینی مورد تأکید قرار گرفته‌اند. محرمات دینی نیز خود به دسته شرعیات و محرمات اخلاقی تقسیم شده‌اند. شرعیات گزاره‌هایی هستند که جنبه حقوقی دارند مانند شراب خوردن و سقط جنین و اخلاقیات (محرمات اخلاقی) نیز گزاره‌هایی را شامل می‌شود که جنبه هنجاری نیرومندی دارد اما فاقد مجازات‌های این دنیایی و حقوقی در دین و اجتماع هستند مانند دروغ‌گویی یا تظاهر. همین‌طور رفتارهای مستحبی به دو بعد رفتارهای شخصی و خصوصی و رفتارهای جمعی تقسیم شده‌اند. در حالی که رفتارهای جمعی مستحبی می‌توانند تحت تأثیر عوامل اجتماعی انجام شوند رفتارهای فردی و شخصی مستحبی بیش‌تر با ابعاد عاشقانه و اعمال مرتبط با دل ارتباط دارند. از این‌رو مستحبات فردی نقش درخوری در توضیح دین‌داری افراد دارند.

خصوصیات جمعیت نمونه

۱. خصوصیات جمعیت نمونه

پاسخگویان پژوهش حاضر را گروه‌های اجتماعی مختلف شکل داده‌اند: زنان و مردان، جوانان و میان‌سالان و افراد مسن، افراد مجرد و متأهل، افراد شاغل و بیکار، دانش‌آموز و دانشجو و سرباز، افرادی از طبقات بالا و پایین اقتصادی و قومیت‌های مختلف. این پراکنش‌ها به گونه‌ای است که نمونه حاضر نمایانگر واقعی جمعیت آماری (جامعه ایران) باشد.

از نظر ترکیب جنسیتی یافته‌ها نشان می‌دهد که نیمی (۵۰/۱ درصد) از پاسخگویان مرد و نیمی دیگر (۴۹/۹ درصد) زن هستند. به لحاظ ترکیب سنی ۲۸ درصد پاسخگویان در گروه سنی ۱۵ تا ۲۴ سال قرار دارند. ۲۴/۲ درصد ۲۵ تا ۳۴ ساله هستند. ۱۸/۷ درصد ۳۵ تا ۴۴ ساله هستند. ۱۵/۵ درصد در سنین ۴۵ تا ۵۴ سال و ۱۳/۶ درصد در سنین ۵۵ سال و بیش‌تر قرار دارند. به لحاظ وضعیت تأهل ۲۹/۸ درصد پاسخگویان مجرد و ۶۶/۶ درصد متأهل هستند. ۰/۶ درصد از همسر خود جدا شده‌اند و ۳ درصد نیز همسرشان فوت کرده است. ۱۰/۵ درصد پاسخگویان بی‌سواد و ۱۹/۷ درصد کم‌سواد یا دارای تحصیلات ابتدایی هستند. ۲۵/۵ درصد پاسخگویان در حد راهنمایی و دبیرستان تحصیل کرده‌اند. در همین حدود (۲۵/۸ درصد) در حد دیپلم یا پیش‌دانشگاهی تحصیل کرده‌اند. ۱۶/۹ درصد فوق دیپلم یا لیسانس هستند و ۱/۴ درصد فوق لیسانس و بالاتر دارند. ۰/۲ درصد نیز تحصیلات حوزوی دارند. براساس یافته‌ها تنها ۱۸/۳ درصد پاسخگویان دارای تحصیلات دانشگاهی هستند.

با این حال داده‌ها تفاوت فاحش تحصیلات بین پاسخگویان و والدین آن‌ها را نشان می‌دهد. پدران ۴۲ درصد پاسخگویان بی‌سواد و پدران ۳۰/۹ درصد کم‌سواد هستند. پدران ۱۱/۸ درصد تحصیلات راهنمایی و دبیرستان دارند و ۹/۷ درصد دیپلم دارند. تنها

پدران ۵/۲ درصد پاسخگویان تحصیلات دانشگاهی دارند. پدران ۰/۴ درصد پاسخگویان نیز حوزوی هستند.

براساس یافته‌ها ۷۶/۲ درصد پاسخگویان شاغل در بخش خصوصی و ۲۳/۸ درصد در بخش دولتی فعالیت می‌کنند. به لحاظ وضع فعالیت، داده‌ها نشان می‌دهد که ۳۴/۹ درصد پاسخگویان را زنان خانه‌دار و ۳۳/۳ درصد را افراد شاغل تشکیل می‌دهند. ۱۰ درصد بیکار، ۸/۹ درصد دانش‌آموز، ۷/۲ درصد دانشجو و ۰/۳ درصد طلبه هستند. ۵/۵ درصد نیز بازنشسته هستند. در بین شاغلین، وضعیت شغلی این‌گونه است که ۴۹/۸ درصد شاغلین حقوق‌بگیر هستند، ۴۶/۸ درصد کارکن مستقل و ۳/۴ درصد کارفرما هستند.

از نظر ترکیب قومیتی، داده‌ها نشان می‌دهد که ۴۶/۶ درصد پاسخگویان فارس و ۱۸/۹ درصد آذری هستند. ۱۰ درصد کرد، ۹/۸ درصد لر و لک، ۶/۵ درصد مازنی و گیلک، ۲/۴ درصد عرب، ۲/۴ درصد بلوچ و ۱/۱ درصد ترکمن هستند. هزینه ماهانه ۱۰/۶ درصد پاسخگویان ۲۰۰ هزار تومان و کم‌تر است. هزینه ماهانه ۲۵/۸ درصد بین ۲۰۱ تا ۳۵۰ هزار تومان است. هزینه ماهانه ۳۵/۲ پاسخگویان بین ۳۵۱ تا ۵۰۰ هزار تومان است. هزینه ماهانه ۱۱/۷ درصد بین ۵۰۱ تا ۶۵۰ هزار تومان است. هزینه ماهانه ۸/۷ درصد بین ۶۵۱ تا ۸۰۰ هزار تومان و هزینه ماهانه ۷/۹ درصد ۸۰۱ هزار تومان و بیش‌تر است. در مجموع حدود ۷۲ درصد پاسخگویان در ماه کم‌تر از ۵۰۰ هزار تومان هزینه می‌کنند.

جدول ۱۰۳: جنس

درصد	
۴۹/۹	زن
۵۰/۱	مرد
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۲.۳: سن

درصد	
۲۸	۱۵ تا ۲۴ سال
۲۴/۲	۲۵ تا ۳۴ سال
۱۸/۷	۳۵ تا ۴۴ سال
۱۵/۵	۴۵ تا ۵۴ سال
۱۳/۶	۵۵ سال و بیشتر
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۳.۳: وضع تأهل

درصد	
۲۹/۸	مجرد
۶۶/۶	متأهل
۰/۶	بی‌همسر (در اثر طلاق)
۳	بی‌همسر (در اثر فوت همسر)
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۴.۳: تحصیلات پاسخگویان

درصد	
۱۰/۵	بی‌سواد
۱۹/۷	کم‌سواد و ابتدایی
۲۵/۵	راهنمایی و دبیرستان
۲۵/۸	دیپلم و پیش‌دانشگاهی
۱۶/۹	فوق دیپلم و لیسانس
۱/۴	فوق لیسانس و بالاتر
۰/۲	حوزوی
۱۰۰	جمع کل

تعداد پاسخگویان	۱۸۰۴۵

جدول ۵.۳: تحصیلات پدر

درصد	
۴۲	بی‌سواد
۳۰/۹	کم‌سواد و ابتدایی
۱۱/۸	راهنمایی و دبیرستان
۹/۷	دیپلم و پیش‌دانشگاهی
۴/۷	فوق دیپلم و لیسانس
۰/۵	فوق لیسانس و بالاتر
۰/۴	حوزوی
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۶.۳: بخش شغلی

درصد	
۲۳/۸	دولتی
۷۶/۲	خصوصی
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۷.۳: وضع فعالیت

درصد	
۷/۲	دانشجو
۸/۹	دانش‌آموز
۰/۳	طلبه
۳۴/۹	خانه‌دار
۱۰	بیکار
۵/۵	بازنشسته
۳۳/۳	شاغل
۱۰۰	جمع کل

تعداد پاسخگویان		۱۸۰۴۵
جدول ۸.۳: وضع شغلی		
درصد		
کارفرما	۳/۴	
کارکن مستقل	۴۶/۸	
حقوق‌بگیر	۴۹/۸	
جمع کل	۱۰۰	
تعداد پاسخگویان	۱۸۰۴۵	

جدول ۹.۳: قومیت		
درصد		
آذری	۱۸/۹	
فارس	۴۶/۶	
کرد	۱۰	
مازنی و گیلک	۶/۵	
بلوچ	۲/۴	
عرب	۲/۴	
لر و لک	۹/۸	
ترکمن	۱/۱	
طالش	۰/۴	
سایر	۲	
جمع کل	۱۰۰	
تعداد پاسخگویان	۱۸۰۴۵	

جدول ۱۰.۳: هزینه ماهانه خانواده

درصد	
۱۰/۶	۲۰۰ هزار تومان و کمتر
۲۵/۸	بین ۲۰۱ تا ۳۵۰ هزار تومان
۳۵/۲	بین ۳۵۱ تا ۵۰۰ هزار تومان
۱۱/۷	بین ۵۰۱ تا ۶۵۰ هزار تومان
۸/۷	بین ۶۵۱ تا ۸۰۰ هزار تومان
۷/۹	۸۰۱ هزار تومان و بیشتر
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

خصوصیات مذہبی

۲. خصوصیات مذهبی

داده‌ها نشان می‌دهد که ۲۳/۷ درصد پاسخگویان اذعان کرده‌اند که در خانواده‌ای بسیار مذهبی و ۶۲/۹ درصد در خانواده‌ای مذهبی زندگی می‌کنند. در مقابل ۱۱/۹ درصد گفته‌اند در خانواده‌ای زندگی می‌کنند که کم مذهبی، ۱/۴ درصد خیلی کم مذهبی هستند و ۰/۱ درصد نیز در خانواده‌ای زندگی می‌کنند که اصلاً مذهبی نیستند. ۹۱ درصد پاسخگویان شیعه و ۹ درصد سنی هستند. ۸۱/۳ درصد پاسخگویان شیعه مرجع تقلید دارند و ۱۳/۳ درصد آنان نیز مرجع تقلید ندارند. ۵/۴ درصد نیز گفته‌اند عمل به احتیاط می‌کنند.

براساس یافته‌ها ۸/۹ درصد زنان و دختران پاسخگو قبل از سن تکلیف نماز خواندن را شروع کرده‌اند. ۵۳/۶ درصد هم‌زمان با سن تکلیف (حدود ۹ سالگی) نماز خواندن را شروع کرده‌اند. ۳۵/۳ درصد نیز در سال‌های بعد از سن تکلیف شروع به نماز خواندن کرده‌اند. ۲/۱ درصد هم اساساً هیچ‌گاه نماز خواندن را شروع نکرده‌اند. اما در میان پسران و مردان پاسخگو، داده‌ها نشان می‌دهد که ۴۴/۶ درصد پیش از سن تکلیف شروع به نماز خواندن کرده‌اند. ۲۷/۷ درصد در سن تکلیف (حدود ۱۵ سالگی) نماز خواندن را شروع کرده‌اند. ۲۳/۱ درصد نیز در سال‌های بعد از سن تکلیف نماز خواندن را شروع کرده‌اند. ۴/۵ درصد نیز اساساً نماز خواندن را شروع نکرده‌اند.

در باب وضعیت دین در آینده و میزان توجهات مردم به آن حدود ۳۹/۸ درصد پاسخگویان خوش‌بین بوده و بر آن هستند که در آینده توجه به دین بیش‌تر خواهد شد. در مقابل ۳۶/۵ درصد پاسخگویان بدبین هستند و گفته‌اند در آینده توجه به دین کم‌تر خواهد شد. ۱۲/۹ درصد هم معتقدند که با گذر زمان توجه به دین فرقی نخواهد کرد. در بحث انتظار از کارکردهای فرهنگی و اخلاقی دین، ۶۲ درصد معتقدند فقط با دین می‌توان مشکلات فرهنگی و اجتماعی را حل کرد. ۲۳ درصد مخالف چنین قطعیتی هستند و ۱۴/۹ درصد نیز مردد هستند.

هم‌چنین داده‌ها نشان می‌دهد که مردم نگاه بدبینانه‌ای به یک‌دیگر دارند چرا که ۷۸/۳ درصد معتقدند که این روزها مردم واقعاً نمی‌دانند که دین‌دار واقعی کیست و آدم متظاهر و ریاکار کیست. در مقابل ۱۰/۹ درصد نگاه خوش‌بینانه‌ای به جامعه دارند و مخالف این ایده هستند. ۱۰/۸ درصد نیز مردد هستند.

جدول ۱۱.۳: وضعیت مذهبی بودن خانواده پاسخگویان

درصد	
۲۳/۷	خیلی زیاد
۶۲/۹	زیاد
۱۱/۹	کم
۱/۴	خیلی کم
۰/۱	اصلاً
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۲.۳: شیعه یا سنی بودن پاسخگویان

درصد	
۹۱	شیعه
۹	سنی
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۳.۳: داشتن مرجع تقلید

درصد	
۸۱/۳	بله
۱۳/۳	خیر
۵/۴	عمل به احتیاط
۱۰۰	جمع کل
۱۶۰۷۶	تعداد پاسخگویان

۱. تفاوت تعداد پاسخگویان در این جدول و جداول مشابه با تعداد کل پاسخگویان به این دلیل است که این سؤالات مخصوص شیعیان بوده است.

جدول ۱۴.۳: شروع نماز خواندن

جمع کل	مرد	زن	
۷	۵/۱	۸/۹	قبل از ۸ سالگی
۳۳/۹	۱۴/۲	۵۳/۶	۹ و ۱۰ سالگی
۲۳/۳	۲۵/۳	۲۱/۳	۱۱ تا ۱۴ سالگی
۱۷/۱	۲۷/۷	۶/۴	۱۵ سالگی
۱۵/۴	۲۳/۱	۷/۶	از ۱۶ سالگی به بعد
۳/۳	۴/۵	۲/۱	هیچ وقت
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۱۶	۹۰۸۷	۸۹۲۹	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۵.۳: به نظر شما در آینده توجه به دین بیش تر خواهد شد

یا کم تر یا فرقی نمی کند؟

درصد	
۳۹/۸	بیش تر خواهد شد
۳۶/۵	کم تر خواهد شد
۱۲/۹	فرقی نمی کند
۱۰/۸	نمی دانم
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۶.۳: بعضی‌ها معتقدند که فقط با دین می‌شود مشکلات اخلاقی و فرهنگی جامعه را حل کرد. با این نظر موافقت یا مخالفید؟

درصد	
۲۳/۸	کاملاً موافق
۳۸/۲	موافق
۱۴/۹	مردد
۱۸	مخالف
۵	کاملاً مخالف
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۷.۳: این روزها مردم واقعاً نمی‌دانند که دین‌دار واقعی کیست و آدم متظاهر و ریاکار کیست؟

درصد	
۳۷	کاملاً موافق
۴۱/۳	موافق
۱۰/۸	مردد
۸/۳	مخالف
۲/۶	کاملاً مخالف
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

تجربه‌ها و عواطف دینی:

- تجربه‌های دینی

- عواطف و علاقه‌های دینی

۳. تجربه‌ها و عواطف دینی

هدف اصلی در این بخش بررسی وضعیت «تجربه‌ها و عواطف دینی» است. برای این منظور دوازده گویه طراحی شد که هر کدام از این گویه‌ها وجوهی از احساسات، تجربه‌ها، عواطف، علاقه‌ها و تعصبات دینی را می‌سنجد. همان‌طور که در بخش روش‌شناسی دیدیم ابزارهای ساخت مقیاس، گویه‌های این بخش را ذیل دو مقیاس قرار دادند: «تجربه‌های دینی» و «عواطف و علاقه‌های دینی».

مقیاس «تجربه‌های دینی» از مفاهیمی چون احساس ترس از خدا، توبه کردن و طلب بخش گناهان، احساس تنبیه شدن از طرف خدا، احساس نزدیکی به خدا، احساس حضور خدا در زندگی و حس بد ناشی از انجام گناه تشکیل شده است. این مفاهیم میزان تجربه‌ها و احساسات دینی افراد را می‌سنجد.

مقیاس «عواطف و علاقه‌های دینی» نیز از برخی مفاهیم تشکیل شده است که میزان تعلق فرد به دین را می‌سنجد. مفاهیمی چون تنفر از کسی که به پیامبر اسلام توهین کند، کشته شدن در راه اسلام، علاقه به گسترش اسلام در جهان، ناراحت شدن از قضا شدن نماز، تنفر از کسی که به قرآن توهین کند و ناراحت شدن از این که فرد خودش یا افراد خانواده‌اش بدون حجاب دیده شوند.

در ادامه، به تفکیک، ابتدا جداول یک‌بعدی گویه‌های تجربه‌های دینی و جدول مقیاس «تجربه‌های دینی» آمده و سپس جداول دوبعدی گویه‌ها و جدول دوبعدی مقیاس آمده است. به همین ترتیب، جداول یک‌بعدی و دوبعدی گویه‌ها و مقیاس «عواطف و علاقه‌های دینی» آمده است.

۱.۳. تجربه‌های دینی

یافته‌ها نشان می‌دهد که مردم در ابعاد و اشکال مختلف از تجربه‌های دینی برخوردارند. احساس ترس از خدا در میان پاسخگویان بسیار بالاست. به طوری که ۶۳ درصد پاسخگویان کاملاً معتقد و ۲۹/۷ درصد معتقدند که بعضی وقت‌ها احساس ترس از خدا به آنان دست می‌دهد. ۴/۲ درصد مطمئن نیستند که چنین احساسی داشته‌اند یا نه. تنها ۳/۱ درصد چنین احساسی نداشته‌اند. حس توبه و طلب بخشش نیز در بین پاسخگویان عمومیت دارد. چنان‌که ۶۲/۴ درصد پاسخگویان نزدیکی خیلی زیادی با این احساس دارند و برای ۳۱/۹ درصد نیز زیاد پیش می‌آید که توبه کنند و از خدا برای جبران گناهان خود کمک بخواهند. ۴/۲ درصد نسبت به وجود چنین حسی در خود مطمئن نیستند. تنها ۱/۵ درصد پاسخگویان گفته‌اند که حس توبه و طلب بخشش از خدا را تجربه نکرده‌اند.

۵۵/۷ درصد پاسخگویان کاملاً معتقد و ۳۳/۲ درصد معتقدند که بعضی وقت‌ها احساس می‌کنند خدا به خاطر کار بدی که انجام داده‌اند، تنبیه‌شان می‌کند. ۷/۴ درصد نسبت به وجود این حس در وجودشان مطمئن نیستند. در مقابل تنها ۳/۶ درصد وجود چنین احساسی را منکر شده‌اند. ۶۲ درصد پاسخگویان گاهی اوقات احساس نزدیکی خیلی زیادی به خدا می‌کنند. هم‌چنین ۳۲/۱ درصد گاهی اوقات احساس نزدیکی زیادی به خدا می‌کنند. ۴/۷ درصد نسبت به این مسئله مطمئن نیستند. ۱/۱ درصد نیز اعتقادی به این حس ندارند.

۶۸/۷ درصد پاسخگویان خیلی زیاد و ۲۷/۹ درصد زیاد حضور خدا را در زندگی خود احساس می‌کنند. ۲/۷ درصد در مورد وجود این حس در وجودشان مطمئن نیستند. تنها ۰/۷ درصد نیز وجود این حس را رد کرده‌اند. ۶۴/۴ درصد پاسخگویان کاملاً موافق و ۲۹/۸ درصد موافق هستند که وقتی گناه می‌کنند حس بدی به آن‌ها دست می‌دهد. ۴/۶ درصد از وجود چنین حسی مطمئن نیستند. تنها ۱/۲ درصد منکر وجود چنین احساسی شده‌اند.

جدول ۲۴.۳ و نمودار ۱.۳ یافته‌های مربوط به «مقیاس تجربه دینی» را نشان می‌دهند. در مجموع میزان پراکنش پاسخ‌های پاسخگویان در این مقیاس مؤید آن است که احساسات مردم ایران غنی از تجربه‌های دینی است. چنان‌که ۷۲/۴ درصد

پاسخگویان تجربه‌های دینی خیلی زیادی و ۲۴/۵ درصد تجربه‌های دینی زیادی دارند. به بیان دیگر ۹۶/۹ درصد پاسخگویان از تجربه‌های دینی برخوردارند. هم‌چنین یافته‌ها نشان می‌دهد که گویه‌های تجربه دینی و در مجموع مقیاس تجربه دینی با همه متغیرهای زمینه‌ای رابطه دارند. چنان‌که زنان بیش از مردان، افراد مسن بیش از افراد جوان، افراد بی‌سواد و کم‌سواد بیش از تحصیل کرده‌ها، زنان خانه‌دار و بازنشسته‌ها بیش از سایر گروه‌های شغلی و متأهل‌ها بیش از مجردها از این تجربه‌ها برخوردار بوده‌اند.

جدول ۱۸.۳: بعضی وقت‌ها احساس ترس از خدا به من دست می‌دهد.

درصد	
۰/۹	کاملاً مخالفم
۲/۲	مخالفم
۴/۲	مطمئن نیستم
۲۹/۷	موافقم
۶۳	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۹.۳: گاهی توبه می‌کنم و از خدا می‌خواهم برای جبران گناهانم به من کمک کند.

درصد	
۰/۳	کاملاً مخالفم
۱/۲	مخالفم
۴/۲	مطمئن نیستم
۳۱/۹	موافقم
۶۲/۴	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۲۰.۳: بعضی وقت‌ها حس می‌کنم به خاطر کار بدی که انجام داده‌ام خدا تنبیهم می‌کند.

درصد	
۰/۹	کاملاً مخالفم
۲/۷	مخالفم
۷/۴	مطمئن نیستم
۳۳/۲	موافقم
۵۵/۷	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۲۱.۳: گاهی اوقات احساس نزدیکی بیشتری به خدا می‌کنم.

درصد	
۰/۳	کاملاً مخالفم
۰/۸	مخالفم
۴/۷	مطمئن نیستم
۳۲/۱	موافقم
۶۲	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۲۲.۳: حضور خدا را در زندگی خودم احساس می‌کنم.

درصد	
۰/۲	کاملاً مخالفم
۰/۵	مخالفم
۲/۷	مطمئن نیستم
۲۷/۹	موافقم
۶۸/۷	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

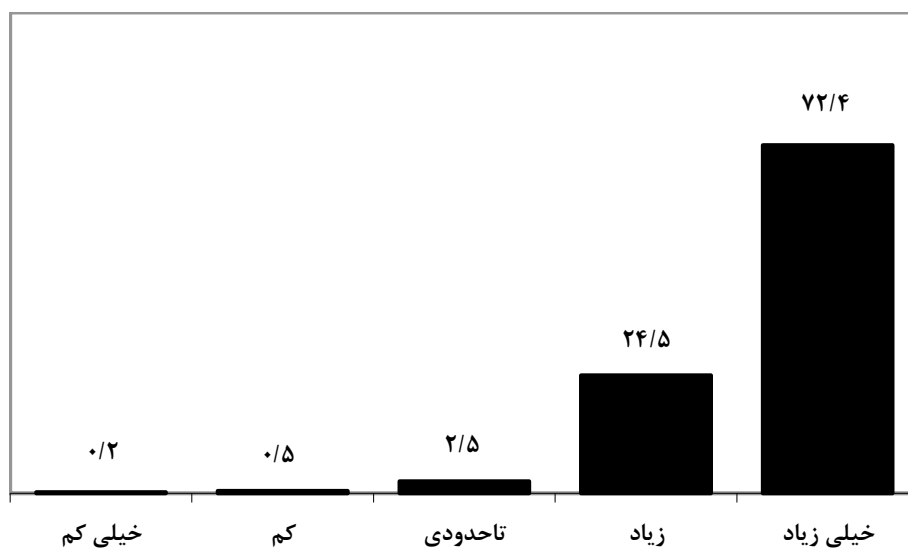
جدول ۲۳.۳: وقتی گناه می‌کنم حس بدی به من دست می‌دهد.

درصد	
۰/۴	کاملاً مخالفم
۰/۸	مخالفم
۴/۶	مطمئن نیستم
۲۹/۸	موافقم
۶۴/۴	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۲۴.۳: مقیاس «تجربه‌های دینی»

درصد	
۰/۲	خیلی کم
۰/۵	کم
۲/۵	تا حدودی
۲۴/۵	زیاد
۷۲/۴	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

نمودار ۱.۳: مقیاس «تجربه‌های دینی»

جدول ۳.۵.۲: گویه «بعضی وقت‌ها احساس ترس از خدا به من دست می‌دهد.» به تکنیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس				
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خداوند	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹		مرد	زن
۰/۸	۱/۱	۱/۱	۱/۱	۱/۳	۰/۹	۱	۰/۷	۱/۹	۰/۸	۰/۶	۰/۷	۰/۵	۰/۹	۰/۸	۰/۹	۰/۸	۱	کاملاً مخالفم
۱/۹	۲/۷	۲/۷	۲/۷	۱/۶	۲/۲	۳/۴	۱/۳	۴	۲/۱	۲/۲	۱/۶	۰/۷	۱/۶	۲/۴	۲/۳	۲/۲	۲/۲	مخالفم
۳/۷	۵/۲	۴/۹	۴/۹	۲/۷	۴/۱	۵/۷	۳/۱	۵/۹	۴/۲	۴/۶	۳/۴	۱/۹	۴/۱	۳/۷	۴/۶	۴	۴/۴	مطلقاً نیستم
۲۸/۲	۳۲/۴	۲۸/۸	۲۸/۸	۲۷/۵	۳۲/۷	۳۴/۸	۲۷/۶	۳۱/۷	۳۲/۴	۳۱/۶	۲۵	۲۳/۳	۲۴/۶	۲۸/۹	۳۲/۹	۲۸/۶	۳۰/۷	موافقم
۶۵/۴	۵۸/۶	۶۲/۶	۶۶/۸	۶۶/۸	۶۰/۱	۵۵/۱	۶۷/۳	۵۶/۵	۶۰/۵	۶۱	۶۹/۴	۷۳/۶	۶۸/۸	۶۴/۲	۵۹/۲	۶۴/۴	۶۱/۷	کاملاً موافقم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۷۱ Sig=۰/۰۰۰	V=۰/۰۵۲ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۶۸ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۵۶ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۳۱ Sig=۰/۰۴۹		معناداری		

جدول ۲۶.۳: گویه «گاهی توبه می‌کنم و از خدا می‌خواهم برای جبران گناهانم به من کمک کند.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت						سطح تحصیلات						سن			جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خفندار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	بیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن	مرد			
۰/۳	۰/۴	۰/۳	۰/۶	۰/۵	۰/۵	۰/۱	۰/۸	۰/۳	۰/۲	۰/۱	۰/۳	۰/۳	۰/۲	۰/۴	۰/۲	۰/۴	کاملاً مخالفم		
۱/۱	۱/۵	۱/۵	۱/۷	۱/۴	۲	۰/۵	۲/۳	۱/۲	۱/۱	۰/۸	۰/۶	۱	۱/۲	۱/۳	۰/۹	۱/۶	مخالفم		
۳/۸	۴/۹	۴/۸	۲/۲	۴/۱	۵/۸	۳/۳	۵/۶	۴/۵	۴/۷	۳/۲	۱/۷	۳/۶	۴	۴/۷	۴	۴/۴	مطلقاً نیستم		
۳۰/۳	۳۴/۹	۳۱/۹	۲۷/۹	۳۶	۳۶/۱	۲۹/۳	۳۵/۹	۳۳/۴	۳۳/۱	۲۷/۶	۲۶/۴	۲۶/۶	۳۱/۷	۳۴/۶	۳۰/۷	۳۳/۱	موافقم		
۶۴/۵	۵۸/۳	۶۱/۵	۶۷/۶	۵۷/۹	۵۵/۶	۶۶/۷	۵۵/۵	۶۰/۵	۶۰/۹	۶۸/۳	۷۱	۶۸/۵	۶۲/۸	۵۹	۶۴/۳	۶۰/۵	کاملاً موافقم		
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل		
$V=۰/۰۶۲$ $Sig=۰/۰۰۰$				$V=۰/۰۵۳$ $Sig=۰/۰۰۰$		$V=۰/۰۶۰$ $Sig=۰/۰۰۰$						$V=۰/۰۵۳$ $Sig=۰/۰۰۰$			$V=۰/۰۵۱$ $Sig=۰/۰۰۰$		معناداری		

جدول ۳.۲: گویه «بعضی وقت‌ها حس می‌کنم به خاطر کار بدی که انجام داده‌ام خدا تنبیهم می‌کند.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات	سن				جنس								
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکر		محصل	خانکار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی		بی‌سواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن	مرد
۰/۸	۱/۲	۱/۱	۱/۳	۱	۱/۲	۰/۷	۱/۷	۱/۳	۰/۷	۰/۴	۰/۵	۰/۸	۰/۹	۱/۱	۰/۸	۱/۱	۰/۸	۱/۱	کاملاً مخالفم
۲/۴	۳/۳	۲/۷	۴/۲	۲/۵	۳/۶	۲	۴/۳	۳/۲	۲/۶	۱/۶	۱	۲/۴	۲/۷	۲/۸	۲/۶	۲/۸	۲/۶	۲/۷	مخالفم
۶/۵	۹/۲	۷/۲	۶/۶	۹/۸	۱۰/۱	۵/۹	۱۰/۷	۸	۷/۴	۵/۸	۳/۸	۶	۶/۹	۸/۷	۷/۴	۸/۷	۷/۴	۷/۵	مطلقاً نیستم
۳۲/۴	۳۴/۹	۳۴	۲۷/۷	۳۴/۷	۳۶/۵	۳۱/۵	۳۵/۶	۳۴/۴	۳۴/۶	۳۰/۲	۲۸/۱	۲۸/۹	۳۳	۳۵/۶	۳۲/۵	۳۵/۶	۳۲/۵	۳۴	موافقم
۵۷/۹	۵۱/۴	۵۵/۱	۶۰/۲	۵۲	۴۸/۶	۵۹/۸	۴۷/۸	۵۳/۱	۵۴/۶	۶۲/۱	۶۶/۶	۶۲	۵۶/۵	۵۱/۸	۵۶/۸	۵۱/۸	۵۶/۸	۵۴/۶	کاملاً موافقم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۷۳ Sig=۰/۰۰۰	V=۰/۰۵۰ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۷۰ Sig=۰/۰۰۰				V=۰/۰۵۷ Sig=۰/۰۰۰				V=۰/۰۲۸ Sig=۰/۰۰۲				معناداری	

جدول ۲.۸.۳: گویه «گاهی اوقات احساس نزدیکی بیشتری به خدا می‌کنم.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت				سطح تحصیلات				سن		جنس		
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	معصل	خاندان	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیشود	
۰/۲	۰/۴	۰/۴	۰/۲	۰/۳	۰/۴	۰/۲	۰/۲	۰/۶	۰/۳	۰/۲	۰/۲	۰/۲	کاملاً مخالفم
۰/۷	۱/۲	۰/۷	۱/۱	۱/۳	۱/۵	۰/۵	۰/۵	۱/۵	۰/۸	۱	۰/۴	۰/۲	مخالفم
۴	۶/۲	۴/۸	۴	۶/۲	۷/۲	۳/۲	۶/۷	۶	۴/۶	۲/۶	۲/۳	۲/۷	مطلقاً نیستم
۳۰/۷	۳۵	۳۱/۸	۲۶/۲	۳۵/۲	۳۶/۸	۳۰/۲	۳۵	۳۳/۷	۳۳/۵	۳۰	۲۳/۹	۲۷/۱	موافقم
۶۴/۵	۵۷/۲	۶۲/۴	۶۸/۴	۵۷	۵۴/۱	۶۵/۹	۵۶/۳	۵۹/۲	۶۰/۶	۶۶/۸	۷۳/۴	۶۹/۵	کاملاً موافقم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=-/۰۸۲$ $Sig=/.۰۰۰$	$V=-/۰۵۵$ $Sig=/.۰۰۰$				$V=-/۰۶۳$ $Sig=/.۰۰۰$				$V=-/۰۸۰$ $Sig=/.۰۰۰$		$V=-/۰۴۹$ $Sig=/.۰۰۰$		معمداری

جدول ۳.۹: گویه «حضور خدا را در زندگی خودم احساس می‌کنم.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات							سن		جنس			
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خله‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیشواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن		مرد
۰/۲	۰/۳	۰/۲	۰/۲	۰/۴	۰/۲	۰/۴	۰/۱	۰/۴	۰/۲	۰/۱	۰/۱	۰/۱	۰/۱	۰/۱	۰/۳	۰/۱	۰/۳	کاملاً مخالفم
۰/۴	۰/۸	۰/۳	۰/۳	۰/۴	۱	۱	۰/۳	۰/۹	۰/۴	۰/۵	۰/۴	۰/۳	۰/۳	۰/۴	۰/۸	۰/۴	۰/۶	مخالفم
۲	۴/۲	۲/۱	۲/۱	۱/۸	۳/۵	۵/۳	۲	۴	۳/۴	۲/۸	۱/۷	۰/۹	۱/۴	۲/۱	۴	۲/۴	۳/۱	مطلقاً نیستم
۲۶/۳	۳۱	۲۸	۲۳/۷	۳۱/۴	۳۱/۸	۲۵/۶	۲۸/۹	۲۹/۶	۳۰/۴	۲۴/۴	۲۲/۲	۲۳/۲	۲۶/۸	۲۶/۸	۳۱	۲۶/۸	۲۸/۹	موافقم
۷۱/۲	۶۳/۷	۶۹/۳	۷۳/۸	۶۳/۹	۶۱/۵	۷۲	۶۵/۷	۶۶/۴	۶۶/۲	۷۳/۴	۷۶/۶	۷۵	۷۰/۳	۶۴	۶۷	۷۰/۳	۶۷	کاملاً موافقم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=-/۰۹۲ Sig=-/۰۰۰	V=-/۰۵۷ Sig=-/۰۰۰					V=-/۰۵۱ Sig=-/۰۰۰					V=-/۰۷۵ Sig=-/۰۰۰		V=-/۰۴۴ Sig=-/۰۰۱		معناداری			

جدول ۳.۳: گویه «وقت‌ی گناه می‌کنم بدی به من دست می‌دهد.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات						سن			جنس			
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خندار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن		مرد
۰/۳	۰/۵	۰/۳	۰/۳	۰/۴	۰/۳	۰/۷	۰/۳	۰/۷	۰/۴	۰/۳	۰/۳	۰/۲	۰/۲	۰/۲	۰/۶	۰/۳	۰/۴	کاملاً مخالفم
۰/۶	۱/۱	۰/۷	۰/۷	۰/۴	۱/۴	۱/۴	۰/۴	۱/۱	۱	۰/۷	۰/۵	۰/۴	۰/۴	۰/۷	۱	۰/۵	۱/۱	مخالفم
۳/۷	۶/۴	۴/۵	۳/۷	۳/۷	۵/۷	۷/۵	۳/۳	۶/۷	۵/۲	۴/۸	۳	۱/۸	۳	۳/۹	۶	۴/۱	۵	مطمئن نیستم
۲۹/۱	۳۱/۲	۳۰/۸	۲۶/۲	۳۲/۴	۳۱/۸	۲۷/۸	۳۱	۳۰/۷	۳۰/۶	۲۸/۲	۲۶/۹	۲۶/۸	۲۹/۶	۳۱/۶	۳۱/۶	۲۸/۶	۳۱/۱	موافقم
۶۶/۳	۶۰/۸	۶۳/۸	۶۹/۴	۶۰/۲	۵۸/۷	۶۸/۲	۶۰/۵	۶۲/۷	۶۳/۶	۶۸	۷۰/۷	۶۹/۶	۶۵/۶	۶۰/۸	۶۰/۸	۶۶/۵	۶۲/۴	کاملاً موافقم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۷۸ Sig=۰/۰۰۰	V=۰/۰۵۱ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۴۶ Sig=۰/۰۰۰						V=۰/۰۶۴ Sig=۰/۰۰۰			V=۰/۰۵۲ Sig=۰/۰۰۰			معتاداری

جدول ۳.۱.۳: مقیاس «تجربه‌های دینی» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت						سطح تحصیلات						سن		جنس			
	متاهل	مجرد	شاغل	پارزنشته	بیکر	محصل	خاندار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدائی	پیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن		مرد
۰/۱	۰/۲	۰/۲	۰/۲	۰/۱	۰/۲	۰/۲	۰	۰/۴	۰/۲	۰/۱	۰/۱	۰/۱	۰	۰/۱	۰/۲	۰/۱	۰/۲	خیلی کم
۰/۳	۰/۸	۰/۳	۰/۳	۰/۲	۱	۱/۱	۰/۲	۱/۱	۰/۴	۰/۴	۰/۳	۰/۳	۰/۲	۰/۳	۰/۷	۰/۳	۰/۶	کم
۲/۲	۳/۱	۲/۹	۲/۲	۲/۹	۲/۹	۳/۵	۱/۵	۴/۴	۲/۴	۲/۵	۱/۶	۱/۱	۲	۲/۴	۲/۸	۲/۱	۲/۸	تأحدودی
۲۲/۷	۲۸	۲۴/۱	۲۲/۳	۲۷/۵	۲۹/۸	۲۱/۹	۲۱/۹	۲۷/۵	۲۶/۷	۲۶/۴	۲۰/۷	۱۶/۵	۲۰/۳	۲۳/۲	۲۷/۷	۲۳/۵	۲۵/۵	زیاد
۷۴/۸	۶۷/۹	۷۲/۵	۷۵/۱	۶۸/۵	۶۵/۴	۷۶/۴	۷۶/۴	۶۶/۶	۷۰/۴	۷۰/۷	۷۷/۵	۸۲/۱	۷۷/۴	۷۳/۹	۶۸/۶	۷۴	۷۰/۸	خیلی زیاد
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=-.۰۷۹$ $Sig=/.۰۰۰$	$V=-.۰۵۳$ $Sig=/.۰۰۰$						$V=-.۰۶۳$ $Sig=/.۰۰۰$						$V=-.۰۵۸$ $Sig=/.۰۰۰$		$V=-.۰۴۷$ $Sig=/.۰۰۰$		معناداری	

۲.۳. عواطف و علقه‌های دینی

یافته‌ها نشان می‌دهد که عواطف و علقه‌های دینی نیز در بین مردم ایران رواج بسیار زیادی دارد. به طوری که ۷۹/۵ درصد پاسخگویان از کسی که به پیامبر اسلام توهین کند کاملاً متنفر و ۱۶/۸ درصد نیز متنفرند. ۲/۴ درصد مطمئن نیستند که در این موقعیت چه احساسی خواهند داشت. تنها ۱/۲ درصد گفته‌اند که در چنین موقعیتی عواطف آن‌ها تحریک نخواهد شد. ۴۹/۷ درصد پاسخگویان کاملاً حاضرند و ۲۹/۱ درصد حاضرند در راه اسلام کشته شوند. ۱۶/۴ درصد مطمئن نیستند که چنین از خودگذشتگی را خواهند داشت یا نه. ۴/۹ درصد حاضر به چنین کاری نیستند.

۵۶/۸ درصد پاسخگویان علاقه خیلی زیاد و ۲۸/۳ درصد علاقه زیادی دارند که تمام مردم جهان دین اسلام را بپذیرند. ۱۰/۲ درصد مطمئن نیستند که چنین احساسی داشته باشند. ۴/۸ درصد نیز علاقه‌ای ندارند که مردم جهان به دین اسلام گرایش پیدا کنند. ۵۵ درصد پاسخگویان اگر نمازشان قضا شود خیلی ناراحت و ۳۱/۱ درصد ناراحت می‌شوند. ۹/۶ درصد مطمئن نیستند که نسبت به این مسئله ناراحت شوند. ۴/۳ درصد نیز از قضا شدن نمازشان ناراحت نمی‌شوند.

۸۱/۴ درصد پاسخگویان از کسی که به قرآن توهین کند کاملاً متنفرند و ۱۵/۱ درصد متنفرند. ۱/۹ درصد مطمئن نیستند که در این موقعیت چه حسی خواهند داشت. تنها ۱/۶ درصد از این مسئله احساس تنفر نخواهند داشت. ۶۹/۳ درصد پاسخگویان از این که خانواده‌شان یا خودشان بدون حجاب دیده شوند خیلی ناراحت و ۲۳/۴ درصد هم ناراحت می‌شوند. ۴/۱ درصد مطمئن نیستند در این موقعیت چه احساسی خواهند داشت. ۳/۲ درصد با این قضیه مشکلی ندارند.

جدول ۳۸.۳ و نمودار ۲.۳ داده‌های «مقیاس عواطف و علقه‌های دینی» را نشان می‌دهند. داده‌ها نشان می‌دهد که در مجموع عواطف و علقه‌های دینی هم‌چون تجربه‌های دینی در میان مردم از عمومیت بالایی برخوردار است. به طوری که در مجموع ۷۳/۸ درصد پاسخگویان عواطف دینی خیلی زیاد و ۲۱/۱ درصد عواطف دینی زیادی دارند. براساس یافته‌ها گویه‌ها و مقیاس «عواطف و علقه‌های دینی» با تمامی متغیرهای زمینه‌ای رابطه دارد. چنان‌که زنان بیش از مردها عواطف دینی دارند. افراد مسن بیش از جوانان، افراد کم‌سواد بیش از تحصیل‌کرده‌ها، زنان خنهدار و افراد

بازنشسته بیش از سایر مشاغل و افراد متأهل بیش از افراد مجرد از عواطف و علاقه‌های دینی برخوردارند.

جدول ۳۲.۳: از کسی که به پیامبر اسلام توهین کند متنفرم.

درصد	
۰/۵	کاملاً مخالفم
۰/۷	مخالفم
۲/۴	مطمئن نیستم
۱۶/۸	موافقم
۷۹/۵	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۳۳.۳: حاضرم در راه اسلام کشته شوم.

درصد	
۱/۹	کاملاً مخالفم
۳	مخالفم
۱۶/۴	مطمئن نیستم
۲۹/۱	موافقم
۴۹/۷	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۳۴.۳: دوست دارم که همهٔ مردم جهان دین اسلام را بپذیرند.

درصد	
۱/۵	کاملاً مخالفم
۳/۳	مخالفم
۱۰/۲	مطمئن نیستم
۲۸/۳	موافقم
۵۶/۸	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۳۵.۳: اگر نمازم قضا شود خیلی ناراحت می‌شوم.

درصد	
۱/۵	کاملاً مخالفم
۲/۸	مخالفم
۹/۶	مطمئن نیستم
۳۱/۱	موافقم
۵۵	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۳۶.۳: از کسی که به قرآن توهین کند متنفرم.

درصد	
۰/۶	کاملاً مخالفم
۱	مخالفم
۱/۹	مطمئن نیستم
۱۵/۱	موافقم
۸۱/۴	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

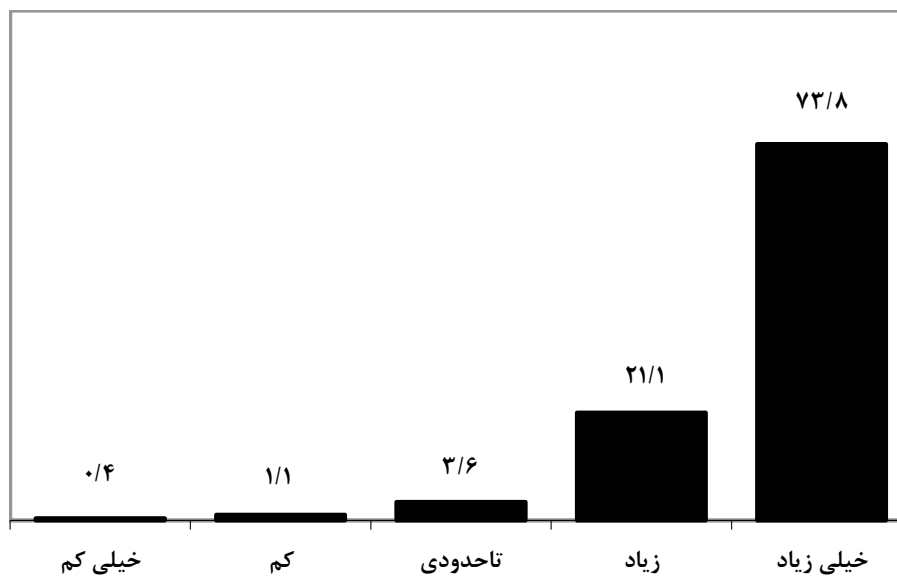
جدول ۳۷.۳: از این که، خانواده‌ام بدون حجاب دیده شوند
(من بدون حجاب دیده شوم) ناراحت می‌شوم.

درصد	
۱	کاملاً مخالفم
۲/۲	مخالفم
۴/۱	مطمئن نیستم
۲۳/۴	موافقم
۶۹/۳	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۳۸.۳: مقیاس «عواطف و علقه‌های دینی»

درصد	
۰/۴	خیلی کم
۱/۱	کم
۳/۶	تا حدودی
۲۱/۱	زیاد
۷۳/۸	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

نمودار ۲.۳: مقیاس «عواطف و علاقه‌های دینی»

جدول ۳-۹: گویه «از کسی که به پیامبر اسلام توهین کند متنفرم.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات						سن			جنس			
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکر	محصل	خالدندار	عالی	دپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	مرد		زن
۰/۴	۰/۷	۰/۷	۰/۴	۰/۶	۰/۳	۰/۹	۰/۴	۰/۹	۰/۵	۰/۴	۰/۴	۰/۲	۰/۲	۰/۴	۰/۷	۰/۵	۰/۵	کاملاً مخالفم
۰/۵	۱/۱	۱/۱	۰/۶	۰/۷	۱/۱	۱/۴	۰/۴	۱/۶	۰/۷	۰/۶	۰/۴	۰/۴	۰/۵	۰/۵	۱/۱	۰/۷	۰/۸	مخالفم
۱/۸	۳/۵	۳/۵	۲/۲	۱/۱	۳/۴	۴/۵	۱/۶	۴/۸	۳	۱/۹	۱/۱	۰/۶	۱/۳	۲	۳/۴	۲/۲	۲/۶	مطلقاً نیستم
۱۵/۷	۱۹	۱۹	۱۶/۳	۱۱/۹	۱۹/۱	۲۰/۵	۱۵/۷	۲۰/۳	۱۸/۷	۱۷/۲	۱۳/۴	۱۱/۷	۱۲/۴	۱۶/۳	۱۹/۵	۱۶/۶	۱۷/۱	موافقم
۸۱/۵	۷۵/۶	۷۵/۶	۸۰/۵	۸۵/۷	۷۶/۱	۷۲/۷	۸۱/۸	۷۲/۵	۷۷/۲	۷۹/۹	۸۴/۸	۸۷/۲	۸۵/۶	۸۰/۸	۷۵/۴	۸۰/۱	۷۸/۹	کاملاً موافقم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=-/۰/۸۱$ $Sig=-/۰/۰۰۰$	$V=-/۰/۵۴$ $Sig=-/۰/۰۰۰$					$V=-/۰/۶۹$ $Sig=-/۰/۰۰۰$						$V=-/۰/۷۳$ $Sig=-/۰/۰۰۰$			$V=-/۰/۲۱$ $Sig=-/۰/۳۵۷$		معناداری	

جدول ۴.۳: گویه «حاضر در راه اسلام گشته شوم» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات						سن			جنس			
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خف‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیش‌دک	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	مرد		زن
۱/۵	۲/۶	۱/۹	۱/۳	۱/۸	۳/۸	۱/۱	۴/۱	۲/۲	۱/۳	۰/۸	۰/۵	۱/۶	۲/۵	۱/۶	۲/۲	۲/۲	کاملاً مخالفم	
۲/۴	۴	۲/۷	۲/۹	۴/۳	۴/۴	۲/۲	۴/۷	۴	۲/۴	۱/۵	۱/۶	۱/۹	۲/۵	۳/۹	۲/۵	۳/۴	مخالفم	
۱۵/۳	۱۸/۴	۱۷/۶	۱۲/۳	۱۶/۵	۲۰	۱۴/۱	۳۲/۵	۱۸/۹	۱۷/۳	۱۰/۵	۸/۱	۱۰/۹	۱۶/۵	۱۸/۹	۱۵/۵	۱۷/۲	مطلقاً نیستم	
۲۹/۱	۲۹	۲۸/۴	۲۶/۵	۳۰/۵	۲۸/۷	۲۹/۹	۳۷/۹	۲۸/۹	۳۰/۶	۲۹/۷	۲۶/۹	۲۷/۸	۲۹	۲۹/۸	۳۰/۱	۲۸/۱	موافقم	
۵۱/۷	۴۵/۸	۴۹/۵	۵۷	۴۶/۸	۴۳/۱	۵۲/۷	۴۰/۸	۴۶/۱	۴۸/۴	۵۷/۴	۶۲/۹	۵۸/۶	۵۰/۳	۴۴/۸	۵۰/۲	۴۹/۲	کاملاً موافقم	
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل	
$V=۰/۰۸۱$ $Sig=۰/۰۰۰$	$V=۰/۰۵۹$ $Sig=۰/۰۰۰$						$V=۰/۰۹۶$ $Sig=۰/۰۰۰$						$V=۰/۰۸۸$ $Sig=۰/۰۰۰$			$V=۰/۰۴۴$ $Sig=۰/۰۰۱$		معداری

جدول ۴.۱.۳: گویه «دوست دارم که همه مردم جهان دین اسلام را بپذیرند.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع ناهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس				
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانمدار	عالی	دینم	متوسطه	ابتدایی	پیشواد	۵۰+	۳-۴۹	۱۵-۲۹		مرد	زن
۱/۱	۲/۲	۱/۳	۱/۵	۱/۵	۱/۵	۲/۸	۱	۳/۷	۱/۶	۰/۹	۰/۶	۰/۳	۰/۷	۱/۳	۲	۱/۳	۱/۷	کاملاً مخالفم
۲/۷	۴/۴	۳/۷	۳/۹	۳/۹	۳/۸	۵/۴	۱/۷	۶/۸	۴	۲/۶	۱/۳	۱	۲/۱	۳/۲	۴	۲/۵	۴	مخالفم
۹/۳	۱۱/۸	۱۱/۷	۷/۶	۱۱/۵	۱۲/۹	۷/۵	۱۵/۷	۱۱/۷	۹/۷	۶/۸	۴/۱	۷/۳	۱۰/۳	۱۱/۴	۹	۱۱/۳	۱۱/۳	مطلقاً نیستم
۲۷/۴	۳۰/۱	۲۸	۲۴	۳۱/۵	۲۹/۷	۲۷/۸	۲۷/۸	۲۸/۸	۳۰/۲	۲۷/۶	۲۵/۲	۲۴/۴	۲۷/۹	۳۰/۷	۲۸	۲۸/۶	۲۸/۶	موافقم
۵۹/۴	۵۱/۵	۵۵/۴	۶۳/۱	۵۱/۶	۴۹/۳	۶۲/۱	۴۶	۵۳/۹	۵۶/۷	۶۳/۷	۶۹/۴	۶۵/۵	۵۷/۳	۵۱/۹	۵۹/۲	۵۴/۴	۵۴/۴	کاملاً موافقم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=۰/۹۰$ $Sig=۰/۰۰۰$	$V=۰/۶۷$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=۰/۱۰۳$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=۰/۷۸$ $Sig=۰/۰۰۰$			$V=۰/۶۵$ $Sig=۰/۰۰۰$			معداری	

جدول ۴.۳: گویه «اگر نماز فضا شود خیلی ناراحت می‌شوم» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت				سطح تحصیلات						سن			جنس				
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خلعدار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	۳۰-۴۹	۱۵-۲۹		مرد	زن
۱	۲/۵	۱/۴	۱/۳	۲/۵	۲/۵	۲/۵	۰/۹	۲/۴	۱/۸	۱/۵	۰/۹	۰/۶	۰/۸	۱	۲/۳	۱/۱	۱/۹	کاملاً مخالفم
۲/۲	۴	۳/۲	۲/۲	۳/۵	۳/۵	۴/۶	۱/۴	۴/۳	۳/۵	۲/۷	۱/۴	۱/۳	۱/۴	۲/۴	۳/۹	۱/۹	۳/۷	مخالفم
۷/۶	۱۳/۵	۹/۸	۵/۳	۱۲/۱	۱۵/۸	۶/۳	۱۲/۹	۱۱/۲	۵/۵	۳/۸	۴/۶	۸/۱	۱۳/۴	۷/۷	۱۱/۵	۱۱/۵	۷/۷	مطلقاً نیستم
۳۰	۳۳/۳	۳۱/۷	۲۴/۱	۳۴/۲	۳۵	۲۸/۹	۳۲/۸	۳۲/۸	۳۳/۵	۲۸	۲۴/۴	۲۳/۸	۳۱/۵	۳۴/۴	۳۰/۴	۳۱/۹	۳۱/۹	موافقم
۵۹/۲	۴۶/۷	۵۳/۹	۶۷	۴۷/۶	۴۲/۲	۶۲/۴	۴۷/۶	۵۰/۷	۵۱/۳	۶۴/۲	۶۹/۹	۶۹/۳	۵۷	۴۶	۵۸/۹	۵۱	۵۸/۹	کاملاً موافقم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=-/۱۴۵$ $Sig=/.۰۰۰$	$V=-/.۹۱$ $Sig=/.۰۰۰$				$V=-/.۸۷$ $Sig=/.۰۰۰$				$V=-/۱۳۸$ $Sig=/.۰۰۰$				$V=-/۱۰۳$ $Sig=/.۰۰۰$				معناداری	

جدول ۳.۳: گویه «از کسی که به قرآن توهین کند متنفرم.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات						سن			جنس			
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکر	محصل	خاندار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیشواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	مرد		زن
۰/۵	۰/۹	۰/۹	۰/۶	۰/۴	۰/۶	۱/۰	۰/۵	۱	۰/۶	۰/۷	۰/۳	۰/۴	۰/۴	۰/۵	۰/۹	۰/۶	۰/۶	کاملاً مخالفم
۰/۸	۱/۴	۱/۴	۰/۵	۰/۹	۱/۲	۲/۳	۰/۸	۲	۱/۲	۰/۷	۰/۴	۰/۴	۰/۵	۰/۸	۱/۳	۰/۹	۱/۱	مخالفم
۱/۴	۲/۷	۲/۷	۱/۷	۱/۷	۲/۳	۳/۶	۱/۱	۳/۹	۲/۳	۱/۴	۰/۷	۰/۶	۱	۱/۶	۲/۵	۱/۵	۲/۳	مطلقاً نیستم
۱۴	۱۷/۲	۱۷/۲	۱۴/۶	۱۲/۳	۱۸	۱۷/۳	۱۴/۲	۱۷/۹	۱۶/۶	۱۵/۲	۱۲/۶	۱۱	۱۱/۶	۱۴/۵	۱۷/۴	۱۴/۷	۱۵/۵	موافقم
۸۳/۳	۷۷/۸	۷۷/۸	۸۲/۶	۸۴/۸	۷۷/۹	۷۵/۹	۸۳/۴	۷۵/۲	۷۹/۳	۸۲/۱	۸۶	۸۷/۷	۸۶/۵	۸۲/۶	۷۷/۹	۸۲/۳	۸۰/۶	کاملاً موافقم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=-/۰۷۷ Sig=-/۰۰۰	V=-/۰۵۱ Sig=-/۰۰۰					V=-/۰۶۵ Sig=-/۰۰۰					V=-/۰۶۵ Sig=-/۰۰۰			V=-/۰۳۳ Sig=-/۰۳۰		مستاداری		

جدول ۴.۳: گویه «از این که خانواده‌ام بدون حجاب دیده شوند (من بدون حجاب دیده شوم)، ناراحت می‌شوم.»
به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات							سن		جنس		معناداری
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خفکار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	بیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	مرد	
۰/۸	۱/۵	۱	۰/۹	۰/۷	۲	۰/۷	۲/۱	۰/۹	۰/۹	۰/۶	۰/۳	۰/۵	۰/۷	۱/۵	۱/۱	۱	کاملاً مخالفم
۱/۷	۳/۲	۱/۵	۲/۲	۲/۲	۴/۴	۱/۸	۴/۷	۲/۸	۱/۶	۰/۶	۰/۸	۱/۳	۱/۷	۳/۱	۲/۴	۲	مخالفم
۳/۳	۵/۶	۳/۵	۳/۳	۵	۷	۳/۲	۶/۳	۵/۶	۳/۷	۲	۱/۱	۲/۴	۳/۶	۵/۴	۴/۲	۴	مطمئن نیستم
۲۲/۱	۲۶	۲۲	۲۰/۲	۲۷/۱	۲۶/۷	۲۲/۷	۲۴/۸	۲۵/۴	۲۴/۹	۱۹/۵	۱۹/۸	۱۸/۸	۲۲/۶	۲۶/۴	۲۴/۱	۲۲/۷	موافقم
۷۲/۲	۶۳/۷	۷۲/۱	۷۳/۳	۶۵	۶۰	۷۱/۶	۶۲	۶۵/۳	۶۸/۹	۷۷/۳	۷۸	۷۷	۷۱/۳	۶۳/۶	۶۸/۳	۷۰/۳	کاملاً موافقم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=۰/۱۰۱$ $Sig=۰/۰۰۰$	$V=۰/۰۶۳$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=۰/۰۸۵$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=۰/۰۸۸$ $Sig=۰/۰۰۰$		$V=۰/۰۲۴$ $Sig=۰/۰۱۶$		معناداری		

جدول ۴۵.۳: مقیاس «عواطف و علاقه‌های دینی» به تکنیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات						سن		جنس				
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خندار	عالی	دپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	۵۰+	۳-۴۹	۱۵-۲۹		مرد	زن
۰/۳	۰/۷	۰/۴	۰/۶	۰/۵	۰/۹	۰/۲	۱/۱	۰/۵	۰/۳	۰/۲	۰/۱	۰/۳	۰/۴	۰/۶	۰/۴	۰/۵	خیلی کم	
۰/۸	۱/۸	۰/۹	۰/۷	۱/۲	۲/۶	۰/۶	۲/۵	۱/۴	۰/۶	۰/۴	۰/۴	۰/۴	۰/۵	۰/۸	۱/۷	۱	۱/۳	کم
۲/۶	۵/۵	۳/۲	۱/۹	۵	۶/۷	۲/۵	۷/۴	۴/۴	۲/۹	۱/۲	۱/۲	۱/۲	۱/۶	۳	۵/۱	۳/۳	۳/۹	تا حدودی
۱۹/۲	۲۴/۸	۳۲/۱	۱۷/۴	۲۴/۲	۲۶/۲	۱۷/۴	۲۶/۴	۳۳/۹	۳۲/۹	۱۵/۸	۱۰/۸	۱۴/۶	۲۰/۱	۲۵/۲	۱۹/۴	۲۲/۷	زیاد	
۷۷/۱	۶۷/۳	۷۳/۵	۷۹/۴	۶۹/۱	۶۳/۶	۷۹/۲	۶۲/۶	۶۹/۸	۷۳/۴	۸۲/۴	۸۷/۵	۸۳/۰	۷۵/۷	۶۷/۴	۷۵/۹	۷۱/۶	خیلی زیاد	
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل	
$V=۰/۲۰$ $Sig=۰/۰۰۰$	$V=-۰/۰۷۴$ $Sig=-۰/۰۰۰$					$V=-۰/۰۲$ $Sig=-۰/۰۰۰$					$V=۰/۰۰۱$ $Sig=-۰/۰۰۰$		$V=-۰/۰۵۰$ $Sig=-۰/۰۰۰$		معداری			

اعتقادات دینی

۴. اعتقادات دینی

یکی از مهمترین ابعاد دین‌داری «اعتقادات دینی» است که مورد توافق اکثر محققان قرار دارد. چنان‌که در بخش روش‌شناسی دیدیم، از میان نه گویه پیشنهادی برای ساخت این مقیاس ابزارهای ساخت مقیاس، هشت گویه را پیشنهاد کرده‌اند که هفت گویه آن عام است به طوری که هم اهل تشیع و هم اهل تسنن به آن پاسخ داده‌اند و یک گویه آن هم مختص اهل تشیع است. گویه‌های عام درباره اعتقاد به خدا، اعتقاد به پیامبر، اعتقاد به قرآن، اعتقاد به وجود شیطان، اعتقاد به وجود بهشت و جهنم و روز قیامت است و گویه مختص اهل تشیع در باب اعتقاد به ظهور امام دوازدهم است. به طور کلی میزان اعتقادات دینی در بین مردم بسیار بالاست.

یافته‌ها نشان می‌دهد که ۸۸/۸ درصد پاسخگویان کاملاً معتقد و ۱۰/۵ درصد نیز معتقد به خدا هستند و هیچ شکی در آن ندارند. در واقع ۹۹/۳ درصد از پاسخگویان به اصل توحید اعتقاد دارند. اعتقاد به اصل نبوت نیز هم‌چون اعتقاد به خدا از موافقت بسیار بالایی برخوردار است. ۸۸/۵ درصد پاسخگویان کاملاً معتقد و ۱۰/۲ درصد معتقدند که حضرت محمد(ص) پیامبر خداست. در مجموع ۹۸/۷ درصد معتقدند که حضرت محمد(ص) پیامبر خداست. ۸۷/۲ درصد پاسخگویان کاملاً معتقدند و ۱۱ درصد معتقدند قرآن کلام خدا است و هرچه می‌گوید حقیقت محض است. ۱/۴ درصد نسبت به آن مطمئن نیستند.

۷۲/۲ درصد پاسخگویان به وجود شیطان کاملاً معتقد و ۲۰/۴ درصد معتقد هستند. ۵/۶ درصد پاسخگویان از وجود شیطان مطمئن نیستند. ۸۳/۴ درصد پاسخگویان کاملاً اعتقاد و ۱۴/۶ درصد اعتقاد دارند که خدا عادل است و به کسی ظلم نمی‌کند. ۱/۵ درصد به عدل خدا مطمئن نیستند. ۷۶/۲ درصد پاسخگویان به وجود بهشت و جهنم کاملاً اعتقاد و ۱۵/۷ درصد اعتقاد دارند. ۵/۱ درصد مطمئن نیستند که بهشت و جهنمی

وجود داشته باشد. ۱/۶ درصد بی‌اعتقاد و ۱/۴ درصد کاملاً بی‌اعتقاد به بهشت و جهنم هستند.

۷۷/۷ درصد پاسخگویان کاملاً معتقد و ۱۷/۷ درصد معتقدند که در روز قیامت به اعمال آن‌ها رسیدگی می‌شود. ۳/۶ درصد مطمئن نیستند که روز قیامت وجود داشته باشد. ۷۸/۱ درصد پاسخگویان به ظهور حضرت مهدی (عج) کاملاً اعتقاد و ۱۷/۳ درصد اعتقاد دارند. ۳/۶ درصد نسبت به آن مطمئن نیستند.

جدول ۵۴.۳ و نمودار ۳.۳ نشان می‌دهد که پاسخگویان از اعتقادات دینی بسیاری بالایی برخوردار هستند. ۸۶/۳ درصد پاسخگویان اعتقادات دینی خیلی زیاد و ۱۲/۵ درصد اعتقادات دینی زیادی دارند. گویه‌های اعتقادات و هم‌چنین مقیاس اعتقادات دینی با تمامی متغیرهای زمینه‌ای رابطه دارد. زنان بیش از مردان، افراد مسن بیش از افراد جوان، افراد کم‌سواد بیش از افراد تحصیل کرده، زنان خانه‌دار بیش از سایرین و افراد متأهل بیش از افراد مجرد اعتقادات دینی را باور دارند.

جدول ۴۶.۳: به خدا اعتقاد دارم و هیچ شکی در آن ندارم.

درصد	
۰/۱	کاملاً مخالفم
۰/۱	مخالفم
۰/۵	مطمئن نیستم
۱۰/۵	موافقم
۸۸/۸	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۴۷.۳: معتقدم که [حضرت] محمد(ص) پیامبر خداست.

درصد	
۰/۱	کاملاً مخالفم
۰/۲	مخالفم
۰/۹	مطمئن نیستم
۱۰/۲	موافقم
۸۸/۵	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۴۸.۳: قرآن کلام خدا است و هر چه می‌گوید حقیقت محض است.

درصد	
۰/۱	کاملاً مخالفم
۰/۲	مخالفم
۱/۴	مطمئن نیستم
۱۱	موافقم
۸۷/۲	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۴۹.۳: شیطان واقعاً وجود دارد.

درصد	
۰/۷	کاملاً مخالفم
۱/۲	مخالفم
۵/۶	مطمئن نیستم
۲۰/۴	موافقم
۷۲/۲	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۵۰.۳: خدا عادل است و به کسی ستم نمی‌کند.

درصد	
۰/۲	کاملاً مخالفم
۰/۳	مخالفم
۱/۵	مطمئن نیستم
۱۴/۶	موافقم
۸۳/۴	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۵۱.۳: بهشت و جهنمی وجود ندارد.

درصد	
۷۶/۲	کاملاً مخالفم
۱۵/۷	مخالفم
۵/۱	مطمئن نیستم
۱/۶	موافقم
۱/۴	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

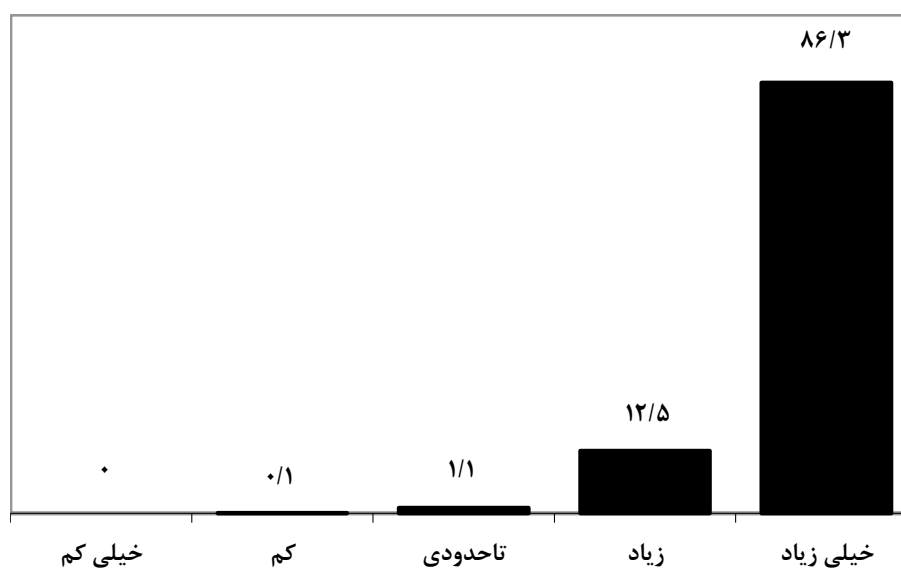
جدول ۵۲.۳: در روز قیامت به اعمال ما رسیدگی می‌شود.

درصد	
۰/۴	کاملاً مخالفم
۰/۵	مخالفم
۳/۶	مطمئن نیستم
۱۷/۷	موافقم
۷۷/۷	کاملاً موافقم
۱۰۰	جمع کل

تعداد پاسخگویان		۱۸۰۴۵
جدول ۵۳.۳: فکر می‌کنم سرانجام [حضرت] مهدی (عج) به پا می‌خیزد و زمین را پر از عدل و داد خواهد کرد.		
درصد		
کاملاً مخالفم	۰/۴	
مخالفم	۰/۶	
مطمئن نیستم	۳/۶	
موافقم	۱۷/۳	
کاملاً موافقم	۷۸/۱	
جمع کل	۱۰۰	
تعداد پاسخگویان	۱۶۰۷۶	

جدول ۵۴.۳: مقیاس «اعتقادات دینی»	
درصد	
خیلی کم	۰
کم	۰/۱
تا حدودی	۱/۱
زیاد	۱۲/۵
خیلی زیاد	۸۶/۳
جمع کل	۱۰۰
تعداد پاسخگویان	۱۸۰۴۵

نمودار ۳.۳: مقیاس «اعتقادات دینی»

جدول ۵۵.۳: گویه «به خدا اعتقاد دارم و هیچ شکی در آن ندارم.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت				سطح تحصیلات							سن			جنس		معناداری
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	معصل	خاندار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	بیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن	
۰/۱	۰/۱	۰/۱	۰/۱	۰	۰	۰/۱	۰/۱	۰/۲	۰	۰	۰/۱	۰/۱	۰/۱	۰	۰/۱	۰/۱	۰/۱
۰	۰/۱	۰/۱	۰/۱	۰	۰/۱	۰/۲	۰	۰/۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰/۱	۰	۰/۱
۰/۴	۰/۸	۰/۸	۰/۵	۰/۲	۰/۵	۱/۳	۰/۳	۱/۱	۰/۷	۰/۵	۰/۱	۰/۲	۰/۱	۰/۴	۰/۸	۰/۵	۰/۶
۹/۵	۱۲/۶	۱۰/۳	۱۲/۸	۹	۱۲/۸	۱۳/۵	۸/۹	۱۲/۱	۱۱/۲	۱۱/۸	۸/۳	۷/۳	۸/۲	۹/۷	۱۲/۴	۹/۸	۱۱/۳
۹۰/۱	۸۶/۴	۸۹	۸۶/۶	۹۰/۸	۸۶/۶	۸۴/۹	۹۰/۷	۸۶/۳	۸۸	۸۷/۷	۹۱/۶	۹۲/۵	۹۱/۵	۸۹/۸	۸۶/۶	۸۹/۶	۸۸
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
$V=-/۰۶۰$ $Sig=۰/۰۰۰$	$V=-/۰۴۰$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=-/۰۴۳$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=-/۰۵۰$ $Sig=۰/۰۰۰$			$V=-/۰۲۶$ $Sig=۰/۰۴۱$			

جدول ۵۶.۳: گویه «معتقدم که [حضرت] محمد (ص) پیامبر خداست.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت						سطح تحصیلات						سن			جنس			
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خندار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن	مرد		
۰/۱	۰/۱	۰/۱	۰/۱	۰	۰	۰/۲	۰/۱	۰/۳	۰	۰	۰	۰/۱	۰	۰/۱	۰/۱	۰/۱	۰/۱	کاملاً مخالفم	
۰/۲	۰/۳	۰/۲	۰/۲	۰/۲	۰/۳	۰/۴	۰/۱	۰/۴	۰/۲	۰/۲	۰/۱	۰/۲	۰/۱	۰/۲	۰/۴	۰/۱	۰/۳	مخالفم	
۰/۸	۱/۳	۰/۸	۰/۸	۰/۷	۱/۳	۱/۸	۰/۵	۲/۲	۱	۰/۵	۰/۵	۰/۶	۰/۶	۰/۸	۱/۲	۰/۸	۱/۱	مطلقاً نپسندم	
۹/۱	۱۲/۴	۱۰/۱	۸/۶	۱۲/۹	۱۲/۸	۱۲/۸	۸/۷	۱۳	۱۰/۹	۱۰/۷	۸/۳	۶/۱	۷/۴	۹/۴	۱۲/۴	۹/۴	۱۱/۱	موافقم	
۸۹/۹	۸۵/۸	۸۸/۸	۹۰/۵	۸۵/۵	۸۴/۷	۹۰/۶	۸۴/۱	۸۷/۸	۸۸/۶	۹۱/۲	۹۳	۹۱/۹	۸۹/۵	۸۵/۹	۸۹/۶	۸۷/۴		کاملاً موافقم	
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل	
V=-/۰۶۲ Sig=-/۰۰۰		V=-/۰۴۱ Sig=-/۰۰۰						V=-/۰۵۲ Sig=-/۰۰۰						V=-/۰۵۴ Sig=-/۰۰۰			V=-/۰۴۰ Sig=-/۰۰۳		معداری

جدول ۷.۳: گونه «فرآن» کلام خدا است و هرچه می‌گوید حقیقت محض است.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت				سطح تحصیلات						سن		جنس		معناداری			
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خندار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیشواد	۵۰+	۳-۴۹		۱۵-۲۹	زن	مرد
۰/۲	۰/۱	۰/۲	۰/۲	۰/۲	۰	۰/۲	۰/۱	۰/۳	۰	۰	۰/۲	۰/۲	۰/۱	۰/۱	۰/۱	۰/۱	۰/۱	کاملاً مخالفم
۰/۲	۰/۳	۰/۲	۰/۲	۰/۲	۰/۴	۰/۴	۰/۱	۰/۵	۰/۳	۰/۲	۰/۱	۰/۲	۰	۰/۲	۰/۳	۰/۱	۰/۳	مخالفم
۱	۲/۲	۱/۳	۱/۳	۲/۳	۲/۸	۲/۸	۰/۶	۳	۱/۶	۰/۹	۰/۶	۰/۶	۰/۸	۱/۱	۱/۹	۱	۱/۸	مطلقاً نیستم
۹/۹	۱۳/۳	۱۰/۵	۱۰/۵	۱۲/۸	۱۴	۱۴	۹/۸	۱۳/۷	۱۱/۸	۱۱/۴	۸/۴	۷/۸	۸	۱۰/۴	۱۳/۱	۱۰/۶	۱۱/۵	موافقم
۸۸/۸	۸۴/۱	۸۷/۹	۸۹/۴	۸۴/۵	۸۲/۶	۸۲/۶	۸۹/۳	۸۲/۵	۸۶/۲	۸۷/۵	۹۰/۸	۹۱/۲	۹۱/۱	۸۸/۱	۸۴/۵	۸۸/۱	۸۶/۳	کاملاً موافقم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=۰/۷۵$ $Sig=۰/۰۰۰$	$V=۰/۴۵$ $Sig=۰/۰۰۰$				$V=۰/۵۴$ $Sig=۰/۰۰۰$				$V=۰/۵۶$ $Sig=۰/۰۰۰$				$V=۰/۴۰$ $Sig=۰/۰۰۳$				معناداری	

جدول ۵۸.۳: گویه «شیطان واقعاً وجود دارد.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات						سن			جنس			
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خفندار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیشود	۵۰+	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن		مرد
۰/۶	۰/۸	۰/۸	۰/۸	۰/۴	۰/۹	۰/۷	۰/۵	۰/۷	۰/۵	۰/۶	۰/۷	۱/۱	۰/۷	۰/۵	۰/۸	۰/۵	۰/۸	کاملاً مخالفم
۱	۱/۶	۰/۹	۰/۹	۱/۳	۲	۱/۶	۰/۹	۱/۷	۱/۳	۱	۰/۸	۱/۱	۰/۷	۱/۲	۱/۴	۱	۱/۳	مخالفم
۵	۶/۷	۶/۷	۶/۱	۳/۸	۶/۹	۸/۳	۳/۷	۸/۱	۶/۳	۵/۷	۳/۵	۲/۸	۴/۲	۵/۳	۶/۵	۴/۸	۶/۳	مطمئن نیستم
۱۹/۷	۲۱/۸	۲۰/۵	۱۹/۲	۱۹/۲	۲۱	۲۲/۷	۱۹/۱	۲۰/۶	۲۰/۱	۲۱/۳	۱۹/۶	۱۹/۴	۱۸/۵	۲۰/۱	۲۱/۶	۱۹/۸	۲۱	موافقم
۷۳/۸	۶۹/۲	۷۱/۷	۷۵/۳	۷۵/۳	۶۹/۱	۶۶/۷	۷۵/۸	۶۸/۸	۷۱/۸	۷۱/۴	۷۵/۴	۷۵/۶	۷۵/۹	۷۳	۶۹/۷	۷۳/۸	۷۰/۶	کاملاً موافقم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=۰/۰۵۶$ $Sig=۰/۰۰۰$	$V=۰/۰۴۸$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=۰/۰۴۴$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=۰/۰۴۳$ $Sig=۰/۰۰۰$			$V=۰/۰۴۵$ $Sig=۰/۰۰۰$			معناداری	

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
متأهل	مجرد	شافل	بازنشته	بیکر	محصل	خداکار	عالی	دبیرم	متوسطه	ابتدائی	بیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن	مرد	
۰/۲	۰/۱	۰/۲	۰/۷	۰	۰/۱	۰/۲	۰/۴	۰/۱	۰/۱	۰/۲	۰/۲	۰/۲	۰/۲	۰/۲	۰/۲	۰/۲	کاملاً مخالفم
۰/۳	۰/۳	۰/۳	۰/۴	۰/۲	۰/۳	۰/۳	۰/۴	۰/۳	۰/۴	۰/۴	۰/۲	۰/۳	۰/۳	۰/۴	۰/۳	۰/۴	مخالفم
۱/۱	۲/۳	۱/۳	۱/۱	۱/۹	۲/۸	۰/۹	۲/۶	۱/۸	۱/۵	۰/۵	۰/۷	۰/۷	۱/۲	۲/۲	۱/۳	۱/۷	مطمئن نیستم
۱۳/۳	۱۷	۱۳/۹	۱۱/۷	۱۸/۸	۱۷/۴	۱۳	۱۶/۵	۱۵/۴	۱۵/۳	۱۲/۴	۱۰/۷	۱۱/۲	۱۳/۷	۱۷	۱۴/۱	۱۵/۱	موافقم
۸۵/۱	۸۰/۳	۸۴/۳	۸۶/۱	۷۹	۷۹/۴	۸۵/۶	۸۰/۱	۸۲/۵	۸۲/۶	۸۶/۵	۸۸/۲	۸۷/۶	۸۴/۷	۸۰/۳	۸۴/۱	۸۲/۷	کاملاً موافقم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=-/۰۰۴$ Sig=۰/۰۰۰		$V=-/۰۴۵$ Sig=۰/۰۰۰					$V=-/۰۴۳$ Sig=۰/۰۰۰					$V=-/۰۵۹$ Sig=۰/۰۰۰			$V=-/۰۲۶$ Sig=۰/۰۵۸		معداری

جدول ۳.۲: گویه «بهشت و جهنمی وجود ندارد.» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات						سن			جنس		
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکر	محصل	خف‌دار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیشواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن	
۷۷/۹	۷۲/۸	۷۷/۲	۷۹/۳	۷۱	۷۱/۳	۷۸/۶	۷۲/۸	۷۴/۲	۷۵/۶	۸۰/۴	۸۰/۳	۸۰/۳	۷۶/۶	۷۳/۷	۷۵/۳	۷۷	۷۵/۳
۱۵/۱	۱۷	۱۵/۳	۱۳/۶	۱۸/۸	۱۶/۸	۱۵/۱	۱۵/۴	۱۶/۲	۱۷	۱۴/۴	۱۴/۴	۱۳/۹	۱۶/۱	۱۶/۳	۱۵/۸	۱۵/۷	۱۵/۸
۴/۳	۶/۸	۵	۳/۵	۷/۳	۸/۳	۳/۳	۸/۸	۶/۲	۴/۵	۲/۶	۲/۲	۳/۱	۴/۵	۶/۶	۵/۷	۴/۵	۵/۷
۱/۴	۲/۱	۱/۳	۲	۱/۷	۲/۵	۱/۵	۱/۷	۲/۱	۱/۷	۱/۱	۱/۱	۱/۶	۱/۵	۱/۴	۲	۱/۶	۱/۷
۱/۴	۱/۳	۱/۳	۱/۷	۱/۲	۱/۲	۱/۵	۱/۴	۱/۴	۱/۲	۱/۵	۱/۵	۱/۵	۱/۲	۱/۴	۱/۴	۱/۳	۱/۴
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
$V=-/،۶۹$ $Sig=،/،۰۰۰$	$V=-/،۵۰$ $Sig=،/،۰۰۰$					$V=-/،۵۶$ $Sig=،/،۰۰۰$						$V=-/،۵۳$ $Sig=،/،۰۰۰$			$V=-/،۳۰$ $Sig=،/،۰۵۹$		معماری

جدول ۱.۳: گروه «در روز قیامت به اعمال ما رسیدگی می‌شود» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات							سن		جنس			
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکر	محصل	خاندار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیشواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن		مرد
۰/۴	۰/۴	۰/۵	۰/۲	۰/۴	۰/۶	۰/۳	۰/۸	۰/۴	۰/۴	۰/۲	۰/۳	۰/۵	۰/۳	۰/۴	۰/۵	۰/۳	۰/۵	کاملاً مخالفم
۰/۴	۰/۸	۰/۵	۰/۵	۰/۴	۱	۰/۳	۰/۹	۰/۶	۰/۵	۰/۴	۰/۲	۰/۴	۰/۴	۰/۴	۰/۷	۰/۴	۰/۷	مخالفم
۲/۹	۴/۹	۳/۵	۲/۹	۶/۲	۵/۳	۲/۳	۶/۱	۴/۵	۳/۲	۱/۷	۱/۹	۴/۸	۳/۳	۱/۹	۴/۸	۳	۴/۲	مطلقاً نیستم
۱۶/۸	۱۹/۶	۱۸/۱	۱۵/۹	۱۹/۳	۲۰/۴	۱۵/۹	۲۰/۲	۱۸/۸	۱۸/۶	۱۵/۵	۱۲/۸	۱۵/۲	۱۷/۶	۱۹/۱	۱۷/۲	۱۸/۳	۱۸/۳	موافقم
۷۹/۵	۷۴/۱	۷۷/۴	۸۰/۴	۷۳/۶	۷۲/۷	۸۱/۲	۷۲	۷۵/۷	۷۷/۴	۸۲/۲	۸۵/۱	۸۲/۲	۷۸/۳	۷۴/۹	۷۹/۱	۷۶/۳	۷۶/۳	کاملاً موافقم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=-/۰۷۳$ $Sig=/.۰۰۰$	$V=-/۰۴۸$ $Sig=/.۰۰۰$					$V=-/۰۵۹$ $Sig=/.۰۰۰$							$V=-/۰۵۵$ $Sig=/.۰۰۰$		$V=-/۰۴۴$ $Sig=/.۰۰۱$		معمداری	

جدول ۳.۲: گویه «فکر می‌کنم سرانجام [حضرت] مهدی (عج) به یابی خیزد و زمین را بر از عدل و داد خواهد کرد.»،
به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات						سن		جنس		معناداری
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانکار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن	مرد	
۰/۳	۰/۶	۰/۴	۰/۴	۰/۷	۰/۷	۰/۲	۱	۰/۳	۰/۳	۰/۳	۰	۰/۳	۰/۳	۰/۶	۰/۳	۰/۵	کاملاً مخالفم
۰/۶	۰/۸	۰/۵	۰/۸	۰/۸	۱	۰/۴	۰/۹	۰/۷	۰/۵	۰/۷	۰/۲	۰/۵	۰/۶	۰/۸	۰/۵	۰/۷	مخالفم
۳	۴/۷	۳/۳	۲/۷	۵/۷	۵/۲	۲/۵	۵/۴	۴/۵	۳/۱	۲	۱/۵	۲/۲	۳/۴	۴/۴	۳	۴/۲	مطلقاً نیستم
۱۵/۸	۲۰	۱۷/۵	۱۲/۹	۲۰/۵	۳۱/۱	۱۴/۸	۱۹/۹	۱۷/۸	۱۸/۹	۱۳/۷	۱۲/۸	۱۳/۶	۱۶/۷	۱۹/۶	۱۶/۵	۱۸	موافقم
۸۰/۳	۷۳/۹	۷۸/۲	۸۳/۱	۷۲/۳	۷۲	۸۲	۷۲/۹	۷۶/۷	۷۷/۱	۸۳/۲	۸۵/۴	۸۳/۵	۷۹/۱	۷۴/۶	۷۹/۷	۷۶/۵	کاملاً موافقم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=۰/۰۷۵$ $Sig=۰/۰۰۰$	$V=۰/۰۵۳$ $Sig=۰/۰۰۰$						$V=۰/۰۵۸$ $Sig=۰/۰۰۰$						$V=۰/۰۶۱$ $Sig=۰/۰۰۰$		$V=۰/۰۴۶$ $Sig=۰/۰۰۱$		

وضع تأهل		وضع فعالیت						سطح تحصیلات						سن			جنس		معناداری
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خداکار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	بیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن	مرد			
۰	۰/۱	۰	۰	۰	۰/۱	۰	۰/۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰/۱	۰	۰	خیلی کم		
۰/۱	۰/۲	۰/۱	۰/۲	۰	۰/۳	۰/۱	۰/۵	۰	۰/۱	۰/۱	۰/۱	۰/۱	۰/۱	۰/۲	۰/۱	۰/۲	کم		
۰/۹	۱/۵	۱	۱/۲	۱/۵	۱/۷	۰/۷	۲/۲	۱/۳	۰/۷	۰/۴	۰/۵	۰/۶	۰/۹	۱/۴	۰/۷	۱/۴	تا حدودی		
۱/۱	۱۵/۲	۱۲/۴	۱۰/۴	۱۶	۱۷/۲	۹/۶	۱۶/۷	۱۳/۲	۱۲/۹	۸/۹	۷/۷	۸/۹	۱۱/۷	۱۴/۹	۱۱/۱	۱۳/۹	زیاد		
۸۷/۹	۸۳/۱	۸۶/۵	۸۸/۳	۸۲/۵	۸۰/۶	۸۹/۷	۸۰/۵	۸۵/۴	۸۶/۴	۹۰/۶	۹۱/۷	۹۰/۳	۸۷/۳	۸۳/۳	۸۸/۱	۸۴/۵	خیلی زیاد		
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل		
$V=۰/۶۹$ $Sig=۰/۰۰۰$				$V=۰/۵۱$ $Sig=۰/۰۰۰$			$V=۰/۶۰$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=۰/۵۹$ $Sig=۰/۰۰۰$			$V=۰/۵۶$ $Sig=۰/۰۰۰$		معناداری		

اخلاق دینی

۵. اخلاق دینی

در این بخش به سنجش «اخلاق دینی» می‌پردازیم. بدین منظور شش سؤال طراحی شده است که در آن میزان رواج مواردی چون ریا و تظاهر، دروغ گفتن، غیبت کردن، تهمت زدن و خیانت در امانت و عدم رعایت انصاف سنجیده شده است. به نظر می‌رسد میزان پای‌بندی پاسخگویان به مصادیق اخلاق دینی متفاوت از میزان تجربه‌ها و احساسات دینی و اعتقادات دینی است.

از پاسخگویان پرسیده شده است که «چقدر برای شما پیش آمده است که از کسی بدتان بیاید اما در موقعیتی قرار بگیرید که به هر دلیلی از او تعریف کنید؟» ۳۰/۸ درصد پاسخگویان گفته‌اند خیلی کم، ۲۵/۹ درصد گفته‌اند کم، ۳۰/۳ درصد گفته‌اند گاهی اوقات، ۹/۱ درصد گفته‌اند زیاد و ۳/۹ درصد گفته‌اند خیلی زیاد پیش آمده که متظاهرانه از کسی تعریف کنند. در مجموع ۴۳/۳ درصد پاسخگویان گفته‌اند که برخلاف اصول اخلاقی گاهی اوقات از آنها رفتارهای متظاهرانه بروز می‌دهد.

در پاسخ به این سؤال که «برای همه ما پیش آمده است حرفی بزنیم که راست نباشد. برای شما چقدر پیش آمده است؟» ۲۷/۱ درصد پاسخگویان گفته‌اند خیلی کم، ۲۹/۴ درصد کم، ۳۳/۴ درصد گاهی اوقات، ۷/۹ درصد خیلی زیاد و ۲/۲ درصد گفته‌اند زیاد پیش آمده که دروغ بگویند. در مجموع ۴۳/۵ درصد پاسخگویان اذعان کرده‌اند که در مواقعی از زندگی روزمره دروغ می‌گویند.

در پاسخ به این سؤال که «چقدر برایتان پیش آمده که از کسی یا جایی چیزی را به املنت یا قرض گرفته باشید و به هر دلیلی آن را پس نداده باشید؟» ۶۶/۵ درصد پاسخگویان گفته‌اند خیلی کم پیش آمده و ۲۱/۵ درصد هم گفته‌اند کم پیش آمده که در امانت خیانت کنند. ۱۰ درصد گفته‌اند که گاهی اوقات برای‌شان پیش آمده که در امانت خیانت کنند. تنها ۲/۱ درصد گفته‌اند که زیاد به این امر مبادرت دارند.

«در جامعه ما آدم‌ها معمولاً پشت سر یکدیگر حرف می‌زنند شما چقدر برای تان پیش آمده که پشت سر دوستی یا فامیلی حرفی زده باشید؟». در پاسخ به این سؤال ۳۲/۶ درصد پاسخگویان گفته‌اند خیلی کم و ۲۸ درصد گفته‌اند کم پیش آمده که غیبت کنند. ۲۹/۷ درصد گفته‌اند گاهی اوقات پشت سر دیگران حرف می‌زنند. ۷/۵ درصد گفته‌اند زیاد و ۲/۲ درصد گفته‌اند خیلی زیاد پشت سر دیگران حرف می‌زنند. در مجموع غیبت کردن بخشی از زندگی ۳۹/۴ درصد پاسخگویان است.

«چقدر پیش آمده که حرفی یا چیزی را به کسی نسبت بدهید که از صحت آن مطمئن نباشید؟» ۴۹/۱ درصد پاسخگویان خیلی کم و ۲۹/۸ درصد کم پیش آمده که به دیگران تهمت بزنند. ۱۷/۷ درصد گاهی اوقات سخنی درباره دیگری می‌گویند که از صحت آن مطمئن نیستند. ۲/۹ درصد زیاد و ۰/۵ درصد خیلی زیاد این کار را می‌کنند. در مجموع برای ۲۱/۱ درصد پاسخگویان پیش آمده است که به دیگران تهمت بزنند. پرسیده‌ایم که «چقدر پیش آمده که در صفی باشید (مثلاً صف نانوايي، خرید، اتوبوس و ...) و به هر دلیلی خارج از نوبت کارتان را انجام دهید؟». ۵۷/۱ درصد پاسخگویان گفته‌اند خیلی کم و ۲۳/۷ درصد گفته‌اند کم. ۱۵/۲ درصد پاسخگویان گاهی اوقات حقوق دیگران را پایمال کرده‌اند. ۳/۱ درصد زیاد و ۱ درصد خیلی زیاد به حقوق دیگران تعدی کرده‌اند.

داده‌های جدول ۷۰.۳ و نمودار ۴.۳ میزان پای‌بندی پاسخگویان به اخلاق دینی را نشان می‌دهد. ۴۱/۲ درصد پاسخگویان پای‌بندی زیادی به اصول اخلاقی دارند. ۴۳/۸ درصد نیز پای‌بندی زیادی به این اصول دارند. ۱۳/۱ درصد تاحدودی خود را مقید به اصول اخلاقی می‌دانند و بسته به موقعیت‌ها و مواردی که برای آن‌ها پیش می‌آید گاهی این اصول را زیر پا می‌گذارند.

گویه‌ها و مقیاس اخلاق دینی با متغیرهای زمینه‌ای رابطه دارند. زنان بیش از مردان به اصول اخلاقی پای‌بند هستند. افراد مسن بیش از جوانان، افراد بی‌سواد و کم‌سواد بیش از تحصیل کرده‌ها، بازنشسته‌ها و زنان خانه‌دار بیش از سایر مشاغل و افراد متأهل بیش از افراد مجرد به اصول اخلاقی پای‌بند هستند.

جدول ۶۴.۳: چقدر برای شما پیش آمده است که از کسی بدتان بیاید اما در موقعیتی قرار بگیرید که به هر دلیلی از او تعریف کنید؟

درصد	
۳/۹	خیلی زیاد
۹/۱	زیاد
۳۰/۳	گاهی اوقات
۲۵/۹	کم
۳۰/۸	خیلی کم
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۶۵.۳: برای همه ما پیش آمده است حرفی بزنیم که راست نباشد. برای شما چقدر پیش آمده است؟

درصد	
۲/۲	خیلی زیاد
۷/۹	زیاد
۳۳/۴	گاهی اوقات
۲۹/۴	کم
۲۷/۱	خیلی کم
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

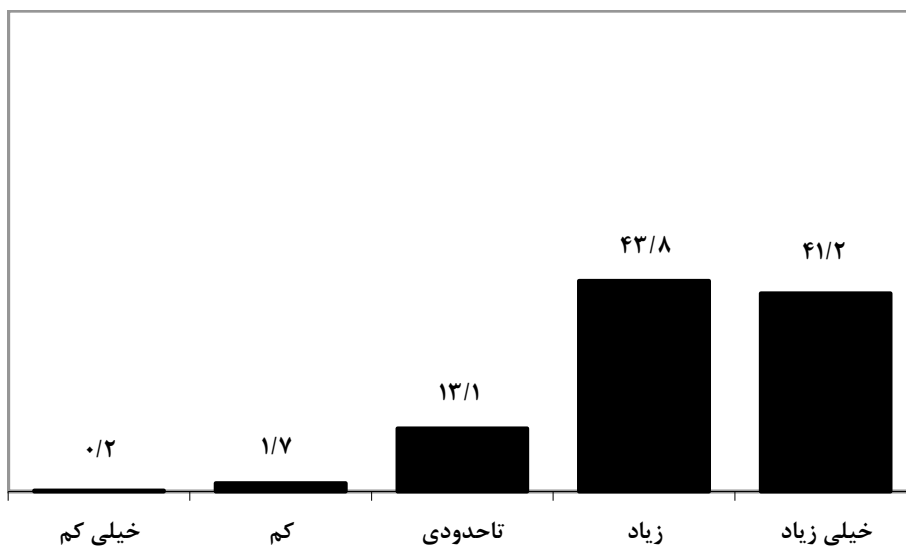
جدول ۶۶.۳: چقدر برایتان پیش آمده که از کسی یا جایی چیزی را به امانت یا قرض گرفته باشید و به هر دلیلی آن را پس نداده باشید؟

درصد	
۰/۵	خیلی زیاد
۱/۶	زیاد
۱۰	گاهی اوقات
۲۱/۵	کم
۶۶/۵	خیلی کم
۱۰۰	جمع کل

تعداد پاسخگویان		۱۸۰۴۵
جدول ۶۷.۳: در جامعه ما، آدم‌ها معمولاً پشت سر یکدیگر حرف می‌زنند شما چقدر برایتان پیش آمده که پشت سر دوستی یا فامیلی حرفی زده باشید؟		
درصد		
خیلی زیاد	۲/۲	
زیاد	۷/۵	
گاهی اوقات	۲۹/۷	
کم	۲۸	
خیلی کم	۳۲/۶	
جمع کل	۱۰۰	
تعداد پاسخگویان		۱۸۰۴۵
جدول ۶۸.۳: چقدر پیش آمده که حرفی یا چیزی را به کسی نسبت بدهید که از صحت آن مطمئن نباشید؟		
درصد		
خیلی زیاد	۰/۵	
زیاد	۲/۹	
گاهی اوقات	۱۷/۷	
کم	۲۹/۸	
خیلی کم	۴۹/۱	
جمع کل	۱۰۰	
تعداد پاسخگویان		۱۸۰۴۵
جدول ۶۹.۳: چقدر پیش آمده که در صفی باشید (مثلاً صف نانوايي، خرید، اتوبوس و ...) و به هر دلیلی خارج از نوبت کارتان را انجام دهید؟		
درصد		
خیلی زیاد	۱	
زیاد	۳/۱	
گاهی اوقات	۱۵/۲	
کم	۲۳/۷	
خیلی کم	۵۷/۱	

۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان
جدول ۷۰.۳: مقیاس «اخلاق دینی»	
درصد	
۰/۲	خیلی کم
۱/۷	کم
۱۳/۱	تا حدودی
۴۳/۸	زیاد
۴۱/۲	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

نمودار ۴.۳: مقیاس «اخلاق دینی»

جدول ۷.۳: سؤال «چقدر برای شما پیش آمده است که از کسی بدان بپاید اما در موقعیتی قرار بگیرید که به هر دلیلی از او تعریف کنید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات						سن			جنس			
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خاندار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن		مرد
۳/۷	۴/۲	۳/۶	۳/۵	۴/۷	۳/۸	۴/۱	۳/۵	۴/۳	۳/۹	۳/۸	۳/۶	۳/۶	۳/۶	۳/۸	۴/۱	۴/۲	۳/۵	خیلی زیاد
۸/۶	۱۰/۲	۹/۲	۷/۵	۹/۸	۱۰/۱	۸/۵	۹/۳	۱۰/۵	۹/۵	۷/۸	۷	۷/۴	۸/۶	۱۰/۵	۸/۹	۹/۴	زیاد	
۲۹/۸	۳۱/۴	۳۰/۴	۲۴/۴	۳۱/۴	۳۲/۱	۳۰/۱	۳۱/۳	۳۰/۵	۳۱/۴	۲۹/۲	۲۷/۷	۲۶/۶	۳۰/۵	۳۲	۳۰/۸	۲۹/۸	گاهی اوقات	
۲۵/۹	۲۵/۸	۲۵/۸	۲۳/۷	۲۶/۸	۲۶/۸	۲۵/۶	۲۴/۸	۲۴/۷	۲۷/۴	۲۷/۲	۲۴/۵	۲۵/۲	۲۶	۲۶/۱	۲۵	۲۶/۷	کم	
۳۲	۲۸/۴	۳۰/۹	۴۰/۹	۲۷/۳	۲۷/۱	۳۱/۷	۳۱/۱	۳۰	۲۷/۹	۳۲/۱	۳۷/۲	۳۷/۲	۳۱/۲	۲۷/۳	۳۱/۱	۳۰/۵	خیلی کم	
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل	
$V=-۰.۰۴۴$ $Sig=-۰.۰۰۱$	$V=-۰.۰۳۵$ $Sig=-۰.۰۰۰$						$V=-۰.۰۳۶$ $Sig=-۰.۰۰۰$						$V=-۰.۰۶۱$ $Sig=-۰.۰۰۰$			$V=-۰.۰۲۸$ $Sig=-۰.۰۰۵$		معناداری

جدول ۷۲.۳: سؤال «برای همه ما پیش آمده است حرفی بزنیم که راست نباشد. برای شما چقدر پیش آمده است؟»
به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات							سن			جنس		معتاداری
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خالددار	عالی	دبلم	متوسطه	ابتدایی	بیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن	مرد	
۱/۹	۲/۹	۲/۴	۱/۷	۲/۲	۳/۲	۱/۷	۲/۴	۲/۹	۲/۶	۱/۴	۰/۸	۱/۳	۱/۸	۳	۱/۹	۲/۶	خیلی زیاد	
۶/۵	۱۰/۶	۷/۲	۵/۷	۱۰/۴	۱۲	۶/۲	۹/۷	۹/۳	۸/۵	۵/۷	۳/۹	۴/۸	۶/۸	۱۰/۵	۷/۲	۸/۶	زیاد	
۳۲/۶	۳۴/۸	۳۳/۵	۲۹/۵	۳۳	۳۵/۹	۳۲/۹	۳۵/۷	۳۶/۲	۳۴/۵	۳۰/۴	۲۵/۱	۲۷/۱	۳۳/۷	۳۶/۲	۳۳/۳	۳۳/۳	گاهی اوقات	
۳۰/۲	۳۷/۹	۳۰/۷	۲۵	۳۰/۴	۳۷/۲	۲۹/۷	۲۶/۹	۲۸/۴	۳۰/۵	۳۱/۷	۲۹/۴	۲۹/۲	۳۰/۸	۲۸/۲	۲۹/۸	۲۹	کم	
۲۸/۸	۲۳/۸	۲۶/۳	۳۸/۲	۲۳/۹	۲۱/۷	۲۹/۵	۲۵/۳	۲۳/۲	۲۴	۳۰/۸	۴۰/۷	۳۷/۶	۲۶/۹	۲۲/۱	۲۷/۷	۲۶/۵	خیلی کم	
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل	
V=-۰/۰۹۳ Sig=-۰/۰۰۰	V=-۰/۰۶۰ Sig=-۰/۰۰۰					V=-۰/۰۷۵ Sig=-۰/۰۰۰					V=-۰/۱۱۲ Sig=-۰/۰۰۰			V=-۰/۰۳۷ Sig=-۰/۰۰۷			معتاداری	

جدول ۷۳.۳: سؤال «چقدر برایتان پیش آمده که از کسی یا جایی چیزی را به امانت یا فرض گرفته باشید و به هر دلیلی آن را پس نداده باشید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات							سن		جنس		معداری	
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانکار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن		مرد
۰/۴	۰/۷	۰/۷	۰/۳	۰/۶	۱/۱	۰/۷	۰/۴	۰/۳	۰/۵	۰/۶	۰/۵	۰/۳	۰/۳	۰/۳	۰/۷	۰/۴	۰/۵	خیلی زیاد
۱/۳	۲/۱	۲/۱	۱/۴	۱/۳	۲/۴	۲/۵	۱/۱	۱/۶	۱/۶	۱/۸	۱/۳	۱/۲	۱/۱	۱/۴	۱/۹	۱/۴	۱/۷	زیاد
۹/۱	۱۱/۹	۱۰	۷/۹	۱۱/۵	۱۳/۴	۸/۴	۱۱/۶	۱۱/۳	۱۰/۵	۸/۱	۶/۸	۷/۶	۹/۱	۱۲	۹	۱۱/۱	۱۱/۱	کافی اوقات
۲۰/۴	۲۳/۶	۲۲/۵	۱۳/۲	۲۴	۲۴/۷	۱۹/۳	۲۱/۱	۲۱/۳	۲۴	۲۰/۲	۱۸/۳	۱۷/۵	۲۱/۲	۲۳/۷	۲۰/۶	۲۲/۴	۲۲/۴	کم
۶۸/۹	۶۱/۷	۶۵/۸	۷۷	۶۰/۹	۵۸/۷	۷۰/۸	۶۵/۴	۶۵/۴	۶۳/۱	۶۹/۹	۷۳/۴	۶۷/۹	۷۳/۴	۶۱/۷	۶۸/۷	۶۴/۳	۶۴/۳	خیلی کم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=-/۰۷۸ Sig=-/۰۰۰	V=-/۰۵۹ Sig=-/۰۰۰					V=-/۰۴۰ Sig=-/۰۰۰					V=-/۰۷۰ Sig=-/۰۰۰		V=-/۰۵۰ Sig=-/۰۰۰					

جدول ۷۴.۳: گویه «در جامعه ما آدم‌ها معمولاً پشت سر یکدیگر حرف می‌زنند شما چقدر براتنان پیش آمده که پشت سر دوستی با فامیلی حرفی زده باشید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات						سن			جنس		معناداری
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خلعدار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیشواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن	مرد		
۱/۹	۲/۶	۱/۷	۱/۳	۲/۱	۲/۷	۲/۴	۲/۶	۲/۳	۲/۶	۱/۷	۱	۱/۲	۱/۹	۲/۹	۲/۵	۱/۸	خیلی زیاد	
۶/۹	۸/۷	۶/۲	۴/۲	۹/۶	۹/۲	۷/۹	۸/۵	۹/۷	۷/۴	۵/۶	۴/۳	۴/۳	۷/۴	۹/۱	۸/۴	۶/۷	زیاد	
۳۰	۲۹/۱	۲۹/۶	۲۴/۲	۲۷/۸	۲۹/۶	۳۱/۲	۳۳/۶	۳۱/۹	۲۹/۹	۲۷/۴	۲۱/۴	۲۳/۵	۳۱/۷	۳۰/۹	۳۱/۹	۲۷/۵	کاملاً اوقات	
۲۷/۵	۲۹	۲۹	۲۶/۴	۲۹/۵	۲۹/۱	۲۶/۶	۲۶/۶	۲۷	۳۰/۳	۲۸/۴	۲۶/۷	۲۷/۸	۲۷/۶	۲۸/۵	۲۶/۵	۲۹/۵	کم	
۳۳/۶	۳۰/۷	۳۳/۵	۴۳/۹	۳۰/۹	۲۹/۵	۳۲	۲۸/۸	۲۹/۱	۲۹/۹	۳۶/۹	۴۶/۷	۴۳/۱	۳۱/۴	۲۸/۵	۳۰/۷	۳۴/۵	خیلی کم	
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل	
V=-/۰۴۸ Sig=-/۰۰۰		V=-/۰۴۵ Sig=-/۰۰۰					V=-/۰۷۱ Sig=-/۰۰۰						V=-/۰۹۸ Sig=-/۰۰۰			V=-/۰۷۱ Sig=-/۰۰۰		معناداری

جدول ۷.۵.۳: سؤال «چقدر پیش آمده که حرفی یا چیزی را به کسی نسبت بدهید که از صحت آن مطمئن نباشید؟»
به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات							سن		جنس		معداری	
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خفکار	عالی	دبلم	متوسطه	ابتدائی	پیسود	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن		مرد
۰/۴	۰/۷		۰/۳	۰/۲	۱	۰/۷	۰/۴	۰/۵	۰/۷	۰/۵	۰/۴	۰/۲	۰/۱	۰/۳	۰/۸	۰/۵	۰/۵	خیلی زیاد
۲/۵	۳/۷		۲/۵	۲	۴/۳	۴/۶	۲/۲	۲/۶	۳/۷	۲/۹	۲/۶	۱/۹	۲	۲/۵	۳/۷	۲/۵	۳/۳	زیاد
۱۶/۴	۲۰/۳		۱۷/۲	۱۲/۷	۱۹/۹	۲۲	۱۶/۳	۱۹/۵	۲۰/۳	۱۸/۸	۱۴/۲	۱۲/۱	۱۳/۱	۱۷	۲۰/۶	۱۷/۱	۱۸/۲	کلی اوقات
۲۹	۳۱/۴		۳۰/۶	۲۴/۱	۳۲	۳۲/۱	۲۸/۳	۳۰/۸	۳۰/۱	۳۱/۱	۲۸/۵	۲۶/۷	۲۶/۱	۳۰	۳۱/۵	۲۹/۳	۳۰/۳	کم
۵۱/۷	۴۲/۹		۴۹/۴	۶۱	۴۲/۸	۴۰/۷	۵۲/۸	۴۶/۶	۴۵/۱	۴۶/۸	۵۴/۳	۵۹/۱	۵۸/۶	۵۰/۲	۴۳/۴	۵۰/۵	۴۷/۷	خیلی کم
۱۰۰	۱۰۰		۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=۰/۰۸۲$ $Sig=۰/۰۰۰$	$V=۰/۰۶۰$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=۰/۰۵۴$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=۰/۰۸۹$ $Sig=۰/۰۰۰$		$V=۰/۰۳۴$ $Sig=۰/۰۲۰$					معناداری

جدول ۷/۶۳: سؤال «چقدر پیش آمده که در صفتی باشید (مثلاً صفت نازناهی، خرد، اتوبوس و...) و به هر دلیلی خارج از نوبت کارتان را انجام دهید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن		جنس				
	متاهل	مجرد	بازنشسته	بیکار	محصل	خدمتار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹		مرد	زن
۰/۸	۱/۴	۱/۴	۰/۴	۱/۴	۱/۴	۰/۷	۰/۹	۱/۱	۱/۴	۰/۵	۰/۸	۰/۴	۰/۹	۱/۳	۰/۷	۱/۳	خیلی زیاد
۲/۶	۴/۲	۳/۱	۲/۴	۴/۴	۴/۵	۲/۳	۲/۸	۴	۳/۵	۲/۱	۱/۹	۲	۲/۵	۴/۲	۲/۵	۳/۷	زیاد
۱۴/۲	۱۷	۱۷/۳	۱۲	۱۷/۶	۱۸/۱	۱۱/۷	۱۷/۶	۱۶/۴	۱۶/۸	۱۲/۵	۹/۲	۱۲/۴	۱۵/۴	۱۶/۴	۱۳/۳	۱۷	گاهی اوقات
۲۳/۲	۲۴/۶	۲۴/۳	۲۱/۲	۲۵/۹	۲۴/۶	۲۲/۳	۲۳/۴	۲۳/۵	۲۵/۵	۲۳/۷	۲۰/۱	۲۱/۵	۲۳/۸	۲۴/۶	۲۲/۴	۲۵	کم
۵۹/۲	۵۲/۸	۵۴/۲	۶۴/۱	۵۰/۷	۵۱/۵	۶۳/۱	۵۵/۳	۵۵	۵۲/۸	۶۱/۲	۶۸/۱	۶۳/۷	۵۷/۴	۵۳/۴	۶۱/۱	۵۳	خیلی کم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۷۵ Sig=۰/۰۰۰	V=۰/۰۶۰ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۵۷ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۶۶ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۸۹ Sig=۰/۰۰۰				معداری

جدول ۷۷.۳: مقیاس «اخلاق دینی» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات							سن		جنس			
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خداکار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	مرد		زن
۰/۱	۰/۳	۰/۱	۰/۲	۰/۴	۰/۲	۰/۲	۰/۱	۰/۱	۰/۳	۰/۲	۰/۱	۰/۱	۰/۱	۰/۱	۰/۳	۰/۱	۰/۲	خیلی کم
۱/۴	۲/۲	۱/۵	۰/۶	۲/۷	۲/۵	۱/۳	۱/۷	۱/۸	۲/۱	۲/۱	۱/۳	۱	۱	۱/۴	۲/۳	۱/۵	۱/۹	کم
۱۱/۶	۱۶/۲	۱۲/۹	۹/۱	۱۵/۳	۱۷/۹	۱۱/۱	۱۵/۴	۱۵/۵	۱۴/۱	۱۴/۱	۹/۸	۷/۲	۸/۸	۱۲/۱	۱۶/۳	۱۲/۳	۱۳/۹	تا حدودی
۴۲/۹	۴۵/۴	۴۴/۲	۳۴/۸	۴۵/۸	۴۵/۷	۴۳/۳	۴۴/۸	۴۵/۸	۴۶/۲	۴۶/۲	۴۱/۷	۳۵	۳۶/۵	۴۴/۴	۴۶/۸	۴۴/۳	۴۳/۲	زیاد
۴۴	۳۵/۸	۴۱/۳	۵۵/۳	۳۵/۹	۳۳/۷	۴۴/۲	۳۸/۱	۳۶/۶	۳۷/۴	۳۷/۴	۴۷/۲	۵۶/۷	۵۳/۶	۴۲	۳۴/۴	۴۱/۷	۴۰/۸	خیلی زیاد
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=-/۰۹۵$ $Sig=-/۰۰۰$	$V=-/۰۶۱$ $Sig=-/۰۰۰$					$V=-/۰۷۲$ $Sig=-/۰۰۰$					$V=-/۱۱۱$ $Sig=-/۰۰۰$					$V=-/۰۳۱$ $Sig=-/۰۴۷$		معناداری

مناسک جمعی دینی

۶. مناسک جمعی دینی

در این بخش میزان حضور پاسخگویان در «مناسک جمعی دینی» سنجیده شده است. شرکت در نماز جماعت، زیارت اماکن دینی، شرکت در نماز جمعه، شرکت در جلسه قرآن، شرکت در مراسم شب‌های احیا، حضور در برنامه‌های مذهبی مسجد، اعتکاف، شرکت در جلسات دعا و شرکت در جلسات سفره‌های نذری از جمله سؤالات این بخش است که مقیاس «مناسک جمعی دینی» را می‌سازد.

۸/۶ درصد پاسخگویان همیشه و مرتب در نماز جماعت شرکت می‌کنند. ۱۶/۳ درصد بیش‌تر وقت‌ها و ۲۹/۵ درصد بعضی وقت‌ها در نماز جماعت شرکت می‌کنند. ۲۳/۸ درصد خیلی کم در نماز جماعت شرکت می‌کنند. ۲۱/۷ درصد اصلاً در نماز جماعت شرکت نمی‌کنند. ۱۱/۹ درصد پاسخگویان همیشه و مرتب به زیارت اماکن مذهبی می‌روند. ۳۲/۴ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۳۶/۳ درصد بعضی وقت‌ها و ۱۴/۹ درصد خیلی کم به زیارت اماکن مذهبی می‌روند. ۴/۴ درصد نیز اصلاً به زیارت اماکن مذهبی نمی‌روند.

۶ درصد پاسخگویان همیشه به نماز جمعه می‌روند. ۷/۸ درصد پاسخگویان بیش‌تر وقت‌ها، ۱۸/۷ درصد بعضی وقت‌ها و ۲۵/۸ درصد خیلی کم در نماز جمعه شرکت می‌کنند. ۴۱/۷ درصد اصلاً در نماز جمعه شرکت نمی‌کنند. ۵/۷ درصد پاسخگویان همیشه و مرتب در جلسات قرآن شرکت می‌کنند. ۱۳/۳ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۲۸/۲ درصد بعضی وقت‌ها و ۲۷/۵ درصد خیلی کم در جلسات قرآن شرکت می‌کنند. ۲۵/۴ درصد اصلاً در جلسات قرآن شرکت نمی‌کنند.

۲۷/۹ درصد پاسخگویان همیشه در مراسم شب‌های احیا شرکت می‌کنند. ۲۵/۲ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۲۱/۲ درصد بعضی وقت‌ها و ۱۳/۸ درصد خیلی کم در مراسم شب‌های احیا شرکت می‌کنند. ۱۱/۹ درصد نیز اصلاً در این مراسم شرکت نمی‌کنند.

۹/۹ درصد پاسخگویان همیشه در برنامه‌های مذهبی مساجد حضور دارند. ۱۹/۱ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۲۷ درصد بعضی وقت‌ها و ۲۳/۱ درصد خیلی کم در این برنامه‌ها حضور می‌یابند. ۲۰/۹ درصد اصلاً در این برنامه‌ها حاضر نمی‌شوند.

۲/۵ درصد همیشه در اعتکاف شرکت می‌کنند. ۳/۹ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۸/۹ درصد بعضی وقت‌ها و ۱۶ درصد خیلی کم در مراسم اعتکاف شرکت می‌کنند. ۶۸/۷ درصد اصلاً در مراسم اعتکاف شرکت نمی‌کنند. ۹/۳ درصد پاسخگویان همیشه در جلسات دعا شرکت می‌کنند. ۲۱/۳ درصد پاسخگویان بیش‌تر وقت‌ها، ۳۴/۹ درصد بعضی وقت‌ها و ۲۱/۳ درصد خیلی کم در جلسات دعا شرکت می‌کنند. ۱۳/۱ درصد اصلاً در جلسات دعا شرکت نمی‌کنند. ۱۴/۳ درصد پاسخگویان همیشه در جلسات سفره‌های نذری شرکت می‌کنند. ۲۶/۴ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۳۲ درصد بعضی وقت‌ها و ۱۶/۴ درصد خیلی کم به جلسات سفره‌های نذری می‌روند. ۱۰/۹ درصد اصلاً در این جلسات شرکت نمی‌کنند.

جدول ۸۷.۳ و نمودار ۵.۳ میزان شرکت در مناسک جمعی دینی را نشان می‌دهند. در مجموع ۲/۸ درصد پاسخگویان همیشه در انواع مناسک دینی شرکت می‌کنند. ۱۶/۶ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۳۵/۹ درصد بعضی وقت‌ها و ۳۵/۵ درصد خیلی کم در مناسک جمعی دینی شرکت می‌کنند. ۹/۱ درصد پاسخگویان اصلاً در هیچ مراسم دینی شرکت نمی‌کنند. یافته‌ها نشان می‌دهد که گویه‌ها و مقیاس مناسک جمعی دینی با همه متغیرهای زمینه‌ای رابطه دارند. برخلاف سایر مقیاس‌های دینی زنان کمی بیش از مردان در مناسک جمعی دینی شرکت می‌کنند. افراد مسن بیش از جوانان، افراد کم‌سواد بیش از تحصیل‌کرده‌ها، بازنشسته‌ها بیش از سایر گروه‌های شغلی و متأهل‌ها بیش از مجردها در مناسک جمعی دینی شرکت می‌کنند.

جدول ۷۸.۳: شرکت در نماز جماعت

درصد	
۲۱/۷	اصلاً
۲۳/۸	خیلی کم
۲۹/۵	بعضی وقت‌ها
۱۶/۳	بیش‌تر وقت‌ها
۸/۶	همیشه و مرتب
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۷۹.۳: زیارت اماکن دینی و اهل قبور

درصد	
۴/۴	اصلاً
۱۴/۹	خیلی کم
۳۶/۳	بعضی وقت‌ها
۳۲/۴	بیش‌تر وقت‌ها
۱۱/۹	همیشه و مرتب
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۸۰.۳: شرکت در نماز جمعه

درصد	
۴۱/۷	اصلاً
۲۵/۸	خیلی کم
۱۸/۷	بعضی وقت‌ها
۷/۸	بیش‌تر وقت‌ها
۶	همیشه و مرتب
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۸۱.۳: شرکت در جلسه قرآن

درصد	
۲۵/۴	اصلاً
۲۷/۵	خیلی کم
۲۸/۲	بعضی وقت‌ها
۱۳/۳	بیش‌تر وقت‌ها
۵/۷	همیشه و مرتب
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۸۲.۳: شرکت در مراسم شب‌های احیا

درصد	
۱۱/۹	اصلاً
۱۳/۸	خیلی کم
۲۱/۲	بعضی وقت‌ها
۲۵/۲	بیش‌تر وقت‌ها
۲۷/۹	همیشه و مرتب
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۸۳.۳: حضور در برنامه‌های مذهبی مسجد

درصد	
۲۰/۹	اصلاً
۲۳/۱	خیلی کم
۲۷	بعضی وقت‌ها
۱۹/۱	بیش‌تر وقت‌ها
۹/۹	همیشه و مرتب
۱۰۰	جمع کل

۱۸۰۴۵

تعداد پاسخگویان

جدول ۸۴.۳: اعتکاف

درصد	
۶۸/۷	اصلاً
۱۶	خیلی کم
۸/۹	بعضی وقت‌ها
۳/۹	بیش‌تر وقت‌ها
۲/۵	همیشه و مرتب
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۸۵.۳: آیا در جلسات دعا (کمیل، ندبه، زیارت عاشورا) شرکت می‌کنید؟

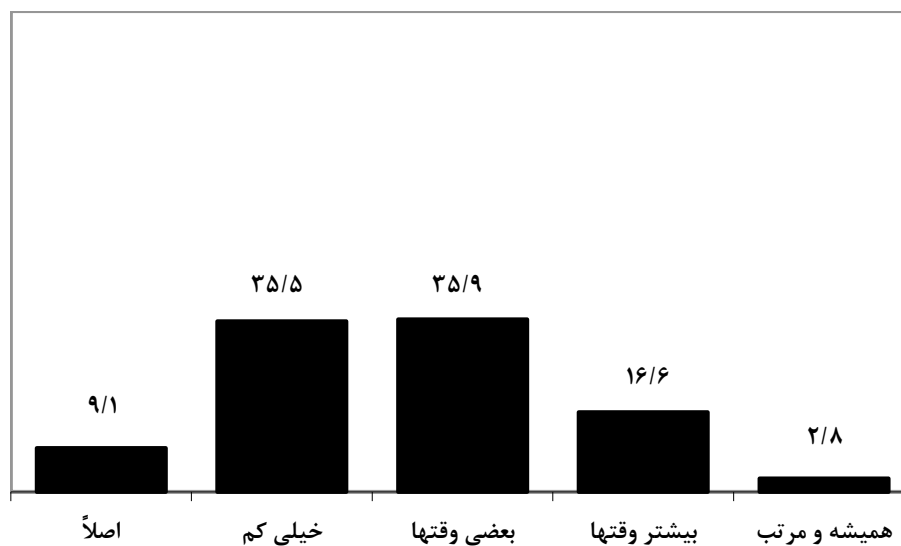
درصد	
۱۳/۱	اصلاً
۲۱/۳	خیلی کم
۳۴/۹	بعضی وقت‌ها
۲۱/۳	بیش‌تر وقت‌ها
۹/۳	همیشه و مرتب
۱۰۰	جمع کل
۱۶۰۷۶	تعداد پاسخگویان

جدول ۸۶.۳: آیا در جلسات سفره‌های نذری شرکت می‌کنید؟

درصد	
۱۰/۹	اصلاً
۱۶/۴	خیلی کم
۳۲	بعضی وقت‌ها
۲۶/۴	بیش‌تر وقت‌ها
۱۴/۳	همیشه و مرتب
۱۰۰	جمع کل

تعداد پاسخگویان		۱۶۰۷۶
جدول ۸۷.۳: مقیاس «مناسک جمعی دینی»		
درصد		
اصلاً	۹/۱	
خیلی کم	۳۵/۵	
بعضی وقت‌ها	۳۵/۹	
بیش‌تر وقت‌ها	۱۶/۶	
همیشه و مرتب	۲/۸	
جمع کل	۱۰۰	
تعداد پاسخگویان	۱۸۰۴۵	

نمودار ۵.۳: مقیاس «مناسک جمعی دینی»

جدول ۸۸.۳: گویه «شرکت در نماز جماعت» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت						سطح تحصیلات				سن		جنس		
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	معصل	خانکار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیشود	زن	مرد	
۲۰/۴	۲۴/۴	۱۸/۷	۱۲/۳	۲۳/۵	۲۳/۱	۲۴/۹	۲۵	۲۴/۹	۲۴/۳	۲۳/۵	۲۱/۲	۲۵/۹	۲۴	۱۹/۵	اصلاً
۲۳/۳	۲۴/۷	۲۲/۹	۱۷	۲۴/۱	۲۵/۱	۲۵	۲۵	۲۴/۹	۲۶/۸	۲۵	۲۰/۳	۱۸/۶	۲۵/۵	۲۲/۱	خیلی کم
۳۰/۲	۲۸/۱	۳۲/۱	۳۰/۴	۲۷/۱	۲۸/۵	۲۸/۳	۲۸/۳	۳۲/۵	۳۰/۱	۲۹/۱	۲۸/۹	۲۵/۴	۲۹	۳۰	بعضی وقت‌ها
۱۶/۸	۱۵/۵	۱۶/۹	۲۲/۷	۱۵/۹	۱۶/۵	۱۴/۷	۱۴/۷	۱۷/۳	۱۴/۹	۱۵/۲	۱۸/۶	۱۶/۵	۱۴/۸	۱۷/۸	بیشتر وقت‌ها
۹/۳	۷/۳	۹/۳	۱۷/۶	۹/۵	۶/۸	۷/۱	۷/۱	۷	۷	۷/۲	۱۱	۱۳/۶	۶/۷	۱۰/۵	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=/.۰۶۰$ $Sig=/.۰۰۰$	$V=/.۰۶۵$ $Sig=/.۰۰۰$						$V=/.۰۶۰$ $Sig=/.۰۰۰$				$V=/.۱۱۹$ $Sig=/.۰۰۰$		$V=/.۰۹۶$ $Sig=/.۰۰۰$		معماری

جدول ۸.۳: گویه «زیارت اماکن دینی و اهل قیور» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس					
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکر	محصل	خداکار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیشود	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹		زن	مرد	
۳/۵	۶/۲	۳/۸	۲/۴	۵/۱	۶/۸	۳/۹	۴	۴/۱	۴/۶	۴	۵/۹	۲/۷	۳/۶	۵/۹	۴/۱	۴/۷	۴/۷	اصلاً	
۱۳/۳	۱۸	۱۴/۱	۸/۶	۱۷/۲	۱۸/۷	۱۴/۱	۱۴	۱۴/۶	۱۷/۹	۱۲/۹	۱۳/۹	۱۱/۸	۱۳/۴	۱۷/۸	۱۴/۷	۱۵/۱	۱۵/۱	خیلی کم	
۳۶/۱	۳۶/۸	۳۶/۲	۳۱/۴	۳۶	۳۷/۷	۳۶/۷	۳۶/۸	۳۷/۴	۳۷/۲	۳۶/۲	۳۱/۵	۳۲/۵	۳۶/۶	۳۸	۳۷/۱	۳۵/۵	۳۵/۵	بعضی وقت‌ها	
۳۴/۱	۲۹/۲	۳۳/۸	۳۹/۶	۲۹/۷	۲۸/۶	۳۲/۹	۳۵/۱	۳۲/۴	۳۰	۳۲/۵	۳۳/۵	۳۵/۱	۳۴/۴	۲۹/۳	۳۲/۱	۳۲/۸	۳۲/۸	بیشتر وقت‌ها	
۱۳	۹/۷	۱۲	۱۸	۱۲/۱	۸/۳	۱۲/۴	۱۰	۱۱/۴	۱۰/۳	۱۴/۴	۱۵/۳	۱۷/۸	۱۲	۸/۸	۱۱/۹	۱۱/۹	۱۱/۹	همیشه	
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل	
$V=-/۰.۰۵$ $Sig=-/۰.۰۰۰$	$V=-/۰.۵۷$ $Sig=-/۰.۰۰۰$						$V=-/۰.۴۵$ $Sig=-/۰.۰۰۰$					$V=-/۰.۰۳$ $Sig=-/۰.۰۰۰$		$V=-/۰.۲۱$ $Sig=-/۰.۰۰۰$		$V=-/۰.۲۱$ $Sig=-/۰.۰۰۰$			معداری

جدول ۹.۳: گویه «شرکت در نماز جمعه» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات							سن		جنس		معناداری	
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکر	محصل	خانمدار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن		مرد
۴۰/۵	۴۴/۱	۴۴/۱	۴۰/۱	۲۵/۳	۴۰/۳	۴۲/۵	۴۵/۷	۳۴/۷	۴۰/۸	۴۵/۴	۴۱/۹	۴۷/۵	۳۵/۳	۴۱/۹	۴۴/۷	۴۴/۱	۳۹/۳	اصلاً
۲۵/۹	۲۵/۴	۲۵/۴	۲۵/۶	۲۶/۴	۲۵/۱	۲۶/۱	۲۵/۹	۲۷/۴	۲۸/۲	۲۶	۲۴/۲	۱۹/۶	۲۴/۹	۲۶/۲	۲۵/۷	۲۶/۷	۲۴/۹	خیلی کم
۱۹/۱	۱۷/۹	۱۸/۶	۱۸/۶	۲۶/۴	۱۷/۸	۲۰/۱	۱۷/۳	۲۳/۶	۱۸/۷	۱۶/۲	۱۹	۱۵/۷	۳۱/۱	۱۸/۷	۱۷/۶	۱۸/۲	۱۹/۲	بعضی وقت‌ها
۷/۹	۷/۷	۸/۲	۸/۲	۱۰/۵	۹/۳	۷/۴	۶/۷	۹/۲	۷/۷	۶/۹	۷/۷	۷/۶	۹/۲	۷/۸	۷/۲	۷	۸/۷	بیشتر وقت‌ها
۶/۶	۴/۸	۷/۴	۷/۴	۱۱/۴	۷/۵	۳/۹	۴/۴	۵/۱	۴/۷	۵/۶	۷/۲	۹/۵	۹/۶	۵/۵	۴/۷	۴/۱	۷/۹	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=-/۰۰۴۶$ $Sig=-/۰۰۰$	$V=-/۰۰۶۳$ $Sig=-/۰۰۰$					$V=-/۰۰۶۰$ $Sig=-/۰۰۰$					$V=-/۰۰۷۲$ $Sig=-/۰۰۰$		$V=-/۰۰۹۴$ $Sig=-/۰۰۰$		معناداری			

جدول ۹۱.۳: گویه «شرکت در جلسه قرآن» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات							سن		جنس		معناداری
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	یککار	محصل	خاندار	عالی	دپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن	
۲۵/۵	۲۵/۱	۲۸/۱	۲۲	۲۸/۴	۲۲/۷	۲۳/۶	۱۸/۶	۲۱/۷	۲۵/۲	۲۷/۷	۴۲/۳	۲۷	۲۴/۳	۲۵/۵	۲۲/۲	۲۸/۵	اصلاً
۲۶/۵	۲۹/۶	۲۸/۳	۲۶/۶	۲۸/۷	۲۹/۳	۲۵/۸	۲۹/۸	۲۹/۷	۲۸/۳	۲۴/۴	۲۲/۶	۲۴/۱	۲۷/۱	۲۹/۵	۲۶/۹	۲۸/۲	خیلی کم
۲۸/۳	۳۷/۹	۳۷/۸	۳۷/۵	۲۵/۸	۳۰/۸	۲۸/۱	۳۳/۲	۲۹/۵	۲۸/۸	۲۶/۱	۱۸/۷	۲۶/۵	۲۹	۲۸/۲	۲۹/۵	۲۶/۸	پنجاه و پنج
۱۳/۸	۱۲/۳	۱۱/۳	۱۶/۱	۱۲/۱	۱۱/۹	۱۵/۶	۱۳/۳	۱۳/۷	۱۲/۷	۱۴/۴	۱۱/۳	۱۴/۷	۱۳/۸	۱۲/۱	۱۴/۹	۱۱/۶	بیشتر وقتها
۵/۹	۵/۲	۴/۵	۷/۹	۵	۵/۳	۶/۹	۵/۱	۵/۵	۵/۱	۷/۴	۵/۱	۷/۷	۵/۷	۴/۷	۶/۴	۴/۹	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=-/۰.۳۸$ $Sig=-/۰.۰۷$	$V=-/۰.۴۸$ $Sig=-/۰.۰۰۰$					$V=-/۰.۸۲$ $Sig=-/۰.۰۰۰$				$V=-/۰.۵۱$ $Sig=-/۰.۰۰۰$		$V=-/۰.۸۸$ $Sig=-/۰.۰۰۰$					

جدول ۹.۲.۳: گویه «شرکت در مراسم شب‌های احیا» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات							سن		جنس		مختاداری	
	متاهل	مجرد	شغل	بازنشسته	بیکر	محصل	خانکار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیشواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن		مرد
۱۱/۴	۱۳/۱	۱۲/۱	۸/۶	۱۳/۲	۱۱/۶	۱۲	۹/۳	۱۰/۶	۱۲/۵	۱۲/۲	۱۸/۲	۱۰/۳	۱۱/۵	۱۳/۲	۱۲/۶	۱۱/۲	۱۲/۶	اصلاً
۱۳/۳	۱۴/۸	۱۳/۹	۱۲/۵	۱۴/۱	۱۵/۷	۱۲/۹	۱۴/۴	۱۳/۶	۱۴/۹	۱۲/۲	۱۴/۱	۱۳	۱۳/۶	۱۴/۴	۱۳	۱۴/۶	۱۴/۶	خیلی کم
۲۱/۴	۲۰/۷	۲۲/۶	۲۰/۹	۲۱/۶	۲۱/۹	۱۹/۵	۲۳	۲۱/۳	۲۱/۸	۲۰/۵	۱۷	۲۰/۹	۲۱/۳	۲۱/۲	۲۰/۵	۲۱/۸	۲۱/۸	بعضی وقت‌ها
۲۵/۴	۲۴/۸	۲۴/۶	۲۲/۹	۲۵/۷	۲۴/۷	۲۶/۲	۲۵/۳	۲۶/۳	۲۴/۸	۲۵/۱	۲۳/۳	۲۴/۱	۲۶/۲	۲۴/۸	۲۶/۴	۲۶/۴	۲۴	بیشتر وقت‌ها
۲۸/۵	۲۶/۶	۲۶/۸	۳۵/۲	۲۵/۳	۲۶	۲۹/۴	۲۸	۲۸/۲	۲۶	۲۹/۹	۲۷/۳	۳۱/۷	۲۷/۵	۲۶/۴	۲۸/۸	۲۶/۹	۲۶/۹	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=-۰.۳۶$ $Sig=۰.۰۱۲$	$V=-۰.۳۳$ $Sig=۰.۰۰۰$					$V=-۰.۴۴$ $Sig=۰.۰۰۰$					$V=-۰.۳۹$ $Sig=۰.۰۰۰$		$V=-۰.۴۴$ $Sig=۰.۰۰۱$					

جدول ۳.۳: گویه «حضور در برنامه‌های مذهبی مسجد» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت						سطح تحصیلات						سن		جنس		
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	معصل	خاندار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	بیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن	
۱۹/۵	۲۳/۶	۱۹/۴	۱۳/۵	۲۳/۲	۲۱/۵	۲۲/۵	۱۹/۲	۲۱/۱	۲۲/۴	۱۸/۷	۲۳/۹	۱۶/۲	۱۹/۹	۲۴/۲	۲۱/۸	۲۰	اصلاً
۲۳/۲	۲۲/۹	۲۳/۳	۱۸/۲	۲۱/۳	۲۴/۷	۲۳/۴	۲۴/۳	۲۴/۷	۲۴	۲۰/۴	۱۹/۷	۱۹/۴	۲۳/۹	۲۴/۱	۲۴/۱	۲۲/۱	خیلی کم
۲۷/۷	۲۵/۶	۲۷/۶	۳۰/۱	۲۵/۳	۲۷/۲	۲۶/۵	۳۰/۹	۲۵/۹	۲۶/۵	۲۷/۳	۲۳/۷	۲۷/۶	۲۸/۱	۲۵/۷	۲۷/۳	۲۶/۷	بعضی وقت‌ها
۱۹/۴	۱۸/۶	۱۹/۶	۲۱	۱۹/۲	۱۷/۹	۱۸/۸	۱۸/۲	۱۸/۵	۱۸	۲۱/۸	۱۹/۶	۲۲/۴	۱۹/۱	۱۷/۵	۱۸/۲	۲۰	بیشتر وقت‌ها
۱۰/۲	۹/۴	۱۰/۱	۱۷/۳	۱۱	۸/۷	۸/۸	۷/۵	۹/۷	۹	۱۱/۷	۱۳/۱	۱۴/۴	۹	۸/۵	۸/۷	۱۱/۱	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=۰/۰۴۸$ $Sig=۰/۰۰۰$	$V=۰/۰۴۴$ $Sig=۰/۰۰۰$						$V=۰/۰۴۷$ $Sig=۰/۰۰۰$						$V=۰/۰۸۲$ $Sig=۰/۰۰۰$		$V=۰/۰۵۳$ $Sig=۰/۰۰۰$		معناداری

جدول ۳.۹۴: گویه «اعتکاف» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات						سن			جنس		معناداری
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکر	محصل	خدمتار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	۵۰+	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن	
۷۰/۳	۶۵/۵	۶۹/۸	۶۹/۴	۶۵/۵	۶۱/۵	۷۱/۸	۶۱	۶۶/۷	۶۹/۹	۷۲/۹	۷۶/۶	۷۱/۳	۷۰/۲	۶۵/۹	۶۸/۸	۶۸/۶	اصلاً
۱۵/۴	۱۷/۲	۱۶/۱	۱۳/۹	۱۶/۱	۱۹/۴	۱۴/۶	۲۰/۶	۱۵/۸	۱۶/۱	۱۴/۲	۱۱/۱	۱۳/۸	۱۵/۸	۱۷/۲	۱۶	۱۶	خیلی کم
۸/۵	۹/۷	۸/۶	۹/۳	۱۰/۱	۱۱/۱	۷/۹	۱۱/۳	۱۰	۸/۴	۷/۳	۶/۱	۷/۹	۸/۴	۹/۹	۸/۷	۹/۲	بعضی وقت‌ها
۳/۶	۴/۵	۳/۶	۳/۷	۴/۹	۴/۹	۳/۴	۴/۵	۴/۴	۳/۳	۳/۴	۳/۹	۴/۲	۳/۳	۴/۳	۴	۳/۸	بیشتر وقت‌ها
۲/۲	۳/۱	۱/۹	۳/۷	۳/۴	۳/۱	۲/۳	۲/۶	۳	۲/۳	۲/۲	۲/۲	۲/۸	۲/۲	۲/۷	۲/۵	۲/۵	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=۰/۰۵۱$ $Sig=۰/۰۰۰$	$V=۰/۰۴۳$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=۰/۰۵۵$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=۰/۰۴۱$ $Sig=۰/۰۰۰$			$V=۰/۰۱۱$ $Sig=۰/۰۸۸۴$		معناداری	

جدول ۹.۵.۳: سؤال «آیا در جلسات دعا (کمیل، ندبه، زیارت عاشورا) شرکت می‌کنید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تاهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن		جنس		
متاهل	شاغل	بازنشسته	بیکر	محصل	خارجدار	عالی	متوسطه	ابتدایی	پیشود	۵۰+	۲۰-۴۹	۱۵-۲۹	زن	مرد	
۱۲/۷	۱۳/۹	۱۴/۱	۱۲/۳	۱۴	۱۱/۹	۱۲/۲	۱۴/۱	۱۳/۲	۱۵/۶	۱۲	۱۳/۲	۱۳/۷	۱۱/۵	۱۴/۸	اصلاً
۲۰/۷	۲۲/۳	۲۴/۱	۱۶/۲	۲۳	۲۰/۹	۲۱/۲	۲۲/۲	۲۱/۸	۲۰/۶	۱۹/۴	۲۱/۲	۲۲/۳	۱۹/۲	۲۳/۳	خیلی کم
۳۵/۹	۳۳/۱	۳۴/۸	۳۵/۷	۳۲/۲	۳۴/۴	۳۷/۶	۳۵/۴	۳۳/۸	۳۱/۵	۳۴/۳	۳۶/۱	۳۴/۲	۳۶/۶	۳۳/۳	بعضی وقتها
۲۱/۳	۲۱/۵	۱۹/۳	۲۴/۶	۲۰/۷	۲۲/۹	۲۰/۸	۲۱/۶	۲۱/۶	۲۲/۴	۲۳/۳	۲۰/۸	۲۰/۹	۲۲/۷	۲۰	بیشتر وقتها
۹/۳	۹/۳	۷/۶	۱۱/۱	۱۰/۱	۹/۵	۸/۳	۸/۸	۸/۹	۹/۹	۱۱	۸/۸	۹	۱۰/۱	۸/۶	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=۰/۰۳۲ Sig=۰/۰۵۶	V=۰/۰۴۲ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۳۰ Sig=۰/۰۱۰					V=۰/۰۳۴ Sig=۰/۰۰۷		V=۰/۰۸۰ Sig=۰/۰۰۰		مضاداری

جدول ۹۶.۳: سؤال «آیا در جلسات سفره‌های نذری شرکت می‌کنید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات							سن		جنس		
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خدمتار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	نیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن	
۱۰/۱	۱۲/۵	۱۵/۵	۱۶/۲	۱۴	۱۳/۶	۳/۶	۱۳/۵	۱۱/۸	۱۰/۳	۹	۸/۵	۱۰/۴	۹/۹	۱۲/۲	۴	۱۷/۸	اصلاً
۱۵/۴	۱۸/۴	۱۹/۴	۱۶/۴	۱۷/۷	۲۰/۳	۱۱/۳	۱۹/۴	۱۷/۱	۱۸/۶	۱۲/۳	۱۰/۵	۱۳/۹	۱۵/۶	۱۸/۴	۱۲/۹	۱۹/۸	خیلی کم
۳۲/۶	۳۰/۸	۳۲/۸	۳۰/۵	۳۰/۲	۳۰/۳	۳۲/۷	۳۴/۱	۳۲/۵	۳۱/۳	۳۱/۸	۲۸/۵	۳۱/۳	۳۲/۹	۳۱/۵	۳۳/۷	۳۰/۳	بعضی وقت‌ها
۲۶/۷	۲۵/۹	۲۲/۳	۲۶	۲۴/۷	۲۴/۸	۳۱/۹	۲۳	۲۵/۶	۲۶/۱	۲۸	۳۳/۵	۲۸/۲	۲۶/۸	۲۵/۳	۳۱	۲۱/۸	بیشتر وقت‌ها
۱۵/۲	۱۲/۵	۱۰/۱	۱۰/۹	۱۳/۴	۱۱	۲۰/۶	۱۰	۱۲/۹	۱۳/۷	۱۸/۹	۱۸/۹	۱۶/۲	۱۴/۹	۱۲/۷	۱۸/۴	۱۰/۲	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=۰/۰۶۳$ $Sig=۰/۰۰۰$	$V=۰/۰۲۱$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=۰/۰۶۹$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=۰/۰۵۰$ $Sig=۰/۰۰۰$		$V=۰/۰۲۶۸$ $Sig=۰/۰۰۰$				معناداری

جدول ۹۷.۳: مقیاس «مناسک جمعی دینی» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات							سن		جنس			
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکر	محصل	خندار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	۵۰+	۳-۴۹	۱۵-۲۹	مرد		زن
۷/۷	۱۲	۹/۸	۶/۷	۱۱/۷	۱۲/۶	۶/۵	۱۰/۴	۹/۴	۱۰/۳	۶/۸	۷/۷	۶/۵	۸/۱	۱۱/۴	۷/۱	۱۱/۲	اصلاً	
۳۵/۴	۳۵/۷	۳۸/۲	۲۹/۱	۳۷/۱	۳۵	۳۳/۸	۳۴/۵	۳۵/۲	۳۷/۶	۳۴/۲	۳۶/۲	۳۶/۲	۳۱	۳۵/۸	۳۷/۵	۳۴	۳۷	خیلی کم
۳۷	۳۳/۷	۳۵/۴	۳۵/۸	۳۱/۴	۳۳/۱	۳۹	۳۴/۹	۳۷	۳۵/۴	۳۶/۲	۳۵/۲	۳۷/۸	۳۷/۲	۳۳/۷	۳۸/۵	۳۳/۳	بعضی وقتها	
۱۶/۹	۱۶/۱	۱۴/۱	۲۲/۸	۱۵/۸	۱۷/۱	۱۸/۱	۱۷/۵	۱۵/۷	۱۴/۳	۱۹/۳	۱۷/۸	۲۰/۶	۱۶/۱	۱۵/۱	۱۷/۷	۱۵/۵	بیشتر وقتها	
۳	۲/۶	۲/۵	۵/۵	۴/۱	۲/۳	۲/۶	۲/۷	۲/۷	۲/۴	۳/۶	۳/۱	۴/۲	۲/۷	۲/۳	۲/۶	۳	همیشه	
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل	
$V=-/۰۷۴$ $Sig=-/۰۰۰$	$V=-/۰۶۱$ $Sig=-/۰۰۰$					$V=-/۰۳۶$ $Sig=-/۰۰۰$					$V=-/۰۷۵$ $Sig=-/۰۰۰$			$V=-/۰۸۹$ $Sig=-/۰۰۰$		مقداری		

رفتارهای دینی واجب

۷. رفتارهای دینی واجب

یکی دیگر از ابعادی که در این پژوهش سنجیده شده است «رفتارهای دینی واجب» است. برای سنجش این بعد برخی از مهمترین رفتارهای دینی واجب آمده است تا میزان انجام آن‌ها سنجیده شود. خواندن نمازهای واجب یومیه، روزه گرفتن، انجام غسل واجب، دادن فطریه، امر به معروف و نهی از منکر و دادن خمس و زکات گویه‌هایی هستند که این مقیاس را شکل داده‌اند.

۶۷/۶ درصد پاسخگویان همیشه نماز می‌خوانند. ۱۷/۷ درصد بیش‌تر وقت‌ها و ۷/۶ درصد بعضی وقت‌ها نماز می‌خوانند. ۳/۵ درصد خیلی کم نماز می‌خوانند. ۳/۷ درصد اصلاً نماز نمی‌خوانند. ۶۹/۳ درصد پاسخگویان همیشه در ماه رمضان روزه می‌گیرند. ۱۶/۳ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۷/۲ درصد بعضی وقت‌ها و ۳/۲ درصد خیلی کم روزه می‌گیرند. تنها ۴ درصد اصلاً روزه نمی‌گیرند.

۷۹ درصد پاسخگویان همیشه غسل‌های واجب را انجام می‌دهند. ۱۲/۴ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۵/۳ درصد بعضی وقت‌ها و ۱/۸ درصد خیلی کم غسل واجب می‌کنند. ۱/۶ درصد نیز اصلاً غسل واجب انجام نمی‌دهند. ۷۴/۳ درصد پاسخگویان همیشه فطریه می‌دهند. ۱۲/۱ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۶/۷ درصد بعضی وقت‌ها و ۳/۱ درصد خیلی کم فطریه می‌دهند. ۳/۸ درصد نیز اصلاً فطریه نمی‌دهند.

۲۲/۱ درصد همیشه امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند. ۲۱/۱ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۳۰/۲ درصد بعضی وقت‌ها، ۱۸/۴ درصد نیز خیلی کم امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند. ۸/۱ درصد اصلاً چنین کاری نمی‌کنند. ۳۴/۶ درصد پاسخگویان همیشه خمس و زکات خود را می‌دهند. ۱۵/۲ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۱۶/۳ درصد بعضی وقت‌ها و ۱۴/۹ درصد خیلی کم خمس و زکات می‌دهند. ۱۸/۹ درصد اصلاً خمس و زکات نمی‌دهند.

جدول ۱۰۴.۳ و نمودار ۶.۳ میزان انجام رفتارهای دینی واجب را نشان می‌دهد. ۵۱/۴ درصد پاسخگویان همیشه رفتارهای دینی واجب خود را انجام می‌دهند. ۳۲/۲ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۱۱/۶ درصد بعضی وقت‌ها و ۳/۱ درصد خیلی کم رفتارهای واجب را انجام می‌دهند. ۱/۶ درصد هم اصلاً رفتارهای دینی را انجام نمی‌دهند. مقیاس «رفتارهای دینی واجب» با همه متغیرهای زمینه‌ای رابطه دارد. زنان بیش از مردان، افراد مسن بیش از جوانان، افراد کم‌سواد بیش از تحصیل‌کرده‌ها، بازنشسته‌ها بیش از سایر مشاغل و متأهل‌ها بیش از مجردها رفتارهای دینی واجب را انجام می‌دهند.

جدول ۹۸.۳: خواندن نمازهای واجب یومیه

درصد	
۳/۷	اصلاً
۳/۵	خیلی کم
۷/۶	بعضی وقت‌ها
۱۷/۷	بیش‌تر وقت‌ها
۶۷/۶	همیشه
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۹۹.۳: روزه گرفتن در ماه رمضان

درصد	
۴	اصلاً
۳/۲	خیلی کم
۷/۲	بعضی وقت‌ها
۱۶/۳	بیش‌تر وقت‌ها
۶۹/۳	همیشه
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۰۰.۳: انجام غسل واجب (در صورت لزوم)

درصد	
۱/۶	اصلاً
۱/۸	خیلی کم
۵/۳	بعضی وقت‌ها
۱۲/۴	بیش‌تر وقت‌ها
۷۹	همیشه
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۰۱.۳: دادن فطریه

درصد	
۳/۸	اصلاً
۳/۱	خیلی کم
۶/۷	بعضی وقت‌ها
۱۲/۱	بیش‌تر وقت‌ها
۷۴/۳	همیشه
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۰۲.۳: امر به معروف و نهی از منکر

درصد	
۸/۱	اصلاً
۱۸/۴	خیلی کم
۳۰/۲	بعضی وقت‌ها
۲۱/۱	بیش‌تر وقت‌ها
۲۲/۱	همیشه
۱۰۰	جمع کل

تعداد پاسخگویان ۱۸۰۴۵

جدول ۱۰۳.۳: دادن خمس و زکات

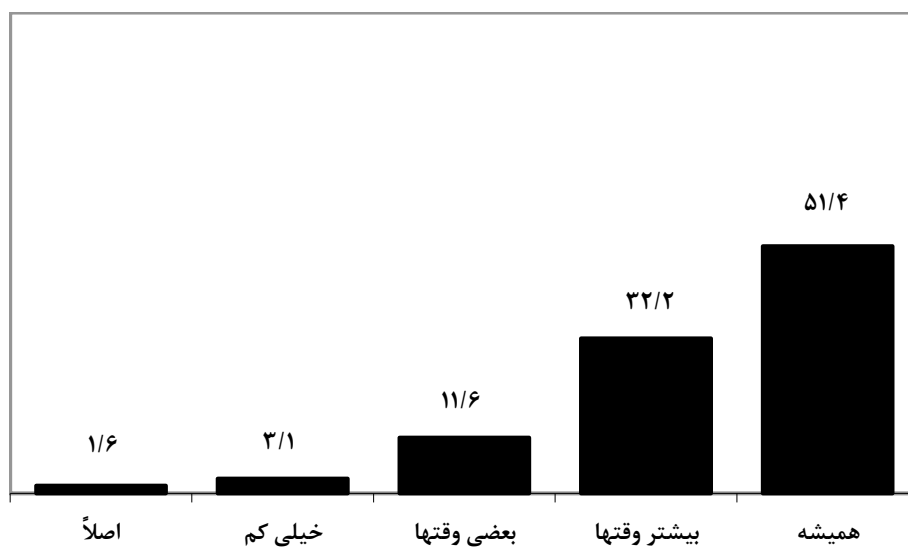
درصد	
۱۸/۹	اصلاً
۱۴/۹	خیلی کم
۱۶/۳	بعضی وقت‌ها
۱۵/۲	بیش‌تر وقت‌ها
۳۴/۶	همیشه
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۰۴.۳: مقیاس «رفتارهای دینی واجب»

درصد	
۱/۶	اصلاً
۳/۱	خیلی کم
۱۱/۶	بعضی وقت‌ها
۳۲/۲	بیش‌تر وقت‌ها
۵۱/۴	همیشه
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

نمودار ۶.۳: مقیاس «رفتارهای دینی واجب»

جدول ۱۰۵.۳: گویه «خواندن نماز واجب یومیه» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات							سن		جنس		
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکر	محصل	خانکار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیشواد	۵۰+	۳-۴۹	۱۵-۲۹	مرد	
۲/۴	۶/۱	۳/۶	۲/۲	۶/۱	۶/۵	۱/۸	۳/۸	۴/۳	۴/۵	۲/۳	۲/۴	۱/۸	۲/۵	۵/۶	۲/۲	۵/۱	اصلاً
۲/۷	۴/۹	۳/۷	۱/۳	۵/۱	۵/۶	۲/۲	۳/۸	۴/۶	۴	۲/۲	۱/۶	۱/۲	۲/۶	۵/۴	۲/۷	۴/۳	خیلی کم
۶/۵	۹/۶	۷/۱	۳/۹	۸/۶	۱۱/۱	۶/۶	۷/۱	۸/۷	۹/۸	۵/۲	۴/۳	۳/۵	۶/۹	۱۰/۲	۶/۷	۸/۴	بعضی وقتها
۱۵/۹	۲۱/۲	۱۷/۸	۹/۵	۲۳/۵	۲۱/۷	۱۵/۲	۱۸	۱۸/۹	۲۰/۵	۱۴/۷	۱۲/۵	۱۰/۸	۱۶/۸	۲۱/۹	۱۶/۱	۱۹/۲	بیشتر وقتها
۷۲/۴	۵۸/۲	۶۷/۸	۸۳/۱	۵۶/۷	۵۵/۱	۷۴/۱	۶۷/۲	۶۳/۵	۶۱/۲	۷۵/۷	۷۹/۲	۸۲/۷	۷۱/۲	۵۷	۷۲/۲	۶۳	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=-/۱۵۶$ $Sig=-/۰۰۰$	$V=-/۰۹۳$ $Sig=-/۰۰۰$					$V=-/۰۷۲$ $Sig=-/۰۰۰$					$V=-/۱۵۶$ $Sig=-/۰۰۰$		$V=-/۱۱۴$ $Sig=-/۰۰۰$		معناداری		

جدول ۱۰۶.۳: گویه «روزه گرفتن در ماه رمضان» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات							سن		جنس		معداری
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانمدار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	نیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن	
۳/۵	۴/۹	۴/۲	۵/۷	۵/۹	۴/۶	۲/۸	۳/۸	۳/۷	۴/۳	۴	۴/۷	۴/۹	۳/۵	۴/۱	۲/۷	۵/۳	اصلاً
۲/۶	۴/۳	۳/۳	۳/۷	۳/۸	۴/۷	۲/۱	۴	۳/۳	۳/۴	۲/۴	۲/۵	۲/۸	۲/۵	۴	۲/۴	۴	خیلی کم
۶/۴	۸/۸	۷/۳	۶/۶	۸/۶	۹/۸	۵/۸	۶/۷	۸	۸/۱	۶/۴	۶	۶/۵	۶/۳	۸/۴	۶	۸/۵	بعضی وقت‌ها
۱۴/۹	۱۸/۹	۱۶/۲	۱۱/۹	۱۹/۵	۱۹/۳	۱۴/۷	۱۶/۴	۱۶/۶	۱۸/۴	۱۴/۶	۱۲/۷	۱۳	۱۵/۲	۱۸/۹	۱۵/۳	۱۷/۲	بیشتر وقت‌ها
۷۲/۵	۶۳/۱	۶۹/۲	۷۲/۲	۶۲/۲	۶۱/۶	۷۴/۶	۶۹/۱	۶۸/۳	۶۵/۸	۷۲/۶	۷۴/۱	۷۲/۹	۷۲/۵	۶۴/۶	۷۳/۶	۶۵	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=-.۰۹۹$ $Sig=/.۰۰۰$	$V=-.۰۶۰$ $Sig=/.۰۰۰$					$V=-.۰۳۶$ $Sig=/.۰۰۰$					$V=-.۰۶۸$ $Sig=/.۰۰۰$		$V=-.۰۸$ $Sig=/.۰۰۰$				معداری

جدول ۱۰۷.۳: گویه «انجام غسل واجب (در صورت لزوم)» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات						سن			جنس		
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خندار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن	
۰/۹	۲/۹	۱/۳	۱/۱	۲/۳	۳/۶	۰/۷	۲/۳	۱/۶	۱/۶	۰/۹	۱/۳	۰/۸	۰/۹	۲/۵	۱	۲/۱	اصلاً
۱/۳	۲/۷	۱/۶	۱/۳	۲/۹	۳/۱	۱/۱	۲/۲	۱/۷	۲/۱	۱/۳	۱/۳	۱/۲	۱/۲	۲/۶	۱/۴	۲/۲	خیلی کم
۴/۱	۷/۴	۳/۸	۳/۱	۷/۲	۸/۹	۴/۶	۵/۳	۵/۵	۶/۷	۳/۵	۴/۲	۲/۸	۴/۵	۷/۱	۴/۸	۵/۷	بعضی وقت‌ها
۱۰/۸	۱۵/۵	۱۱/۱	۷/۹	۱۵/۵	۱۷/۱	۱۱/۳	۱۱/۹	۱۳/۳	۱۳/۷	۱۰/۲	۱۱/۷	۸/۵	۱۱/۳	۱۵/۳	۱۱/۷	۱۳/۱	بیشتر وقت‌ها
۸۲/۹	۷۱/۵	۸۲/۲	۸۶/۶	۷۲/۱	۶۷/۳	۸۲/۳	۷۸/۳	۷۷/۹	۷۵/۹	۸۴/۱	۸۱/۴	۸۶/۷	۸۲/۱	۷۲/۴	۸۱/۲	۷۶/۹	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=-/۱۴۵$ $Sig=/.۰۰۰$	$V=-/۰.۸۳$ $Sig=/.۰۰۰$					$V=-/۰.۴۱$ $Sig=/.۰۰۰$						$V=-/۰.۰۶$ $Sig=/.۰۰۰$			$V=-/۰.۶۷$ $Sig=/.۰۰۰$		معناداری

جدول ۱۰.۳: گویه «دادن فطریه» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات						سن		جنس			
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکر	محصل	خندار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیشود	۵۰+	۳-۴۹	۱۵-۲۹		مرد
۱/۹	۷/۶	۲/۵	۰/۹	۷/۶	۸/۹	۲	۴/۱	۴/۵	۵/۲	۱/۸	۱/۹	۱/۳	۱/۸	۶/۹	۳/۱	۴/۵	اصلاً
۲/۲	۴/۸	۲/۸	۱/۵	۴/۱	۵/۵	۲/۲	۳	۳/۸	۳/۷	۱/۹	۲	۱/۷	۲/۲	۴/۵	۲/۸	۳/۴	خیلی کم
۶/۱	۸	۶/۴	۳/۸	۷/۴	۸/۶	۶/۵	۶/۹	۶/۷	۷/۶	۵/۷	۵/۸	۵	۶/۲	۸/۱	۶/۵	۷	بعضی وقت‌ها
۱۱/۴	۱۳/۵	۱۲	۹/۱	۱۵/۵	۱۳/۵	۱۱	۱۱/۴	۱۲/۲	۱۳/۶	۱۱/۳	۱۱/۳	۱۰/۱	۱۲/۲	۱۳/۱	۱۱/۸	۱۲/۴	بیش تر وقت‌ها
۷۸/۴	۶۶/۱	۷۶/۳	۸۴/۶	۶۵/۴	۶۳/۵	۷۸/۴	۷۴/۶	۷۲/۸	۶۹/۸	۷۹/۳	۷۹	۸۱/۹	۷۷/۶	۶۷/۴	۷۵/۸	۷۲/۷	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=-.۱۷۵$ $Sig=.$ ...	$V=-.۰۹۳$ $Sig=.$ ...					$V=-.۰۵۰$ $Sig=.$ ...					$V=-.۱۲۴$ $Sig=.$ ...		$V=-.۰۴۵$ $Sig=.$ ...		معماری		

جدول ۱۰.۹.۳: گویه «امر به معروف و نهی از منکر» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تاهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن		جنس		
متاهل	شاغل	بازنشسته	بیکر	محصل	خفندار	عالی	دپلم	متوسطه	ابتدایی	بیسواد	۵۰+	۲۹-۴۹	زن	مرد	
۶/۸	۱۰/۷	۷/۶	۵	۹/۴	۶/۸	۱۰/۳	۹/۲	۹/۱	۵/۱	۵/۱	۴/۶	۷/۱	۷/۴	۸/۸	اصلاً
۱۷/۳	۲۰/۷	۱۹/۱	۱۲/۳	۱۸/۹	۲۱/۴	۱۸/۶	۱۹/۸	۲۱/۱	۱۵/۵	۱۴/۳	۱۳/۶	۱۸/۳	۱۷/۶	۱۹/۳	خیلی کم
۳۰/۴	۲۹/۸	۲۹/۸	۲۹/۲	۲۹/۲	۳۱/۲	۳۱/۹	۳۰/۷	۲۹/۷	۳۰/۲	۲۶/۹	۲۹/۵	۳۰/۲	۳۱/۳	۲۹/۱	بعضی‌وقتها
۲۱/۵	۲۰/۴	۲۱/۵	۲۲/۲	۲۲/۳	۲۰/۹	۲۰/۵	۱۹/۹	۲۰	۲۲/۴	۲۵/۹	۲۳/۱	۲۱/۷	۲۱/۲	۲۱	بیشتر وقت‌ها
۲۴	۱۸/۴	۳۱/۳	۲۰/۳	۱۶/۵	۲۳/۹	۱۸/۷	۲۰/۴	۲۰/۲	۲۶/۸	۲۷/۸	۲۹/۳	۲۲/۷	۲۲/۵	۲۱/۷	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=۰/۰۹۶$ $Sig=۰/۰۰۰$	$V=۰/۰۵۷$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=۰/۰۶۳$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=۰/۰۰۱$ $Sig=۰/۰۰۰$		$V=۰/۰۳۸$ $Sig=۰/۰۰۵$		مشاری

جدول ۱۰-۳: گویه «دادن خمس و زکات» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع متأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات	سن			جنس		معناداری					
	متأهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار		محصل	خلدکار	عالی	دیپلم	متوسطه		ابتدایی	پیشواد	۵۰+	۳-۴۹	۱۵-۲۹
۱۶/۳	۲۴/۱	۱۸/۶	۱۲/۷	۲۱/۴	۲۶	۱۶/۳	۱۸/۷	۱۹/۶	۲۲/۸	۱۵/۲	۱۵/۵	۱۳	۱۷/۴	۲۳/۳	۱۷/۸	۲۰/۱	اصلاً
۱۴/۸	۱۵/۲	۱۵/۲	۱۱/۴	۱۶/۳	۱۴/۱	۱۵	۱۴/۲	۱۵/۹	۱۵/۶	۱۴/۲	۱۳/۵	۱۲/۴	۱۵/۶	۱۵/۵	۱۵/۴	۱۴/۴	خیلی کم
۱۶/۷	۱۵/۶	۱۶	۱۶/۹	۱۶/۲	۱۵/۳	۱۷/۲	۱۶/۹	۱۶/۵	۱۵/۴	۱۶/۴	۱۶/۹	۱۶/۲	۱۶/۸	۱۶	۱۶/۵	۱۶/۲	بعضی وقتها
۱۵/۴	۱۴/۹	۱۵	۱۳/۸	۱۷	۱۵/۱	۱۵/۱	۱۵/۷	۱۵/۱	۱۴/۷	۱۴/۷	۱۶/۴	۱۴/۸	۱۵/۶	۱۵	۱۵/۲	۱۵/۲	بیشتر وقتها
۳۶/۹	۳۰/۱	۳۵/۲	۴۵/۲	۲۹/۱	۲۹/۶	۳۶/۴	۳۴/۴	۳۲/۹	۳۱/۴	۳۹/۵	۳۷/۷	۴۳/۷	۳۴/۵	۳۰/۱	۳۵/۱	۳۴/۱	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=-/۱۰۳$ $Sig=-/۰۰۰$	$V=-/۰۵۶$ $Sig=-/۰۰۰$					$V=-/۰۴۴$ $Sig=-/۰۰۰$					$V=-/۰۹۳$ $Sig=-/۰۰۰$			$V=-/۰۳۱$ $Sig=-/۰۴۶$			معناداری

جدول ۱۱.۳: مقیاس «رفتارهای دینی واجب» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		
	شاغل	بازنشسته	بیکار	معصل	خانکار	عالی	دبلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن	مرد	
۰/۹	۲/۸	۱/۲	۰/۶	۳	۳/۶	۰/۸	۱/۸	۱/۵	۰/۹	۰/۸	۰/۷	۱	۲/۶	۱/۲	۲	اصلاً
۲	۵/۴	۲/۸	۱/۸	۴/۷	۶/۳	۳/۹	۳/۴	۴/۲	۱/۵	۱/۷	۱/۵	۲/۱	۴/۹	۲/۱	۴/۲	خیلی کم
۹/۳	۱۶	۱۱/۷	۷/۴	۱۵/۱	۱۷/۲	۸/۵	۱۲/۵	۱۵/۲	۸/۳	۸/۳	۷	۹/۷	۱۵/۶	۹/۸	۱۳/۴	بعضی وقتها
۳۲/۲	۳۲/۳	۳۱/۵	۲۵/۵	۳۴/۴	۳۱/۴	۳۳/۷	۳۳/۷	۳۳/۴	۳۲/۱	۲۹/۹	۳۷/۷	۳۳	۳۳/۸	۳۳/۳	۳۱/۱	بیشتر وقتها
۵۵/۶	۴۳/۴	۵۲/۷	۶۴/۷	۴۲/۹	۴۱/۵	۵۵/۴	۴۸/۷	۴۵/۷	۵۷/۲	۵۹/۳	۶۳/۲	۵۲/۱	۴۳/۱	۵۳/۶	۴۹/۳	همیشه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=-۰/۶۹$ Sig=-/۰۰۰	$V=-۰/۹۲$ Sig=-/۰۰۰					$V=-۰/۶۵$ Sig=-/۰۰۰					$V=-۰/۳۴$ Sig=-/۰۰۰			$V=-۰/۹۴$ Sig=-/۰۰۰		معداری

محرمات دینی

۸. محرمات دینی

در این بخش میزان رواج محرمات دینی در جامعه سنجیده شده است. «محرمات دینی» یکی از ابعاد دین‌داری است که کم‌تر مورد توجه محققان و دین‌پژوهان قرار گرفته است. برای سنجش این بعد چهار موقعیت فرضی طراحی کرده‌ایم و از پاسخگویان خواسته‌ایم بگویند که اگر در چنین موقعیتی قرار بگیرند چه اقدامی می‌کنند. این چهار موقعیت فرضی مربوط به مصرف مشروبات الکلی، سقط جنین، گرفتن نزول پول و روابط مختلط زن و مرد است. در هریک از چهار موقعیت فوق، پاسخگویان را در برابر سه انتخاب مختار کرده‌ایم: انجام حرام، انجام مشروط یا مماشات در برابر آن و ترک حرام. در ادامه تصمیم‌های پاسخگویان مشاهده می‌شود.

از پاسخگویان پرسیده شده است «فرض کنید به مراسم عروسی یکی از اقوام نزدیک دعوت شده‌اید و متوجه می‌شوید بعضی‌ها در آن مشروب می‌خورند، در این موقع شما چه می‌کنید؟». ۵۹/۲ درصد پاسخگویان فکر می‌کنند جایی که مشروب هست نباید بنشینند. ۳۵/۴ درصد علی‌رغم این که از مشروب استفاده نمی‌کنند اما به مهمانی ادامه خواهند داد. ۵/۴ درصد نیز گفته‌اند نوشیدن مشروب اشکالی ندارد.

در پاسخ به سؤال که «اگر برای خانواده‌ای بارداری ناخواسته‌ای پیش آید و در مورد سقط جنین با شما مشورت کنند، به این خانواده چه توصیه‌ای می‌کنید؟»، ۷۳/۹ درصد پاسخگویان گفته‌اند توصیه می‌کنیم که سقط جنین نکنند و بچه را نگه دارند. ۲۳/۲ درصد گفته‌اند اگر اشکال شرعی نداشته باشد سقط جنین را پیشنهاد می‌کنم و ۲/۹ درصد گفته‌اند سقط جنین راه حل خوبی است.

در پاسخ به این سؤال که «فرض کنید پول اضافه‌ای داشته باشید و بخواهید آن پول را به کسی بدهید، در این صورت کدامیک از کارهای زیر را انجام می‌دهید؟» ۷۹/۹ درصد گفته‌اند در هیچ شرایطی سود پول را نخواهم گرفت. ۱۷/۳ درصد پاسخگویان

گفته‌اند اگر حکم ربا نداشته باشد سود پول را محاسبه خواهیم کرد و ۲/۷ درصد نیز گفته‌اند سود آن را متناسب با شرایط روز حساب خواهیم کرد.

از پاسخگویان پرسیده شد است که «اگر در یک مهمانی شرکت کنید و متوجه شوید که آن مهمانی به صورت مختلط برگزار شده است و خیلی هم محرم و نامحرم بودن، دست دادن زن و مرد و نظایر آن برایشان اهمیتی ندارد، کدامیک از کارهای زیر را ترجیح می‌دهید انجام دهید؟». ۵۶/۱ پاسخگویان گفته‌اند ترجیح می‌دهم مهمانی را ترک کنم. ۳۳/۴ گفته‌اند خیلی به آن‌ها نزدیک نمی‌شوم و در یک گوشه‌ای می‌نشینم و ۱۰/۵ درصد گفته‌اند این مسائل برایم اهمیتی ندارد و به مهمانی ادامه می‌دهم.

جدول ۱۱۶.۳ و نمودار ۷.۳ میزان انجام یا ترک محرمات را نشان می‌دهد. در مجموع ۷۶ درصد پاسخگویان بر ترک محرمات پای‌بند هستند. ۲۰/۸ درصد نسبت به آن مباحثات دارند و ۳/۲ درصد بر انجام آن اصرار دارند. گویه‌ها و مقیاس محرمات با تمامی متغیرهای زمینه‌ای رابطه دارند. به طوری که زنان بیش از مردان، افراد مسن بیش از جوانان، افراد کم‌سواد بیش از تحصیل کرده‌ها، بازنشسته‌ها بیش از سایر مشاغل و متأهل‌ها بیش از مجردها بر ترک محرمات پای‌بند هستند.

جدول ۱۱۲.۳: فرض کنید به مراسم عروسی یکی از اقوام نزدیک دعوت شده‌اید و متوجه می‌شوید بعضی‌ها در آن مشروب می‌خورند، در این موقع شما چه می‌کنید؟

درصد	
۵/۴	نوشیدن مشروب از نظر من اشکالی ندارد.
۳۵/۴	با آن‌که خودم از آن استفاده نمی‌کنم اما به مهمانی ادامه خواهم داد.
۵۹/۲	فکر می‌کنم جایی که مشروب هست من نباید بنشینم، پس ترجیح می‌دهم مهمانی را ترک کنم.
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۱۳.۳: اگر برای خانواده‌ای بارداری ناخواسته‌ای پیش آید و در مورد سقط جنین با شما مشورت کنند، به این خانواده چه توصیه‌ای می‌کنید؟

درصد	
۲/۹	به نظر من سقط جنین راه حل خوبی است.
۲۳/۲	اگر اشکال شرعی نداشته باشد سقط جنین را پیشنهاد می‌کنم.
۷۳/۹	در هر صورت توصیه می‌کنم که سقط جنین نکنند و بچه را نگه دارند.
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۱۴.۳: فرض کنید پول اضافه‌ای داشته باشید و بخواهید آن پول را به کسی بدهید، در این صورت کدام یک از کارهای زیر را انجام می‌دهید؟

درصد	
۲/۷	سود آن را متناسب با شرایط روز حساب خواهیم کرد.
۱۷/۳	اگر حکم ربا نداشته باشد سود پول را محاسبه خواهیم کرد.
۷۹/۹	در هیچ شرایطی سود پول را نخواهم گرفت.
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

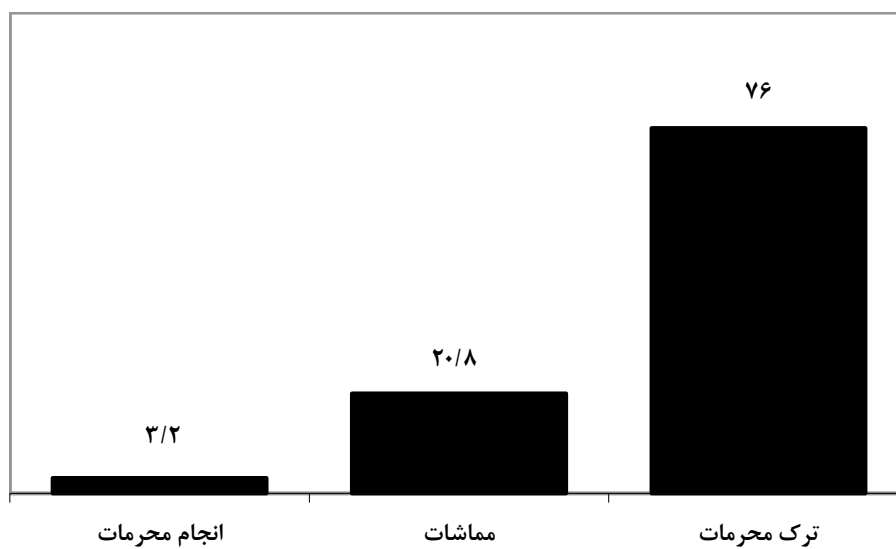
جدول ۱۱۵.۳:

درصد	
۱۰/۵	این مسائل برایم اهمیتی ندارد و به مهمانی ادامه می‌دهم.
۳۳/۴	خیلی به آن‌ها نزدیک نمی‌شوم و در یک گوشه‌ای می‌نشینم.
۵۶/۱	ترجیح می‌دهم مهمانی را ترک کنم.
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۱۶.۳: مقیاس «محرمات دینی»

درصد	
۳/۲	انجام محرمات
۲۰/۸	مماشات
۷۶	ترک محرمات
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

نمودار ۷.۳: مقیاس «محرمات دینی»

جدول ۱۷.۳: سؤال «فرض کنید به مراسم عروسی یکی از اقوام نزدیک دعوت شده‌اید و متوجه می‌شوید بعضی‌ها در آن مشروب می‌خورند، در این موقع شما چه می‌کنید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات						سن			جنس		مشکلی ندارم ^۱
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خاندار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیشواد	۵۰+	۳۰-۴۹	۱۵-۲۹	زن	
۴/۲	۷/۶	۵/۸	۳/۷	۷	۹/۵	۲/۷	۹/۳	۶/۹	۵/۲	۲/۱	۱/۴	۲/۳	۴/۷	۷/۵	۳/۶	۷/۲	
۳۳/۴	۳۹/۳	۳۸	۲۵/۷	۳۹	۴۰/۶	۳۱/۱	۳۹/۸	۴۱/۲	۳۹/۵	۲۷	۲۰	۲۴/۴	۳۶/۲	۴۰/۲	۳۳/۲	۳۷/۷	
۶۲/۳	۵۳/۱	۵۶/۲	۷۰/۶	۵۴	۴۹/۹	۶۶/۱	۵۱	۵۲	۵۵/۳	۷۰/۹	۷۸/۵	۷۳/۳	۵۹/۱	۵۲/۳	۶۳/۳	۵۵/۱	
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	
V=-/۱۰۱ Sig=-/۰۰۰	V=-/۱۰۹ Sig=-/۰۰۰					V=-/۱۵۰ Sig=-/۰۰۰						V=-/۱۱۸ Sig=-/۰۰۰			V=-/۱۰۱ Sig=-/۰۰۰		معناداری

۱. به دلیل محدودیت صفحات در جداول دوجلدی، در جدول دو بعدی این بخش سه مفهوم کلی را جایگزین گزینه‌های مطول گویه‌های محرمات دینی کرده‌ایم. برای دیدن جملات کامل این گزینه‌ها به جداول توصیفی گویه‌های محرمات دینی رجوع کنید که پیش‌تر آمده است.

جدول ۱۱۸.۳: سؤال «اگر برای خانواده‌ای بارداری ناخواسته‌ای پیش آید و در مورد سقط جنین با شما مشورت کنند، به این خانواده چه توصیه‌ای می‌کنید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات						سن			جنس		
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خداکار	عالی	دینیم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن	
۲/۴	۳/۹	۲/۷	۱/۹	۳/۷	۴/۹	۲/۱	۴/۶	۳/۵	۲/۶	۱/۶	۱/۸	۱/۷	۲/۸	۳/۶	۲/۵	۳/۳	توصیه نمی کنم
۲۱/۹	۲۵/۸	۲۴/۹	۲۰	۲۳/۴	۲۹/۷	۱۹	۳۱/۶	۲۵/۸	۲۳/۴	۱۷/۸	۱۲/۱	۱۸/۱	۲۳/۱	۲۵/۹	۲۱/۷	۲۴/۸	مشروط
۷۵/۷	۷۰/۲	۷۲/۴	۷۸/۱	۷۲/۹	۶۵/۴	۷۸/۸	۶۳/۸	۷۰/۷	۷۴/۱	۸۰/۷	۸۶/۱	۸۰/۲	۷۴/۱	۷۰/۵	۷۵/۸	۷۱/۹	توصیه نمی کنم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=-۰/۰۶۵ Sig=۰/۰۰۰	V=-۰/۰۸۰ Sig=۰/۰۰۰					V=-۰/۱۱۱ Sig=۰/۰۰۰					V=-۰/۰۵۹ Sig=۰/۰۰۰			V=-۰/۰۴۶ Sig=۰/۰۰۰		معناری	

جدول ۱۹.۳: سؤال «فرض کنید پول اضافی داشته باشید و بخواهید آن پول را به کسی بدهید، در این صورت کدام یک از کارهای زیر را انجام می‌دهید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تاهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات							سن		جنس		
	متاهل	مجرد	شغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خلنگار	عالی	دینیم	متوسطه	ابتدایی	بیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	مرد	
۲/۲	۳/۸	۲/۵	۱/۵	۳/۳	۵/۱	۱/۹	۴/۹	۳/۳	۲/۳	۱/۴	۱	۱/۴	۲/۳	۳/۸	۲/۲	۳/۲	۲/۲
۱۶	۲۰	۱۸/۳	۱۳/۴	۲۰/۴	۳۲/۵	۱۳/۸	۳۱/۱	۱۹/۷	۱۸/۶	۱۳/۵	۸/۹	۱۲/۷	۱۷/۳	۱۹/۸	۱۶	۱۸/۷	۱۸/۷
۸۱/۹	۷۶/۲	۷۹/۲	۸۵/۱	۷۶/۳	۷۲/۴	۸۴/۳	۷۴	۷۷	۷۹/۱	۸۵/۱	۹۰/۱	۸۵/۹	۸۰/۵	۷۶/۵	۸۱/۸	۷۸/۱	۷۸/۱
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
V=-/۰۷۳ Sig=-/۰۰۰	V=-/۰۸۲ Sig=-/۰۰۰					V=-/۰۹۴ Sig=-/۰۰۰							V=-/۰۶۶ Sig=-/۰۰۰		V=-/۰۴۹ Sig=-/۰۰۰		معداری

جدول ۳۰.۳: سؤال «اگر در یک مهمانی شرکت کنید و متوجه شوید که آن مهمانی به صورت مختلف برگزار شده است و خیلی هم محرم و نامحرم بودن، دست دادن زن و مرد و نظایر آن برانسان اهمیتی ندارد. کدام یک از کارهای زیر را ترجیح می‌دهید انجام دهید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت						سطح تحصیلات						سن		جنس		
	متاهل	مجرد	شغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خندان	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	۳۰-۴۹	۱۵-۲۹	زن	مرد
۸/۱	۱۵	۱۱/۳	۷	۱۲/۵	۱۸/۷	۵/۷	۱۶	۱۳/۸	۱۰/۵	۴/۴	۳/۴	۴/۴	۹/۳	۱۴/۵	۷/۸	۱۳/۱	مشکلی ندارم
۳۳	۳۴/۳	۳۳	۲۹/۴	۳۶/۴	۳۳/۳	۳۳/۸	۳۷/۳	۳۷/۱	۳۵/۷	۲۸/۲	۲۲	۲۷/۱	۳۴/۵	۳۵/۵	۳۴/۴	۳۲/۴	بی تفاوتم
۵۸/۹	۵۰/۸	۵۵/۸	۶۳/۶	۵۱/۱	۴۷/۹	۶۰/۵	۴۶/۷	۴۹/۱	۵۳/۷	۶۷/۳	۷۴/۷	۶۸/۴	۵۶/۲	۵۰	۵۷/۷	۵۴/۵	توک می‌کنم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=0/113$ $Sig=0/000$	$V=0/110$ $Sig=0/000$						$V=0/149$ $Sig=0/000$						$V=0/113$ $Sig=0/000$		$V=0/085$ $Sig=0/000$		معداری

جدول ۱۲.۳: مقیاس «محرمات دینی» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن		جنس				
	متاهل	مجرد	شغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خانکار	عالی	دبلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	۳-۴۹		۱۵-۲۹	زین
۲/۵	۴/۶	۳/۳	۱/۵	۴/۲	۶/۱	۱/۷	۶/۲	۴	۲/۹	۱/۲	۰/۶	۱	۳	۴/۵	۲/۲	۴/۲	انجام محرمات
۱۸/۵	۲۵/۳	۲۲/۵	۱۴/۵	۲۴/۳	۲۸/۵	۱۵/۷	۲۷/۱	۲۵/۵	۲۲/۲	۱۳/۴	۸/۹	۱۲/۸	۲۰	۲۵/۶	۱۸/۴	۲۳/۲	معاشات
۷۹	۷۰/۱	۷۴/۲	۸۴	۷۱/۵	۶۵/۴	۸۲/۶	۶۶/۸	۷۰/۵	۷۴/۹	۸۵/۴	۹۰/۵	۸۶/۲	۷۷	۶۹/۹	۷۹/۳	۷۲/۶	ترک محرمات
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=۰/۱۰۲$ $Sig=۰/۰۰۰$	$V=۰/۱۰۹$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=۰/۱۳۷$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=۰/۱۰۳$ $Sig=۰/۰۰۰$		$V=۰/۰۸۵$ $Sig=۰/۰۰۰$		معناداری		

رفتارهای مستحبی:

- رفتارهای مستحبی عبادی
- رفتارهای مستحبی فرهنگی

۹. رفتارهای مستحبی

هدف در این بخش سنجش میزان انجام رفتارهای مستحبی در میان مردم است. بدین منظور یازده سؤال طرح شده است که به طور کلی این سؤالات میزان انجام رفتارهای مستحبی را می‌سنجند. همان‌طور که در بخش روش‌شناسی مشاهده گردید، ابزارهای ساخت مقیاس، سؤالات رفتارهای مستحبی را ذیل دو مقیاس قرار داده‌اند: «رفتارهای مستحبی عبادی» و «رفتارهای مستحبی فرهنگی».

منظور از «رفتارهای مستحبی عبادی» آن بخش از رفتارهای مستحبی است که صریحاً در احکام عبادات به عنوان رفتار مستحبی دینی طرح شده‌اند. این رفتارها، فارغ از تفاوت‌های فرهنگی موجود در بسیاری از اقوام و جوامع، رفتار عبادی شناخته می‌شوند و کم‌تر اختلافی در باب آن‌ها وجود دارد. خواندن نماز مستحبی، خواندن نماز اول وقت، قرآن خواندن، دعا خواندن، خواندن نماز شب، انجام تعقیبات نماز و گرفتن روزه مستحبی مقیاس «رفتارهای مستحبی عبادی» را شکل می‌دهند.

منظور از «رفتارهای مستحبی فرهنگی» آن بخش از رفتارهای مستحبی است که هم‌چون اعمال فوق مستقیماً ذیل احکام عبادات قرار نمی‌گیرند. این رفتارها در مرتبه دیگری از رفتارهای مستحبی قرار دارند که هم به لحاظ محتوا هم به لحاظ فرم با رفتارهای مستحبی عبادی فرق می‌کنند. صدقه دادن، استخاره کردن، نذر کردن و قربانی کردن (در معنای عام) مواردی هستند که مقیاس «رفتارهای مستحبی فرهنگی» را شکل می‌دهند.

۱.۹. رفتارهای مستحبی عبادی

۲۲/۵ درصد پاسخگویان اصلاً نماز مستحبی نمی‌خوانند. ۳۸/۷ درصد فقط زمان‌های خاص، ۱۸ درصد چندبار در ماه، ۱۳/۱ درصد چندبار در هفته و ۷/۶ درصد هر روز نماز مستحبی می‌خوانند. ۶/۶ درصد پاسخگویان اصلاً نماز اول وقت نمی‌خوانند. ۱۰/۵ درصد فقط در زمان‌های خاص نماز اول وقت می‌خوانند. ۱۳/۵ درصد چندبار در ماه و ۲۹/۱ درصد چندبار در هفته نماز اول وقت می‌خوانند. ۴۰/۳ درصد نیز همیشه نمازشان را اول وقت می‌خوانند.

۱۷/۶ درصد پاسخگویان اصلاً قرآن نمی‌خوانند. ۲۹/۳ درصد فقط زمان‌های خاص قرآن می‌خوانند. ۲۰/۶ درصد چندبار در ماه و ۲۰/۳ درصد چندبار در هفته قرآن می‌خوانند. ۱۲/۲ درصد هم هر روز قرآن می‌خوانند. ۱۳/۴ درصد پاسخگویان اصلاً دعا نمی‌خوانند. ۲۵/۸ درصد فقط زمان‌های خاص، ۱۸/۱ درصد چندبار در ماه و ۲۰/۱ درصد چندبار در هفته دعا می‌خوانند. ۲۲/۶ درصد نیز هر روز دعا می‌خوانند.

۵۲/۱ درصد پاسخگویان اصلاً نماز شب نمی‌خوانند. ۲۹ درصد فقط زمان‌های خاص، ۹/۲ درصد چندبار در ماه و ۵/۱ درصد چندبار در هفته نماز شب می‌خوانند. ۴/۵ درصد هر شب نماز شب می‌خوانند. ۲۸/۳ درصد پاسخگویان اصلاً تعقیبات نماز را انجام نمی‌دهند. ۲۵/۶ درصد فقط زمان‌های خاص تعقیبات نماز را انجام می‌دهند. ۱۶/۶ درصد چند بار در ماه و ۱۳/۹ درصد چند بار در هفته تعقیبات نماز را انجام می‌دهند. ۱۵/۶ درصد هر روز تعقیبات نماز را انجام می‌دهند.

۳۳/۷ درصد پاسخگویان اصلاً روزه مستحبی نمی‌گیرند. ۲۹/۸ درصد کم، ۲۴/۸ درصد بعضی وقت‌ها و ۸/۴ درصد زیاد روزه مستحبی می‌گیرند. ۳/۴ درصد هم خیلی زیاد روزه مستحبی می‌گیرند. جدول ۱۲۹.۳ و نمودار ۸.۳ میزان انجام رفتارهای مستحبی عبادی را نشان می‌دهد. ۱۶/۳ درصد پاسخگویان اصلاً رفتارهای مستحبی عبادی را انجام نمی‌دهند. ۳۳/۱ درصد فقط زمان‌های خاص، ۲۷/۴ درصد چندبار در ماه و ۱۸/۶ درصد چندبار در هفته مستحبات عبادی را انجام می‌دهند. ۴/۶ درصد نیز هر روز رفتارهای مستحبی عبادی را انجام می‌دهند.

گویه‌ها و مقیاس رفتارهای مستحبی عبادی با تمامی متغیرهای زمینه‌ای رابطه دارند. یافته‌ها نشان می‌دهد که زنان بیش از مردها، افراد مسن بیش از جوانان،

بازنشسته‌ها بیش از سایر مشاغل و متأهل‌ها بیش از مجردها اهتمام به انجام رفتارهای مستحبی عبادی دارند. اما برخلاف سایر مقیاس‌ها در این بخش تحصیل کرده‌ها بیش از افراد کم‌سواد و بی‌سواد رفتارهای مستحبی عبادی را انجام می‌دهند که به نظر می‌رسید علت آن است که برای انجام برخی مستحبات (قرآن خواندن، دعا خواندن و ...) افراد باید به حد کافی سواد عربی خواندن داشته باشند.

جدول ۱۲۲.۳: چقدر نماز مستحبی می‌خوانید؟

درصد	
۲۲/۵	اصلاً
۳۸/۷	فقط زمان‌های خاص
۱۸	چندبار در ماه
۱۳/۱	چندبار در هفته
۷/۶	هر روز
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۲۳.۳: چقدر نماز را اول وقت می‌خوانید؟

درصد	
۶/۶	اصلاً
۱۰/۵	فقط زمان‌های خاص
۱۳/۵	چندبار در ماه
۲۹/۱	چندبار در هفته
۴۰/۳	هر روز
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۲۴.۳: چقدر قرآن می‌خوانید؟

درصد	
۱۷/۶	اصلاً
۲۹/۳	فقط زمان‌های خاص
۲۰/۶	چندبار در ماه
۲۰/۳	چندبار در هفته
۱۲/۲	هر روز
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۲۵.۳: چقدر دعا می‌خوانید؟

درصد	
۱۳/۴	اصلاً
۲۵/۸	فقط زمان‌های خاص
۱۸/۱	چندبار در ماه
۲۰/۱	چندبار در هفته
۲۲/۶	هر روز
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۲۶.۳: چقدر نماز شب می‌خوانید؟

درصد	
۵۲/۱	اصلاً
۲۹	فقط زمان‌های خاص
۹/۲	چندبار در ماه
۵/۱	چندبار در هفته
۴/۵	هر شب
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۲۷.۳: چقدر تعقیبات نماز را انجام می‌دهید؟

درصد	
۲۸/۳	اصلاً
۲۵/۶	فقط زمان‌های خاص
۱۶/۶	چندبار در ماه
۱۳/۹	چندبار در هفته
۱۵/۶	هر روز
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

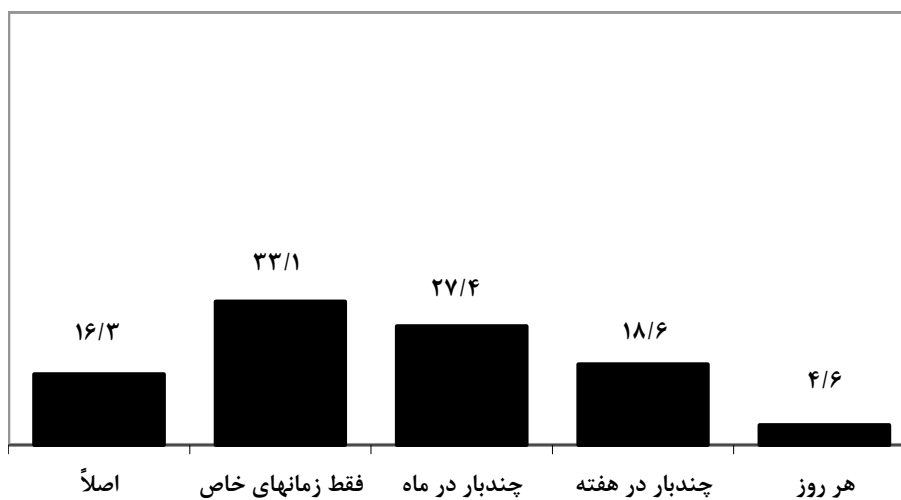
جدول ۱۲۸.۳: چقدر روزه مستحبی می‌گیرید؟

درصد	
۳۳/۷	اصلاً
۲۹/۸	کم
۲۴/۸	بعضی وقت‌ها
۸/۴	زیاد
۳/۴	خیلی زیاد
۱۰۰	جمع کل
۱۸۰۴۵	تعداد پاسخگویان

جدول ۱۲۹.۳: مقیاس «رفتارهای مستحبی عبادی»

درصد	
۱۶/۳	اصلاً
۳۳/۱	فقط زمان‌های خاص
۲۷/۴	چندبار در ماه
۱۸/۶	چندبار در هفته
۴/۶	هر روز
۱۰۰	جمع کل

نمودار ۸.۳: مقیاس «رفتارهای مستحبی عبادی»

جدول ۳.۳: سؤال «چقدر نماز مستحبی می‌خوانید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات						سن		جنس		مرد	اصلاً	در موارد خاص	مهاجره	هفتگی	روزانه	جمع کل	معناداری
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکر	محصل	خداکار	عالی	دینم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	۳۰-۴۹	۱۵-۲۹								
۲۰/۱	۳۷/۲	۲۵/۳	۱۴/۹	۲۶/۲	۲۸/۶	۱۷/۲	۲۲/۱	۲۳/۲	۲۵/۶	۱۹/۵	۲۰/۶	۱۵/۲	۳۱/۱	۳۷/۵	۱۷/۲	۳۷/۹							
۳۹/۵	۳۷/۲	۳۹/۵	۳۵/۵	۳۶/۹	۳۷/۹	۳۹/۶	۴۰/۲	۴۰/۹	۳۹	۳۶/۶	۳۴/۱	۳۶	۴۰/۶	۳۸/۴	۴۰/۴	۳۷/۱							
۱۸/۸	۱۶/۵	۱۷/۳	۲۰/۲	۱۶/۱	۱۴/۸	۲۰/۳	۱۸/۲	۱۷	۱۶/۵	۱۹/۹	۲۰	۳۱/۲	۱۸/۷	۱۵/۷	۲۰	۱۶							
۱۳/۴	۱۲/۵	۱۱/۶	۱۶/۹	۱۳/۳	۱۲/۶	۱۴	۱۲/۷	۱۲/۵	۱۲/۵	۱۴/۸	۱۳/۵	۱۵/۷	۱۲/۹	۱۲	۱۴/۱	۱۲/۱							
۸/۲	۶/۷	۶/۲	۱۲/۵	۷/۵	۶/۱	۸/۹	۶/۹	۶/۵	۶/۵	۹/۲	۱۱/۷	۱۱/۸	۶/۷	۶/۴	۸/۴	۶/۹							
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰							
$V=-/۰.۸۲$ $Sig=۰/۰۰۰$	$V=-/۰.۶۸$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=-/۰.۴۷$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=-/۰.۱$ $Sig=۰/۰۰۰$		$V=-/۰.۳۰$ $Sig=۰/۰۰۰$										

جدول ۱۳.۳: سؤال «چقدر نماز را اول وقت می‌خوانید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن		جنس		
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خارج	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیشود	۵۰+	۳۰-۴۹	۱۵-۲۹	زن	مرد
۵	۹/۷	۶/۸	۳/۵	۹/۵	۱۰/۲	۴/۳	۷/۲	۷/۳	۸/۱	۴/۴	۴/۲	۳	۵/۲	۹/۶	۴/۷	۸/۴
۹/۷	۱۲/۳	۱۱/۱	۸/۱	۱۱/۴	۱۳	۹	۹/۸	۱۱/۶	۱۲/۸	۸/۶	۷/۶	۷/۳	۱۰/۳	۱۲/۴	۹/۵	۱۱/۶
۱۳/۳	۱۴	۱۴/۹	۸/۳	۱۴/۲	۱۵/۲	۱۲	۱۵/۱	۱۴/۶	۱۵/۲	۱۰/۹	۸/۶	۸/۷	۱۴/۶	۱۴/۹	۱۲/۶	۱۴/۴
۳۹/۵	۲۸/۳	۳۱/۱	۲۲/۸	۲۶/۳	۲۸/۹	۲۹/۲	۳۰/۵	۳۰/۶	۳۰/۵	۲۸/۳	۲۱/۴	۲۵/۴	۳۰/۹	۲۹/۳	۲۹/۴	۲۸/۸
۴۲/۶	۳۵/۸	۳۶/۱	۵۷/۴	۳۸/۵	۳۲/۸	۴۵/۵	۳۷/۴	۳۵/۹	۳۳/۴	۴۷/۹	۵۸/۲	۵۵/۶	۳۹/۱	۳۳/۸	۴۳/۸	۳۶/۷
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
V=۰/۱۰۸ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۰۷۸ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۰۸۵ Sig=۰/۰۰۰					V=۰/۱۳۶ Sig=۰/۰۰۰		V=۰/۱۰۱ Sig=۰/۰۰۰		معناداری

جدول ۱۳.۳: سؤال «چقدر قرآن می‌خوانید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت						سطح تحصیلات						سن		جنس		
	متاهل	مجرد	بازنشسته	بیکر	محصل	خفندار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیشود	۵۰+	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن	مرد	
۱۹/۲	۱۴/۷	۱۸/۷	۱۸/۲	۱۶/۳	۱۰/۳	۲۰/۲	۶/۸	۷/۶	۱۲/۲	۲۵/۳	۶۰/۳	۳۲/۳	۱۶/۳	۱۱/۶	۱۶/۷	۱۸/۶	اصلاً
۲۷/۸	۳۲/۳	۳۱/۶	۲۲	۳۲/۸	۳۲/۶	۲۵/۸	۲۹/۳	۳۲/۶	۳۵/۱	۲۶/۲	۱۳/۵	۲۱/۱	۲۹/۷	۳۳/۱	۲۶/۹	۳۱/۸	درمورد خاص
۲۰/۲	۲۱/۴	۲۰/۸	۱۹/۱	۲۲/۱	۲۲/۸	۱۹/۱	۲۴/۶	۲۳/۳	۲۱/۷	۱۷/۹	۸/۹	۱۵/۴	۲۱/۱	۲۲/۷	۲۰/۴	۲۰/۸	ماهله
۲۰/۲	۲۰/۳	۱۹/۳	۲۰/۶	۱۸/۳	۲۲/۵	۲۰/۸	۲۴/۱	۲۲/۸	۲۰/۶	۱۷/۷	۱۱/۲	۱۶	۲۰/۹	۲۱/۸	۲۱/۲	۱۹/۳	هفتگی
۱۲/۶	۱۱/۳	۹/۵	۲۰/۲	۱۰/۵	۱۱/۸	۱۴/۲	۱۵/۱	۱۳/۷	۱۰/۵	۱۲/۹	۶/۲	۱۵/۱	۱۲	۱۰/۹	۱۴/۸	۹/۶	روزانه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=۰/۰۶۸$ Sig=۰/۰۰۰	$V=۰/۰۶۸$ Sig=۰/۰۰۰						$V=۰/۲۱۴$ Sig=۰/۰۰۰						$V=۰/۱۵۷$ Sig=۰/۰۰۰	$V=۰/۰۹۲$ Sig=۰/۰۰۰	مستاداری		

جدول ۳.۳: سؤال «چقدر دعا می‌خوانید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات							سن		جنس			
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکر	محصل	خانمدار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	بیسواد	۵۰+	۳-۴۹	۱۵-۲۹	مرد		زن
۱۳/۶	۱۳	۱۵/۱	۱۱/۷	۱۴/۴	۱۰/۸	۱۲/۸	۷/۹	۸/۶	۱۰/۹	۱۶/۹	۳۴/۸	۱۹/۹	۱۲/۵	۱۱	۱۱/۵	۱۵/۲	اصلاً	
۲۴/۷	۲۷/۹	۲۸/۳	۲۰/۲	۲۷/۱	۲۸/۲	۲۲/۶	۲۵/۴	۲۶/۹	۲۹/۶	۲۳/۲	۱۹/۱	۲۰/۸	۲۶	۲۷/۹	۲۳/۲	۲۸/۳	درموازداخص	
۱۸/۱	۱۸	۱۸/۴	۱۷/۲	۱۷/۹	۱۹/۶	۱۷/۵	۲۰/۳	۱۹/۳	۱۸/۵	۱۷/۱	۱۲/۱	۱۵/۶	۱۸/۲	۱۹/۲	۱۷/۶	۱۸/۶	مهلله	
۲۰/۱	۲۰/۲	۱۸/۹	۲۱/۷	۱۹/۹	۲۰/۹	۲۰/۸	۲۲/۵	۲۲/۱	۲۰/۱	۱۸/۸	۱۳/۸	۱۷/۸	۲۰/۷	۲۰/۹	۲۱/۳	۱۹	هفتگی	
۲۳/۵	۲۱	۱۹/۳	۲۹/۲	۲۰/۸	۲۰/۴	۲۶/۲	۲۴	۲۳/۲	۲۱	۲۴	۲۰/۲	۲۵/۹	۲۲/۶	۲۰/۹	۲۶/۴	۱۸/۸	روزانه	
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل	
$V=-/۰.۴۰$ $Sig=/.۰۰۳$	$V=-/۰.۵۳$ $Sig=/.۰۰۰$					$V=-/۰.۲۱$ $Sig=/.۰۰۰$					$V=-/۰.۸۵$ $Sig=/.۰۰۰$					$V=-/۰.۱۰$ $Sig=/.۰۰۰$		معناداری

جدول ۱۳۴.۳: سؤال «چقدر نماز شب می‌خوانید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات							سن			جنس		
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خفندار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیشود	۵۰+	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن	مرد	
۵۰/۸	۵۴/۸	۵۴/۸	۵۴/۶	۴۰/۷	۵۳/۶	۵۶/۳	۴۹/۳	۴۹/۴	۵۲/۸	۵۵/۴	۴۸/۹	۵۴/۲	۴۳/۱	۵۲/۳	۵۶/۵	۴۸/۶	۵۵/۷	اصلاً
۳۰/۱	۲۷	۲۷	۲۸/۸	۳۳/۹	۲۷/۱	۲۶	۳۰/۵	۳۲/۹	۳۰/۱	۲۷	۲۹/۶	۲۳/۴	۳۲/۵	۳۰/۱	۲۶/۴	۳۱/۵	۲۶/۵	درمورد خاص
۹/۵	۸/۸	۸/۸	۸/۸	۱۱	۸/۵	۸/۷	۹/۸	۱۰/۱	۸/۷	۸/۴	۱۰/۲	۸/۳	۱۱/۷	۸/۹	۸/۳	۹/۹	۸/۵	مهلکه
۵/۲	۵/۱	۴/۱	۴/۱	۷/۶	۶/۲	۴/۹	۵/۵	۴/۱	۵	۴/۸	۵/۸	۶/۷	۶/۴	۴/۸	۴/۹	۵/۵	۴/۸	هفتگی
۴/۵	۴/۳	۳/۷	۳/۷	۶/۸	۴/۶	۴/۱	۴/۹	۳/۴	۳/۵	۴/۳	۵/۴	۷/۴	۶/۳	۴	۴	۴/۵	۴/۴	روزانه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=۰/۰۴۰$ $Sig=۰/۰۰۳$	$V=۰/۰۴۴$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=۰/۰۴۸$ $Sig=۰/۰۰۰$						$V=۰/۰۷۵$ $Sig=۰/۰۰۰$			$V=۰/۰۷۳$ $Sig=۰/۰۰۰$		معناداری	

جدول ۳.۵: سؤال «چقدر تعقیبات نماز را انجام می‌دهید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت						سطح تحصیلات						سن		جنس			
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خفندار	عالی	دبلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	مرد		زن
۲۶/۴	۳۱/۸	۲۸/۶	۲۰/۶	۳۰/۸	۳۴/۱	۲۵/۶	۲۷/۷	۲۷/۷	۲۷/۲	۳۰/۸	۲۴/۷	۳۲/۳	۲۲/۴	۲۶/۹	۳۲/۴	۲۵/۸	۳۰/۷	اصلاً
۲۵/۷	۲۵/۵	۲۶/۸	۲۳/۳	۲۵/۱	۲۶	۲۴/۹	۲۶/۶	۲۶/۶	۲۷/۲	۲۵/۷	۲۴/۹	۲۱/۶	۲۴	۲۶/۵	۲۵/۶	۲۵/۵	۲۵/۷	درعوارضخاصی
۱۶/۹	۱۵/۹	۱۷/۲	۱۵/۸	۱۷/۲	۱۵/۲	۱۶/۷	۱۵/۷	۱۶/۱	۱۶/۱	۱۷/۱	۱۷/۹	۱۵/۳	۱۶/۵	۱۷/۱	۱۶/۲	۱۷	۱۶/۱	ملحظه
۱۴/۲	۱۳/۴	۱۳/۶	۱۵/۸	۱۳/۷	۱۲/۷	۱۴/۴	۱۴/۴	۱۳/۴	۱۴/۶	۱۳/۴	۱۳/۸	۱۴/۱	۱۴/۸	۱۴	۱۳/۴	۱۴/۲	۱۳/۶	هفتگی
۱۶/۸	۱۳/۴	۱۳/۸	۲۴/۴	۱۳/۲	۱۱/۹	۱۸/۴	۱۶/۶	۱۴/۹	۱۴/۹	۱۳	۱۸/۶	۱۶/۸	۲۲/۳	۱۵/۶	۱۲/۴	۱۷/۴	۱۳/۹	روزانه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
V=-/۰۶۵ Sig=-/۰۰۰	V=-/۰۵۵ Sig=-/۰۰۰						V=-/۰۴۰ Sig=-/۰۰۰						V=-/۰۸۶ Sig=-/۰۰۰		V=-/۰۶۶ Sig=-/۰۰۰		معناداری	

جدول ۱۳۶.۳: سؤال «چقدر روزه مستحبی می‌گیرید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات				سن		جنس		
	متاهل	مجرد	شغل	بازنشسته	بیکر	محصل	خفندار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	یاسود	زن	مرد
۳۲/۳	۳۶/۳	۳۸/۹	۳۱/۵	۳۵/۷	۳۶/۹	۲۶/۸	۳۱/۴	۳۳/۱	۳۶/۳	۳۱/۸	۳۲	۳۲	۲۶	۴۱/۳
۳۰/۴	۲۸/۶	۲۹/۳	۲۸/۴	۲۷/۷	۲۸/۸	۳۱/۶	۳۰	۳۰/۱	۲۹/۹	۲۹/۲	۳۰/۱	۳۱	۳۱/۳	۲۸/۳
۲۵/۶	۲۳/۱	۲۲	۲۶/۲	۲۴/۲	۲۳/۱	۲۸/۲	۲۷/۶	۲۴/۸	۲۳/۱	۲۴/۷	۲۳/۹	۲۶/۱	۲۸/۷	۲۰/۸
۸/۴	۸/۳	۷/۱	۹/۲	۸/۲	۷/۸	۹/۷	۸/۱	۸/۶	۷/۵	۷/۹	۹/۶	۷/۹	۱۰/۱	۶/۷
۳/۳	۳/۷	۲/۷	۴/۸	۴/۱	۳/۴	۳/۷	۳	۳/۵	۳/۱	۳/۵	۴/۴	۲/۹	۳/۹	۲/۹
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
$V=-/۰۴۴$ $Sig=۰/۰۰۱$	$V=-/۰۶۰$ $Sig=۰/۰۰۰$					$V=-/۰۳۰$ $Sig=۰/۰۰۲$				$V=-/۰۴۱$ $Sig=۰/۰۰۰$		$V=-/۰۶۸$ $Sig=۰/۰۰۰$		مختاری

جدول ۳۷.۳: مقیاس «رفتارهای مستحبی عبادی» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع متأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس		معداری		
	متأهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکر	محصل	خندار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	۵۰+	۳-۴۹	۱۵-۲۹		زن	مرد
۱۴	۲۰/۹	۱۹/۳	۱۹/۳	۹/۳	۲۰/۷	۲۱/۶	۱۰/۸	۱۵/۶	۱۵/۷	۱۸/۷	۱۳/۹	۱۸/۱	۱۱/۲	۱۴/۷	۲۰/۳	۱۱/۶	۲۱	اصلاً
۳۴	۳۱/۳	۳۵/۲	۳۵/۲	۲۸/۱	۳۱/۲	۳۱	۳۳/۴	۲۹/۹	۳۱/۵	۳۴/۳	۳۳/۹	۳۸/۴	۳۳/۵	۳۴/۲	۳۱/۹	۳۲/۲	۳۴	درموردخاصی
۲۸/۳	۲۵/۷	۲۵/۸	۲۵/۸	۲۹/۱	۲۵/۷	۲۵/۸	۳۰	۲۸/۸	۲۹/۱	۲۶/۲	۲۶/۹	۲۴/۶	۲۷/۲	۲۸/۷	۲۶/۴	۲۹/۷	۲۵/۲	معلومه
۱۹	۱۷/۷	۱۶	۱۶	۲۴/۴	۱۷/۸	۱۷/۳	۲۰/۹	۲۰/۵	۱۹/۶	۱۶/۸	۱۹/۸	۱۴/۶	۲۱/۴	۱۸/۲	۱۷/۵	۲۱/۶	۱۵/۶	هفتگی
۴/۷	۴/۴	۳/۷	۳/۷	۹/۱	۴/۶	۴/۲	۴/۹	۵/۲	۴/۱	۴	۵/۴	۴/۴	۶/۷	۴/۲	۴	۴/۹	۴/۲	روزانه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=/.۰۸۹$ $Sig=/.۰۰۰$	$V=/.۰۷۶$ $Sig=/.۰۰۰$					$V=/.۰۴۳$ $Sig=/.۰۰۰$					$V=/.۰۷۸$ $Sig=/.۰۰۰$			$V=/.۱۴۳$ $Sig=/.۰۰۰$				معناداری

۲.۹. رفتارهای مستحبی فرهنگی

۳۹/۹ درصد پاسخگویان هر روز صدقه می‌دهند. ۳۲/۷ درصد چندبار در هفته، ۱۵/۹ درصد چندبار در ماه و ۱۰/۳ درصد فقط زمان‌های خاص صدقه می‌دهند. ۱/۳ درصد نیز اصلاً صدقه نمی‌دهند. ۲۶/۶ درصد پاسخگویان اصلاً استخاره نمی‌کنند. ۵۱/۲ فقط زمان‌های خاص استخاره می‌کنند. ۱۱/۵ درصد چندبار در ماه استخاره می‌کنند. ۶/۷ درصد چندبار در هفته و ۴ درصد هر روز استخاره می‌کنند.

۳ درصد پاسخگویان اصلاً نذر نمی‌کنند. ۱۱/۴ درصد کم، ۳۳/۵ درصد بعضی وقت‌ها و ۳۰/۵ درصد زیاد نذر می‌کنند. ۲۱/۶ درصد هم خیلی زیاد نذر می‌کنند. ۱۹/۱ درصد پاسخگویان اصلاً قربانی نمی‌کنند. ۲۸/۵ درصد کم، ۳۲/۷ درصد بعضی وقت‌ها و ۱۴/۵ درصد زیاد قربانی می‌کنند. ۵/۲ درصد خیلی زیاد قربانی می‌کنند.

جدول ۱۴۲.۳ و نمودار ۹.۳ میزان انجام رفتارهای مستحبی فرهنگی را نشان می‌دهد. داده‌ها نشان می‌دهد که ۲/۵ درصد اصلاً رفتارهای مستحبی فرهنگی انجام نمی‌دهند. ۲۳/۲ درصد کم، ۴۱/۴ درصد بعضی وقت‌ها و ۳۰ درصد زیاد رفتارهای مستحبی فرهنگی انجام می‌دهند. ۲/۹ درصد خیلی زیاد رفتارهای مستحبی را انجام می‌دهند. گوپه‌ها و مقیاس رفتارهای مستحبی فرهنگی با متغیرهای زمینه‌ای رابطه دارد. داده‌ها نشان می‌دهد که هم‌چون سایر مقیاس‌های دینی زنان بیش از مردها، افراد مسن بیش از جوانان، افراد کم‌سواد بیش از افراد تحصیل کرده، بازنشسته‌ها بیش از سایرین و افراد متأهل بیش از افراد مجرد به رفتارهای مستحبی فرهنگی گرایش دارند.

جدول ۱۳۸.۳: چقدر صدقه می‌دهید؟

درصد	اصلاً
۱/۳	فقط زمان‌های خاص
۱۰/۳	چندبار در ماه
۱۵/۹	چندبار در هفته
۳۲/۷	هر روز
۳۹/۹	جمع کل
۱۰۰	

تعداد پاسخگویان ۱۸۰۴۵

جدول ۱۳۹.۳: چقدر استخاره می‌کنید؟

درصد	اصلاً
۲۶/۶	فقط زمان‌های خاص
۵۱/۲	چندبار در ماه
۱۱/۵	چندبار در هفته
۶/۷	هر روز
۴	جمع کل
۱۰۰	تعداد پاسخگویان
۱۸۰۴۵	

جدول ۱۴۰.۳: برای حل مشکلات چقدر نذر می‌کنید؟

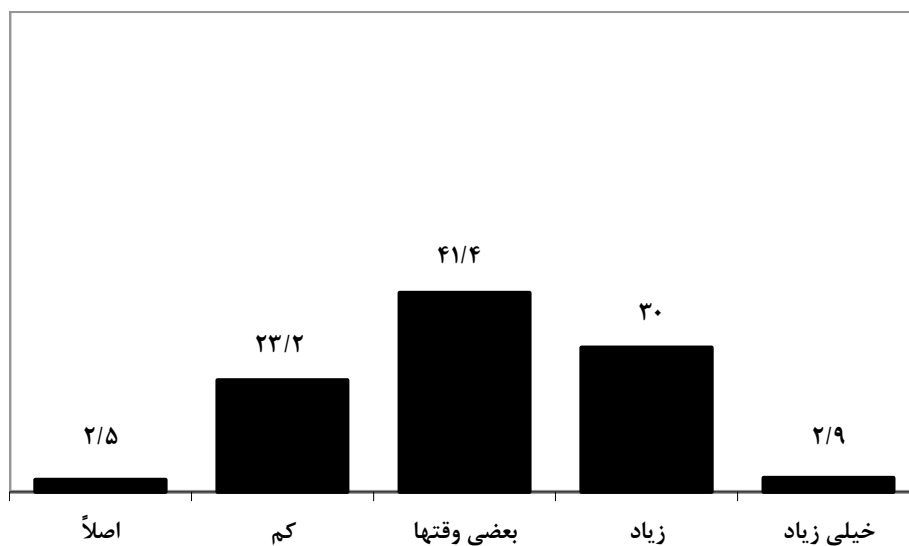
درصد	اصلاً
۳	کم
۱۱/۴	بعضی وقت‌ها
۳۳/۵	زیاد
۳۰/۵	خیلی زیاد
۲۱/۶	جمع کل
۱۰۰	تعداد پاسخگویان
۱۸۰۴۵	

جدول ۱۴۱.۳: در موارد مختلف چقدر قربانی می‌کنید؟

درصد	اصلاً
۱۹/۱	کم
۲۸/۵	بعضی وقت‌ها
۳۲/۷	زیاد
۱۴/۵	خیلی زیاد
۵/۲	جمع کل
۱۰۰	

تعداد پاسخگویان		۱۸۰۴۵
جدول ۱۴۲.۳: مقیاس «رفتارهای مستحبی فرهنگی»		
درصد		
اصلاً	۲/۵	
کم	۲۳/۲	
بعضی وقت‌ها	۴۱/۴	
زیاد	۳۰	
خیلی زیاد	۲/۹	
جمع کل	۱۰۰	
تعداد پاسخگویان		۱۸۰۴۵

نمودار ۹.۳: مقیاس «رفتارهای مستحبی فرهنگی»

جدول ۴.۳: سؤال «چقدر صدقه می‌دهید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل		وضع فعالیت					سطح تحصیلات					سن			جنس			
متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خلعدار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیشواد	۵۰+	۳۰-۴۹	۱۵-۲۹	زن	مرد		
۰/۷	۲/۴	۰/۷	۰/۶	۲/۶	۲/۸	۰/۸	۲/۱	۱/۶	۱	۰/۶	۱	۰/۷	۰/۸	۲/۱	۰/۹	۱/۷	اصلاً	
۸/۴	۱۳/۹	۸/۹	۷/۷	۱۳/۶	۱۵/۴	۸/۸	۹/۶	۱۰/۸	۱۲/۳	۷/۹	۹/۶	۸/۲	۸/۵	۱۳	۱۰/۱	۱۰/۵	درمواز خاص	
۱۴/۸	۱۸	۱۶/۲	۱۲/۷	۱۵/۶	۱۸/۹	۱۴/۶	۱۶/۳	۱۵/۶	۱۶/۶	۱۵	۱۵/۴	۱۴/۵	۱۵/۵	۱۶/۹	۱۵/۳	۱۶/۴	محلله	
۳۲/۳	۳۳/۴	۳۲/۱	۳۰/۵	۳۶/۱	۳۲/۲	۳۲/۹	۳۱/۷	۳۲/۴	۳۳	۳۲/۹	۳۳/۷	۳۱/۸	۳۱/۸	۳۳/۹	۳۲/۶	۳۲/۷	هفتگی	
۴۳/۹	۳۲/۲	۴۲/۱	۴۸/۵	۳۲/۱	۳۰/۶	۴۳	۴۰/۲	۳۹/۶	۳۷	۴۳/۶	۴۰/۳	۴۴/۹	۴۳/۵	۳۴/۲	۴۱/۱	۳۸/۷	روزانه	
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل	
$V=۰/۴۵$ $Sig=۰/۰۰۰$	$V=۰/۰۷۵$ $Sig=۰/۰۰۰$						$V=۰/۰۳۹$ $Sig=۰/۰۰۰$						$V=۰/۰۸۸$ $Sig=۰/۰۰۰$			$V=۰/۰۴۱$ $Sig=۰/۰۰۲$		معناداری

جدول ۱۴.۳: سؤال «چند استخاره می‌کنید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات							سن		جنس		
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خالد	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیشواد	۵۰+	۳-۴۹	زن	مرد	
۲۴/۵	۳۰/۸	۳۷	۲۲/۵	۲۷/۳	۳۳/۹	۲۳/۲	۲۷/۳	۲۶/۸	۲۸/۱	۲۳/۵	۲۷/۴	۲۲/۳	۲۵/۶	۲۹/۷	۲۴/۳	۲۸/۹	اصلاً
۵۳/۳	۴۷	۵۲/۴	۵۱/۸	۴۹	۴۴/۶	۵۳/۸	۵۰/۹	۵۰/۳	۵۰/۹	۵۴/۳	۴۹/۴	۵۳/۹	۵۳	۴۸/۳	۵۲/۶	۴۹/۸	در موارد خاص
۱۱/۵	۱۱/۶	۱۱/۲	۱۲/۸	۱۲/۱	۱۱/۶	۱۱/۵	۱۲/۱	۱۱/۷	۱۱/۲	۱۱/۹	۱۰/۳	۱۲/۵	۱۱/۳	۱۱/۳	۱۲	۱۱	مهاجره
۶/۷	۶/۷	۶/۱	۷/۷	۷/۵	۶/۸	۶/۸	۶	۷/۳	۶/۲	۶/۳	۷/۸	۶/۷	۶/۴	۷	۶/۷	۶/۷	هفتگی
۴	۳/۸	۳/۳	۵/۱	۴/۱	۳/۱	۴/۷	۳/۷	۳/۸	۳/۷	۴	۵/۱	۴/۷	۳/۸	۳/۷	۴/۳	۳/۶	روزانه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=۰.۷۲$ $Sig=۰.۰۰۰$	$V=۰.۴۸$ $Sig=۰.۰۰۰$						$V=۰.۲۶$ $Sig=۰.۰۳۸$					$V=۰.۵۰$ $Sig=۰.۰۰۰$		$V=۰.۵۴$ $Sig=۰.۰۰۰$		معناداری	

جدول ۴.۳: سؤال «برای حل مشکلات چقدر نذر می‌کنید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات							سن		جنس			
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خندار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیسواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن		مرد
۲	۴/۹	۲/۹	۲/۹	۲	۵	۵/۸	۱/۳	۴	۳/۱	۳/۵	۱/۷	۱/۹	۲/۱	۲/۱	۴/۲	۱/۹	۴/۱	اصلاً
۹/۶	۱۴/۸	۱۱/۱	۱۱/۱	۸/۲	۱۴	۱۶/۶	۹	۱۲/۶	۱۲	۱۳	۹/۳	۸	۷/۹	۱۰	۱۴/۴	۹/۶	۱۳/۲	کم
۳۳/۶	۳۳/۳	۳۶/۱	۳۶/۱	۳۳/۳	۳۳/۱	۳۳	۳۱/۳	۳۲/۴	۳۲/۹	۳۵	۳۴/۷	۳۱/۴	۳۳/۲	۳۴/۳	۳۳	۳۱/۶	۳۵/۴	بعضی‌وقتها
۳۱/۹	۲۷/۹	۳۰/۴	۳۰/۴	۳۱/۱	۲۸/۱	۲۷/۱	۳۳	۳۰/۹	۲۹/۲	۲۸/۶	۳۲	۳۴/۵	۳۲/۴	۳۱/۸	۲۸/۵	۳۲/۲	۲۸/۸	زیاد
۲۲/۹	۱۹/۱	۱۹/۶	۲۵/۳	۱۹/۷	۱۹/۷	۱۷/۵	۲۵/۳	۲۰/۱	۲۲/۷	۱۹/۹	۲۲/۲	۲۴/۲	۲۴/۴	۲۱/۸	۲۰	۲۴/۷	۱۸/۴	خیلی زیاد
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=-/۱۱۹$ $Sig=-/۰۰۰$	$V=-/۰۷۶$ $Sig=-/۰۰۰$					$V=-/۰۴۳$ $Sig=-/۰۰۰$				$V=-/۰۷۷$ $Sig=-/۰۰۰$		$V=-/۱۱۶$ $Sig=-/۰۰۰$		معماداری				

جدول ۱۴۶.۳: سؤال «در موارد مختلف چقدر قربانی می‌کنید؟» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات							سن			جنس		
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خندار	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیشواد	۵۰+	۳-۴۹	۱۵-۲۹	زن	مرد	
۱۵/۶	۲۵/۷	۱۵/۹	۱۱/۴	۲۱/۳	۲۹/۵	۱۷/۷	۲۰/۲	۱۹/۹	۲۱/۲	۱۶/۱	۱۵/۹	۱۲/۹	۱۵/۵	۲۵/۴	۱۸/۷	۱۹/۵	۱۸/۷	اصلاً
۲۹/۲	۲۷/۱	۲۹/۴	۲۴/۶	۲۷/۳	۲۵/۳	۳۰/۳	۲۶	۲۹/۵	۳۰/۳	۲۹/۶	۲۴/۷	۲۶/۵	۳۰/۳	۲۸	۲۷/۷	۲۹/۴	۲۷/۷	کم
۳۴/۷	۲۹	۳۴/۵	۳۸/۲	۳۰/۹	۲۸/۷	۳۲/۶	۳۳/۶	۳۱/۹	۳۰/۸	۳۴	۳۵/۱	۳۷/۴	۳۴/۶	۲۸/۸	۳۳/۴	۳۲/۱	۳۳/۴	بعضی وقت‌ها
۱۴/۹	۱۳/۶	۱۴/۷	۱۹/۳	۱۵/۴	۱۲/۱	۱۴/۴	۱۴/۸	۱۴	۱۳/۴	۱۴/۸	۱۷/۳	۱۶/۶	۱۴/۳	۱۳/۶	۱۴/۹	۱۴/۱	۱۴/۹	زیاد
۵/۵	۴/۵	۵/۵	۶/۴	۵	۴/۴	۵	۵/۵	۴/۸	۴/۳	۵/۴	۷	۶/۷	۵/۳	۴/۳	۵/۴	۴/۹	۵/۴	خیلی زیاد
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=۰/۲۴$ $Sig=۰/۰۰۰$	$V=۰/۰۶۸$ $Sig=۰/۰۰۰$						$V=۰/۰۴۰$ $Sig=۰/۰۰۰$						$V=۰/۰۰۶$ $Sig=۰/۰۰۰$			$V=۰/۰۲۶$ $Sig=۰/۰۴۷$		معناداری

جدول ۴۷.۳: مقیاس «رفتارهای مستحبی فرهنگی» به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

وضع تأهل	وضع فعالیت					سطح تحصیلات						سن			جنس		
	متاهل	مجرد	شاغل	بازنشسته	بیکار	محصل	خاندان	عالی	دیپلم	متوسطه	ابتدایی	پیشواد	+۵۰	۳-۴۹	۱۵-۲۹	مرد	
۱/۴	۴/۶	۱/۹	۰/۹	۴/۶	۶/۲	۱	۳/۸	۳	۲/۸	۰/۸	۱/۵	۱/۱	۱/۵	۴/۱	۱/۶	۳/۴	اصلاً
۱۹/۹	۲۹/۶	۲۲/۴	۱۷/۵	۲۵/۵	۳۱/۹	۲۰	۲۳/۸	۲۳	۲۶/۹	۲۰/۴	۱۹/۲	۱۷/۸	۲۰/۶	۲۸/۲	۲۲	۲۴/۴	کم
۴۳/۲	۳۷/۸	۴۲/۷	۴۰/۳	۳۸/۷	۳۶/۵	۴۳/۵	۳۸/۵	۴۱/۹	۴۰/۶	۴۴	۴۲	۴۱/۸	۴۴/۱	۳۸/۷	۴۱/۸	۴۰/۹	بعضی وقت‌ها
۳۲/۳	۲۵/۶	۳۰/۲	۳۶/۶	۲۸/۷	۲۳/۲	۳۲/۳	۳۱/۲	۲۹/۴	۲۶/۹	۳۱/۶	۳۳/۵	۳۵/۴	۳۰/۸	۲۶/۶	۳۱/۵	۲۸/۵	زیاد
۳/۲	۲/۵	۲/۷	۴/۶	۲/۵	۲/۳	۳/۳	۲/۸	۲/۷	۲/۸	۳/۲	۳/۸	۴	۳	۲/۴	۳/۱	۲/۸	خیلی زیاد
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع کل
$V=-/۱۵۳$ $Sig=-/۰۰۰$	$V=-/۰۸۶$ $Sig=-/۰۰۰$					$V=-/۰۴۹$ $Sig=-/۰۰۰$					$V=-/۰۱۰۴$ $Sig=-/۰۰۰$			$V=-/۰۷۱$ $Sig=-/۰۰۰$		معماداری	

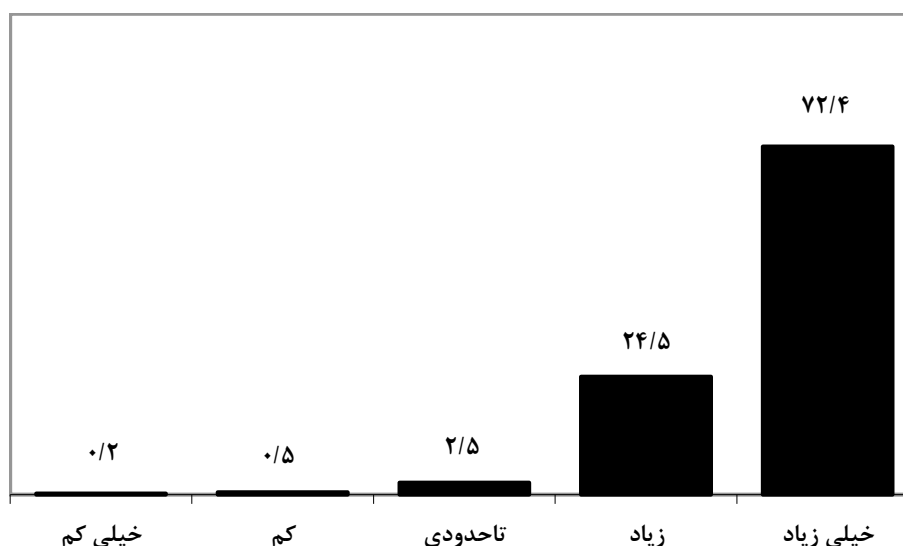
خلاصه و نتیجه گیری

درباره خصوصیات جمعیت نمونه، یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که از نظر ترکیب جنسیتی ۵۰/۱ درصد پاسخگویان مرد و ۴۹/۹ درصد زن هستند. ترکیب سنی پاسخگویان نیز نشان می‌دهد که جوانان بیشترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند: ۲۸ درصد ۱۵ تا ۲۴ ساله هستند. ۲۹/۸ درصد پاسخگویان مجرد و ۶۶/۶ درصد متأهل هستند. ۲۵/۵ درصد راهنمایی و دبیرستان را پشت سر گذاشته‌اند و ۲۵/۸ درصد دیپلم یا پیش‌دانشگاهی هستند. اما نسل قبل یعنی پدران پاسخگویان اغلب بی‌سواد و کم‌سواد هستند: ۴۲ درصد بی‌سواد و ۳۰/۹ درصد کم‌سواد هستند. به لحاظ وضع فعالیت، ۳۴/۹ درصد پاسخگویان زنان خانه‌دار و ۳۳/۳ درصد افراد شاغل هستند. ۷۶/۲ درصد پاسخگویان شاغل نیز در بخش خصوصی فعالیت می‌کنند. ۴۹/۸ درصد شاغلین حقوق‌بگیر و ۴۶/۸ درصد کارکن مستقل هستند. ترکیب قومیتی کشور در این تحقیق نیز به ترتیب فارس (۴۶/۶ درصد)، ترک (۱۸/۹ درصد)، کرد (۱۰ درصد)، لر و لک (۹/۸ درصد) و درصد) و درصد باقی مانده نیز سایر قومیت‌ها را تشکیل می‌دهد. هزینه ماهانه ۷۱/۶ پاسخگویان زیر ۵۰۰ هزار تومان است.

داده‌ها خصوصیات مذهبی جمعیت نمونه را این‌گونه نشان می‌دهد: ۶۲/۹ درصد پاسخگویان گفته‌اند در خانواده‌ای مذهبی زندگی می‌کنند. ۹۱ درصد شیعه و ۹ درصد سنی هستند. ۸۱/۳ درصد پاسخگویان شیعه مرجع تقلید دارند. ۵۳/۶ درصد زنان و دختران پاسخگو از سن تکلیف نماز خواندن را شروع کرده‌اند. ۴۴/۶ درصد پسران و مردان پاسخگو قبل از سن تکلیف نماز خواندن را شروع کرده‌اند. ۳۹/۸ درصد پاسخگویان به وضعیت دین در آینده خوش‌بین هستند. ۶۲ درصد کارکرد حداکثری برای دین قائل هستند و معتقدند فقط با دین می‌توان مشکلات فرهنگی و اجتماعی را

حل کرد. از سویی دیگر ۷۸/۳ درصد مردم نگاه بدبینانه‌ای به یکدیگر دارند و معتقدند این روزها واقعاً نمی‌دانند که دیندار واقعی کیست و آدم متظاهر و ریاکار کیست. درباب تجربه‌ها و عواطف دینی در جامعه ایران، به طور کلی می‌توان گفت زندگی ایرانیان در زمینه‌های متعدد و متنوعی مملو از تجربه‌ها و عواطف دینی است. به طوری که ۹۲/۷ درصد پاسخگویان معتقدند که بعضی وقت‌ها احساس ترس از خدا به آنان دست می‌دهد. برای ۹۴/۳ درصد زیاد پیش آمده که برای جبران گناهان خود حس توبه و طلب بخشش از خدا به آن‌ها دست دهد. ۸۸/۹ درصد پاسخگویان معتقدند بعضی وقت‌ها احساس می‌کنند خدا به خاطر کار بدی که انجام داده‌اند، تنبیه‌شان می‌کند. ۹۴/۱ درصد پاسخگویان گاهی اوقات احساس نزدیکی زیادی به خدا می‌کنند. ۹۶/۶ درصد پاسخگویان حضور خدا را در زندگی خود زیاد احساس می‌کنند. ۹۴/۲ درصد پاسخگویان معتقدند که وقتی گناه می‌کنند حس بدی به آن‌ها دست می‌دهد.

نمودار ۱.۴: مقیاس «تجربه‌های دینی»

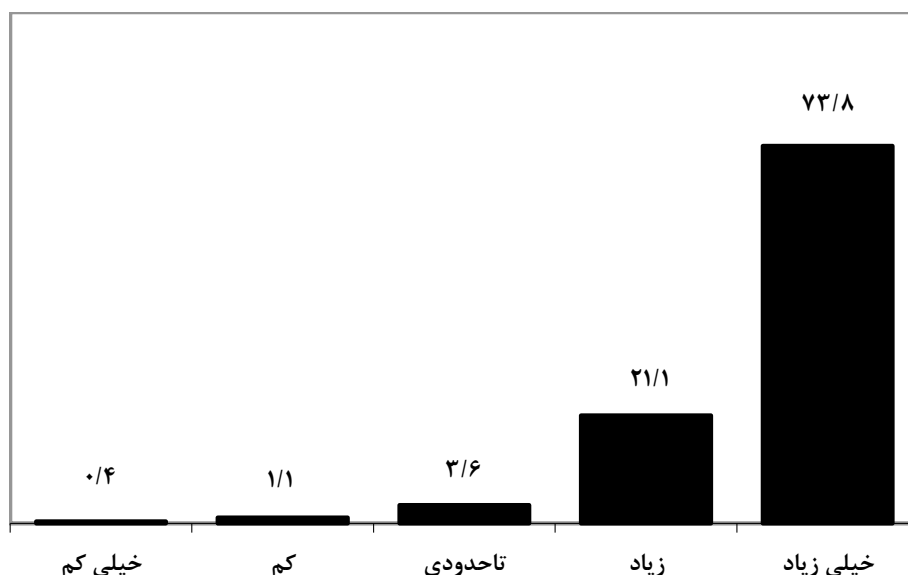

همان‌طور که نمودار ۱.۴ نشان می‌دهد ۷۲/۴ درصد پاسخگویان تجربه‌های دینی خیلی زیادی دارند و ۲۴/۵ درصد تجربه‌های دینی زیادی دارند. در مجموع ۹۶/۹ درصد پاسخگویان از تجربه‌های دینی برخوردارند.

وضعیت عواطف و علاقه‌های دینی نیز تقریباً شبیه تجربه‌های دینی است. به طوری که ۹۶/۳ درصد پاسخگویان از کسی که به پیامبر اسلام توهین کند متنفرند. ۷۸/۸ درصد حاضرند در راه اسلام کشته شوند. ۸۵/۱ درصد پاسخگویان دوست دارند تمام مردم جهان دین اسلام را بپذیرند. ۸۶/۱ درصد پاسخگویان اگر نمازشان قضا شود ناراحت می‌شوند. ۹۶/۵ درصد پاسخگویان از کسی که به قرآن توهین کند متنفرند. ۹۲/۷ درصد پاسخگویان ناراحت می‌شوند از این که خانواده آن‌ها یا خودشان بدون حجاب دیده شوند.

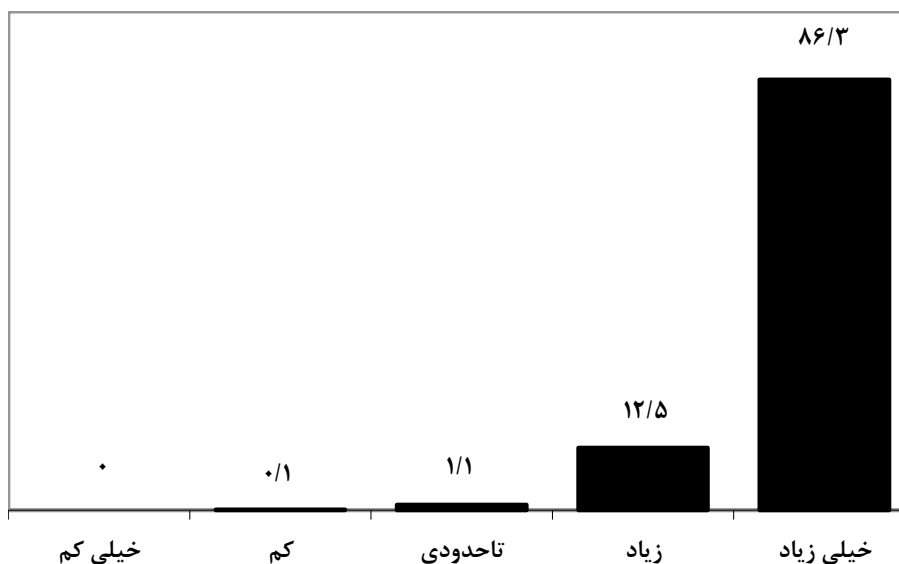
نمودار ۲.۴: مقیاس «عواطف و علاقه‌های دینی»

نمودار فوق هم نشان می‌دهد که ۷۳/۸ درصد پاسخگویان عواطف دینی خیلی زیاد و ۲۱/۱ درصد عواطف دینی زیادی دارند. در مجموع ۹۴/۹ درصد پاسخگویان از عواطف و علقه‌های دینی برخوردارند.

میزان اعتقادات دینی هم وضعیتی مشابه تجربه‌ها و عواطف دینی دارد. ۹۹/۳ درصد پاسخگویان معتقد به خدا هستند و هیچ شکی در آن ندارند. ۹۹/۳ درصد به اصل توحید اعتقاد دارند. ۹۸/۷ درصد به اصل نبوت اعتقاد دارند. ۹۸/۲ درصد معتقدند قرآن کلام خدا است و هرچه می‌گوید حقیقت محض است. ۹۲/۶ درصد به وجود شیطان معتقد هستند. ۹۸ درصد به اصل عدل اعتقاد دارند. ۹۱/۹ درصد به وجود بهشت و جهنم اعتقاد دارند. ۹۵/۴ درصد معتقدند که در روز قیامت به اعمال آن‌ها رسیدگی می‌شود. ۹۵/۴ درصد به ظهور حضرت مهدی (عج) اعتقاد دارند.

نمودار ۳.۴: مقیاس «اعتقادات دینی»

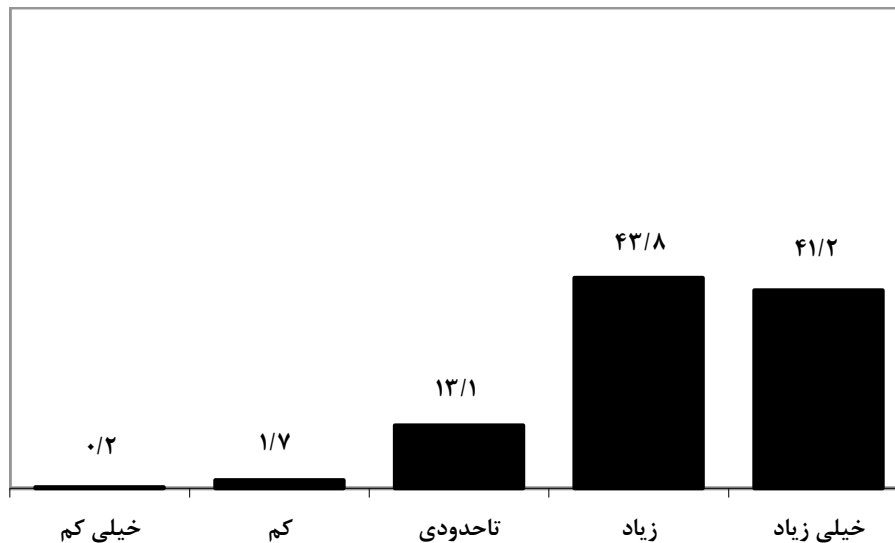
نمودار فوق نشان می‌دهد که پاسخگویان از اعتقادات دینی بسیاری بالایی برخوردار هستند. ۸۶/۳ درصد پاسخگویان اعتقادات دینی خیلی زیاد و ۱۲/۵ درصد اعتقادات دینی زیادی دارند. در مجموع ۹۸/۸ درصد پاسخگویان اعتقادات دینی را باور دارند.

میزان پای‌بندی به قواعد اخلاقی در جامعه متفاوت از ابعاد فوق است. در این بخش پراکندگی پاسخگویان به وضوح قابل مشاهده است. چنان‌که ۵۶/۷ درصد پاسخگویان گفته‌اند کم‌تر پیش می‌آید که رفتارهای متظاهرانه از آن‌ها سر بزنند. در حالی‌که ۳۰/۳ درصد گفته‌اند گاهی اوقات، ۹/۱ درصد گفته‌اند زیاد و ۳/۹ درصد گفته‌اند خیلی زیاد پیش آمده که متظاهرانه رفتار کنند. در مجموع ۴۳/۳ درصد پاسخگویان طبق اصول اخلاقی رفتار نمی‌کنند.

برای ۵۶/۵ درصد پاسخگویان کم‌تر پیش آمده که دروغ بگویند. ۳۳/۴ درصد گاهی اوقات و ۱۰/۱ درصد هم زیاد دروغ می‌گویند. در مجموع برای ۴۳/۵ درصد پاسخگویان پیش می‌آید که به هر دلیلی دروغ بگویند. اما در مورد خیانت در امانت وضع فرق می‌کند. ۸۸ درصد پاسخگویان به صراحت گفته‌اند کم پیش آمده که در امانت کسی خیانت کنند.

۶۰/۶ درصد پاسخگویان گفته‌اند کم پیش می‌آید که غیبت کسی را بکنند. ۲۹/۷ درصد گفته‌اند گاهی اوقات و ۹/۷ درصد گفته‌اند زیاد پشت سر دیگران حرف می‌زنند. در مجموع ۳۹/۴ درصد پاسخگویان به طور معمول پشت سر دیگران حرف می‌زنند. ۷۸/۹ درصد پاسخگویان گفته‌اند در زندگی‌شان کم پیش آمده که به کسی تهمت بزنند. ۱۷/۷ درصد گفته‌اند گاهی، ۳/۴ درصد گفته‌اند زیاد به دیگران تهمت زده‌اند. در مجموع برای ۲۱/۱ درصد پاسخگویان پیش آمده است که به دیگران تهمت بزنند. در باب رعایت انصاف و حقوق دیگران، ۸۰/۸ درصد گفته‌اند کم پیش آمده که حقوق دیگران را پایمال کنند. ۱۵/۲ درصد گفته‌اند گاهی اوقات و ۴/۱ درصد گفته‌اند زیاد حقوق دیگران را پایمال کرده‌اند.

نمودار ۴.۴: مقیاس «اخلاق دینی»

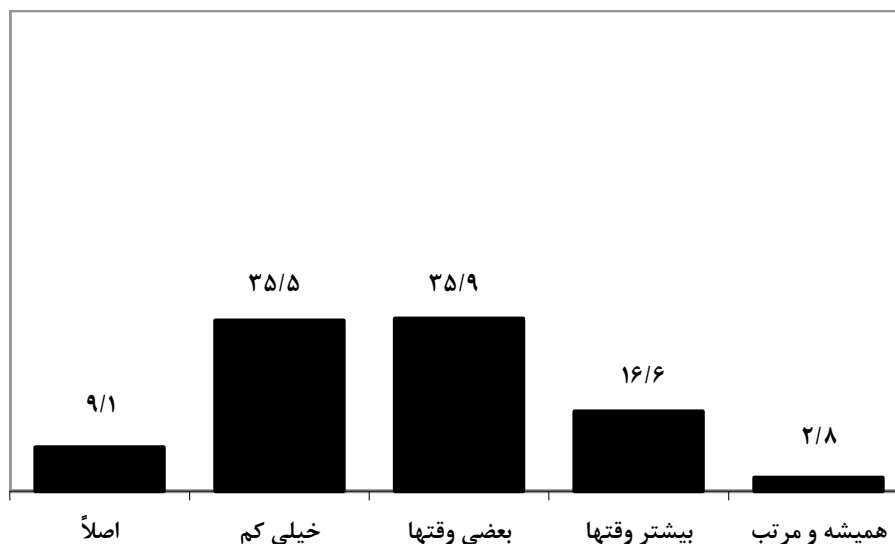

با توجه به نمودار فوق در مجموع ۴۱/۲ درصد پاسخگویان پای‌بندی زیادی به اصول اخلاقی دارند. ۴۳/۸ درصد نیز به این اصول پای‌بند هستند. ۱۳/۱ درصد تاحدودی خود را مقید به اصول اخلاقی می‌دانند و بسته به موقعیت‌ها و مواردی که برای آن‌ها پیش می‌آید گاهی این اصول را زیر پا می‌گذارند و ۱/۹ درصد جامعه مورد مطالعه نیز پای‌بندی به این اصول نشان نداده‌اند.

میزان حضور پاسخگویان در مناسک جمعی دینی در مقایسه با سایر ابعاد دین‌داری کم‌تر است. به طوری که داده‌ها نشان می‌دهد ۸/۶ درصد پاسخگویان همیشه و ۱۶/۳ درصد بیش‌تر وقت‌ها در نماز جماعت شرکت می‌کنند. ۱۱/۹ درصد مرتب و ۳۲/۴ درصد بیش‌تر وقت‌ها به زیارت اماکن مذهبی می‌روند. ۶ درصد همیشه و ۷/۸ درصد بیش‌تر وقت‌ها به نماز جمعه می‌روند. ۵/۷ درصد همیشه و ۱۳/۳ درصد بیش‌تر وقت‌ها در جلسات قرآن شرکت می‌کنند. ۲۷/۹ درصد همیشه و ۲۵/۲ درصد بیش‌تر وقت‌ها در مراسم شب‌های احیا شرکت می‌کنند. ۹/۹ درصد همیشه و ۱۹/۱ درصد بیش‌تر وقت‌ها در برنامه‌های مذهبی مساجد حضور دارند. ۲/۵ درصد همیشه و ۳/۹ درصد بیش‌تر وقت‌ها در اعتکاف شرکت می‌کنند. ۹/۳ درصد همیشه و ۲۱/۳ درصد بیش‌تر وقت‌ها در

جلسات دعا شرکت می کنند. ۱۴/۳ درصد همیشه و ۲۶/۴ درصد بیش تر وقت ها در جلسات سفره های نذری شرکت می کنند.

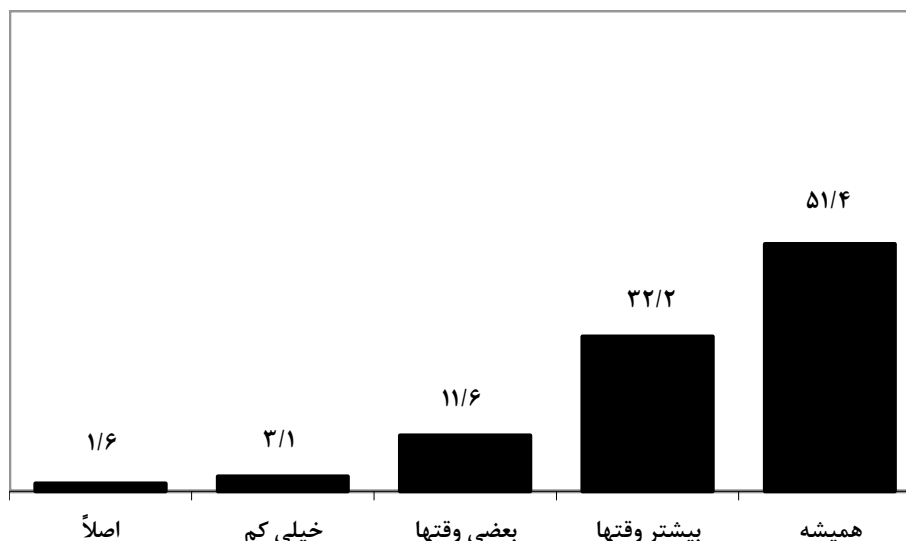
نمودار ۵.۴: مقیاس «مناسک جمعی دینی»

همان طور که در نمودار فوق نشان داده شده در مجموع ۲/۸ درصد پاسخگویان همیشه، ۱۶/۶ درصد بیش تر وقت ها، ۳۵/۹ درصد بعضی وقت ها و ۳۵/۵ درصد خیلی کم در مناسک جمعی دینی شرکت می کنند. ۹/۱ درصد نیز اصلاً در هیچ مراسمی شرکت نمی کنند.

انجام رفتارهای واجب دینی از فراوانی نسبتاً بالایی برخوردار است. یافته ها نشان می دهد ۶۷/۶ درصد پاسخگویان همیشه نماز می خوانند. ۶۹/۳ درصد همیشه در ماه رمضان روزه می گیرند. ۷۹ درصد همیشه غسل های واجب را انجام می دهند. ۷۴/۳ درصد همیشه فطریه می دهند. ۲۲/۱ درصد همیشه امر به معروف و نهی از منکر می کنند. ۳۴/۶ درصد همیشه خمس و زکات خود را می دهند.

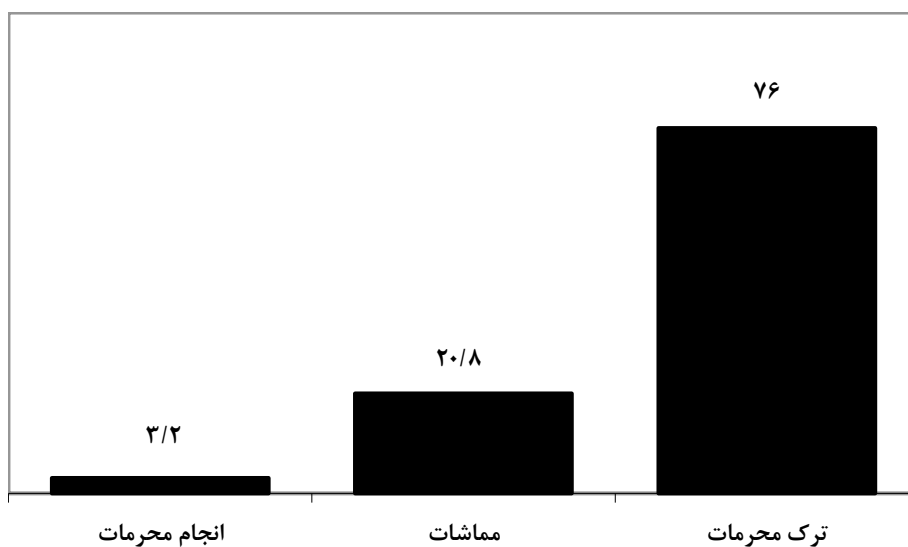
نمودار ۶.۴: مقیاس «رفتارهای دینی واجب»

با توجه به نمودار فوق در مجموع ۵۱/۴ درصد پاسخگویان همیشه رفتارهای دینی واجب خود را انجام می‌دهند. ۳۲/۲ درصد بیش‌تر وقت‌ها، ۱۱/۶ درصد بعضی وقت‌ها و ۳/۱ درصد خیلی کم رفتارهای واجب را انجام می‌دهند. تنها ۱/۶ درصد اصلاً رفتارهای دینی را انجام نمی‌دهند.

۵۹/۲ درصد پاسخگویان گفته‌اند اگر در یک مهمانی از مشروب استفاده شود مهمانی را ترک خواهند کرد. ۳۵/۴ درصد گفته‌اند از مشروب استفاده نمی‌کنند اما به مهمانی ادامه می‌دهند. ۵/۴ درصد نیز گفته‌اند نوشیدن مشروب اشکالی ندارد. ۷۳/۹ درصد گفته‌اند اگر برای کسی بارداری ناخواسته پیش آید به او توصیه می‌کنیم که سقط جنین نکند و بچه را نگه دارد. ۲۳/۲ درصد گفته‌اند اگر اشکال شرعی نداشته باشد سقط جنین را پیشنهاد می‌کنم و ۲/۹ درصد گفته‌اند سقط جنین راه حل خوبی است. ۷۹/۹ درصد گفته‌اند در هیچ شرایطی سود پولی را که به دیگران قرض داده‌اند نخواهند گرفت. ۱۷/۳ درصد گفته‌اند اگر حکم ربا نداشته باشد سود پول را محاسبه خواهند کرد و ۲/۷ درصد نیز گفته‌اند سود آن را متناسب با شرایط روز حساب خواهند کرد. ۵۶/۱ پاسخگویان گفته‌اند مهمانی مختلط را ترک خواهند کرد. ۳۳/۴ گفته‌اند در یک گوشه‌ای می‌نشینند و ۱۰/۵ درصد گفته‌اند مشکلی با آن ندارند و به مهمانی ادامه می‌دهند.

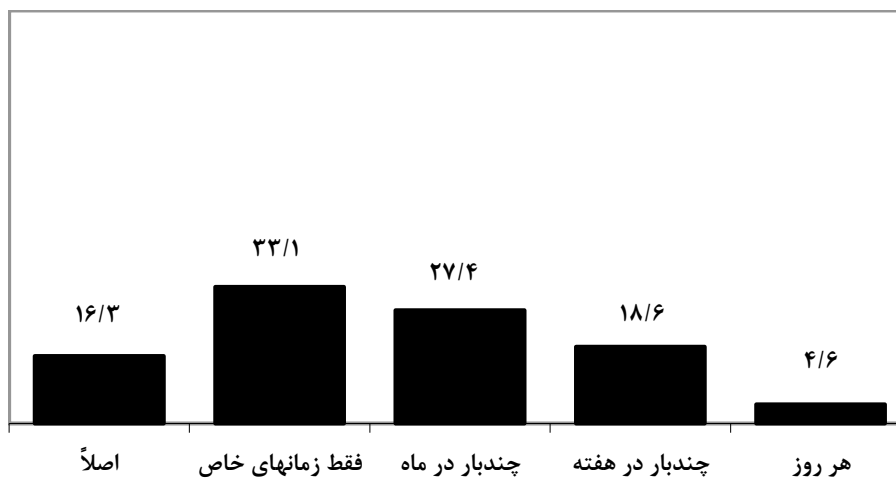
نمودار ۷.۴: مقیاس «محرمات دینی»

نمودار فوق نشان می دهد که در مجموع ۷۶ درصد پاسخگویان بر ترک محرمات اهتمام دارند.

در باب انجام مستحبات عبادی، ۷/۶ درصد پاسخگویان هر روز نماز مستحبی می خوانند. ۴۰/۳ درصد همیشه نماز را اول وقت می خوانند. ۱۲/۲ درصد هر روز قرآن می خوانند. ۲۲/۶ درصد هر روز دعا می خوانند. ۴/۵ درصد هر شب نماز شب می خوانند. ۱۵/۶ درصد هر روز تعقیبات نماز را انجام می دهند. ۳/۴ درصد خیلی زیاد روزه مستحبی می گیرند.

نمودار ۸.۴: مقیاس «رفتارهای مستحبی عبادی»

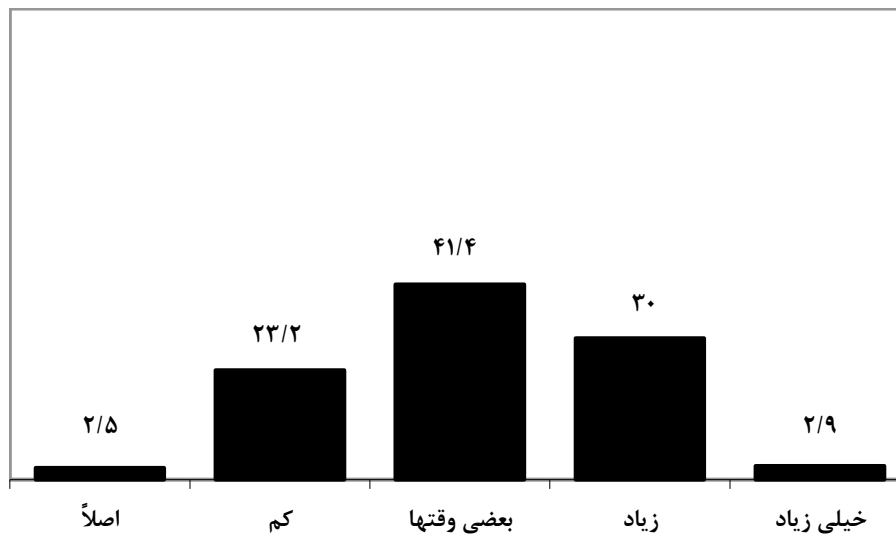

نمودار فوق نشان می‌دهد در مجموع ۱۶/۳ درصد پاسخگویان اصلاً رفتارهای مستحبی عبادی را انجام نمی‌دهند. ۳۳/۱ درصد فقط زمانهای خاص، ۲۷/۴ درصد چندبار در ماه، ۱۸/۶ درصد چندبار در هفته و ۴/۶ درصد هر روز رفتارهای مستحبی عبادی را انجام می‌دهند.

در باب انجام مستحبات فرهنگی، داده‌ها نشان می‌دهد که ۳۹/۹ درصد پاسخگویان هر روز صدقه می‌دهند. ۴ درصد هر روز استخاره می‌کنند. ۲۱/۶ درصد خیلی زیاد نذر می‌کنند. ۵/۲ درصد خیلی زیاد قربانی می‌کنند.

نمودار ۹.۴: مقیاس «رفتارهای مستحبی فرهنگی»

همان‌طور که در نمودار فوق ارائه شده است در مجموع ۲/۵ درصد اصلاً رفتارهای مستحبی فرهنگی انجام نمی‌دهند. ۲۳/۲ درصد کم، ۴۱/۴ درصد بعضی وقتها، ۳۰ درصد زیاد و ۲/۹ درصد خیلی زیاد رفتارهای مستحبی را انجام می‌دهند.

روابط معناداری میان متغیرها همواره الگوی تثبیت‌یافته و تکرارشونده‌ای را نشان داده است. اولین الگو به الگوی جنسیتی دین‌داری در ایران مرتبط می‌شود بر مبنای این تحقیق، در شکل کلی زنان دین‌دارتر از مردان نشان داده شده‌اند. دومین الگو به متغیر سن برمی‌گردد. بر مبنای این الگو با افزایش سن بر میزان دین‌داری افراد نیز افزوده می‌شود بدین معنا که با سپری شدن دوران جوانی دین‌داری قدرت و قوت بیشتری در میان افراد می‌گیرد. متغیر سن با الگوی سوم (تأهل) و چهارم (بازنشستگی) به شدت در ارتباط است. افراد متأهل بیش‌تر از افراد مجرد پای‌بند به قواعد دین‌داری بوده‌اند و همین‌طور بازنشسته‌ها بیش‌تر به دین‌داری به‌خصوص در شکل جمع‌گرایانه آن اهتمام داشته‌اند. این نکته شاید بین دین‌داری و فراغت (به‌خصوص با عنایت به دین‌داری بازنشستگان، زنان خانه‌دار و بیکاران) رابطه پیچیده‌ای برقرار کند که در تحقیقات دیگر لازم است ابعاد آن بررسی و کاویده شود. نکته آخر به الگوی سواد برمی‌گردد. در غالب رفتارهای دینی افرادی که سواد کم‌تری داشته‌اند اهتمام بیشتری نیز به دین‌داری

داشته‌اند، این نکته ضرورتاً به معنای غیر دین‌دار بودن اقشار تحصیل کرده نیست بلکه به این معناست که با افزایش تحصیلات درجه مذهبی بودن جامعه نیز تغییر می‌کند.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. حبیب‌زاده، رامین، «انواع دین‌داری در بین دانشجویان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۴.
۳. خدایاری‌فرد، محمد، «گستره پژوهش‌های داخلی در زمینه ساخت مقیاس دینی»، گزیده مقالات همایش مبانی نظری و روان‌سنجی مقیاس دینی، چاپ اول، ۱۳۸۴، ص ۴۴۹-۵۰۹.
۴. خدایاری‌فرد، محمد؛ فقیهی، علی‌نقی؛ غباری‌بناب، باقر؛ شکوهی‌یکتا، محسن و به پژوه، احمد، «آماده‌سازی و هنجاریابی مقیاس سنجش دین‌داری در جامعه دانشجویی کشور»، تهران: دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، ۱۳۸۵.
۵. خدایاری‌فرد، محمد؛ غباری‌بناب، باقر؛ شکوهی‌یکتا، محسن، «تهیه مقیاس اندازه‌گیری اعتقادات و نگرش مذهبی دانشجویان»، تهران: دانشگاه شریف، ۱۳۷۸.
۶. خدایاری‌فرد، محمد و همکاران، «آماده‌سازی مقیاس دین‌داری، و ارزیابی سطوح دین‌داری اقشار مختلف جامعه»، دانشگاه تهران، ۱۳۸۸.
۷. الخوری الشرتونی، سعید، /قرب /الموارد، منشورات مکتبه آیت‌الله العظمی المرعشی النجفی، قم، ۱۴۰۳ ق.
۸. دواس، دی. ای، پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ نایی، تهران، نشر نی، چاپ اول، ۱۳۷۶.
۹. سراج‌زاده، سید حسین، چالش‌های دین و مدرنیته، تهران، نشر طرح نو، ۱۳۷۴.
۱۰. -----، «نگرش‌ها و رفتارهای دینی نوجوانان تهرانی و دلالت‌های آن برای نظریه سکولار شدن»، دانشگاه تربیت معلم، ۱۳۷۵.
۱۱. -----، «نگرش‌ها و رفتارهای دینی نوجوانان»، نمایه پژوهش، دوره دوم، شماره ۷ و ۸، ۱۳۷۷، ص ۱۰۵-۱۲۰.
۱۲. -----، «نیمه پنهان: گزارش نوجوانان شهر تهران از کجروی‌های اجتماعی و دلالت‌های آن برای مدیریت فرهنگی»، مجله علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۴۱-۴۲، ۱۳۸۳، ص ۵۳-۸۴.
۱۳. سراج‌زاده، سید حسین؛ پویافر، محمدرضا، «مقایسه تجربی سنجه‌های دین‌داری، دلالت‌های روان‌شناسانه کاربرد سه سنجه»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، تهران: دانشگاه تربیت معلم (خوارزمی)، ۱۳۸۶.

۱۴. سراج‌زاده، سید حسین؛ توکلی، مهناز، «بررسی عملیاتی دین‌داری در پژوهش‌های اجتماعی»، نامهٔ پژوهش، شمارهٔ ۲۰-۲۱، ۱۳۸۰، ص ۱۵۹-۱۸۷.
۱۵. سراج‌زاده، سید حسین؛ جواهری، فاطمه، «بررسی گرایش‌های فرهنگی، اجتماعی و رفتارهای ناپه‌ن‌جار دانشجویان دانشگاه تهران»، تهران: معاونت اجتماعی فرهنگی وزارت علوم تحقیقات و فناوری، ۱۳۸۳.
۱۶. شجاعی‌زند، علیرضا، «مدلی برای سنجش دین‌داری در ایران»، مجلهٔ جامعه‌شناسی ایران، دورهٔ ششم، شمارهٔ ۱، ۱۳۸۴، ص ۳۴-۶۶.
۱۷. صدر، محمدباقر، الفتاویٰ الواضح، بیروت، دارالتعارف للمطبوعات، ۱۴۱۰.
۱۸. طالبان، محمدرضا، «بررسی تجربه دین‌داری نوجوانان کشور»، گزارش پژوهشی، وزارت آموزش و پرورش، معاونت پژوهشی، ۱۳۷۹.
۱۹. -----، «بررسی تجربی دین‌داری نوجوانان کشور»، وزارت آموزش و پرورش، دفتر توسعه و برنامه‌ریزی امور پرورشی، ۱۳۷۹.
۲۰. -----، «ارزیابی سازه‌های آزمون اندازه‌گیری تدین اسلامی»، چکیده مقالات همایش مبانی نظری و روان‌سنجی مقیاس‌های دینی، دانشکدهٔ روان‌شناسی و علوم تربیتی و مؤسسهٔ روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، ۱۳۸۲.
۲۱. -----، پیمایش ملی سنجش دین‌داری در ایران، تهران: مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران، ۱۳۸۸.
۲۲. کاظمی، عباس؛ فرجی، مهدی، آزمون سنج‌ه‌های دین‌داری در ایران، تهران: دفتر برنامه‌ریزی پژوهش‌های کاربردی سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۸۶.
۲۳. کاظمی، عباس؛ فرجی، مهدی، «بررسی وضعیت دین‌داری در ایران»: (با تأکید بر داده‌های پیمایش‌های سه دهه گذشته)، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، دوره دوم، شماره ۶، تابستان ۱۳۸۸، ص ۷۹-۹۵.
۲۴. کاظمی، عباس؛ فرجی، مهدی، سنج‌ه‌های دین‌داری در ایران، تهران: انتشارات جامعه و فرهنگ، ۱۳۸۸.
- ۲۵.

۲۶. ....
۲۷. ....
۲۸. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، انتشارات صدرا، جلد اول، چاپ اول، ۱۳۶۸.
۲۹. Albelakhi, A. A, (۱۹۹۷), *Development of a Muslim Religiosity Scale*. Unpublished PhD thesis, University of Rhode Island.
۳۰. Albelakhi, A. A, (۱۹۸۸), *Religious Orientation and Fear of Death among Muslim and Christian Individuals*, University of Rhode Island, Psychology Department, Kingston.
۳۱. Alsanie, A. L, (۱۹۸۹), *Relation between level of religiosity and criminal behavior*, PhD dissertation, Imam Mohammad Ibn saud Islamic University.
۳۲. Faulkner, J. E. and G. DeJong, (۱۹۶۶), "Religiosity in ۵-D: An Empirical Analysis", *Social Forces* ۴۵: P ۵۴-۲۴۶.
۳۳. Glack, Charles, (۱۹۵۴), *Toward a typology of religious orientation*, New York: Bureau of Applied social Research, Columbia University.
۳۴. Hill, P. C; Hood, R. W, (1999), *Measures of religiosity*, Birmingham, AL.
۳۵. Clayton, Richard R. and James W. Gladden, (۱۹۷۴), "The Five Dimensions of Religiosity: Toward Demythologizing a Sacred Artifact", *Journal for the Scientific Study of Religion* ۱۳: ۴۳-۱۳۵.
۳۶. Glock, C. Y, (۱۹۶۲), *On the Study of the Religious Commitment*, *Research Supplement of Religious Education*, (July/August): P ۹۸-۱۱۰.
۳۷. Glock, C. Y, (۱۹۵۹), *The Sociology of Religion*. Pp, P ۱۵۳-۱۷۷ in Robert Merton et al, (eds.), *Sociology Today*, New York: Basic books.
۳۸. -----, (۱۹۶۲), "On the Study of Religious Commitment", *Research Supplement to Religious Education* ۵۷: P ۹۸-۱۱۰.
۳۹. Glock, C. Y, and Stark, Rodney, (۱۹۶۵), *Religion and Society in Tension*, Chicago: Rand McNally.
۴۰. Glack, C. Y, and Rodney Stark, (۱۹۶۸), *American Piety: The nature of religious Commitment*, Berkeley, University of California.
۴۱. Riaz, Hassan, (۲۰۰۷) *On being religious: patterns of religious*.

commitment in Muslim societies, *The Muslim World* ٩٧, P ٤٣٧-٤٧٨.

٤٢. Taai, N.M,(١٩٨٥),*Religious Behavior Scale*, Kuwait: Arrobyaan Publishing.

پیوست‌ها

پیوست ۱: راهنمای مجریان استانی

- بر فرایند عملیات جمع‌آوری داده‌ها کنترل و نظارت داشته باشید و اطمینان حاصل کنید که پرسش‌نامه طبق استاندارد تعریف شده پر می‌شود.
- پرسش‌نامه تکمیل‌شده را در پایان هر روز بازبینی کنید تا در صورت وجود اشتباهات در کار پرسشگر، از تکرار اشتباه جلوگیری شود.
- به تعدادی از آدرس‌ها به صورت تصادفی مراجعه کنید تا از کار پرسشگر خود اطمینان حاصل کنید.
- دقت کنید در فرم فهرست‌برداری به طور کامل آدرس‌ها نوشته شده باشد تا تیم ناظران بتوانند با رجوع به منازل از صحت مصاحبه‌های انجام شده اطمینان حاصل کنند.
- دقت کنید در انتهای پرسش‌نامه کادر مربوط به پرسشگران تکمیل شده باشد و با سایر فرم‌ها مطابقت داشته باشد تا عملیات نظارت ممکن شود.
- در انتهای پرسش‌نامه کادری آمده است که مختص مجریان استانی است و سه گزینه دارد. لطفاً اگر پرسش‌نامه کامل و صحیح پر شده بود گزینه اول را علامت بزنید اما اگر پرسش‌نامه‌ای ایراد داشت و پس از رفع ایراد و نواقص مورد تأیید شما قرار گرفت لطفاً گزینه سوم را علامت بزنید و اگر پرسش‌نامه‌ای به دلیل نواقص کنار گذاشته شد گزینه دو را جواب دهید و پرسش‌نامه را در جمع پرسش‌نامه‌های باطله قرار دهید.
- در بالای صفحه سمت چپ جدولی آمده است که در آن «شماره پرسش‌نامه» باید ذکر شود. لطفاً بعد از اتمام جمع‌آوری اطلاعات به ترتیب پرسش‌نامه‌ها را شماره‌گذاری کنید. دقت کنید که شماره‌ها پرش نداشته باشد و با تعداد نمونه‌ای که اعلام شده است هم‌خوانی داشته باشد.
- حتماً به پرسشگران و مأموران خود گوشزد کنید که بر کار آن‌ها نظارت می‌شود و علاوه بر نظارت مجریان استانی ناظرانی از تهران به صورت تصادفی صحت کار آن‌ها را کنترل خواهند کرد.

- در صورتی که به اشتباه مکان نظامی یا خانوار دسته‌جمعی مانند خوابگاه دانشجویی در نمونه‌تان قرار گرفته باشد حتماً با تیم مدیران اجرایی در تهران تماس بگیرید تا اقدامات اصلاحی انجام شود.
- در صورت داشتن هرگونه سؤال یا ابهام دربارهٔ سؤالات و گزینه‌های پرسش‌نامه، لطفاً به صورت شخصی تصمیمی نگیرید و سؤالتان را با ما در میان بگذارید تا از تصمیمات سلیقه‌ای خودداری شود.

ضوابط انتخاب پرسشگر

- بومی و مسلط بودن به زبان محلی و آشنایی کامل با جغرافیای منطقه.
- دارای تجربه و سابقه کار در زمینه پرسشگری باشد.
- برخورداری از سلامت کامل جسمانی و نداشتن لکنت زبان.
- پرسشگران به نسبت مساوی از هر دو جنس (مرد و زن) انتخاب شوند.
- دارای وضعیت ظاهری متناسب با عرف و هنجارهای منطقه باشند.

پیوست ۲: راهنمای پرسشگران

معرفی طرح سنجش دین‌داری ایرانیان

پیمایش ملی سنجش دین‌داری ایرانیان مسلمان، از جمله طرح‌های مطالعاتی است که در سازمان تبلیغات اسلامی انجام می‌شود. هدف اصلی تحقیق بررسی میزان دین‌داری مسلمانان ایرانی است. در این مطالعه دین‌داری را به چند بعد اعتقادی، عاطفی و حسی و رفتاری و اخلاقی تقسیم کرده‌ایم. پرسش‌نامه حاضر را جمعی از محققین دانشگاهی و حوزوی طراحی کرده‌اند.

پیمایش حاضر در کلیه استان‌های کشور و در نقاط شهری و روستایی در میان افراد ۱۵ تا ۷۵ سال تکمیل خواهد شد. برای کلیه پرسشگرانی که در این پیمایش ملی فعالیت می‌کنند مجموعه وظایفی به شرح زیر در نظر گرفته شده است:

وظایف و تعهدات پرسشگر

- شرکت در کارگاه آموزشی جمع‌آوری داده‌ها که توسط مجری استانی برگزار می‌شود.
- حداقل انجام یک مصاحبه آزمایشی قبل از اجرای طرح.
- مطالعه راهنمای پرسشگری و رعایت ضوابط مندرج در راهنما.
- انجام مصاحبه متناسب با شرایط نمونه‌گیری که در جزوه نمونه‌گیری آمده است.
- بازبینی پرسش‌نامه‌ها و رفع نواقص احتمالی قبل از ترک محل.
- رعایت زمان‌بندی جمع‌آوری داده‌ها.
- حفظ و نگهداری و تحویل اسناد پروژه در پایان جمع‌آوری داده‌ها.
- هماهنگی کامل با مجری استانی.

آشنایی و تسلط به پرسش‌نامه

- قبل از مصاحبه واقعی، پرسش‌نامه را چند مرتبه به طور کامل و دقیق مطالعه کنید.

- به جمله‌بندی هر پرسش یا گویه توجه کنید و سعی کنید آن‌ها را به خاطر بسپارید تا در هنگام مصاحبه با یک نگاه قادر به بیان جمله‌بندی سؤالات باشید.
- در برخی از سؤالات به اقتضای موقعیت می‌توانید مقدمه‌ای مناسب برای ورود به سؤال مطرح نمایید.
- به تذکراتی که کنار سؤالات با علامت فلش یا داخل پرانتز آمده حتماً توجه داشته باشید.
- قبل از شروع پرسشگری از همراه داشتن لوازم ضروری مانند کارت شناسایی، معرفی‌نامه، خودکار و جدول و نقشه نمونه‌گیری اطمینان حاصل کنید.

الگوی معرفی طرح به پاسخگو

پرسشگران محترم توجه داشته باشند که مصاحبه یک کنش متقابل بین پرسشگر و پاسخگو است. در طول مصاحبه به ویژه در ابتدای آن پاسخگویان بیش از پرسش‌نامه به پرسشگران توجه می‌کنند. بنابراین قضاوت درباره پرسشگر با قیافه ظاهری او آغاز می‌شود. بنابراین تلاش کنید وضع ظاهری و لباس شما با شرایط جامعه منطبق باشد و پوشش ظاهری شما خنثی و لباس‌هایتان تمیز باشد. به‌ویژه ظاهر تان به گونه‌ای نباشد که تصور شود مأمور دولتی به در خانه آن‌ها رجوع کرده است. چهره‌های خنثی ترجیح دارد.

نحوه سخن گفتن و چگونگی معرفی

پس از این نحوه سخن گفتن شما بسیار اهمیت دارد. سعی کنید کاملاً شمرده و روان صحبت کنید. اولین برخورد شما با پاسخگو تعیین‌کننده چگونگی ادامه کار و نحوه انجام آن است. لذا برای معرفی خود نکات زیر را در نظر داشته باشید:

صادقانه و با تسلط کامل و براساس الگوی معرفی طرح خود را به پاسخگو معرفی کنید. لازم است راهنمای معرفی مقدماتی و تفصیلی خود را چندین بار مرور کرده و به مفاد آن مسلط شوید.

معرفی مقدماتی

سلام، من ..... (نام و نام خانوادگی پرسشگر) هستم. از طرف مرکز پژوهش‌های کاربردی خدمت می‌رسم. در مورد مسائل مختلف فرهنگی و مذهبی نظر مردم را سؤال

می‌کنم. اگر اجازه دهید می‌خواستم یک مقدار (حدود ۱۰ دقیقه) وقت شما را بگیرم. (پرسشگر سعی می‌کند پس از معرفی مقدماتی که احتمالاً از طریق آیفون منزل صورت می‌گیرد، پاسخگو را به جلوی درب منزل دعوت کرده تا با او ارتباط چهره به چهره برقرار کرده و سپس به معرفی طرح تفصیلی طرح به شرح زیر بپردازد).

معرفی تفصیلی

- «پژوهش باورهای دینی مردم یک طرح ملی است که در کل کشور اجرا می‌شود. در این بررسی برای آگاهی از نظرات مردم به شکل کاملاً تصادفی خدمت شما آمده‌ایم. این مصاحبه حدود ۱۰ دقیقه طول می‌کشد و ما راجع به مسائل مختلف دینی از شما سؤال می‌کنیم.»
- جمع وسیعی از محققین و اساتید دانشگاه در اجرای این طرح همکاری دارند.
- معرفی‌نامه من به عنوان یکی از همکاران این طرح نیز موجود است که می‌توانم تقدیم کنم.
- ما در این بررسی برای استفاده از نظرات مردم براساس یک شیوه علمی و به صورت کاملاً تصادفی به تعدادی از مردم رجوع کردیم و بدون ذکر نام و نشانی با آن‌ها مصاحبه می‌کنیم.
- نظرات و دیدگاه‌های مردم با هر کیفیتی که بیان می‌شود برای ما مهم و قابل احترام است. نکته مهم این است که مردم نظرات واقعی خود را بگویند تا بتوان در برنامه‌ریزی‌ها از آن استفاده شود.
- در صورتی که به هر دلیلی پاسخگو در برابر پاسخ دادن به سؤالات شما مقاومت کرد، طبق الگوی نمونه‌گیری که در جزوه مربوطه آمده است عمل کنید و سراغ نمونه دیگری بروید.

چگونگی انجام مصاحبه

- کارت و مدارک شناسایی همیشه همراهتان باشد تا در صورت درخواست پاسخگو به آن نشان دهید.

- پس از این که پاسخگو انجام مصاحبه را پذیرفت، سعی کنید از محیطی آرام برای مصاحبه استفاده کنید تا پاسخگو بتواند تمرکز کافی داشته باشد.
- ساعت‌های نامناسب (مانند هنگام نهار خوردن) را برای پرسشگری انتخاب نکنید.
- سعی کنید با افراد به صورت تنها مصاحبه کنید و در صورت دخالت اطرافیان ضمن آن که توجه خود را به پاسخگوی اصلی معطوف می‌کنید، با احترام یادآور شوید که اجازه دهند مصاحبه فقط با فرد مورد نظر انجام شود.
- ایجاد ارتباط عاطفی کلید راه‌گشا است. ایرانی‌ها به دلیل روحیهٔ پنهان‌کاری اطلاعات مربوط به زندگی خود را به راحتی برای کسی بازگو نمی‌کنند. لذا ایجاد ارتباط عاطفی با پاسخگو مهمترین وظیفهٔ پرسشگر است. اگر این امر رخ دهد و فضای یخ‌زدهٔ میان پرسشگر و پاسخگو آب شود می‌توان به پاسخ‌های واقعی‌تری امید داشت.
- پرسش‌ها را کاملاً شمرده بیان کنید و پس از بیان هر قسمتی کمی مکث کنید تا مطلب در ذهن پاسخگو جا بیفتد.
- چنان‌چه در شهری زندگی می‌کنید که گویش زبان خاصی رایج است سؤالات را با زبان همان محل برای پاسخگو نیز می‌توانید مطرح کنید (در صورتی که با زبان فارسی راحت نباشد). اما مراقب باشید که تغییر زبان یا تغییر گویش تغییری در فضای سؤال ایجاد نکند.
- در جریان سؤال کردن لحن خود را کنترل کنید. سؤال‌ها را نه آن‌چنان جدی مطرح کنید که موجب فاصله گرفتن زیاد پاسخگو شود و نه آن‌چنان دوستانه که به منزلهٔ تأیید گفته‌های پاسخگو تلقی گردد.
- در طول مدت هر مصاحبه به سخنان پاسخگو با اشتیاق گوش دهید اما دقت کنید که حرکات شما به منزلهٔ تأیید یا رد گفته‌های او تلقی نشود.
- در مواردی که پاسخگو متوجه نشود می‌توانید سؤال را مجدداً و بدون تغییر جملات برای او تکرار کنید.
- پرسش‌نامه را برای پاسخگویی در اختیار پاسخگویان قرار ندهید. چنان‌چه در مواردی پاسخگو تحصیلات دانشگاهی داشته باشد و با اصرار بیش از حد مایل

- بود که پرسش‌نامه را تکمیل کند، پرسش‌نامه باید در حضور شما تکمیل شود. پس از اتمام کار بررسی کنید که آیا پاسخگو همهٔ سؤالات را پاسخ داده است یا پاسخ‌ها را به درستی علامت‌گذاری کرده است یا خیر.
- به راحتی از کنار پاسخ‌های «نمی‌دانم»، «اصلاً»، «نمی‌دانم» و «جواب نمی‌دهم» که پاسخگو ممکن است بدهد نگذرید. ممکن است هنوز به شما اعتماد پیدا نکرده یا احساس عدم امنیت می‌کند. در چنین مواردی بهتر است ابتدا با حرف زدن و توضیح دادن اعتماد پاسخگو را جلب کنید. در صورت لزوم به پاسخگو نشان دهید که هیچ جایی در پرسش‌نامه از نام و نشانی فرد سؤالی نمی‌شود.
  - حتی‌الامکان از دریافت پاسخ‌های یکنواخت و هنجاری خودداری کنید.
  - بهتر است پرسشگران در برخورد با این موارد گفت‌وگو را دوستانه‌تر کنند و اجازه ندهند فضای مصاحبه رسمی شود تا پاسخگو به ارائهٔ پاسخ‌های واقعی ترغیب شود.
  - لطفاً با علامت ضربدر در درون هر کادر علامت بزنید. اعداد نوشته شده درون کادرها هیچ ارتباطی با کار شما ندارد و فقط برای تسهیل کار ورود داده‌ها طراحی شده است.
  - توجه داشته باشید که هر سؤال فقط یک پاسخ دارد؛ بنابراین در هر سؤال فقط یک گزینهٔ علامت ضربدر زده شود.

پیوست ۳: راهنمای پرسش‌نامه

پرسش‌نامه از سؤالات بسته تشکیل شده است به استثناء سؤال ۷۳ و ۷۷. سؤالات بسته: سؤالاتی هستند که پاسخ آن‌ها به صورت چند گزینه در ذیل سؤال پیش‌بینی شده است. برای پاسخ به این سؤالات کافی است در مقابل گزینه‌ای که پاسخگو اعلام کرده است، علامت ضربدر بزنید. چنانچه پاسخگو پاسخی بدهد که در میان گزینه‌ها وجود ندارد، پاسخ او را عیناً و بدون تغییر در مقابل سؤال ثبت کنید. سؤالات باز: سؤالاتی هستند که گزینه‌ای برای آن‌ها پیش‌بینی نشده است و پرسشگر باید پاسخ پاسخگو را در مقابل سؤال یادداشت کند. دقت کنید که از گرفتن پاسخ‌های کلی اجتناب شود و از پاسخگو پاسخ دقیق بگیری.

توضیح چند سؤال

در اینجا برخی از سؤالات را توضیح می‌دهیم. مقدمه: بعد از توضیح مختصر درباره‌ی طرح، پرسشگر ابتدا باید دین پاسخگو را بپرسد و چنانچه پاسخگو غیر مسلمان بود نیازی به مصاحبه با وی نیست. سؤال ۱ تا ۳: این سه سؤال به عنوان مدخل مصاحبه آمده است تا پرسشگر بتواند با طرح آن‌ها فضایی راحت و دوستانه برقرار کند. سعی کنید هنگام طرح این سؤالات فضای امنی را بین خود و پاسخگو بوجود بیاورید تا پاسخگو با احساس اعتماد به شما بقیه سؤالات را پاسخ دهد. لطفاً این سه سؤال را با عجله نپرسید و سعی کنید از آن به عنوان فرصتی برای ایجاد ارتباط استفاده کنید. سؤال ۱۵: دقت شود که اگر پاسخگو مرد بود در مورد بی‌حجاب دیده شدن خانواده‌اش پرسیده شود و اگر زن بود در مورد بی‌حجاب دیده شدن خود وی سؤال شود. سؤال ۲۳ تا ۲۸: این سؤالات به صورت غیر مستقیم پرسیده شده است تا پاسخگو با احساس بهتری پاسخ دهد و از پاسخ خود خجالت نکشد. لذا این جملات را با حالتی دوستانه و ملایم بپرسید تا پاسخگو هم بتواند بدون شرمندگی و یا پنهان کردن رفتار واقعی خود به شما پاسخ دهد. نکته دیگر این که آخرین گزینه پاسخ‌های این سؤالات گزینه ۵ (خیلی کم) است. در صورتی که پاسخگویی پاسخش گزینه «اصلاً» بود شما همان گزینه ۵ را علامت بزنید. سؤال ۲۶: منظور از سؤال ۲۶ هرگونه پشت سر صحبت کردنی نیست بلکه منظور غیبت کردن است.

- سؤال ۳۸:** منظور از کلمه «مواردی» در این سؤال می‌تواند موقعیت‌هایی نظیر عید قربان، عاشورا تاسوعا، خرید ماشین یا خانه یا تولد فرزند و ... باشد.
- سؤال ۴۲:** در صورتی که پاسخگو سنی بود سؤال‌های ۴۳ تا ۴۸ را از وی نپرسید و بروید سراغ سؤال ۴۹ و مصاحبه را پیش ببرید. در صورتی که پاسخگو شیعه بود سؤال‌های ۴۳ تا ۴۸ را نیز از وی نپرسید.
- سؤال‌های ۴۳ تا ۴۸:** این سؤالات مختص اهل تشیع است فقط از آن‌ها پرسیده شود.
- سؤال ۴۳:** منظور از عمل به احتیاط آن است که فرد مرجع تقلید مشخصی ندارد اما با توجه به رساله‌های مختلف و جمع نظرات آن‌ها عمل می‌کند.
- سؤال ۴۴:** دقت شود که اگر پاسخگو بیان کرد در جلسات دعایی شرکت می‌کند که در این سؤال به آن ذکر نشده است (مثل دعای توسل و ...) اشکالی ندارد هر نوع جلسه دعایی مورد نظر این سؤال است.
- سؤال ۵۴:** ممکن است برخی پاسخگویان بگویند که مشمول خمس و زکات نمی‌شوند. در این صورت از پاسخگو بپرسید که در صورتی که مشمول این دو مورد شود چه خواهد کرد. در ضمن توجه داشته باشید که برای اهل سنت به جای خمس بر زکات تأکید شود چون خمس مخصوص شیعیان است.
- سؤال‌های ۵۵ تا ۵۸:** این سؤال‌ها به صورت غیر مستقیم پرسیده شده است. این سؤالات کمی حساس‌تر است. پرسشگر باید بتواند پاسخگو را در موقعیت فرضی قرار دهد و بسیار دوستانه و با ملایمت این سؤالات را بپرسد. نکته دیگر این که باید در هر سؤال تمام سه گزینه برای پاسخگو خوانده شود و بعد پاسخگو جواب دهد. در این قسمت برای رسیدن به جواب‌های واقعی شدیداً نیازمند همدلی پرسشگر با پاسخگو هستیم.
- سؤال ۶۱:** منظور از این سؤال نماز خواندن نیست بلکه منظور نماز اول وقت خواندن، است. پس دقت کنید که درباره میزان نماز اول وقت خواندن افراد سؤال کنید نه نماز خواندن. برای فردی که اساساً نماز نمی‌خواند نیز گزینه اصلاً را انتخاب کنید.
- سؤال ۶۳:** در این سؤال هم دقت کنید میزانی که فرد خودش قرآن می‌خواند پرسیده شود؛ یعنی به پاسخگو اشاره شود که منظور قرآن خواندن در مراسم ختم یا جلسات قرآن و ... نیست بلکه منظور سؤال این است که شخص به صورت فردی چه میزان در طول روز یا هفته یا ... قرآن می‌خواند.

سؤال ۷۲: برای پاسخ به سؤال تحصیلات پدر از یکی از کدهای ۱ تا ۸ سؤال ۷۱ استفاده کنید و کد مورد نظر را مقابل سؤال ۷۲ بنویسید. مثلاً اگر تحصیلات پدر پاسخگو «فوق دیپلم» بود کد «۵» را در برابر «تحصیلات پدر» بنویسید. یا اگر پدر پاسخگو «بی‌سواد» بود کد «۱» را در مقابل «تحصیلات پدر» بنویسید.

سؤال ۷۳: کل مخارج ماهیانه خانواده پاسخگو مدنظر است که باید دقت کنید همه جا به تومان (و نه ریال) در مقابل آن بنویسید.

سؤال ۷۴: در صورتی که پاسخگو شاغل بود سؤال‌های ۷۵، ۷۶ و ۷۷ را نیز از وی بپرسید اما اگر پاسخگو شاغل نبود (یعنی دانش‌آموز، دانشجو، طلبه، خانه‌دار، بیکار یا بازنشسته بود) مصاحبه به پایان می‌رسید. در مواردی که پاسخگو سرباز باشد گزینه بیکار علامت زده شود. همچنین اگر مواردی که پیش بیاید که پاسخگو هم دانشجو و هم شاغل تمام وقت بود گزینه شاغل علامت زده شود.

سؤال ۷۷: دقت کنید که پاسخگو دقیقاً شغل خود را ذکر کند. از پاسخ‌های کلی هم‌چون شغل آزاد، بازاری و ... پرهیز شود. همچنین از پاسخ‌هایی هم‌چون خیاط، طلافروش، ... پرهیز شود و دقیقاً ذکر شود که مثلاً پاسخگو کارگر خیاطی است یا صاحب خیاطی، صاحب طلافروشی است یا شاگرد طلافروشی است، در بازار صاحب حجره است یا باربر است. منشی مطب دکتر است، بهیار است، پرستار است یا پزشک عمومی یا پزشک متخصص است.

سؤال‌های ۷۴ تا ۷۷: دقت کنید که سؤالات ۷۴ تا ۷۷ به یکدیگر ربط منطقی دارند و با این سؤالات می‌توانید غیر منطقی بودن پاسخ‌ها را متوجه شوید و در همان لحظه از پاسخگو بخواهید که پاسخ صحیح را بدهد. برای مثال اگر کسی در سؤال ۷۵ بگوید که «حقوق بگیر» است و در سؤال ۷۰ بگوید «طلافروش» بیانگر آن است که پاسخ دقیقی به سؤال شغل نداده است و باید از وی خواست که پاسخ صحیحی بدهد. مثلاً ممکن است یا کارگر مغازه طلافروشی باشد یا این که مستقل باشد نه حقوق بگیر. در سؤال ۷۴ منظور از حقوق بگیر کارمند یا کارگری است که از کارفرمای خود حقوق دریافت می‌کند. مستقل کسی است که مغازه یا ماشینی دارد و برای خودش کار می‌کند و کارفرما کسی است که علاوه بر این که همه زندگی خود را با کارش تأمین می‌کند چند نفر دیگر هم زیر دست او کار می‌کنند و به آن‌ها حقوق می‌دهد.

پیوست ۴: پرسش‌نامه

شماره پرسشنامه

بسمه تعالی

پاسخگوی محترم، پژوهش باورهای فرهنگی – دینی مردم یک طرح ملی است که در کل کشور اجرا می‌شود. در این بررسی برای آگاهی از نظرات مردم به شکل کاملاً تصادفی خدمت شما آمده‌ایم. این مصاحبه حدود ۱۰ دقیقه طول می‌کشد و ما راجع به مسائل مختلف فرهنگی – دینی از شما سؤال می‌کنیم.

۱. به نظر شما در آینده توجه به دین بیش‌تر خواهد شد یا کم‌تر یا فرقی نمی‌کند؟
 ۱. بیش‌تر خواهد شد ☐ ۲. کم‌تر خواهد شد ☐ ۳. فرقی نمی‌کند ☐ ۴. نمی‌دانم ☐
۲. بعضی‌ها معتقدند که فقط با دین می‌شود مشکلات اخلاقی و فرهنگی جامعه را حل کرد. با این نظر موافقید یا مخالفید؟
 ۱. کاملاً موافق ☐ ۲. موافق ☐ ۳. مردد ☐ ۴. مخالف ☐ ۵. کاملاً مخالف ☐
۳. این روزها مردم واقعاً نمی‌دانند که دین‌دار واقعی کیست و آدم متظاهر و ریاکار کیست؟
 ۱. کاملاً موافق ☐ ۲. موافق ☐ ۳. مردد ☐ ۴. مخالف ☐ ۵. کاملاً مخالف ☐

الف) تا چه حدی با جملات زیر موافق یا مخالف هستید؟

شماره	گویه‌ها	کاملاً مخالفم	مخالفم	مطمئن نیستم	موافقم	کاملاً موافقم
۴	بعضی وقت‌ها احساس ترس از خدا به من دست می‌دهد.	۱	۲	۳	۴	۵
۵	گاهی توبه می‌کنم و از خدا می‌خواهم برای جبران گناهانم به من کمک کند.	۱	۲	۳	۴	۵
۶	بعضی وقت‌ها حس می‌کنم به خاطر کار بدی که انجام داده‌ام خدا تنبیهم می‌کند.	۱	۲	۳	۴	۵

۷	گاهی اوقات احساس نزدیکی بیشتری به خدا می‌کنم.	۱	۲	۳	۴	۵
۸	حضور خدا را در زندگی خودم احساس می‌کنم.	۱	۲	۳	۴	۵
۹	وقتی گناه می‌کنم حس بدی به من دست می‌دهد.	۱	۲	۳	۴	۵
۱۰	از کسی که به پیامبر اسلام توهین کند متنفرم.	۱	۲	۳	۴	۵
۱۱	حاضرم در راه اسلام کشته شوم.	۱	۲	۳	۴	۵
۱۲	دوست دارم که همهٔ مردم جهان دین اسلام را بپذیرند.	۱	۲	۳	۴	۵
۱۳	اگر نمازم قضا شود خیلی ناراحت می‌شوم.	۱	۲	۳	۴	۵
۱۴	از کسی که به قرآن توهین کند متنفرم.	۱	۲	۳	۴	۵
۱۵	از این‌که، خانواده‌ام بدون حجاب دیده شوند (من بدون حجاب دیده شوم) ناراحت می‌شوم.	۱	۲	۳	۴	۵

ب) می‌خواهم چند سؤال در خصوص مسائل اعتقادی از شما بپرسم. لطفاً بگویید با هریک از این موارد چقدر موافق یا مخالفید؟

شماره	گویه‌ها	کاملاً مخالفم	مخالفم	مطمئن نیستم	موافقم	کاملاً موافقم
۱۶	به خدا اعتقاد دارم و هیچ شکی در آن ندارم.	۱	۲	۳	۴	۵
۱۷	معتقدم که محمد(ص) پیامبر خداست.	۱	۲	۳	۴	۵
۱۸	قرآن کلام خدا است و هرچه می‌گوید حقیقت محض است.	۱	۲	۳	۴	۵
۱۹	شیطان واقعاً وجود دارد.	۱	۲	۳	۴	۵
۲۰	خدا عادل است و به کسی ستم نمی‌کند.	۱	۲	۳	۴	۵
۲۱	بهشت و جهنمی وجود ندارد.	۱	۲	۳	۴	۵

پیوست‌ها/

۳۳۵

۵	۴	۳	۲	۱	در روز قیامت به اعمال ما رسیدگی می‌شود.	۲۲

ج) از یکسری موقعیت‌ها می‌خواهیم صحبت کنیم که ممکن است در زندگی برای هرکسی پیش بیاید؟ نظر خود را در این خصوص بگویید.

۲۳. چقدر برای شما پیش آمده است که از کسی بدتان بیاید اما در موقعیتی قرار بگیرید که به هر دلیلی از او تعریف کنید؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۲۴. برای همه ما پیش آمده است حرفی بزنیم که راست نباشد. برای شما چقدر پیش آمده است؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۲۵. چقدر برایتان پیش آمده که از کسی یا جایی چیزی را به امانت یا قرض گرفته باشید و به هر دلیلی آن را پس نداده باشید؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۲۶. در جامعه ما آدم‌ها معمولاً پشت سر یکدیگر حرف می‌زنند شما چقدر برایتان پیش آمده که پشت سر دوستی یا فامیلی حرفی زده باشید؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۲۷. چقدر پیش آمده که حرفی یا چیزی را به کسی نسبت بدهید که از صحت آن مطمئن نباشید؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

۲۸. چقدر پیش آمده که در صفی باشید (مثلاً صف نانوايي، خرید، اتوبوس و ...) و به هر دلیلی خارج از نوبت کارتان را انجام دهید؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. گاهی اوقات ☐ ۴. کم ☐ ۵. خیلی کم ☐

د) هریک از اعمالی را که برایتان می‌خوانم معمولاً چقدر انجام می‌دهید؟

شماره	گویه‌ها	۱	۲	۳	۴	۵
۲۹	شرکت در نماز جماعت	☐	☐	☐	☐	☐
۳۰	زیارت اماکن دینی و اهل قبور	☐	☐	☐	☐	☐
۳۱	شرکت در نماز جمعه	☐	☐	☐	☐	☐
۳۲	شرکت در جلسه قرآن	☐	☐	☐	☐	☐

۳۳	شرکت در مراسم شب‌های احیا	۱	۲	۳	۴	۵
۳۴	حضور در برنامه‌های مذهبی مسجد	۱	۲	۳	۴	۵
۳۵	اعتکاف	۱	۲	۳	۴	۵
۳۶	مراسمی نظیر شب‌های قدر، ادعیه و ... را از تلویزیون یا رادیو دنبال می‌کنم.	۱	۲	۳	۴	۵

ه) لطفاً به سؤال‌های زیر جواب دهید؟

شماره	گویه‌ها	اصلاً	کم	بعضی وقت‌ها	زیاد	خیلی زیاد
۳۷	برای حل مشکلات چقدر نذر می‌کنید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۳۸	در موارد مختلف چقدر قربانی می‌کنید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۳۹	چقدر روزه مستحبی می‌گیرید؟	۱	۲	۳	۴	۵

۴۰. خانواده شما چقدر مذهبی هستند؟

۱. خیلی زیاد ☐ ۲. زیاد ☐ ۳. کم ☐ ۴. خیلی کم ☐ ۵. اصلاً ☐

۴۱. شما از چند سالگی شروع به نماز خواندن کرده‌اید؟ ۱. از ..... سالگی ۲. هیچ وقت ☐

۴۲. شما شیعه هستید یا سنی؟ ۱. شیعه ☐ ۲. سنی ☐ برو سؤال ۴۹

۴۳. آیا شما مرجع تقلید دارید؟ ۱. بلی ☐ ۲. خیر ☐ ۳. عمل به احتیاط ☐

۴۴. آیا در جلسات دعا (کمیل، ندبه، زیارت عاشورا) شرکت می‌کنید؟

۱. اصلاً ☐ ۲. خیلی کم ☐ ۳. بعضی ☐ ۴. بیشتر ☐ ۵. همیشه ☐

۴۵. آیا در جلسات سفره‌های نذری شرکت می‌کنید؟

۱. اصلاً ☐ ۲. خیلی کم ☐ ۳. بعضی ☐ ۴. بیشتر ☐ ۵. همیشه ☐

۴۶. آیا در جلسات هیئت‌های مذهبی (عزاداری) شرکت می‌کنید؟

۱. اصلاً ☐ ۲. خیلی کم ☐ ۳. بعضی ☐ ۴. بیشتر ☐ ۵. همیشه ☐

۴۷. فکر می‌کنم بدون اعتقاد به امامان دوازده‌گانه شیعه دین اسلام ناقص است.

۱. اصلاً ☐ ۲. خیلی کم ☐ ۳. بعضی ☐ ۴. بیشتر ☐ ۵. همیشه ☐

۴۸. فکر می‌کنم سرانجام مهدی^(ع) به پا می‌خیزد و زمین را پر از عدل و داد خواهد کرد.

فصلنامه علمی پژوهشی دین‌داری ایرانیان
 شماره ۱۰، زمستان ۱۳۹۴
 صفحه ۳۳۸-۳۵۷

و) چقدر رفتارهای دینی زیر را در صورت مشمول شدن و یا نداشتن عذر شرعی انجام می‌دهید؟

شماره	گویه‌ها	اصلاً	خیلی کم	بعضی وقت‌ها	بیش‌تر وقت‌ها	همیشه
۴۹	خواندن نمازهای واجب یومیه	۱	۲	۳	۴	۵
۵۰	روزه‌گرفتن در ماه رمضان	۱	۲	۳	۴	۵
۵۱	انجام غسل واجب (در صورت لزوم)	۱	۲	۳	۴	۵
۵۲	دادن فطریه	۱	۲	۳	۴	۵
۵۳	امر به معروف و نهی از منکر	۱	۲	۳	۴	۵
۵۴	دادن خمس و زکات	۱	۲	۳	۴	۵

ز) فرض کنید در موقعیت‌های زیر قرار گرفته‌اید. در هر مورد چه می‌کنید؟ (موارد برای پاسخگو خوانده شود).

۵۵. فرض کنید به مراسم عروسی یکی از اقوام نزدیک دعوت شده‌اید و متوجه می‌شوید بعضی‌ها در آن مشروب می‌خورند، در این موقع شما چه می‌کنید؟

۱. نوشیدن مشروب از نظر من اشکالی ندارد. ☐
۲. با آن‌که خودم از آن استفاده نمی‌کنم اما به مهمانی ادامه خواهم داد. ☐
۳. اگر می‌توانم، آن‌ها را از نوشیدن مشروب منع می‌کنم. ☐

۵۶. اگر برای خانواده‌ای بارداری ناخواسته‌ای پیش آید و در مورد سقط جنین با شما مشورت کنند، به این خانواده چه توصیه‌ای می‌کنید؟

۱. به نظر من سقط جنین راه حل خوبی است. ☐
  ۲. اگر اشکال شرعی نداشته باشد سقط جنین را پیشنهاد می‌کنم. ☐
  ۳. در هر صورت توصیه می‌کنم که سقط جنین نکنند و بچه را نگه دارند. ☐
۵۷. فرض کنید پول اضافه‌ای داشته باشید و بخواهید آن پول را به کسی بدهید، در این صورت کدام یک از کارهای زیر را انجام می‌دهید؟
۱. سود آن را متناسب با شرایط روز حساب خواهم کرد. ☐

۲. اگر حکم ربا نداشته باشد سود پول را محاسبه خواهم کرد. ☐

۳. در هیچ شرایطی سود پول را نخواهم گرفت. ☐

۵۸. اگر در یک مهمانی شرکت کنید و متوجه شوید که آن مهمانی به صورت مختلط برگزار شده است و خیلی هم محرم و نامحرم بودن، دست دادن زن و مرد و نظایر آن برایشان اهمیتی ندارد. کدام یک از کارهای زیر را ترجیح می‌دهید انجام دهید؟

۱. این مسائل برایم اهمیتی ندارد و به مهمانی ادامه می‌دهم. ☐

۲. خیلی به آنها نزدیک نمی‌شوم و در یک گوشه‌ای می‌نشینم. ☐

۳. ترجیح می‌دهم مهمانی را ترک کنم. ☐

(ح) لطفاً به سؤال‌های زیر جواب دهید؟

شماره	گویه‌ها	اصلاً	فقط زمان‌های خاص	چندبار در ماه	چند بار در هفته	هر روز
۵۹	چقدر صدقه می‌دهید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۶۰	چقدر نماز مستحبی می‌خوانید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۶۱	چقدر نماز را اول وقت می‌خوانید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۶۲	چقدر قرآن می‌خوانید؟ (به جز مراسم ترحیم و سایر مراسم قرآن‌خوانی)	۱	۲	۳	۴	۵
۶۳	چقدر دعا می‌خوانید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۶۴	چقدر نماز شب می‌خوانید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۶۵	چقدر تعقیبات نماز را انجام می‌دهید؟	۱	۲	۳	۴	۵
۶۶	چقدر استخاره می‌کنید؟	۱	۲	۳	۴	۵

(ط) مشخصات فردی

۶۷. سن: ..... سال

۶۸. جنس: ۱. زن ☐ ۲. مرد ☐

۶۹. قومیت: ۱. آذری ☐ ۲. فارس ☐ ۳. کرد ☐ ۴. مازنی و گیلک ☐ ۵. بلوچ ☐
۶. عرب ☐ ۷. لر و لک ☐ ۸. ترکمن ☐ ۹. طالش ☐ ۱۰. سایر .....
۷۰. وضعیت تأهل: ۱. مجرد ☐ ۲. متأهل ☐ ۳. طلاق گرفته ☐ ۴. همسر فوت شده ☐
۷۱. تحصیلات پاسخگو: ۱. بی‌سواد ☐ ۲. کم‌سواد و ابتدایی ☐ ۳. راهنمایی و دبیرستان ☐
۴. دیپلم و پیش‌دانشگاهی ☐ ۵. فوق دیپلم و لیسانس ☐ ۶. فوق لیسانس و بالاتر ☐
۷. حوزوی (مقدماتی و سطح) ☐ ۸. حوزوی (خارج) ☐
۷۲. تحصیلات پدر: ..... (از کدهای گزینه‌های سؤال بالا استفاده کنید).
۷۳. کل خرج ماهانه خانواده شما (اعم از قسط وام‌ها، اجاره و سایر هزینه‌ها) چقدر است؟ ..... تومان
۷۴. وضع فعالیت: ۱. دانشجو ☐ ۲. دانش‌آموز ☐ ۳. طلبه ☐ ۴. خانه‌دار ☐ ۵. بیکار ☐
۶. بازنشسته ☐ ۷. شاغل ☐ سؤال ۷۵، ۷۶، ۷۷ پرسیده شود.
۷۵. وضع شغلی: ۱. کارفرما ☐ ۲. کارکن مستقل ☐ ۳. حقوق‌بگیر ☐
۷۶. بخش شغلی: ۱. دولتی ☐ ۲. خصوصی ☐
۷۷. شغل‌تان را دقیق با ذکر عنوان بگویید (از ذکر مواردی نظیر مهندس، شغل آزاد، بازاری خودداری شود) .....

این قسمت توسط پرسشگران تکمیل شود.

۷۸. استان: ..... ۷۹. نوع خوشه: ۱. شهری ☐ ۲. روستایی ☐
 شماره خوشه: ..... شماره ردیف فرد نمونه در خوشه: .....
 نام شهرستان: ..... ۸۰. نام شهر یا دهستان: .....
 شماره بلوک مبدأ یا نام آبادی مبدأ: .....
 تاریخ: ..... ساعت: .....
 نام و نام خانوادگی پرسشگر: ..... امضاء پرسشگر

این قسمت توسط مجری استانی تکمیل شود.

وضعیت پرسش‌نامه:
 کامل و مورد تأیید است ☐ ارجاع به پرسشگر برای رفع نقص ☐
 بعد از انجام اصلاحات تأیید شد ☐

امضاء مجری استانی

پیوست ۵: راهنمای نمونه‌گیری

سازمان تبلیغات اسلامی
طرح سنجش دین‌داری ایرانیان

راهنمای نمونه‌گیری

تابستان ۱۳۸۹

بسمه تعالی

۱. کلیات

وظیفه شما به عنوان پرسشگر در طرح سنجش دین‌داری، تکمیل پرسش‌نامه طرح برای افرادی است که طی یک فرایند کاملاً تصادفی به عنوان نمونه انتخاب می‌شوند. به منظور انتخاب افراد نمونه واجد شرایط که باید برای آن‌ها پرسش‌نامه طرح را تکمیل کنید، باید ابتدا به کمک این راهنما، فهرست واحدهای نمونه و نیز در مواردی نقشه، محدوده جغرافیایی کار خود را که اصطلاحاً خوشه نامیده می‌شود، شناسایی کنید. سپس خانوارهای واقع در این محدوده را به تعداد مورد نیاز فهرست کنید و در مورد هر خانوار، اطلاع مربوط به تعداد افراد واجد شرایط را با توجه به تعریف ارائه شده در این راهنما تعیین و در ستون مربوط درج کنید. در مرحله بعد باید فهرست افراد واجد شرایط هر خانواری را که یکی از افراد نمونه، عضوی از آن است در قالب فرم ۲ (مشخصات اعضای واجد شرایط خانوار) تهیه کنید و در مرحله آخر به کمک راهنمای مربوط، افراد نمونه واجد شرایط در خوشه را انتخاب کنید و برای هریک از آن‌ها پرسش‌نامه طرح را تکمیل کنید. در قسمت‌های بعدی این راهنما، در مورد هریک از این مراحل توضیح کافی ارائه می‌شود.

۲. راهنمای تکمیل فرم فهرست‌برداری (فرم ۱)

اولین وظیفه شما، تکمیل فرم فهرست‌برداری در محدوده مشخصی است که در این راهنما اصطلاحاً خوشه نامیده می‌شود. در مناطق شهری، خوشه از یک یا قسمتی از یک بلوک و در مواردی هم از چند بلوک تشکیل می‌شود. فهرست خوشه‌های نمونه شهری در هر استان شامل نام شهرستان، نام شهر، شماره حوزه، شماره بلوک مبدأ و مبدأ نمونه‌گیری فرد در خوشه از قبل تهیه شده است. ضمناً برای هریک از خوشه‌های شهری، نقشه مربوط تهیه و در اختیار شما قرار داده می‌شود. در مناطق روستایی، خوشه از تمامی یا قسمتی از یک آبادی و در مواردی هم از چند آبادی تشکیل می‌شود. فهرست خوشه‌های نمونه روستایی در هر استان شامل نام شهرستان، نام دهستان، شماره حوزه، نام آبادی مبدأ و مبدأ نمونه‌گیری فرد در خوشه نیز از قبل تهیه شده است.

هدف اصلی از تکمیل فرم فهرست‌برداری، فهرست کردن مکان‌ها و خانوارهای معمولی ساکن به‌منظور تعیین خانوارهایی است که افراد نمونه یکی از اعضای آن‌ها می‌باشند. پس از مشخص شدن هر فرد نمونه نسبت به تکمیل پرسش‌نامه طرح برای وی اقدام کنید.

به‌منظور تکمیل این فرم، ابتدا قسمت بالای فرم را با استفاده از مشخصات مندرج در فهرست خوشه‌های نمونه تکمیل نمایید و سپس به تکمیل سطرهای مختلف این فرم اقدام کنید.

برای تکمیل قسمت بالای این فرم، ابتدا نام استان محل مأموریت خود را در محل مربوط درج کنید. چنان‌چه خوشه ارجاع شده به شما در فهرست خوشه‌های نمونه شهری استان قرار دارد در مربع مربوط به شهری در قلم اطلاعاتی "نوع خوشه" علامت $\times$ درج کنید و در صورتی که خوشه مورد نظر در فهرست خوشه‌های روستایی قرار دارد، در مربع مربوط به روستایی در همین قلم اطلاعاتی علامت $\times$ درج کنید. شماره خوشه را از ستون اول فهرست خوشه‌های نمونه به تشکک مربوط به "شماره خوشه" منتقل کنید. چنان‌چه خوشه مورد عمل شما یک خوشه شهری است، نام شهر و در صورتی که خوشه مورد عمل شما یک خوشه روستایی است، نام دهستان را از ستون پنجم فهرست خوشه‌های نمونه استان در مناطق شهری یا روستایی به محل مربوط به "نام شهر یا دهستان" منتقل کنید. همچنین چنان‌چه خوشه مورد عمل شما یک خوشه شهری است، شماره بلوک مبدأ و در صورتی که یک خوشه روستایی است، نام آبادی مبدأ را از ستون هفتم فهرست خوشه‌های نمونه به تشکک مربوط به "شماره بلوک یا نام آبادی مبدأ" منتقل کنید.

در مستطیل سمت چپ باید اطلاعاتی درج شود که منجر به تعیین افراد نمونه در خوشه به تعداد لازم می‌شود. بدین منظور، ابتدا مبدأ نمونه‌گیری فرد در خوشه را از ستون آخر فهرست خوشه‌های نمونه به تشکک مربوط منتقل کنید. فاصله نمونه‌گیری در تمامی خوشه‌ها برابر ۱۵ می‌باشد. در هر خوشه، بسته به استان مورد عمل، باید ۵ یا ۶ فرد نمونه را به‌نحوی که بعداً گفته خواهد شد، به عنوان افراد نمونه انتخاب و برای هر کدام از آن‌ها پرسش‌نامه طرح سنجش دین‌داری را تکمیل کنید. مبدأ نمونه‌گیری، شماره ردیف اولین فرد نمونه را تعیین می‌کند. برای تعیین شماره ردیف بقیه افراد

نمونه، شما باید فاصله نمونه‌گیری یعنی عدد ۱۵ را به صورت متوالی با مبدأ نمونه‌گیری جمع کنید و شماره‌های به دست آمده را به ترتیب در تشتک‌های مربوط به "شماره سایر افراد نمونه" از چپ به راست و از بالا به پایین درج کنید. مثلاً چنانچه مبدأ نمونه‌گیری در خوشه‌ای برابر ۸ باشد، عدد ۸ در تشتک مربوط به "مبدأ نمونه‌گیری فرد" به عنوان شماره ردیف اولین فرد نمونه در خوشه درج می‌شود. شماره ردیف سایر افراد نمونه در صورتی که در این خوشه باید ۵ فرد نمونه انتخاب شوند، برابر خواهد بود با:

شماره ردیف فرد چهارم $۳۸+۱۵=۵۳$ شماره ردیف فرد دوم $۸+۱۵=۲۳$

شماره ردیف فرد پنجم $۵۳+۱۵=۶۸$ شماره ردیف فرد سوم $۲۳+۱۵=۳۸$

بدیهی است چنانچه خوشه مورد نظر در استانی قرار گرفته باشد که نیاز به انتخاب ۶ فرد نمونه باشد، شماره ردیف فرد نمونه ششم برابر خواهد بود با $۶۸+۱۵=۸۳$ اعداد فوق را باید در تشتک‌های مربوط به "شماره سایر افراد نمونه" به طریقی که قبلاً گفته شد درج کنید.

در این‌جا لازم به ذکر است که تعداد افراد نمونه در ۹ استان ایلام، بوشهر، چهارمحال و بختیاری، خراسان جنوبی، خراسان شمالی، زنجان، سمنان، کهگیلویه و بویراحمد و یزد برابر با ۶ و در ۲۱ استان دیگر برابر با ۵ می‌باشد.

در مستطیل پایین سمت چپ، محلی برای درج شماره برگ در خوشه در نظر گرفته شده است. برای فهرست‌برداری در هر خوشه، متناسب با حجم کار، از یک یا چند برگ فرم فهرست‌برداری استفاده خواهد شد. این برگ‌ها را به ترتیب شماره‌گذاری کنید. در هر خوشه شماره برگ را از یک شروع کنید و به طور مسلسل تا آخرین برگ فرم فهرست‌برداری خوشه ادامه دهید. توجه داشته باشید که در برگ‌های دوم و بعد از آن، مستطیل‌های بالای فرم را عیناً مانند برگ اول تکمیل کنید.

فهرست‌برداری در خوشه‌های شهری را از جنوب‌غربی بلوکی که شماره آن تحت عنوان "شماره بلوک مبدأ" در فهرست خوشه‌های نمونه شهری در سطر مربوط مشخص شده است و آن را در تشتک مربوط در مستطیل سمت راست بالای فرم فهرست‌برداری درج کرده‌اید شروع کنید و در جهت گردش عقربه‌های ساعت ادامه دهید.

فهرست‌برداری در خوشه‌های روستایی را از نقطه مشخصی از آن آبادی که نام آن تحت عنوان "نام آبادی مبدأ" در فهرست خوشه‌های نمونه روستایی در سطر مربوط مشخص شده است و آن را در تشتک مربوط در مستطیل سمت راست بالای فرم فهرست‌برداری درج کرده‌اید شروع کنید و در جهت مناسب و مشخصی ادامه دهید.

توجه داشته باشید شما در هر خوشه باید کار فهرست‌برداری مکان‌ها و خانوارها را تا جایی ادامه دهید که افراد نمونه به تعداد مورد نیاز یعنی ۵ یا ۶ فرد (بسته به استان مورد نظر) تأمین شود. بر این اساس چنانچه در بلوک یا آبادی مبدأ، تعداد افراد نمونه مورد نیاز (بسته به مورد ۵ یا ۶ فرد) تأمین شد، باید شما در هر جای بلوک یا آبادی که قرار دارید، کار فهرست‌برداری را متوقف کنید و از فهرست‌برداری بقیه بلوک یا آبادی خودداری کنید. در مواردی هم ممکن است با فهرست‌برداری بلوک یا آبادی مبدأ، تعداد افراد نمونه مورد نیاز (بسته به مورد ۵ یا ۶ فرد) تأمین نشود. در این‌گونه موارد شما باید کار فهرست‌برداری را در بلوک مجاور یا آبادی مجاور ادامه دهید تا افراد نمونه به تعداد مورد نیاز تأمین شود.

تذکره ۱: در مواردی که به دلیل عدم تأمین افراد نمونه به تعداد مورد نیاز، یک یا چند بلوک و یک یا چند آبادی را به بلوک یا آبادی مبدأ اضافه می‌کنید، شماره هر کدام از بلوک‌ها یا نام آبادی‌های اضافه شده را بسته به مورد در سمت راست بلوک مبدأ یا در سمت چپ آبادی مبدأ در تشتک مربوط به "شماره بلوک یا نام آبادی مبدأ" درج کنید. در فرم فهرست‌برداری جدولی وجود دارد که دارای ۴۰ سطر و ۱۱ ستون می‌باشد. در این جدول سطرهای ۱ الی ۱۷ در روی فرم و بقیه سطرهای ۱۸ تا ۴۰ در پشت فرم قرار دارد. شما باید ضمن فهرست‌برداری از هر بلوک یا آبادی، نسبت به تکمیل این جدول به روشی که در ذیل بیان می‌شود اقدام کنید. توجه داشته باشید در هر جا که به پایان کار فهرست‌برداری رسیدید، زیر آخرین سطر تکمیل شده خطی بکشید و زیر آن بنویسید "پایان کار فهرست‌برداری خوشه". در مواردی که به پایان بلوک یا آبادی رسیدید ولی هنوز کار فهرست‌برداری خاتمه نیافته است زیر سطر آخر مربوط به بلوک یا آبادی خط بکشید و بسته به مورد بنویسید پایان فهرست‌برداری بلوک شماره ... یا آبادی ... و به دنبال آن، فهرست‌برداری بلوک یا آبادی بعدی را ادامه دهید.

۱.۲. شماره سطر، ستون ۱

در این ستون، سطرهای مختلف فرم از قبل از ۱ تا ۴۰ شماره‌گذاری شده است و شما نباید در آن هیچ‌گونه تغییری بدهید.

۲.۲. نوع معبر و نام آن، ستون ۲

این ستون و نیز ستون‌های بعدی را باید برای هریک از مکان‌های مسکونی واقع در محدوده مورد فهرست‌برداری تکمیل نمایید. بدین منظور لازم است قبلاً با تعریف مکان و انواع آن آشنا شوید.

مکان: مکان، فضا یا محوطه‌ای محصور است که یک یا چند ورودی به معبر عام (کوچه، خیابان، بازار، میدان و ...) یا به معبر خاص (راهروی مشترک، راه‌پله مشترک و ...) دارد. **مکان اصلی:** مکانی که ورودی آن به معبر عام (کوچه، خیابان، بازار، میدان و ...) باشد مکان اصلی نامیده می‌شود.

مکان فرعی: در برخی از مکان‌های اصلی، بعد از عبور از ورودی و داخل شدن به مکان، به مکان‌های مجزای دیگری برخورد می‌کنید که ورودی هریک به معبر خاص (راهروی مشترک، راه‌پله مشترک، محوطه مشترک و ...) باز می‌شود. هریک از این مکان‌ها را مکان فرعی می‌نامیم. مثلاً در یک ساختمان چند طبقه که از آپارتمان‌های مستقلی تشکیل شده است، هریک از آپارتمان‌ها، یک مکان فرعی محسوب می‌شود.

همان‌طور که گفته شد شما باید فقط مکان‌های مسکونی (اعم از اصلی یا فرعی) را فهرست‌برداری کنید و بنابراین از فهرست‌برداری مکان‌هایی از قبیل مغازه‌ها، فروشگاه‌ها، بلنک‌ها، مطب‌های پزشکان و نظایر آن‌ها که به طور معمول کسی در آن‌جا زندگی نمی‌کند خودداری کنید.

به‌منظور تکمیل ستون ۲، نخست نوع معبر (خیابان، کوچه، میدان، فلکه، کوی، بن‌بست و غیره) را تعیین کنید و سپس نام آن را از روی تابلوی معبر یا به هر نامی که مشهور است بنویسید، مانند خیابان آزادی، بن‌بست شقایق، کوچه هشتم و غیره. در مورد مکان‌هایی که در یک معبر قرار دارند، نوع و نام معبر را برای مکان اول بنویسید و برای مکان‌های دیگر آن معبر تا زمانی که صفحه فرم ۱ عوض نشده است، به جای نوع و نام معبر از علامت // استفاده کنید.

۳.۲. شماره پلاک، ستون ۳

در اکثر شهرها و تعدادی از آبادی‌ها، مکان‌ها توسط شرکت پست، شهرداری، مقامات محلی یا مردم پلاک‌کوبی شده است. در صورت وجود پلاکی غیر از پلاک کدپستی، شماره پلاک را در این ستون بنویسید. در صورت وجود پلاک کدپستی، چهار رقم سمت راست شماره آن را عیناً در این ستون بنویسید. در صورت فقدان هرگونه پلاک، در این ستون علامت "-" بگذارید.

۴.۲. شماره طبقه و شماره واحد در طبقه، ستون‌های ۴ و ۵

ستون‌های ۴ و ۵ را فقط برای مکان‌هایی که در آن‌ها چندین واحد مسکونی مستقل وجود دارد (ساختمان‌های آپارتمانی) تکمیل کنید و در مورد سایر مکان‌ها سفید بگذارید. برای تکمیل این ستون‌ها در مورد ساختمان‌های آپارتمانی برای هر واحد مسکونی مستقل یک سطر اختصاص دهید و شماره طبقه و شماره واحد در طبقه را به ترتیب در ستون‌های ۴ و ۵ بنویسید. در ارتباط با تکمیل ستون ۵ توجه داشته باشید که به طور معمول در ساختمان‌هایی که به صورت آپارتمانی است در هر طبقه بیش از یک واحد وجود دارد، واحدهای واقع در طبقات مختلف، توسط ساکنین یا احداث‌کننده ساختمان، شماره‌گذاری شده است. در صورت وجود چنین شماره‌هایی بر روی در واحد، همان شماره را به ستون ۵ منتقل کنید و در غیر این صورت در هر طبقه واحدها را از سمت راست به چپ شماره بدهید و آن را در ستون ۵ بنویسید. توجه کنید چنانچه در طبقه‌ای فقط یک واحد مستقل وجود دارد در ستون ۵ همواره عدد ۱ را درج کنید. تذکر ۱: در مورد آن دسته از مکان‌های اصلی که دارای چندین واحد مسکونی مستقل هستند و بنابراین به این مکان بیش از یک سطر اختصاص می‌دهید، اطلاع مندرج در ستون ۳ (شماره پلاک) را تکرار کنید.

۵.۲. تعداد خانوار معمولی ساکن در مکان، ستون ۶

برای هر مکانی که مشخصات آن را در ستون‌های ۲ و ۳ یا ۲ تا ۵ نوشته‌اید، تحقیق کنید که آیا خانوار معمولی ساکنی در آن‌جا زندگی می‌کند یا خیر. در صورت مثبت بودن نتیجه، تحقیق کنید که چند خانوار معمولی ساکن در آن‌جا زندگی می‌کنند و عدد مربوط را در این ستون بنویسید. برای هر مکان مسکونی که در آن‌جا خانوار

معمولی ساکنی زندگی نمی‌کند در این ستون کلمه "صفر" را درج کنید. در این جا به تعریف خانوار معمولی ساکن توجه کنید.

خانوار معمولی ساکن: خانوار معمولی ساکن از چند نفر تشکیل می‌شود که با هم در یک اقامتگاه ثابت (مکان‌های ساخته شده از مصالح سخت و نیز چادر ثابت، آلونک، کپر و ...) زندگی می‌کنند، با یکدیگر هم‌خرج هستند و معمولاً با هم غذا می‌خورند. در مواردی خانوار معمولی، می‌تواند یک نفره باشد.

بار دیگر متذکر می‌شود که در این طرح فقط خانوارهای معمولی ساکن (با توجه به تعریف فوق) مورد نظر هستند و انواع دیگر خانوار مانند خانوار معمولی غیر ساکن، خانوار مؤسسه‌ای یا دسته‌جمعی و ... مورد نظر نمی‌باشد و به همین علت از ارائه تعریف آن‌ها خودداری شده است.

تذکر ۲: در مکانی که بیش از یک خانوار معمولی ساکن اقامت دارد و در نتیجه بیش از یک سطر فرم ۱ را به آن اختصاص می‌دهید، در سطرها دوم به بعد آن مکان، ستون‌های ۳ تا ۵ را عیناً تکرار کنید ولی ستون ۶ را سفید بگذارید.

۶.۲. شماره ردیف خانوار معمولی ساکن در خوشه، ستون ۷

این ستون و ستون‌های ۸ تا ۱۰ را فقط در مورد مکان‌هایی که در آن‌ها حداقل یک خانوار معمولی ساکن زندگی می‌کند و تعداد آن‌ها را در ستون ۴ نوشته‌اید تکمیل کنید و در مورد سایر مکان‌ها سفید بگذارید. به‌منظور تکمیل ستون‌های ۷ تا ۱۰، برای هر خانوار یک سطر منظور کنید و پس از تکمیل ستون ۷، بقیه ستون‌ها را طبق مطالب مندرج در بندهای بعدی تکمیل کنید. برای تکمیل ستون ۷، به هر خانوار معمولی ساکن یک شماره ردیف بدهید. این شماره را در هر خوشه از یک شروع کنید و به طور مسلسل تا آخرین خانواری که در خوشه فهرست می‌کنید، ادامه دهید.

۷.۲. تعداد افراد واجد شرایط در خانوار، ستون ۸

با توجه به ویژگی‌های این طرح، تمامی اعضای یک خانوار معمولی ساکن، لزوماً جزو افراد واجد شرایط در آن خانوار تلقی نمی‌شوند. اعضای واجد شرایط خانوار معمولی ساکن، افرادی هستند که کلیه شرایط زیر را دارا باشند:

- سن آنان بین ۱۵ تا ۷۵ سال باشد.

- مسلمان (اعم از شیعه اثنی‌عشری، سنی یا سایر مذاهب اسلامی) باشند.

- در زمان مراجعه شما در محل اقامت خانوار حضور داشته باشند و یا در محل کار، مدرسه و غیره باشند که بعد از پایان کار روزانه، تعطیلی مدرسه یا دانشگاه و غیره به محل اقامت خود بازگردند.

توجه داشته باشید که در این طرح چنانچه فردی از اعضای خانوار معمولی ساکن به عنوان فرد نمونه انتخاب شود، باید با خود او مصاحبه و پرسش‌نامه طرح سنجش دین‌داری را برای وی تکمیل کنید. بنابراین زندگی کردن با یک خانوار در زمان اجرای طرح یک شرط اساسی برای انتخاب هر فرد به عنوان عضو واجد شرایط خانوار معمولی ساکن است. بر این اساس باید به پاسخگو یادآوری کنید که اعضای از خانوار را که برای استراحت، گردش، زیارت، مأموریت اداری، انجام امور شغلی، بستری شدن در بیمارستان و موارد مشابه، موقتاً خانوار را ترک کرده‌اند و در زمان مراجعه شما در محل دیگری بسر می‌برند، جزو افراد واجد شرایط خانوار منظور نکنند.

با توجه به مطالب فوق، تعداد افراد واجد شرایط در هر خانوار را تعیین کنید و آن را در ستون ۸ بنویسید.

تذکر ۳: در مواردی ممکن است یک خانوار معمولی ساکن اعم از یک یا چند نفره، فاقد فرد واجد شرایط باشد. مثلاً ممکن است یک خانوار چهار نفره شامل یک پدر ۸۲ ساله، یک پسر ۴۳ ساله، یک عروس ۳۷ ساله و یک نوه ۱۴ ساله با هم در یک مکان مسکونی زندگی کنند ولی در زمان مراجعه شما، پسر و عروس خانوار در مسافرت زیارتی باشند و پدر ۸۲ ساله به همراه نوه ۱۴ ساله خود در خانوار زندگی کنند که در این صورت با توجه به تعریف اعضای واجد شرایط خانوار معمولی ساکن، هیچ‌کدام از این دو نفر واجد شرایط نمی‌باشند. در چنین مواردی، در ستون ۸ (تعداد افراد واجد شرایط در خانوار)، کلمه "صفر" را درج کنید.

تذکر ۴: با توجه به این که اعداد مندرج در ستون ۸ (تعداد افراد واجد شرایط در خانوار) مبنای نمونه‌گیری افراد در خوشه قرار می‌گیرد؛ بنابراین هرگونه عدم دقت یا اشتباه در تعیین تعداد افراد واجد شرایط در خانوار موجب خدشه‌دار شدن نمونه‌گیری و تکرار کار فهرست‌برداری و انتخاب افراد نمونه و در واقع، دوباره‌کاری توسط شما

می‌گردد. در این جا ذکر این نکته ضروری است که اولاً هرگونه خط‌خوردگی یا لاک‌گرفتگی در ستون ۸ قابل قبول نیست و ثانیاً چنانچه در هر زمانی از طریق نظارت‌هایی که به عمل می‌آید یا به هر طریق دیگر معلوم شود که کار نمونه‌گیری مخدوش است، تکرار فهرست‌برداری و مراحل بعدی کار ضروری خواهد بود.

۸.۲. شماره ردیف مسلسل افراد واجد شرایط در خوشه، ستون ۹

در این ستون باید در هر خوشه به افراد واجد شرایط در خانوار به صورت بازه a تا b شماره ردیف بدهید. این شماره را باید از یک شروع کنید و به طور مسلسل تا آخرین خانوار در خوشه ادامه دهید. برای تکمیل این ستون به شرح زیر عمل کنید:

- برای اولین خانوار خوشه، اگر مثلاً این خانوار دارای ۳ فرد واجد شرایط است، بازه a تا b را به صورت "۱ تا ۳" بنویسید.

- برای دومین خانوار خوشه، اگر مثلاً این خانوار دارای ۲ فرد واجد شرایط است، بازه a تا b را با توجه به بازه قبلی و تعداد افراد واجد شرایط در این خانوار به صورت "۴ تا ۵" بنویسید.

- برای سومین خانوار خوشه، اگر مثلاً این خانوار دارای ۵ فرد واجد شرایط است و بازه a تا b را با توجه به بازه قبلی و تعداد افراد واجد شرایط در این خانوار به صورت ۶ تا ۱۰ بنویسید. بدیهی است به همین ترتیب در مورد بقیه خانوارها می‌توان بازه a تا b را تعیین کرد و آن را در ستون ۸ در سطر مربوط درج نمود.

تذکر ۵: چنانچه خانواری که در ستون ۷ به آن شماره ردیف داده‌اید، فاقد فرد واجد شرایط است و بنابراین در ستون ۸ برای این خانوار کلمه "صفر" را درج کرده‌اید، ستون ۹ را سفید بگذارید.

تذکر ۶: توجه داشته باشید که بازه a تا b در واقع بیانگر شماره افراد واجد شرایط در خوشه مورد نظر است. زیرا اگر مثلاً خانواری دارای بازه ۴ تا ۸ باشد، این فاصله نشان‌دهنده آن است که شماره افراد واجد شرایط در این خانوار در خوشه، شماره‌های ۴، ۵، ۶، ۷ و ۸ است.

۹.۲. شماره فرد نمونه در خانوار، ستون ۱۰

به منظور تکمیل این ستون، در هر خوشه ابتدا خانوارهایی را که یکی از اعضای آن‌ها، جزو افراد نمونه است تعیین کنید و سپس در داخل این خانوارها، افراد نمونه، یعنی همان افرادی را که باید برای آن‌ها پرسش‌نامه طرح سنجش دین‌داری را تکمیل کنید، مشخص نمایید. برای انجام این کار، مبدأ نمونه‌گیری فرد را که در مستطیل سمت چپ فرم از قبل درج شده است با اعداد مندرج در ستون ۹ مقایسه کنید. در هر سطر که عدد مبدأ نمونه‌گیری در فاصله بازه مندرج در ستون ۹ در آن سطر قرار می‌گیرد، خانوار مربوط به آن سطر، خانواری است که یکی از اعضای آن جزو افراد نمونه است. در این خانوار، فرد نمونه فردی است که شماره ردیف آن در خوشه، با عدد مبدأ نمونه‌گیری فرد منطبق است و شما باید همین شماره (یعنی مبدأ نمونه‌گیری فرد) را در ستون ۱۰ و در مقابل سطر مربوط به این خانوار درج کنید. به عنوان مثال چنانچه مبدأ نمونه‌گیری فرد در مستطیل بالای جدول برابر ۶ و چهارمین خانوار فهرست شده دارای بازه‌ای به صورت ۶ تا ۸ در ستون ۹ باشد، با مقایسه مبدأ نمونه‌گیری فرد (یعنی عدد ۶) با بازه مزبور متوجه می‌شویم که این شماره (یعنی شماره ۶) جزو شماره‌های افراد چهارمین خانوار فهرست شده است که دارای ۳ فرد واجد شرایط می‌باشد و باید برای همین خانوار در ستون ۱۰ همان عدد ۶ را بنویسید.

این عمل را در مورد هر کدام از اعداد مندرج در تشک‌های مربوط به شماره سایر افراد نمونه انجام دهید تا بقیه خانوارها به‌منظور درج سایر شماره‌های افراد نمونه در سطرها مربوط به آن‌ها مشخص شود. پس از تعیین هر خانواری که یکی از اعضای آن جزو افراد نمونه است، برای آن خانوار نسبت به تکمیل فرم ۲ (مشخصات اعضای واجد شرایط خانوار) به شرح آتی اقدام کنید.

۱۰.۲. توضیحات، ستون ۱۱

در این ستون، هر نوع اطلاعاتی را که به روشن شدن موارد استثنایی یا هر مورد دیگر کمک می‌کند درج نمایید.

۳. راهنمای تکمیل فرم ۲ (مشخصات اعضای واجد شرایط خانوار)

هدف از تکمیل این فرم، فهرست کردن اعضای واجد شرایط در خانواری است که یکی از این اعضا باید به عنوان فرد نمونه مشخص و برای وی پرسش‌نامه طرح تکمیل شود.

بدین منظور فرم ۲ (مشخصات اعضای واجد شرایط خانوار) طراحی شده است که شما باید پس از مشخص شدن هر خانواری که فرد نمونه واجد شرایط عضوی از آن است، فرم مزبور را برای آن خانوار تکمیل کنید.

۱.۳. قسمت بالای فرم

در مستطیل سمت چپ به ترتیب، شماره خوشه را عیناً از قسمت بالای فرم فهرست‌برداری در محل مربوط درج کنید. شماره ردیف خانوار در خوشه را که فرد نمونه واجد شرایط، عضوی از آن است از ستون ۷ به محل مربوط منتقل کنید. پس از آن شماره ردیف فرد نمونه در خانوار را با استفاده از ستون ۱۰ در تشتک مربوط بنویسید. در مستطیل سمت راست، نام استان، شهر یا دهستان و نیز شماره بلوک مبدأ یا نام آبادی مبدأ را از قسمت بالای فرم فهرست‌برداری خوشه مورد نظر به محل‌های مربوط منتقل کنید.

۲.۳. شماره ردیف، ستون ۱

در این ستون، شماره ردیف را از شماره‌ای که در ستون ۹ فهرست‌برداری به خانوار مورد نظر اختصاص داده‌اید؛ یعنی a شروع و تا شماره آخرین فرد واجد شرایط در این خانوار یعنی b ادامه دهید. مثلاً در ارتباط با مثال قبلی که مبدأ نمونه‌گیری فرد برابر ۶ و چهارمین خانوار فهرست شده دارای ۳ عضو واجد شرایط بود و شماره‌های ۶ تا ۸ به این خانوار در ستون ۹ اختصاص یافته بود، در ستون ۱ این فرم باید اعداد ۶، ۷ و ۸ را درج کنید.

۳.۳. بستگی با سرپرست خانوار، ستون ۲

برای تکمیل این ستون و نیز ستون‌های بعدی ابتدا از پاسخگو بخواهید که بدون ذکر نام افراد واجد شرایط، سن آنان را برای شما بازگو کند. سپس سطر اول را به فردی که دارای بالاترین سن است و سطرهای بعدی را به تعداد لازم به افرادی که به ترتیب دارای سن کم‌تری هستند اختصاص دهید. پس از آن نسبت به تکمیل ستون‌های جدول اقدام کنید.

به منظور تکمیل این ستون، بستگی افراد واجد شرایط را با سرپرست خانوار تعیین و برحسب مورد یکی از کدهای ۱ تا ۵ را در این ستون درج کنید.

دقت کنید: ممکن است سرپرست خانوار به هر علتی عضو واجد شرایط خانوار نباشد. بنابراین بستگی با سرپرست خانوار را صرف نظر از این که سرپرست خانوار، عضو واجد شرایط خانوار باشد یا نباشد، مشخص کنید.

۴.۳. جنس، ستون ۳

در این ستون برای افراد مذکر، کد ۱ و برای افراد مؤنث، کد ۲ درج کنید.

۵.۳. سن، ستون ۴

سن هر فرد را به سال تمام بپرسید و آن را در ستون ۴ و در سطر مربوط درج کنید. بدیهی است این عدد، باید بین ۱۵ تا ۷۵ باشد.

۶.۳. تشخیص فرد نمونه، ستون ۵

با توجه به عددی که برای این خانوار در تشکک مربوط به شماره ردیف فرد نمونه در خانوار در مستطیل سمت چپ بالای فرم نوشته‌اید، فردی از خانوار را که در ستون ۱ فرم، دارای همین شماره است، به عنوان فرد نمونه تلقی کنید و برای این فرد در ستون ۵ علامت × درج نمایید و پس از آن پرسش‌نامه طرح را برای وی تکمیل کنید.

توجه داشته باشید چنانچه در زمان تکمیل پرسش‌نامه، فرد واجد شرایط انتخاب شده حضور ندارد، با نظر پاسخگو، زمان مناسبی را تعیین کنید تا پس از مراجعه مجدد به خانوار، نسبت به تکمیل پرسش‌نامه طرح برای وی اقدام کنید.

تذکر ۷: برای روشن‌تر شدن نحوه تکمیل فرم ۱ (فهرست‌برداری) و نیز فرم ۲ (مشخصات اعضای واجد شرایط خانوار) به مثال‌های ارائه شده توجه کنید.